[illegible]

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

ΕΚ ΤΟΥ [illegible] ΤΟΥ

P.D. SAKELLARIOU

(Archaeological Society)

Athens

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ

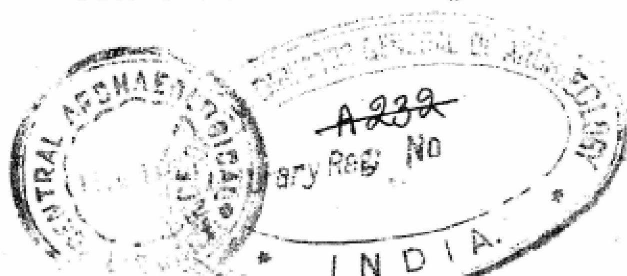
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ

1928

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ„

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΟΘΩΝ

ΤΟ ΕΘΝΙΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ

Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΦΙΛΑΡΧΑΙΩΝ

Η ΕΝ ΛΟΝΔΙΝΩ ΕΛΛ. ΚΟΙΝΟΤΗΣ

Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Ο ΔΗΜΟΣ ΠΕΙΡΑΙΕΩΝ

Ο ΔΗΜΟΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΙΤΩΝ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΩΝΙΔΗΣ

DUC DE LUYNES

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΕΝΑΡΔΑΚΗΣ

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΡΣΑΚΗΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΤΟΥΡΝΑΡΗΣ

ΣΙΜΩΝ Γ. ΣΙΝΑΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΩΜΑΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΠΕΤΡΟΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΡ. ΣΟΥΤΣΟΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΑΚΗΣ

ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΥΓΓΡΟΣ

ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ

ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΠΑΤΡΩΝ

ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

HILARION ROUX

ΟΔΥΣΣΕΥΣ ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗΣ

ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗΣ

HEINRICH SCHLIEMANN

ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ ΒΑΛΛΙΕΡΗΣ

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΧΙΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΗΦΑΙΣΤΙΔΗΣ

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ

ΣΟΛΩΝ ΧΡΗΣΤΑΚΗ ΖΩΓΡΑΦΟΣ

ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ Ι. ΠΡΩΙΟΣ

ΟΘΩΝ Α. ΚΟΝΤΟΣΤΑΥΛΟΣ

ΠΑΥΛΟΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΒΕΝΙΑΜΙΝ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Π. ΔΗΛΙΓΙΑΝΝΗΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΑΡΙΦΗΣ

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΤΣΙΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ

GEORGES CLÉMENCEAU

A. E. H. GOEKOOP

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΕΤΙΑΝ 1927-1929

Ο ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Π. ΠΑΠΠΟΥΛΙΑΣ

Ο ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ

ΟΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΝΙΚ. ΒΕΛΤΣΟΣ
ΜΙΧΑΗΛ ΒΟΛΟΝΑΚΗΣ
ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΒΟΡΕΑΣ
ΙΑΚΩΒΟΣ ΧΑΡ. ΔΡΑΓΑΤΣΗΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΣΤΡΙΩΤΗΣ
ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ
ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΚΟΥΓΕΑΣ
ΣΙΜΟΣ ΜΕΝΑΡΔΟΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΠΑΛΑΝΟΣ
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΟΡΛΑΝΔΟΣ
ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΠΑΓΑΝΕΛΗΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ ΚΑΙ Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

Ἡ Α. Υ. **ὁ πρίγκιψ Φριδερῖκος Κάρολος von Hessen.** Cronberg i. Taunus. (Schloss Friedrichshof).
Ἡ Α.Β.Υ. **ὁ πρίγκιψ τῆς Ρουμανίας Κάρολος.**
Ἡ Α.Β.Υ. **ὁ πρίγκιψ Διάδοχος τῆς Σουηδίας Γουσταῦος Ἀδόλφος.**
J. Beloch.—Roma. Via Pompeo Magno 5.
Ἐλευθέριος Κ. Βενιζέλος. Ἀθῆναι.
James Gordon Bennett.—New York.
Erich Bethe.—Leipzig. Davidstrasse 1.
Robert de Billy—Γαλλία.
F. W. von Bissing.—Oberaudorf a. Inn (Bayern).
G. Bonni. Roma. Via Genova 30.
Max. Bonnet.—Montpellier. Villa aux Roses (Pierre Rouge).
R. C. Bonsanquet.—Liverpool. Bedford Street 40.
Alfred Brueckner. Berlin. Friedenau. Rubensstr. 40.
Ernst Buschor. Ἀθῆναι, ὁδὸς Φειδίου 1.
Ἐδουάρδος Capps.—Princeton Ἡ Π. Ἀμερικῆς.
J. Chamonard.—Paris 3, square du Croisic XVe.
Ἰωσὴφ Χατζιδάκης. Ἡράκλειον (Κρήτης)—Μῆλος.
G. Clémenceau.—Paris.
Giuseppe Ang. Colini.—Roma. Via Farini 17, int. 7.
Ludwig Curtius.—Ρώμη. Via Sardegna 79.
Ὁ Μακαριώτατος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων κ. Δαμιανός.
R. M. Dawkins.—Plas Dulas, Llandulas N. Wales.
Prince Demidoff.—Ἀθῆναι.
Charles Diehl.—Paris, aven. Wagram 75.
Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ζακύνθου κ. Διονύσιος.
Wilhelm Dörpfeld.—Berlin. Lichterfelde 1. Hortensien Str. 64.
Βίκτωρ Δούσμανης.—ὁδὸς Μενάνδρου 35.
Hans Dragendorff.—Freiburg i. Br. Universität.
Engelbert Drerup.—Nijmegen. Holland. Universität.
Garret Droppers.—Ἡ. Π. Ἀμερικῆς.
Fr. von Duhn.—Heidelberg. Neuenheim. Werrgasse 7.
Félix Dürrbach.—Toulouse. Rue du Japon 40.
Adolf Erman.—Berlin. Dahlem, Peter Lenéstrasse 72.

Sir Arthur Evans. – Youlbury Berks, near Oxford.
Ernst Fabricius.—Freiburg i. Br. Göthestrasse 44.
Roy Flickinger.—Jowa City.
Ernst Gardner. – Tadworth (Surrey) Farm Corner.
Percy Gardner.—Oxford. Canterbury Road 12.
Ὁ Παναγ. Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ. Γεννάδιος.
Ὁ Μακαριώτατος Πατριάρχης Ἀντιοχείας κ. Γρηγόριος.
Gherardo Ghirardini.—Bologna. Via dell'Indipendenza 54.
Earl Granville.—Ἀγγλία.
Angelo de Gubernatis. – Roma Università.
Federico Halbherr.—Roma. Via Atenula 21.
Rudolf Heberdey.— Graz. Mandell Strasse 26.
Paul Hermann.—Dresden. Stephanienstrasse 13.
B. Hodge Hill.—Ἀθῆναι, ὁδὸς Πλουτάρχου 9.
Fr. Hiller von Gaertringen. — Berlin. Westend, Ebereschen Allee 11.
Otto Hirschfeld. — Berlin. Charlottenburg Mommsenstrasse 6.
Maurice Holleaux. – Paris. Quai Malaquais 19.
André Joubin. – Paris.
Georg Karo.—Halle a. S. Universität.
Sir Frederic George Kenyon.—London. British Museum.
Otto Kern. –Halle a. S. Friedenstr. 23.
Ὁ Σ. Μητροπολίτης Σάρδεων κ. Κλεόβουλος. Κων/πολις.
Hubert Knackfuss.—München. Adelheidstr. 10.
Παῦλος Κουντουριώτης.—Ἀθῆναι, Ὁδὸς Ἡρώδου Ἀττικοῦ.
Rodolfo A. Lanciani.—Roma. Piazza Sallustio 24.
Philippe Legrand. – Lyon. 60 Avenue de Noailles.
Emmanuel Loewy.—Wien. Untere Donaustr. 29.
G. A. Macmillan.—London. St Martin's Street.
Lucien Magne. - Paris. Rue de l'Oratoire du Louvre 6.
Rev. J. P. Mahaffy. —Dublin (Ireland). Provost of Trinity College.
E. Martini.—Prag. Deutsche Universität.
Horace Marucchi.—Roma. Santa Maria in Via 7 A.
G. Mendel.—Paris. Rue de l'Observatoire 8.
Ed. Meyer.—Berlin. Lichterfelde W. Mommsenstr. 7/8.
William Miller.—Ἀθῆναι.
Gabriel Millet. - Paris. XIVe 34 Rue Hallé.
Ἰωάννης Myres.—Oxford.
Charles Nizet.—Paris. 7 Avenue de Bréteuil.
Ferdinand Noack.—Berlin.

Théodore Ouspensky. – Leningrad. Rue Wassilios 7/2.
Ettore Pais.—Roma. Via di Ripetta 102.
R. Paribeni.—Roma. Via dei Prefetti 22.
Giovanni Patroni.—Pavia. Università.
Guiseppe Pellegrini.—Padova. Via Massimo 9.
Paul Perdrizet.—Strasbourg. Université.
Luigi A. Pernier.—Firenze. Università.
Giulio de Petra.—Napoli – Pallonete. Via S. Chiara 32.
Ernst Pfuhl.—Basel. Schönbeinstrasse 42.
Alfred Philippson.—Bonn. Königstrasse 1.
Charles Picard.—Paris, XIVe. Boul. Arago 97.
Νικόλαος Πολίτης.—Παρίσιοι.
Edmond Pottier.—Paris. 72 Rue de la Tour.
Camillo Praschniker. – Πράγα.
A. von Premerstein.—Marburg. Universität.
Karl Purgold.—Gotha. Reinhardtsbrunnenstr 43.
G. Radet.—Bordeaux. 9bis Rue de Cheverus.
Sir W. M. Ramsay.—41, Braid Avenue, Edimburgh.
Pember W. Reeves.—London.
Salomon Reinach. – Boulogne-sur-Seine. Avenue Victor Hugo 16.
E. Reisch.—Wien XVIII. Karl Ludwigstrasse 28.
C. Ricci.—Roma. Piazza Venezia 11.
La Comtesse de Riencourt.—Ἀθῆναι.
Ἰούλιος Rizzo. – Roma.
Gerhart Rodenwaldt. –Berlin Lichterfelde-West, Holbein Str. 53.
Al. Rostowitz-bey.—Le Caire.
Pierre Roussel. – Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή. Ἀθῆναι.
Antonio Salinas.—Palermo. Via Emerico Amari 130.
Gaetano de Sanctis.—Torino Università.
Rev. A. H. Sayce.—Edimburgh 8, Clalmers Cresent.
Gustave Schlumberger.—Paris. VIIIe 29 Avenue Montaigne.
Hans Schrader.—Frankfurt a. Main, Schumannstr. 49.
Ἀλέξανδρος Della Seta.—Ἰταλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή. Ἀθῆναι.
Sir Cecil Smith. –London.
Antonio Sogliano.—Napoli. Via Carlo Altobelli 25.
Vittorio Spinazzola.—Napoli. Museo San Martino.
Mrs E. Arthur Strong.—Roma 22. Via Balbo 35.
Ἰωσὴφ Strzygowski.—Wien.
F. Studniczka.—Leipzig. Leibnizstrasse 11.

Ludwig von Sybel.—Marburg i. H. Sybelstrasse 1.
Hidenaka Tanaka. — Κυότον Ἰαπωνίας. Πανεπιστήμιον.
Hermann Thiersch. — Göttingen. Friedländerweg 39.
Ὁ Σεβασμ. πρώην Μητροπολίτης Ἀθηνῶν κ. Θεόκλητος.
Albert Trapman.
Percy Ure. — Reading Ἀγγλία.
A. I. B. Wace. London. Victoria and Albert Museum.
Otto Walter.—Oesterr. Archäolog. Institut. Athen. Λεωφ. Ἀλεξάνδρας 18.
Carl Watzinger.— Tübingen. Lenaustr. 6.
Th. Wiegand.—Berlin, Dahlem. Peter Lennéstr. 30.
Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff, Excellenz.— Westend bei Berlin. Eichen—Allee 12.
Wilhelm Wilberg. – Wien. Mozartgasse 4.
Ulrich Wilcken.—Berlin. Westend. Leistikow Str. 2.
Adolph Wilhelm. Wien IX. Schlickgasse 5.
A. Willems. – Bruxelles. Université.
Paul Wolters. — München NW 2. Elvira Str. 4/0r.
Ἀρθοῦρος Woodward.— Λονδῖνον.

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

Σημ. — Οἱ δι' ἀστερίσκου σημειούμενοι ἑταῖροι εἶναι ἰσόβιοι.

1. Ἀβραμέας Εὐστράτιος.
2. Ἀγγελόπουλος Γεώργιος.
3. * Ἀγγελόπουλος Ἠλίας.
4. Ἀγγελόπουλος Θεόδωρος.
5. Ἀδαμαντίου Ἀδαμάντιος.
6. Ἀθανασάκης Ἰωάννης.
7. * Αἰγινήτης Βασίλειος.
8. Ἀλεξάκης Χαρίλαος.
9. Ἀλιβιζᾶτος Ἀμίλκας.
10. Ἀναγνωστόπουλος Γεώργιος.
11. Ἀναγνωστόπουλος Ἰωάννης.
12. Ἀναστασιάδης Ἀναστάσιος.
13. Ἀξελὸς Ἰωάννης.
14. * Ἀποστολάκη Ἄννα.
15. Ἀποστολάκης Δημήτριος.
16. Ἀρβανιτόπουλος Ἀπόστολος.
17. Βαλάσης Θωμᾶς.
18. * Βάσος Τιμολέων.
19. Βέλτσος Νικόλ. Γεώργιος.
20. Βερναρδάκης Κωνσταντῖνος.
21. * Βιζουκίδης Περικλῆς.
22. * Βολονάκης Μιχαήλ.
23. * Βορέας Θεόφιλος.
24. Βουγιούκας Γεώργιος.
25. Βρυζάκης Ἀθανάσιος.
26. Γαλανὸς Σπυρίδων.
27. * Γαρδίκας Γεώργιος.
28. Γεδεὼν Μανουήλ.
29. * Γεννάδιος Ἰωάννης.
30. Γερογιάννης Κωνσταντῖνος.
31. * Γεωργιάδης Ἀθανάσιος.
32. Γεωργόπουλος Μελέτιος.
33. Γιαννόπουλος Δημήτριος.
34. Γκίζης Βαρθολομαῖος.
35. Γούδας Μιχαήλ.
36. Γουδῆς Δημήτριος.
37. Γούσιος Κωνσταντῖνος
38. Γροῦνδμαν Ἀχιλλεύς.
39. Δέγλερης Ἀλέξανδρος.
40. * Δεμερτζῆς Ἀλέξανδρος.
41. Δέφνερ Μιχαήλ.
42. * Δηλιγιάννης Ἐπαμεινώνδας.
43. Δημητριάδης Δημήτριος.
44. * Δημητριάδης Χρῖστος.
45. Διαμαντόπουλος Ἀνδρέας.
46. Διαμαντόπουλος Διονύσιος.
47. Δόσιος Κωνσταντῖνος.
48. * Dörpfeld Wilhelm.
49. Δουκάκη Εὐανθία.
50. Δραγάτσης Ἀθανάσιος Ἰ.
51. * Δραγάτσης Ἰάκωβος Χ.
52. Δρόσος Ἰωάννης.
53. * Δυοβουνιώτης Γεώργιος.
54. Δυοβουνιώτης Κωνσταντῖνος.
55. Ἐμπεδοκλῆς Γρηγόριος.
56. * Ἐμπειρῖκος Μιχαήλ.

57. * Ἐξαρχόπουλος Νικόλαος.
58. Εὐαγγελίδης Δημήτριος.
59. * Εὐαγγελίδης Μαργαρίτης.
60. * Εὐταξίας Ἀθανάσιος.
61. * Ζαΐμης Ἀλέξανδρος.
62. * Ζέγγελης Κωνσταντῖνος.
63. * Ζηλήμων Ἀντώνιος.
64. * Ζυγομαλᾶς Ἀντώνιος.
65. Ζωγράφος Γεώργιος.
66. Ζωγράφος Κωνσταντῖνος.
67. Ἡλιόπουλος Βασίλειος.
68. Ἡλιόπουλος Παναγιώτης.
69. * Ἡλιόπουλος Χρῖστος.
70. Θεοδότου Σόλων.
71. * Θεοδωρακάκης Στυλιανός.
72. * Θεοδωράκης Γεώργιος.
73. Θεόκλητος Σταυρουπόλεως †
74. Ἰωαννίδης Ἰωάννης Γ.
75. * Καββαλιερᾶτος Ἄννινος Μιλτ.
76. * Καζάζης Νεοκλῆς.
77. Καλαποθάκης Δημήτριος.
78. Καλιτσουνάκης Δημήτριος
79. Καλιτσουνάκης Ἰωάννης.
80. Καλογερόπουλος Παναγιώτης.
81. Καμπάνης Νικόλαος.
82. Καντᾶς Ἠλίας.
83. Καντιάνης Νικόλαος.
84. Καπερώνης Νικόλαος.
85. * Καπετανάκης Νικόλαος.
86. Καπρουλᾶς Γεώργιος.
87. Καραγιαννόπουλος Γεώργιος.
88. Καράκαλος Νικόλαος.
89. Καρανδρέας Ἀπόστολος.
90. Καραχάλιος Θεμιστοκλῆς.
91. * Καρκούλιας Ἡρακλῆς.
92. * Καρολίδης Παῦλος.
93. Καρόλου Νικόλαος.
94. Καροῦζος Χρῖστος.
95. Κασσαβέτης Ἀλέξανδρος.
96. * Καστόρχης Δημήτριος.
97. * Καστριώτης Παναγιώτης.
98. Κάτσανος Νικόλαος.
99. * Καυταντζόγλου Ἰωάννης.
100. * Κεραμόπουλλος Ἀντώνιος.
101. * Κλοντηρόπουλος Γεώργιος.
102. Κοκόλης Σπυρίδων.
103. Κολλιαβᾶς Γεώργιος.
104. Κολλινιάτης Ἠλίας.
105. Κολλινιάτης Σπυρίδων.
106. Κολοκοτσᾶς Εὐάγγελος.
107. Κουγέας Σωκράτης.
108. * Κουμανούδης Πέτρος.
109. * Κουρουνιώτης Κωνσταντῖνος.
110. Κρανιώτης Ἰωάννης.
111. Κρητικὸς Εὐάγγελος.
112. Κριεζῆς Ἀλέξανδρος.
113. Κριεζῆς Ἀνδρέας.
114. * Κριεζῆς Ἀντώνιος.
115. Κριεζῆς Ἐμμανουήλ.
116. Κριμπᾶς Ἀθανάσιος.
117. Κριμπᾶς Βασίλειος.
118. Κτενᾶς Κωνσταντῖνος.
119. Κυπαρίσσης Νικόλαος.
120. * Κύρης Μιχαήλ.
121. Κυριαζῆς Σπυρίδων.
122. * Κυριακὸς Ἰωάννης.
123. Κυριακὸς Ἰωάννης Π.
124. Κωττάκης Λεωνίδας.
125. Λαμπίκης Βασίλειος.
126. * Λεονάρδος Βασίλειος.
127. * Λιβαδᾶς Μιχαήλ.
128. Λιβαδᾶς Νικόλαος.
129. Λιβιερᾶτος Σπυρίδων.
130. Λιμπερόπουλος Παναγιώτης.
131. Λογοθέτης Κωνσταντῖνος.
132. Λῶ Πειρουνάκη Αἰκατερίνη.
133. Μαγιάσης Σωτήριος.
134. Μικκᾶ Ξανθίππη Π.

135. * Μακκᾶς Δημήτριος.
136. * Μακκᾶς Νικόλαος.
137. Μακρῆς Γεράσιμος.
138. Μαλτέζος Κωνσταντῖνος.
139. * Μαντζάκος Χρῖστος.
140. * Μαντζούφας Ἀνδρέας.
141. Μαντούδης Μιχαήλ.
142. * Μανωλίδης Σωκράτης.
143. Μαργαρίτης Σπυρίδων.
144. Μαρινᾶτος Σπυρίδων.
145. Μαρκόπουλος Βασίλειος.
146. Μαυρούλιας Ἰωάννης.
147. Μενάρδος Σῖμος.
148. * Μερκούρης Σπυρίδων.
149. Μέρμηγκας Κωνσταντῖνος.
150. * Μεσολωρᾶς Ἰωάννης.
151. Μεσολωρᾶς Παναγιώτης.
152. Μηλιάδης Ἰωάννης.
153. * Μητσόπουλος Χρῖστος.
154. Μιχαηλίδης Μιχαήλ.
155. * Μούσης Ἰωάννης.
156. Μουτσόπουλος Δημήτριος.
157. Μουτσόπουλος Φώτιος.
158. Μπαβαβέας Ἀδαμάντιος.
159. Μπαλᾶνος Νικόλαος.
160. * Μπάρτ Γουλιέλμος.
161. Μπαχαρίας Στυλιανός.
162. * Μπενάκης Ἀντώνιος.
163. * Μπενάκης Ἐμμανουήλ.
164. Μπένσης Βλαδίμηρος.
165. Μπέρτος Νικόλαος.
166. Μπουρνιᾶς Ἀντώνιος.
167. * Μυστακίδης Βασίλειος.
168. Ναισούλης Βασίλειος.
169. * Νεγροπόντης Μιλτιάδης.
170. * Νικολαΐδης Ἰωάννης.
171. * Νικολαΐδης Λουδοβῖκος.
172. * Noack Ferdinand.
173. Νομικὸς Δημήτριος.
174. Νομικὸς Μᾶρκος.
175. Ξυγγόπουλος Ἀνδρέας.
176. Οἰκονόμος Γεώργιος Π.
177. * Οἰκονόμος Παναγιώτης Π.
178. Οἰκονόμου Ἰωάννης.
179. Οἰκονόμου Μιχαήλ.
180. Ὀρλάνδος Ἀναστάσιος.
181. * Παγανέλης Σπυρίδων.
182. * Παγανέλης Στάμος.
183. * Πάλλης Ἀγαμέμνων.
184. * Παναγιωτόπουλος. Ἀνδρέας.
185. Παναγιωτόπουλος Κων/τῖνος.
186. * Παντελίδης Ἐμμανουήλ.
187. Παξιμάδης Σπυρίδων.
188. Παπαδάκης Κωνσταντῖνος
189. Παπαδάκης Νικόλαος.
190. Παπαδημητρίου Ἰωάννης.
191. Παπαδόπουλος Θωμᾶς.
192. Παπάζογλου Γεώργιος.
193. Παπαηλιοῦ Χαράλαμπος.
194. Παπαθανασίου Πάνος.
195. Παπαϊωάννου Γεώργιος.
196. Παπαϊωάννου Κωνσταντῖνος.
197. Παπαϊωάννου Πάνος.
198. Παπαμιχαὴλ Γρηγόριος.
199. * Παπαναστασίου Ἀλέξανδρος.
200. Παπαναστασίου Σπυρίδων.
201. Παπανδρέου Γεώργιος.
202. Παπανδρέου Πάνος.
203. Παπαντωνίου Ἀπόστολος.
204. Παπαντωνόπουλος Νικόλαος.
205. Παπασπυρίδου Σέμνη.
206. * Παπαστράτος Ἐπαμεινώνδας.
207. * Παπαστράτος Ἰωάννης.
208. * Παπαστράτος Σωτήριος.
209. Παπαφλέσσας Γρηγόριος.
210. Παπαφλέσσας Ἰωάννης.
211. Παπαφλέσσας Κωνσταντῖνος
212. * Παππούλιας Δημήτριος.

213. Παππούλιας Κωνσταντῖνος.
214. Παράσχος Γεώργιος.
215. Πατσουράκος Ἰωάννης.
216. Πεζόπουλος Ἐμμανουήλ.
217. Πελεκίδης Εὐστράτιος.
218. Πεσματζόγλου Γεώργιος.
219. Πετιμεζᾶς Θρασύβουλος.
220. Πετρακάκος Δημήτριος.
221. Πετρακόπουλος Θεόδωρος.
222. Πετροκόκκινος Δημήτριος.
223. Πετρόπουλος Γεώργιος.
224. Πίππας Δημοσθένης.
225. Πίστης Νικόλαος.
226. Πιτίδης Μιχαήλ.
227. Πλυτᾶς Ἀμβρόσιος.
228. * Πολίτης Νικόλαος.
229. * Πολυγένης Κωνσταντῖνος.
230. * Πολυχρονιάδης Κωνσταντῖνος.
231. Πορτοκάλης Ἀλέξανδρος.
232. Πουλίτσας Παναγιώτης.
233. Πουλόπουλος Ἀπόστολος.
234. Πουλόπουλος Ἠλίας.
235. Πουρῆς Μιλτιάδης.
236. Πρινάρης Κίμων.
237. * Πὼπ Γεώργιος.
238. Ραγκαβῆς Ἀλέξανδρος.
239. * Ράλλης Γεώργιος.
240. * Ράλλης Κωνσταντῖνος.
241. Ρεδιάδης Περικλῆς.
242. Ρῖζος Σταμάτιος.
243. Ρινόπουλος Μιχαήλ.
244. Ροζάκης Σταμάτιος.
245. Ρουμπάνης Ἰωάννης.
246. Ρούνιος Κωνσταντῖνος.
247. Ροῦφος Λουκᾶς Κανακάρης.
248. Ρωμαΐδης Ἰωάννης.
249. Ρωμαῖος Κωνσταντῖνος.
250. * Ρωμᾶνος Ἄθως.
251. * Ρώσσης Ζῆκος.
252. Σαδούκας Χρῖστος.
253. Σακελλαρίου Γεώργιος.
254. Σαρσέντης Λυκοῦργος.
255. Σεργόπουλος Ἰωάννης.
256. Σκάσσης Ἐρρῖκος.
257. Σκάσσης Θωμᾶς.
258. * Σκλαβοῦνος Γεώργιος.
259. Σκοτίδας Εὐάγγελος.
260. * Σκουζὲς Ἀλέξανδρος.
261. * Σκοῦφος Θεόδωρος.
262. Σούλης Γεώργιος.
263. * Σοφούλης Θεμιστοκλῆς.
264. Σπυρόπουλος Παναγιώτης.
265. * Στάης Σπυρίδων.
266. Σταθακόπουλος Παναγιώτης.
267. Σταθᾶτος Ἀντώνιος.
268. * Σταμελᾶτος Γεώργιος.
269. * Σταμούλης Ἀναστάσιος Κ. Π.
270. Στάμος Ἰωάννης.
271. Στασινόπουλος Σύριος.
272. Σταυρόπουλος Ἄγγελος.
273. Σταυρόπουλος Σπυρίδων.
274. * Στεργιόπουλος Δημήτριος.
275. * Στεφανόπουλος Ἀνδρέας.
276. * Στρέϊτ Γεώργιος.
277. * Studniczka Franz.
278. * Σφακιανάκης Παναγιώτης.
279. Σφήκας Δημήτριος.
280. * Σωτηριάδης Γεώργιος
281. Σωτηρίου Γεώργιος Α.
282. Σωτηρίου Γεώργιος.
283. Τετενὲς Ὄθων.
284. Τζηρὸς Κωνσταντῖνος.
285. * Τριανταφυλλάκος Νικόλαος.
286. * Τριανταφυλλίδης Περικλῆς.
287. Τρικούπης Σπυρίδων.
288. Τσακαλῶτος Ἀθανάσιος.
289. Τσιπούρας Δημήτριος.
290. Τσουκλείδης Σπυρίδων.

291. * Τσούντας Χρῖστος.
292. Τσόχας Γεώργιος.
293. * Fabricius Ernst.
294. * Φιλαδελφεὺς Ἀλέξανδρος.
295. * Φιλάρετος Γεώργιος.
296. * Φίλων Ἀλέξανδρος.
297. Φὶξ Ἰωάννης Καρόλου.
298. Φουντούλης Δημήτριος.
299. Φουρίκης Πέτρος.
300. * Χαβιαρᾶς Νικήτας.
301. Χαριτάκης Γεώργιος.
302. Χαρίτος Ἰωάννης.
303. * Χατζάκος Ματθαῖος.
304. Χατζῆς Ἀντώνιος Χ.
305. * Χατζιδάκης Γεώργιος.
306. Χόνδρος Δημήτριος.
307. Χουδαβερδόγλους Σοφοκλῆς.
308. Χοστέβας Δημόφιλος.
309. Χριστίδης Δημήτριος.
310. Χριστόπουλος Μιχαὴλ.
311. Χριστόπουλος Σπυρίδων.
312. Χρυσάφης Ἰωάννης.
313. Χρυσούλης Γκίκας.

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1928 ΥΠΟ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ

ΣΥΝΤΑΧΘΕΙΣΑ ΚΑΙ ΑΝΑΓΝΩΣΘΕΙΣΑ ΕΝ ΤΗι ΓΕΝΙΚΗι ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΙ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗι 26 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1929

ΥΠΟ ΤΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ Γ. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Κύριοι Ἑταῖροι,

Ὁ ἀπολογισμὸς ἑκάστου ἔτους στρέφει πάντοτε πρῶτον εὐλαβῆ τὴν ἀνάμνησιν πρὸς τὰ πρόσωπα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα κλείσαντα τὸν βίον εἰσῆλθον εἰς τὴν ἱστορίαν. Ὁ τερματισμὸς τῆς ζωῆς καὶ ἡ μετάστασις εἰς τὴν μυστηριώδη ἐπέκεινα κατάστασιν, ἐξ ἧς ἐξεπήγασε κατά τινα γνώμην ἡ ὅλη σχεδὸν ἀρχαία θρησκεία, ἐνέβαλεν εἰς τὴν ἀρχαίαν δημώδη πίστιν τὴν δόξαν ὅτι οἱ νεκροὶ ἅμα τῇ μεταστάσει καθίστανται ἥρωες ἤτοι ἡμίθεοι καὶ δικαιοῦνται τῆς λατρείας ἐκείνης, ἡ ὁποία ἐν πάσῃ θρησκείᾳ καὶ ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ παρουσιάζεται ὡς ἀδαμάντινος κρίκος ψυχικοῦ δεσμοῦ πρὸς τὸ ἀσύλληπτον ἄγνωστον καὶ ὡς ἔμφυτος πηγὴ παρηγορίας καὶ ἐνισχύσεως τῶν ἐπιζώντων.

Πρὸς τοὺς ἥρωας αὐτῆς προσφέρουσα τοὺς πνευματικοὺς ἐναγισμοὺς ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία κατ᾽ ἔτος δὲν πράττει τοῦτο ὡς ἁπλοῦν τι τυπικὸν καὶ ψυχρὸν καθῆκον, ἀλλ᾽ αἰσθάνεται τοῦτο ὡς βαθεῖαν καὶ εἰλικρινῆ ἀνάγκην τῆς ψυχῆς αὐτῆς, ὅπως ἐκδηλώσῃ τὴν εὐλάβειαν πρὸς τὴν μνήμην ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἐνεθάρρυναν καὶ ἐνίσχυσαν τὸ ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ ὁπωσδήποτε καθόλου προήγαγον τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐπιστήμην.

Ἐκ τῶν ξένων ἐπιτιμίων ἑταίρων ἀπέθανε κατὰ τὸ ἔτος 1928 ἀνὴρ διαπρεπέστατος ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ὁ Θεόδωρος **Reinach,**

Καθηγητὴς τῆς Νομισματικῆς ἐν τῷ Κολλεγίῳ τῆς Γαλλίας καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιγραφῶν καὶ τῆς Φιλολογίας. Ἔχων ἀρτιωτάτην φιλολογικὴν συγκρότησιν ὁ Reinach ἐνωρὶς διεκρίθη ἐν τῇ ἐπιγραφικῇ, ἐκτὸς δὲ πολλῶν ἄλλων μερικῶν πραγματειῶν κατέλιπεν ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Dareste καὶ τοῦ Haussoullier σημαντικώτατον ἐπιγραφικὸν ἔργον, τὴν Συναγωγὴν τῶν ἑλληνικῶν νομικῶν ἐπιγραφῶν, ἥτις ἐχρησίμευσε καὶ θὰ χρησιμεύσῃ ἀκόμη ὡς πολύτιμον βοήθημα τῶν περὶ τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν δίκαιον ἀσχολουμένων. Ἡ περὶ τὸν ὕμνον τοῦ Ἀπόλλωνος, τῆς γνωστῆς τῶν Δελφῶν ἐπιγραφῆς, μακρὰ ἀσχολία τοῦ Reinach κατέστησεν αὐτὸν ἐντριβέστατον περὶ τὴν ἀρχαίαν μουσικήν, ἐξέδωκε δὲ πρό τινων ἐτῶν οὗτος ὑπὸ τὴν ἀνεπίδεικτον ἐκλαϊκευτικὴν μορφὴν καλὸν βιβλίον La musique grecque, δεῖγμα τῆς ἐν τῷ θέματι μεγάλης αὐτοῦ πείρας.

Τὴν νομισματικὴν αὐτοῦ εἰδικότητα καὶ φήμην ἡδραίωσεν ὁ ἀνὴρ διὰ τοῦ σπουδαιοτάτου συγγράμματος «L' histoire par les monnaies», ἐν τῷ ὁποίῳ μετὰ μεγάλης ὀξύτητος καὶ πολυμαθείας ἔδειξε πόσα δυναταί τις νὰ πορισθῇ ἐκ τῶν νομισμάτων ἱστορικὰ διδάγματα σπουδαιότατα.

Μετὰ τοῦ ἀειμνήστου Ἐρνέστου Babelon ὁ Θεόδωρος Reinach ἐξηκολούθησε καὶ συνεπλήρωσε ἀπὸ τοῦ 1904, τὴν δημοσίευσιν τοῦ Recueil général des monnaies grecques d' Asie Mineure, ἔργου θεμελιώδους διὰ τὴν μελέτην τῶν Ἑλληνικῶν νομισμάτων τῆς Μ. Ἀσίας. Τῷ 1925 ἐξεδόθη β' ἔκδοσις τοῦ 1ου τεύχους τοῦ Α' τόμου τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος μετὰ πλείστων συμπληρώσεων, αἵτινες εἶχον γίνει ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τῶν συγγραφέων μέχρι τοῦ ἐν ἔτει 1924 ἐπισυμβάντος θανάτου τοῦ Ἐρνέστου Babelon, ἔπειτα δὲ καὶ ὑπὸ μόνου τοῦ Reinach.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Babelon ὁ Θεόδωρος Reinach ἐκλήθη ὡς διάδοχος ἐκείνου εἰς τὴν τιμητικωτάτην ἕδραν τῆς Νομισματικῆς εἰς τὸ Κολλέγιον τῆς Γαλλίας, τὸ γνωστὸν καὶ ἔνδοξον δεύτερον Πανεπιστήμιον τῆς Γαλλικῆς πρωτευούσης.

Καὶ διὰ τῆς πολυμερείας του καὶ διὰ τῆς ἐμβριθείας αὐτοῦ ὁ

ἀείμνηστος Θεόδωρος Reinach ἐδημιούργησεν ἐξαιρετικὴν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐπιγραφικῶν, νομισματικῶν καὶ ἱστορικῶν ἐν γένει μελετῶν, ἐναμίλλως ἐργαζόμενος ἐν τῇ κατ' ἐξοχὴν ἀρχαιολογικῇ καὶ ἱστορικῇ οἰκογενείᾳ τῶν Reinach.

Ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἰσοβίων τε καὶ τακτικῶν ἑταίρων ἀπώλεσεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὸν Φωκίωνα Νέγρην, τὸν Παναγὴν Καββαδίαν, τὸν Στέφανον Ξανθουδίδην, τὸν Κωνσταντῖνον Ζησίου, τὸν Πιπῖνον Μάμον, τὸν Ἀλέξανδρον Λαμπρόπουλον, τὸν Λεωνίδαν Δεληγεώργην, τὸν Στέφανον Σκουλούδην, τὸν Σωτήριον Σακελλαρόπουλον, τὸν Χρῆστον Ἰωαννίδην καὶ τὸν Παντελῆν Λιβαδᾶν.

Ὁ **Φωκίων Νέγρης**, ἐπιφανὴς γεωλόγος, ἀνῆκεν εἰς τοὺς ἰσοβίους ἑταίρους ἡμῶν ἀπὸ τοῦ 1925. Καὶ ὡς πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ ὡς πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς πρὸς ἔκδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν ψηφιδωτῶν ὁ ἀείμνηστος ἀνὴρ ἔδειξε τοιοῦτο ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς προαγωγῆς τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογίας, ὥστε ὀφείλεται εἰς αὐτὸν ἰδιαιτέρα εὐγνωμοσύνη ἀξία πάσης εὐλαβοῦς ἐξάρσεως ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου. Οἱ συνεργασθέντες μετ' αὐτοῦ ἐν τῷ ἀρχαιολογικῷ πεδίῳ θὰ ἐνθυμούμεθα μετὰ πόθου καὶ τὴν πάντοτε ἀμείωτον φιλοπονίαν του καὶ τὸν ἀγαστὸν καὶ εὔστοχον ζῆλόν του, ἀρετὰς πολυτίμους, αἱ ὁποῖαι ἀπέφερον ἀξιόλογα ἀποτελέσματα.

Ἀλλ' ἐξαιρετικὴν ᾐσθάνθη ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία καὶ ἐν γένει ἡ Ἑλληνικὴ Ἀρχαιολογία θλῖψιν διὰ τὴν ἀπώλειαν δύο ἐξόχων σκαπανέων τῶν ἀρχαιολογικῶν μελετῶν, τοῦ Καββαδία καὶ τοῦ Ξανθουδίδου.

Ὁ **Παναγῆς Καββαδίας** ἀπέθανε πλησιάζων τὸ ὀγδοηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ καὶ συμπληρώσας βίον, ἀρρήκτως συνδεδεμένον μετὰ τῆς προαγωγῆς τῆς τε ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι.

Γενόμενος τῷ 1885 Γενικὸς ἔφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων, τῷ δὲ 1895 καὶ Γραμματεὺς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἠδυνήθη ὁ

Καββαδίας νὰ κατευθύνῃ τὰ ἀρχαιολογικὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ συνόλῳ, ἀναπτύξας δὲ ἔκτακτον φιλοπονίαν καὶ δραστηριότητα οὐχὶ τὴν τυχοῦσαν, ἔδωκε τὸ ὄνομα καὶ τὴν σφραγῖδα αὐτοῦ εἰς ὁλόκληρον περίοδον τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογίας.

Ἴσως ἡ αὐταρχικὴ ἰδιοσυγκρασία καὶ ἡ συγκεντρωτικὴ τάσις τοῦ ἀειμνήστου ἀνδρὸς νὰ ἐδημιούργησε πολλάκις ὀδυνηρὰς προστριβὰς καὶ νὰ προεκάλεσεν ὀξείας ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν συναδέλφων αὐτοῦ—ἀλλ' αἱ τοιαῦται ἀναμνήσεις δὲν εἶναι ἱκαναὶ νὰ σκοτίσωσι τὴν ὀφειλομένην δικαίαν καὶ εἰλικρινῆ κρίσιν περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Καββαδία.

Ὁ Καββαδίας καταλείπει πρὸς μίμησιν εἰς τοὺς ἐπιζῶντας ἀξιολογώτατον ἔργον καὶ διοικητικὸν καὶ ἀνασκαφικὸν ἐπιστημονικόν.

Εὐτυχήσας νὰ ἴδῃ συντελούμενον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ τὸ διὰ τῆς γενναίας χορηγίας τοῦ ἀειμνήστου Μπερναρδάκη ἀνεγερθὲν νέον οἰκοδόμημα τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ἠδυνήθη δι' ἀτρύτων προσωπικῶν κόπων νὰ ἐγκαταστήσῃ καὶ διατάξῃ ἐν αὐτῷ τὰς Ἀρχαιολογικὰς συλλογὰς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τὰς ὁποίας αὕτη εἶχε σχηματίσει διὰ τῆς ἀδιακόπου ἐπιμελείας καὶ βαθείας ἐπιστήμης τοῦ ἀοιδίμου Στεφάνου Κουμανούδη, τοῦ ἐπὶ τεσσαράκοντα σχεδὸν ἔτη κατευθύναντος ὡς γραμματέως τὰς ἐθνικὰς ἐργασίας τοῦ καθυδρύματος τούτου. Ἡ ἐγκατάστασις τοῦ ἐθνικοῦ ἀρχαιολογικοῦ μουσείου εἶναι μία τῶν λαμπροτέρων πράξεων τοῦ Καββαδία. Ἀπὸ δὲ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὸ ἵδρυμα τοῦτο διαρκῶς πλουτιζόμενον καὶ λαμπρυνόμενον διὰ νέων προσκτημάτων ἔφθασε συντόμως εἰς παγκοσμίου σημασίας περιωπήν.

Δεύτερον παγκοσμίου σημασίας μουσεῖον ἵδρυσε καὶ ἐπεξέτεινεν ὁ Καββαδίας ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, τοῦτο δὲ κατὰ μέγα μέρος ἐπλήρωσε διὰ τῶν εὑρημάτων τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως σπουδαιοτάτης ἀνασκαφῆς.

Τρίτον ἀξιολογώτατον μουσεῖον ἵδρυσεν ὁ Καββαδίας ἐν τῷ τόπῳ, ὁ ὁποῖος ἀνασκαφικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς ἀπετέλεσεν ἕνα τῶν ἐνδοξοτάτων σκοπῶν τοῦ βίου αὐτοῦ, ἐν τῇ Ἱερᾷ Ἐπιδαύρῳ. Ἐκεῖ εἰς τὴν Ἐπίδαυρον ἀφιέρωσεν ὁ Καββαδίας πάσας τὰς δυνάμεις

αὐτοῦ, ἰδίᾳ μετὰ τὴν ἐκ τῆς διοικητικῆς ὑπηρεσίας καὶ ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου ἀποχώρησεν αὐτοῦ. Ἐκεῖ δὲ σχεδὸν καὶ ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμούς, συντελέσας δαπάναις τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας μέγα ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ καὶ τοῦ καθιδρύματος τούτου σημαντικώτατον τίτλον.

Ἀλλὰ καὶ αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Κεφαλληνίας αἱ γενόμεναι δαπάναις τοῦ Ὁλλανδοῦ μεγαπλούτου καὶ φιλομήρου Goekoop διὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὑπὸ τοῦ Καββαδία παρέσχον σημαντικὰ ἀρχαιολογικὰ πορίσματα, διὰ δὲ τῶν εὑρημάτων αὐτῶν ὡς καί τινων ἄλλων, εὑρισκομένων ἤδη ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἱδρύθη τὸ ἐν Ἀργοστολίῳ καλὸν ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον.

Ἀλλὰ καὶ τὸ μουσεῖον τῆς Τεγέας καὶ τὸ μουσεῖον τῆς Σπάρτης καὶ τὸ μουσεῖον τοῦ Θέρμου καὶ τὸ μουσεῖον τῆς Λυκοσούρας καὶ τῆς Μυκόνου καὶ τῆς Δήλου καὶ ἄλλα ἵδρυσεν ὁ Καββαδίας ἔχων τὴν πολύτιμον συνεργασίαν τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων τῆς περιόδου ἐκείνης τοῦ Δημ. Φιλίου, τοῦ Βαλερίου Στάη, τοῦ Ἀνδρέου Σκιᾶ καὶ τοῦ Δημ. Σταυροπούλου, ἵνα μόνον τοὺς ἀποθανόντας ἀναφέρωμεν.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλο ἔργον, ἀμεσώτερον συνδεόμενον πρὸς τὴν ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἑταιρείᾳ δρᾶσιν τοῦ Καββαδία, εἶναι ἄξιον πάσης ἐξάρσεως. Εἶναι ἡ πρωτοβουλία αὐτοῦ πρὸς ἀποστολὴν ὑποτρόφων εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, ἵνα σπουδάσωσι δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀρχαιολογίαν. Διὰ τῆς ἐγκαίρου ἐκείνης προνοίας καὶ διὰ τῆς οἰκονομικῆς προθυμίας τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐξησφαλίσθη ἡ λειτουργεία καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρεύνης ἐπὶ μίαν ἀκόκη γενεάν. Τοῦτο δὲ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λησμονῶσι, ἀλλὰ τοὐναντίον ὀφείλουσι μετ' εὐγνωμοσύνης νὰ ἀναφέρωσιν ὅσοι πραγματικῶς ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ ἐθνικωτάτου τούτου κλάδου ἐν Ἑλλάδι καὶ διὰ τὴν προαγωγὴν τῶν ἀρχαιολογικῶν μελετῶν. Διορισθεὶς τῷ 1904 τακτικὸς Καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας τῆς ἀρχαίας τέχνης ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῶν Ἀθηνῶν ἐδίδαξεν ὁ Καββαδίας ἐν αὐτῷ μέχρι τοῦ 1922, ὅτε ἀπεχώρησε καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ὁρίου τῆς ἡλικίας.

Ἀποτέλεσμα τῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδασκαλίας τοῦ Καββαδία ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ κ. Χρίστου Τσούντα ὑπῆρξεν ἡ ἐπωφελὴς διάδοσις τῶν ἀρχαιολογικῶν γνώσεων παρὰ τοῖς ἡμετέροις νεωτέροις φιλολόγοις, ἡ ὁποία ἀναμφισβητήτως καθιστᾷ αὐτοὺς ἀρτιωτέρους καὶ ἱκανωτέρους πρὸς τελεσφόρον ἄσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῶν. Προϊὸν δὲ τῆς διδακτικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ δράσεως τοῦ Καββαδία εἶναι τὰ δύο ὀγκώδη συγγράμματα, τὰ ὁποῖα ἐδημοσίευσεν, ἡ *Προϊστορικὴ Ἀρχαιολογία* ἐκ σελ. 879 καὶ μετὰ 820 εἰκόνων καὶ ἡ *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης* ἐκ σελ. 816 καὶ μετὰ 738 εἰκόνων.

Ὡς Γενικὸς Ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ Μουσείων ὁ Καββαδίας ἵδρυσε τὸ *Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον*, τὸ ὁποῖον ἐπί τινα σειρὰν ἐτῶν ἐκδοθέν, ἀπετέλεσεν ὠφελιμώτατον συμπλήρωμα τῆς ἡμετέρας Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ὡς περιοδικὸν ἀποβλέπον εἰς ταχεῖαν διάδοσιν τῶν νέων ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων καὶ προσκτημάτων τῶν μουσείων. Τὸ περιοδικὸν τοῦτο τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας ἐπανεκδιδόμενον μετὰ μακρὰν διακοπὴν ἀπὸ τοῦ 1915 ἔλαβε νέον σχῆμα καὶ νέαν ἐσωτερικὴν διαρρύθμισιν, ἀπέβη δὲ οὕτω παράλληλον πρὸς τὴν Ἀχαιολογικὴν Ἐφημερίδα ἀρχαιολογικὸν περιοδικόν.

Ἀλλὰ καὶ τῶν ἀναστηλώσεων ἀρχαίων μνημείων ὑπῆρξεν ἔνθερμος θιασώτης ὁ Καββαδίας, ὑπὸ δὲ τὴν σώφρονα καὶ εἰδήμονα διεύθυνσιν τοῦ Νικολάου Μπαλάνου καὶ τὰ Προπύλαια καὶ τὸ Ἐρέχθειον καὶ μετέπειτα ὁ Παρθενὼν ἔλαβον καὶ λαμβάνουσιν ἀκόμη καὶ αἰσθητικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς διδακτικωτάτην μορφήν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πολυμερὴς διοικητικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ δρᾶσις τοῦ Παναγῆ Καββαδία, δρᾶσις ἐξόχως ὠφέλιμος εἰς τὰ Ἑλληνικὰ ἀρχαιολογικὰ πράγματα καὶ εἰς τὴν καθ' ὅλου διεθνῆ ἀρχαιολογίαν, δρᾶσις, ἡ ὁποία ἐξησφάλισε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Καββαδία μόνιμον καὶ ἀκλόνητον θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἀρχαιολογίας, εἰς δὲ τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν ἀνεξάλειπτον τίτλον, τοῦ ὁποίου ἐπιφυλάσσεται αὕτη νὰ ἱδρύσῃ ἐν καιρῷ μόνιμον μνημεῖον.

Παρὰ τὸν Καββαδίαν καὶ ἄλλον ἐπιφανέστατον ἐπιστήμονα ἀπώλεσεν ἡ ἀρχαιολογικὴ οἰκογένεια, τὸν **Στέφανον Ξανθουδίδην,** διευθυντὴν τοῦ μουσείου Κρήτης.

Ὁ Στέφανος Ξανθουδίδης διῆλθεν ἅπαντα σχεδὸν τὸν βίον αὐτοῦ ἐν Κρήτῃ, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἅπασα ἡ ἀρχαιολογικὴ καὶ γενικώτερον φιλολογικὴ ἐργασία του ἀναφέρεται εἰς τὴν Κρητικὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον.

Ἤδη πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Κρήτης ἀσχολούμενος περὶ τὴν Κρήτην ὁ Ξανθουδίδης, ἔχων δὲ πρεσβύτερον συνεργάτην τὸν ἄξιον πάσης εὐγνωμοσύνης κ. Ἰωσὴφ Χατζηδάκην, ἐγένετο μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς νήσου Ἔφορος ἀρχαιοτήτων Κρήτης, τοῦ κ. Χατζηδάκη γενομένου Διευθυντοῦ ἐν Ἡρακλείῳ Κρητικοῦ Μουσείου, τὸ ὁποῖον ἀμφότεροι οἱ διακεκριμένοι οὗτοι ἄνδρες προπαρεσκεύασαν διὰ τῆς λαμπρᾶς συλλογικῆς ἐργασίας τοῦ φιλεκπαιδευτικοῦ συλλόγου Ἡρακλείου καὶ ἵδρυσαν μετέπειτα, ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου διὰ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως τῆς Κρήτης. Μετὰ τὴν λόγῳ ὁρίου ἡλικίας ἀποχώρησιν τοῦ κ. Χατζηδάκη, ὁ Ξανθουδίδης ἐγένετο Διευθυντὴς τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου, ὅπου παρέμεινε μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν προώρως ἔπληξεν αὐτὸν ὁ θάνατος κρατοῦντα τὴν κλεῖδα τοῦ Μουσείου, ἵνα ἀνοίξῃ καὶ εἰσέλθῃ εἰς αὐτό.

Κατὰ τὴν ἀρχαιολογικὴν αὐτοῦ σταδιοδρομίαν ὁ Ξανθουδίδης ἔσχε τὴν εὐκαιρίαν καὶ πολλαχοῦ τῆς Κρήτης νὰ ἀνασκάψῃ καὶ πλεῖστα Κρητικὰ μνημεῖα νὰ δημοσιεύσῃ.[1]

Εἶναι γνωσταὶ αἱ ἔρευναι αὐτοῦ καὶ εἰς Ἀρτσᾶ, καὶ εἰς Μουλιανά, καὶ εἰς τὸ Χαμαΐζι τῆς Σητείας καὶ εἰς Νίρου Χάνι, καὶ εἰς τὰ Δαμάνια καὶ εἰς τὸν Πύργον καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Κρήτης.

Αἱ ἐργασίαι τοῦ Ξανθουδίδου εἰς τὸ Χαμαΐζι τῆς Σητείας ἀποτελοῦν σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς προϊστορικῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Αἱ μελέται του περὶ τῶν Κρητικῶν σφραγίδων εἶναι διαφωτιστικώταται καὶ δεικνύουσιν ἀρτίαν καὶ ἀσφαλῆ γνῶσιν τοῦ Κρητικοῦ πολιτισμοῦ.

---

[1] Πρβ. Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 1928 σελ. 628 - 634.

Ἀξιολογώταται εἶναι ὡσαύτως αἱ ἔρευναι τοῦ Ξανθουδίδου περὶ τῶν θολωτῶν τάφων τῆς Μεσσαρᾶς, ἡ δὲ περὶ αὐτῶν μελέτη του μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ χειρογράφου ἐξετυπώθη Ἀγγλιστὶ μετὰ προλόγου τοῦ Sir Arthur Evans εἰς ὀγκώδη τόμον μετὰ πλείστων πινάκων.

Ἡ ἐργασία αὕτη φέρει τὴν σφραγῖδα τῆς λιτῆς καὶ νηφαλίου, γνησίως ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης τοῦ Ξανθουδίδου.

Παρὰ τὴν καρποφόρον ἀσχολίαν ἐν τῇ Μινωϊκῇ ἀρχαιολογίᾳ ὁ Ξανθουδίδης εὐστόχως εἰργάσθη καὶ περὶ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπιγραφικὴν καὶ τὴν ἄλλην ἀρχαιολογίαν, ἔχων πάντοτε ἀφετηρίαν τὴν Κρήτην.

Ἀλλὰ καὶ ἡ χριστιανικὴ Κρήτη καὶ ἡ ἄλλη μεσαιωνικὴ καὶ νεωτέρα τῆς νήσου ἱστορία καὶ ὁ βίος εἵλκυσαν τὴν ἐμβριθῆ ἔρευναν τοῦ Ξανθουδίδου, ἡ ὁποία διακρίνεται διὰ τὴν εὐστοχίαν, τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὴν ἐνημερότητα περὶ πᾶσαν ἄλλην ἐργασίαν εἴτε ξένην εἴτε ἡμετέραν. Οἱ τρεῖς ὑπὸ τοῦ Ξανθουδίδου ἐκδοθέντες τόμοι τῆς «Χριστιανικῆς Κρήτης» παρὰ τὸν μικρὸν αὐτῶν ὄγκον, εἶναι ὀγκωδέστατοι εἰς σημασίαν διὰ τὸ ἱστορικὸν αὐτῶν περιεχόμενον καὶ διὰ τὴν γλωσσικὴν ὕλην πρὸς μελέτην τοῦ βίου τῶν χρόνων ἐκείνων.

Ἡ φιλολογικὴ αὕτη καὶ γλωσσικὴ κλίσις τοῦ Ξανθουδίδου συνετέλεσεν, ὥστε οὐχὶ μόνον νὰ συναγάγῃ οὗτος, ἀλλὰ καὶ νὰ ἑρμηνεύσῃ πλεῖστα γλωσσικὰ μνημεῖα καὶ τοπωνύμια μετὰ θαυμαστῆς ἀκριβείας καὶ εὐστοχίας. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρω μεταξὺ πολλῶν ἄλλων τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην μελέτην τῶν ποιμενικῶν λέξεων τῆς Κρήτης.

Ἐκ τοῦ κύκλου τούτου τῆς περὶ τοὺς μέσους αἰῶνας ἀσχολίας τοῦ Ξανθουδίδου ἐξῆλθε ἡ μνημειώδης ἔκδοσις τοῦ Ἐρωτοκρίτου, ἡ ὁποία ἔτυχε γενικῆς ἐπιδοκιμασίας, τιμᾷ δὲ καὶ τυπογραφικῶς ἀκόμη τὸ Ἡράκλειον τῆς Κρήτης.

Ἡ πολυμερὴς αὕτη καὶ ἐμβριθὴς ἀσχολία τοῦ Ξανθουδίδου περὶ διαφορώτατα θέματα παρ᾽ ὅλον τὸν περιορισμὸν εἰς τὴν Κρητικὴν ἱστορίαν, εἶναι ἀξία νὰ κινήσῃ τὸν δίκαιον ἡμῶν θαυμασμόν, ἐὰν λάβωμεν ὑπ᾽ ὄψιν τὴν βιβλιογραφικὴν καὶ ἄλλην ἐνημερότητα τὴν ὁποίαν ὀφείλει νὰ ἔχῃ ὁ ἐπιθυμῶν τελεσφόρως καὶ ὄντως ἐπιστημονικῶς νὰ ἐργασθῇ σήμερον καὶ ἐν στενωτέρῳ κύκλῳ μελετῶν.

Τοιαύτην ἀπώλειαν ἔσχεν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Στεφάνου Ξανθουδίδου καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἐπιστήμη καθόλου.

Ὁ θάνατος ἔκλεισε τὴν ζωὴν καὶ τοῦ σεβαστοῦ ἰσοβίου ἑταίρου ἡμῶν **Κωνσταντίνου Ζησίου,** ὁ ὁποῖος καὶ ὡς ἐρευνητὴς διεκρίθη καὶ ὡς διδάσκαλος τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἔδρασε μετὰ ζήλου ἐξαιρετικοῦ καὶ μετὰ σπανίας φιλοπατρίας καὶ μετ᾽ ἐνθουσιώδους πίστεως εἰς τὰ ὑψηλὰ ἰδανικὰ τῆς ἡμετέρας πατρίδος.

Ἀσχολούμενος ὁ Ζησίου εἰς τὴν μέσην καὶ νεωτέραν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ κάτοχος τῶν λεπτομερειῶν αὐτῆς ὅσον ὀλίγοι, ἔγραψε πλείστας πραγματείας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἰδίαν ἔχουσιν ἀξίαν αἱ περὶ τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Κεφαλληνίας, τῆς Μακεδονίας, τοῦ Μυστρᾶ, τοῦ Ναυπλίου, τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν χαραγμάτων, καὶ ἄλλων παντοίων μεσαιωνικῶν μνημείων.

Ἀλλὰ πλεῖσται ὑπῆρξαν καὶ αἱ ἐκλαϊκευτικαὶ ἐργασίαι τοῦ Κωνσταντίνου Ζησίου ἀναφερόμεναι καὶ εἰς ἀρχαιολογικὰ καὶ εἰς γραμματολογικὰ καὶ εἰς μυθολογικὰ ἀρχαῖα καὶ νέα θέματα, κατ᾽ ἐξοχὴν δὲ εἰς πρόσωπα καὶ γεγονότα τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἐνθουσιώδης ἀνὴρ κατηύθυνε καὶ συνεκράτει τὴν Ἑλληνικὴν ψυχὴν ἐντὸς τῶν θαυμαστῶν ὁρίων τῆς γνησίας καὶ μεγαλουργοῦ ἐθνικῆς παραδόσεως, ἄνευ τῆς ὁποίας θὰ ἐκινδυνεύομεν νὰ περιστῶμεν εἰς τὴν θέσιν διαρκῶς κλυδωνιζομένων ἀπατρίδων καὶ ἀσυναρτήτων τέκνων τῆς Τύχης.

Κατὰ τὸ 1928 ἐξέλιπε καὶ ὁ νομισματικὸς **Ἀλέξανδρος Λαμπρόπουλος,** καθηγητὴς Γυγνασίου ἐν Ἀθήναις, διατελέσας

ἐπιμελητὴς τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑταιρείας συντάξας λεπτομερὲς εὑρετήριον τῶν πέντε πρώτων τόμων τῆς Γ' περιόδου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος.

Αἱ νομισματικαὶ ἐργασίαι τοῦ Λαμπροπούλου ἀναφέρονται εἰς τὰ Ἑλληνικὰ νομίσματα. [1]

Ἡ τροπὴ τοῦ Λαμπροπούλου εἰς τὴν διδασκαλίαν ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει, δὲν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ ἀσχοληθῇ περισσότερον εἰς τὴν νομισματικὴν καὶ τὴν ἀρχαιολογίαν.

Ἐξέλιπον ὡσαύτως κατὰ τὸ 1928 οἱ τακτικοὶ ἑταῖροι Σωτήριος Σακελλαρόπουλος, γυμνασιάρχης καὶ Χρῖστος Ἰωαννίδης, καθηγητὴς γυμνασίου, μετ' ἐνδιαφέροντος πάντοτε παρακολουθήσαντες τὰ ἔργα τῆς Ἑταιρείας.

Εἰς πρόωρον θάνατον ὑπέκυψαν καὶ οἱ νεώτεροι ἡμῶν ἑταῖροι Παντελῆς Λιβαδᾶς καὶ Πιπῖνος Μάμος μὴ προφθάσαντες νὰ ἐργασθῶσιν ἐπὶ μακρότερον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἑταιρείᾳ.

Κλείοντες τὸν πένθιμον τοῦτον κατάλογον διὰ τῶν ὀνομάτων δύο διαπρεπῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν, τοῦ Στεφάνου Σκουλούδη καὶ τοῦ Λεωνίδα Δεληγεώργη ἐξαίρομεν τὴν παρουσίαν αὐτῶν ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἑταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας — παρουσίαν ἡ ὁποία δεικνύει, πόσον πολὺ πέραν τοῦ εἰδικοῦ κύκλου εὐρὺ εἶναι τὸ ὑπὲρ τῆς Ἑταιρείας ταύτης ἐθνικὸν ἐνδιαφέρον.

---

[1] Αὗται εἶναι αἱ ἑξῆς:

α) Beitraege zur griechischen Numismatik δημοσιευθεῖσα ἐν τῇ Zeitschrift für Numismatik XIX 1893, 204 - 234.

β) Ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ νομίσματα εὑρεθέντα ἐν Μυκήναις ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι 1896, 137 - 199.

γ) Πρόχειρός τις νομισματικὴ τῆς Μακεδονίας, δημοσιευθεῖσα ὡς παράρτημα τῆς Ἱστορίας τῆς Μακεδονίας τοῦ κ. Κλεάνθους Νικολαΐδου τῷ 1899.

δ) Νομίσματα τῆς Σκιώνης ἀνέκδοτα καὶ νομίσματα τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀρχελάου ἀνακοίνωσις δημοσιευθεῖσα ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τοῦ Α'. διεθνοῦς ἀρχαιολογικοῦ συνεδρίου τοῦ 1905, 274 ἑ.

Πρὸς τούτοις ἐξέδωκεν ὁ Λαμπρόπουλος καὶ δύο ἀξιόλογα ἐπιγραφικὰ μνημεῖα ἐν τῇ Ἀθηνᾷ ΚΑ' 1909, 311 - 314, τὰ ὁποῖα διαβληθέντα ὡς κίβδηλα. ἀπεδείχθησαν ἔπειτα γνήσια ἀρχαῖα μνημεῖα.

Πρὸς τοὺς ζῶντας νῦν στρέφοντες τὸν λόγον ἀνακοινοῦμεν ὅτι τὸ Συμβούλιον ἐπιθυμοῦν νὰ διαδηλώσῃ τὴν ἐκτίμησιν, τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται πρὸς τοὺς ὑπερόχως ἐργαζομένους ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ ἀρχαιολογικῷ ἀγρῷ ἀλλοδαποὺς ἐπιστήμονας τοὺς καὶ μετὰ στοργῆς ἀποβλέποντας πρὸς τὸ ἔργον τῆς Ἑταιρείας, ὁμοφώνως ἐξέλεξεν ἐπιτίμους Ἑταίρους:

1. Τὸν κ. **Ἐδουάρδον Capps,** καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Princeton καὶ Πρόεδρον τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀμερικανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς.

2. Τὸν κ. **Roy Flickinger,** καθηγητὴν τοῦ ἐν Iowa Πανεπιστημίου.

3. Τὸν κ. **Ἰωάννην Myres**, καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὀξφόρδης.

4. Τὸν κ. **Ferdinand Noack** καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου, μέχρι τοῦδε ἰσόβιον ἡμῶν ἑταῖρον.

5. Τὸν κ. **Camillo Praschniker,** καθηγητὴν τοῦ Γερμανικοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πράγας.

6. Τὸν κ. **Gerhart Rodenwaldt,** καθηγητὴν Πανεπιστημίου καὶ Γενικὸν Διευθυντὴν τοῦ ἐν Βερολίνῳ Ἀρχαιολογικοῦ Καθιδρύματος.

7. Τὸν κ. **Pierre Roussel,** καθηγητὴν Πανεπιστημίου καὶ Διευθυντὴν τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς.

8. Τὸν κ. **Ἰούλιον Rizzo,** καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης.

9. Τὸν κ. **Gaetano de Sanctis,** καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Τουρίνου.

10. Τὸν κ. **Ἀλέξανδρον Della Seta,** καθηγητὴν Πανεπιστημίου καὶ Διευθυντὴν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἰταλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς.

11. Τὸν κ. **Ἰωσὴφ Strzygowski,** καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βιέννης.

12. Τὸν κ. **Hidenaka Tanaka,** καθηγητὴν τοῦ ἐν Κυότῳ τῆς Ἰαπωνίας Πανεπιστημίου.

13. Τὸν κ. **Percy Ure,** καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Reading.

14. Τὸν κ. **Ἀρθοῦρον Woodward,** καθηγητὴν Πανεπιστημίου καὶ Διευθυντὴν τῆς ἐν Ἀθήναις Βρεττανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς.

Ἐν τῷ αὐτῷ ἐνδιαφέροντι ὑπὲρ τῆς προόδου τῶν φιλολογικῶν καθ' ὅλου σπουδῶν τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, τὸ Συμβούλιον χαιρετίζει καὶ ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου τὸν ὑπέρτιμον πρεσβύτην καὶ κορυφαῖον τῶν φιλολόγων κ. **Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff,** ἐπίτιμον ἡμῶν ἑταῖρον, ἐπὶ τῇ συμπληρώσει ἐνδόξου ὀγδοηκονταετίας.

Ἐκδηλώσασα καὶ ἄλλως ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὴν ἐπὶ τῇ ἑορτῇ βαθεῖαν αὐτῆς πρὸς τὸ ἔργον τοῦ ὑπερόχου ἀνδρὸς εὐλάβειαν διά τε τῆς συμμετοχῆς εἰς τὸ περὶ αὐτοῦ ἐκδοθησόμενον ἔργον καὶ διὰ τῆς ἀφιερώσεως τόμου τῆς Ἐφημερίδος εἰς αὐτόν, ἐκφράζει καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης τὴν εἰλικρινῆ εὐχήν, ὅπως ὁ Θεὸς παρατείνῃ ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ἵνα ἐξακολουθῇ θαλλερὸς καὶ ἀκμαῖος διδάσκων τὸν κόσμον καὶ φωτίζων τὴν ἐπιστήμην διὰ τοῦ πυρσοῦ, τὸν ὁποῖον δὲν ἐκουράσθη ἡ δεξιὰ αὐτοῦ κρατοῦσα πάντοτε ὑψηλὰ καὶ δᾳδουχοῦσα πρὸ τοῦ ἀπεράντου ἑσμοῦ τῶν μυστῶν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἐρεύνης.

Ὡσαύτως χαιρετίζει ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία σήμερον τὸν ἐν Μονάχῳ ἐπιφανέστατον καθηγητὴν τῆς Ἀρχαιολογίας κύριον **Παῦλον Wolters** ἐπὶ τῇ ἑορτασθείσῃ κατὰ Σεπτέμβριον 1928 ἑβδομηκονταετηρίδι αὐτοῦ.

Τὸ ὄνομα τοῦ Wolters εἶναι οὕτω συνυφασμένον μετὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀρχαιολογικῶν μελετῶν, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ παρίδωμεν πᾶσαν εὐκαιρίαν πρὸς ἔκφρασιν τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν ἀρχαιολόγων διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐργασίαν.

Ὅλως ἰδιαιτέρως ἡμεῖς οἱ ἐν Ἑλλάδι δὲν δυνάμεθα νὰ λησμονήσωμεν τὴν ἐπὶ δέκα τρία ὁλόκληρα ἔτη θαυμαστὴν ἐν

Ἑλλάδι ἀρχαιολογικὴν δρᾶσιν τοῦ Wolters. Μόλις εἰκοσιενναετὴς γενόμενος β^ος διευθυντὴς - γραμματεὺς τῆς ἐν Ἀθήναις Γερμανικῆς ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς καὶ ἔχων πρεσβύτερον συνδιοικητὴν τῆς Σχολῆς τὸν πολὺν Doerpfeld ἠδυνήθη ὁ Wolters διὰ τῆς ὀργανώσεως τῆς Σχολῆς εἰς κέντρον ὄντως πνευματικὸν νὰ ἐπιδράσῃ διὰ τῆς πολυμαθείας του καὶ τῆς θετικῆς γνώσεως τῶν προβλημάτων τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ τοῦ ἀρχαίου βίου οὐχὶ μόνον ἐπὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς Γερμανικῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀρχαιολογικῶν μελετῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐκείνων ἐθνῶν, ὅσα εἴτε διὰ τῶν ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογ. Σχολῶν εἴτε ἄλλως πως ἤθελον ἔλθει ὁπωσδήποτε εἰς ἐπαφὴν πρὸς αὐτὸν διὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι σπουδαστῶν αὐτῶν.

Εἴτε διὰ τῶν μαθημάτων αὐτοῦ εἴτε διὰ τῆς ποικίλης αὐτοῦ καὶ πολλαπλῆς ἐπικοινωνίας, γραπτῆς τε καὶ προφορικῆς, ὁ Wolters κατέστησε τὴν ἐν Ἀθήναις παρουσίαν αὐτοῦ διαρκῆ διδασκαλίαν, τῆς ὁποίας οἱ καρποὶ ἦσαν εὐρύτατοι.

Ἐκτὸς τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων πραγματειῶν τοῦ Wolters, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς πάσας τὰς περιόδους τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας, διαφωτίζουσι δὲ ἀπὸ τῆς μεγίστης φιλολογικῆς, ἀρχαιολογικῆς, καλλιτεχνικῆς καὶ ἄλλης περιουσίας μετὰ μοναδικῆς σαφηνείας καὶ πειστικότητος πλεῖστα θέματα τῆς ἀρχαιολογίας καὶ τοῦ ἀρχαίου βίου καθόλου — δύο σπουδαιότατα ἔργα τοῦ Wolters ἀξιοῦσι ἰδίαν ὅλως ἀναγνώρισιν παρὰ τῶν ἀρχαιολόγων.

Τὸ μὲν ἓν εἶναι ἔργον τοῦ εἰκοσιεπταετοῦς, ἀλλ᾿ ὡριμωτάτου ἤδη, Wolters — τὸ δὲ ἄλλο εἶναι ἔργον τοῦ διὰ μακρᾶς ἐπιστημονικῆς μελέτης κατακτήσαντος ὁλόκληρον τὴν ἀρχαιολονίαν ἐμβριθοῦς ἀνδρός. Ἀμφότερα εἶναι νέαι ἐκδόσεις ἔργων ἄλλων ἐπιστημόνων, αἱ ὁποῖαι παρ᾿ ὅλην τὴν μετριόφρονα ἐμφάνισιν τοῦ ἐπεξεργαστοῦ εἶναι ἀναχωνεύσεις καὶ ἀναγεννήσεις, φέρουσαι τὸν τύπον τῆς βαθείας ἐπιστήμης καὶ καινοτόμου παρατηρήσεως τοῦ ἀνδρός. Τὰ ἔργα ταῦτα εἶναι 1) ἡ περιγραφὴ τῶν γυψίνων ἐκμα-

γείων τοῦ Βερολίνου, τὴν ὁποίαν εἶχε συντάξει ὁ Κάρολος Friederichs καὶ ὁ πρῶτος τόμος τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης τοῦ Springer, τὸν ὁποῖον παρέλαβεν ὁ Wolters πρὸς ἐπεξεργασίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀδόλφου Michaelis. Διὰ τοῦ πρώτου ἔργου παρεσχέθη ἐπιστημονικὴ εἰκὼν τῆς ἐξελίξεως τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς πλαστικῆς, χρησιμεύσασα ἐπὶ μακρότατον ὡς ἀπαραίτητον βοήθημα πρὸς μελέτην ἱστορικὴν τῶν πλαστικῶν μνημείων καὶ σήμερον δὲ ἀκόμη πολυτιμότατον ἐφόδιον ὡς μεθοδικὸν πρότυπον.

Διὰ τῶν συχνῶν ἐκδόσεων τοῦ α΄. τόμου τοῦ Springer ὁ Wolters παρέχει πολὺ πέραν τῶν ὁρίων τῆς Γερμανίας μοναδικὸν σχεδὸν ἐγχειρίδιον περὶ τῆς ἀρχαίας κλασσικῆς τέχνης, τὸ ὁποῖον παρὰ τὴν ἔλλειψιν τοῦ ἀποδεικτικοῦ ἐπιστημονικοῦ φόρτου, περιέχει ἐν ἀπερίττῳ μορφῇ πᾶσαν θετικὴν διδασκαλίαν.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία εὔχεται εἰς τὸν ἐπίτιμον αὐτῆς ἑταῖρον καὶ εἰλικρινέστατον φίλον τῆς ἡμετέρας χώρας πᾶσαν παράτασιν τῆς ζωῆς καὶ τὴν μεγίστην δυνατὴν μετάδοσιν τῶν ἀπεράντων αὐτοῦ γνώσεων δι᾿ εὐρυτάτης συγγραφικῆς κληρονομίας.

Τὸν ἰσόβιον ἑταῖρον κ. Γεώργιον Χατζιδάκην, ἑορτάσαντα τὴν ὀγδοηκοστὴν αὐτοῦ ἐπέτειον τῇ 25ῃ Νοεμβρίου 1928, χαιρετίζει ἡ Ἀρχ. Ἑταιρεία γηθόσυνος καὶ εὔχεται εἰς αὐτὸν μακρὸν ἀκόμη βίον ἐνδόξου ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, τιμώσης ὑπερόχως τὴν Ἑλληνικὴν Πατρίδα καὶ ἀποτελούσης ἐξαίρετον ἐθνικὸν κεφάλαιον.

Εἰς τὴν ἀπέραντον ταύτην παγκόσμιον ἐπιστημονικὴν πανήγυριν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, πιστὴ εἰς τὴν ἀποστολὴν καὶ τὰς παραδόσεις αὐτῆς, συνεισέφερε κατὰ τὸ ἔτος 1928 τὰς ἑξῆς ἐργασίας:

1. Ἐν Ἀθήναις ἐξηκολούθησαν αἱ διὰ τοῦ κ. Παναγ. Καστριώτου, διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ἀπὸ ἐτῶν ἐκτελούμεναι ἀνασκαφαὶ τοῦ **Ὠδείου τοῦ Περικλέους.**

Κατὰ τὸ 1928 εὑρέθη μικρὸν τμῆμα τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ Ὠδείου. Τὸ τμῆμα τοῦτο ἔχει πάχος 2.50 μ., σῴζεται δὲ

εἰς ὕψος 2.30 μ. Τὸ διάκενον τοῦ τοίχου εἶναι πεπληρωμένον διὰ μικροτέρων λίθων. Ὁ τοῖχος ἑδράζεται ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους καὶ εὑρίσκεται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου καὶ αἱ πάροδοι τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου.

Καὶ ὁ τοῖχος οὗτος θὰ ἦτο ἔσωθεν ἐπενδεδυμένος διὰ μαρμαρίνων πλακῶν, ὡς ἐφάνη ἐν τῇ ΒΔ ζουνίᾳ αὐτοῦ ἀλλὰ τῆς ἐπενδύσεως ταύτης δὲν ἐσώθη ἄλλο τι λείψανον.

Ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ τεμαχίου τούτου εὑρέθη καὶ πάλιν τμῆμα τοῦ ὑδραγωγείου τῆς Ἐννεακρούνου εἰς μῆκος 3 μέτρων.

Ὁ ἀποκαλυφθεὶς οὗτος τοῖχος τοῦ Ὠδείου φαίνεται, κατὰ τὸν κ. Καστριώτην, ὅτι ἐπεσκευάσθη εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, χρησιμοποιηθέντος ἀρχαίου ὑλικοῦ ληφθέντος ἐξ ἄλλων οἰκοδομημάτων ὡς καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ὠδείου, πλὴν τῶν κάτω δόμων, οἵτινες φαίνεται ὅτι εἶναι οἱ πρὸς ἐπισκευὴν τὸ πρῶτον χρησιμοποιηθέντες μεγάλοι κατειργασμένοι λίθοι. Ἐπειδὴ οἱ λίθοι οὗτοι δὲν εἶναι ὑμήττιοι ἐκ τοῦ λατομείου τοῦ Καρᾶ ὡς συμβαίνει εἰς τὰ κρηπιδώματα τῶν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως οἰκοδομημάτων τῶν Περικλείων χρόνων ὁ κ. Καστριώτης συμπεραίνει ὅτι τὸ κρηπίδωμα τοῦ τοίχου τούτου καὶ αὐτὸς ὁ μεσημβρινὸς οὗτος τοῖχος ἀνήκουσιν εἰς πολλῷ μεταγενεστέραν περίοδον, προέρχονται δὲ ἐκ κτίσματος ἀσχέτου πρὸς τὸ Ὠδεῖον καθ᾽ ὅλου ἢ οἱανδήποτε αὐτοῦ μετασκευὴν ἐν ὑστέροις χρόνοις.

Ἀλλὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἔχει ἀκόμη ἀνάγκην διευκρινήσεως, ἡ ὁποία πάντως, ὡς ἐλπίζομεν, θὰ ἐπέλθῃ διὰ μεταγενεστέρας προσεκτικῆς σκαφῆς.

2. Ἐν τῷ **Ἀμφιαρείῳ τοῦ Ὠρωποῦ** ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τὸ 1928 ἐρευνῶν ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου κ. Βασίλειος Λεονάρδος.

Αἱ ἐργασίαι τοῦ 1928 διεξήχθησαν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ χειμάρρου καὶ κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ ἀρχαίου χώρου τοῦ Ἀμφιαρείου, ἐξηρεύνησαν δὲ πέντε κτίσματα, ἀποτελοῦντα ἑνιαῖον συγκρότημα ὁριζόμενον ὑπὸ δύο ἀκραίων τοίχων πάχους 0.64 καὶ

μακρᾶς ἀντηρίδος μεταξὺ αὐτῶν. Ἡ ἀντηρὶς ἔχει μῆκος 19 μέτρων καὶ ὕψος 3 μέτρων, σύγκειται δὲ ἐξ ἑπτὰ δόμων πωρίνων ὀγκολίθων. Σκοπὸς τῆς ἀντηρίδος ἦτο ἡ προφύλαξις τῶν οἰκοδομημάτων ἀπὸ τῶν ἐκ τοῦ ὄρους καταπιπτόντων χωμάτων καὶ ἡ κανονικὴ ἀποχέτευσις τῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὄρους καταρρεόντων ὑδάτων, ἡ ὁποία συντελεῖται διὰ κρυπτοῦ πωρίνου ὀχετοῦ διήκοντος διὰ τοῦ τρίτου χώρου καὶ ἐκβάλλοντος εἰς τὴν πομπικὴν ὁδόν. Ὁ κ. Λεονάρδος παρέχει ἀκριβεῖς παρατηρήσεις περὶ τῆς ἰσοδομικῆς οἰκοδομίας τῆς ἀντηρίδος καὶ περὶ τῆς χρονικῆς ἀκολουθίας τῆς κατασκευῆς τῶν τοίχων.

Πρὸς δυσμὰς τοῦ συγκροτήματος τούτου ἠρευνήθη ἐν μέρει καὶ ἄλλο συγκρότημα οἰκοδομικόν, οὕτω δὲ συμπληροῦται κατὰ μικρὸν τὸ ὅλον διάγραμμα τοῦ Ἀμφιαρείου.

3. Ἐν **Θήβαις** ἐξηκολούθησε τὴν ἔρευναν τοῦ **Καδμείου** ὁ καθηγητὴς κ. Κεραμόπουλλος.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἐγένετο πρὸς Νότον τοῦ ἀνεσκαμμένου ἤδη χώρου τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Κάδμου, ἀπεκάλυψε δὲ καὶ ἄλλο διαμέρισμα συνεχόμενον πρὸς τὰ ἤδη εὑρεθέντα.

Τὸ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀνεγερθὲν κατὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο λουτρὸν ἔχει καταστρέψει πλεῖστον μέρος τοῦ διαμερίσματος τούτου, μόνον δὲ στενὴ λωρίς, πλάτους 1 μέτρου, εὑρέθη ὁπωσδήποτε ἄθικτος. Ἡ θεμελίωσις τοῦ Τουρκικοῦ λουτροῦ φθάνει εἰς βάθος 2 μέτρων καὶ μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, ὥστε εἶναι προφανὲς ὅτι δὲν ἐφείσθη οὐδενὸς Καθμείου λειψάνου.

Καὶ ἡ μὴ καταστραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ λουτροῦ λωρὶς τοῦ Καδμείου διαμερίσματος διατέμνεται ὑπὸ τριῶν μεσαιωνικῶν ὑδραγωγείων. Κατὰ ταῦτα μόνον τὰ ὑπόλοιπα μέρη αὐτῆς εἶναι τὰ ἀνέπαφα σχετικῶς ἀπομείναντα λείψανα τοῦ ἀνακτόρου. Ἐκ τούτων ἡ ἔρευνα ἀνέσυρε πολύτιμά τινα λείψανα, διδακτικώτατα διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνακτόρου καὶ τὴν ἐν γένει οἰκονομίαν τοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν χρόνων ἐκείνων.

Τὰ εὑρήματα ταῦτα εἶναι ἀγγεῖα ἄγραφα (ὑψίποδα ποτήρια κυρίως καὶ πινάκια) καὶ φύλλα χρυσοῦ. Περαιτέρω εἰς κάθετον

διάδρομον εὑρέθησαν πολλαὶ πλάκες καὶ ἄλλα τεμάχια ἀχάτου παρεσκευασμένα πρὸς καλλιτεχνικὴν ἐπεξεργασίαν, ἢ καὶ ἐν μέρει μόνον τυχόντα τῆς καλλιτεχνικῆς ταύτης ἐπεξεργασίας ἢ καὶ ἀποτυχόντα κατὰ τὴν ἐργασίαν. Ἐπίσης μικρὸν χονδρὸν ἀγγεῖον ἐκ λευκῆς μάζης, φέρον κατὰ τὸν πυθμένα φανερὰ ἴχνη πυρᾶς καὶ δεικνύον ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο πιθανώτατα πρὸς τῆξιν μετάλλων ὡς ἀνάλογα δοχεῖα χρησιμοποιοῦνται καὶ σήμερον ἀκόμη ὑπὸ τῶν χρυσοχόων πρὸς τῆξιν πολυτίμων μετάλλων. Ἐπειδὴ παρὰ ταῦτα εὑρέθησαν καὶ ψηφῖδες ἡμιτελεῖς ἐξ ἀχάτου καὶ ἄλλα τινὰ πράγματα παρέχοντα σαφεστάτην ἔνδειξιν ὅτι προέρχονται ἐξ εἰδικοῦ ἐργαστηρίου ὁ κ. Κεραμόπουλλος συνάγει τὸ σπουδαῖον συμπέρασμα, ὅτι ὁ Κάδμος, ὅπως ἀπεκαλύφθη ἄλλοτε ἔχων ἐν τῷ αὐτῷ ἀνακτόρῳ ἀγγειοπλαστικὸν ἐργαστήριον ἀποβλέπον οὐχὶ μόνον πρὸς πλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν τῆς αὐλῆς, ἀλλὰ καὶ πρὸς εὐρυτέραν ἴσως ἐμπορίαν, οὕτως ἀποκαλύπτεται καὶ νῦν ἔχων ἐγκατεστημένον ἐν τῷ ἀνακτόρῳ αὐτοῦ καὶ ἐργαστήριον ἐπεξεργασίας πολυτίμων λίθων καὶ κοσμημάτων εὐρυτέρας ἀποστολῆς. Τὴν εἰκασίαν ταύτην ἐνισχύουσι καὶ οἱ κρυστάλλινοι ὄγκοι καὶ αἱ χιλιάδες ψηφίδων (χανδρῶν) ἐξ ὑαλίνης μάζης, αἱ ὁποῖαι εὑρέθησαν εἰς προηγουμένας περιόδους τῆς ἀνασκαφῆς.

Παρὰ ταῦτα εὑρέθησαν ἐντὸς τῶν ἀθίκτων χωμάτων καὶ συντετριμμένα ἀγγεῖα καὶ τοιχογραφίαι, πολὺ βλαβεῖσαι ὑπὸ τῆς πυρᾶς. Μόνον ἐνιαχοῦ εὑρέθησαν τεμάχιά τινα καλλιτέχνων τοιχογραφιῶν.

Ἀγγεῖα μυκηναϊκὰ τριποδικὰ κἄ. εὑρέθησαν ἐπὶ τοῦ κεκαυμένου στρώματος τοῦ ἀνακτόρου, ὑπὸ δὲ τὸ δάπεδον ἐντὸς τῶν χωμάτων εὑρέθησαν, ὡς ἐν φωλεᾷ, πολλὰ λείψανα προμηκυναϊκῶν ἀγγείων, ὧν ἓν ἀκέραιον φέρον ταινίαν ἐκ τοῦ ἀρχεγόνου λεγομένου γανώματος (Urfirnis) περὶ τὰ χείλη.

Ὡς πρὸς τὸ σχέδιον τοῦ ἀνακτόρου αἱ ἔρευναι τοῦ 1928 κατέληξαν εἰς τὸ πόρισμα, ὅτι τοῦτο ἦτο συνθετώτερον καὶ πολυπλοκώτερον ἢ ὅσον πρότερον ἐφαίνετο, οὕτω δὲ ἡ ὅλη ἐργασία, παρὰ τὸ περιωρισμένον δυστυχῶς τοῦ ἀνασκαπτέου χώρου, ἀπέβη ἀξιολογωτάτη.

4. Ἐν **Νέᾳ Ἀγχιάλῳ** ἐξηκολούθησαν αἱ ἀνασκαφαὶ τῶν χριστιανικῶν βασιλικῶν τῶν Μεσαιωνικῶν Θηβῶν διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. **Σωτηρίου.**

Κατὰ πρῶτον ὁ κ. Σωτηρίου ἠσχολήθη εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ χώρου περὶ τὴν κατὰ τὰς προηγουμένας ἐργασίας ἀποκαλυφθεῖσαν μεγάλην βασιλικήν, ἵνα καθορίσῃ τὰς προσόψεις τοῦ μνημείου.

Ἔπειτα ἤρχισεν ἡ ἀνασκαφὴ ἄλλης ἀξιολόγου βασιλικῆς εἰς ἀπόστασιν 200 μ. πρὸς Α. τῆς πρώτης.

Ἐπειδὴ δὲν ἔχομεν ἀκόμη τὰ πραγματικὰ ὀνόματα τῶν βασιλικῶν τούτων, εἴμεθα ἠναγκασμένοι πρὸς διάκρισιν αὐτῶν νὰ μεταχειρισθῶμεν τὰ γράμματα Α καὶ Β ἀναλόγως τῆς χρονικῆς σειρᾶς, καθ' ἣν τὰ μνημεῖα ταῦτα ἀνεσκάφησαν.

Ἐν τῇ βασιλικῇ Α ἐρευνῶν τὸν πρὸ τῆς Δυτ. κυρίας ὄψεως χῶρον εἰς βάθος 4 - 5 μέτρων ἐπιχώσεως, ἀπεκάλυψεν εἰς ἀπόστασιν 3.50 μ. ἀπὸ τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ αἰθρίου ἐπιμελῶς ἐκτισμένον ἐξ ὀρθογωνίων τραχυτῶν τοῖχον, σῳζόμενον εἰς ὕψ. 0.85 μ. καὶ διατηροῦντα ἀκόμη κατὰ χώραν ἰπνίζουσαν βάσιν κίονος. Καὶ ἄλλαι βάσεις ὅμοιαι καὶ κορμοὶ κιόνων καὶ κιονόκρανα ἀνήκουσιν ἀσφαλῶς εἰς τὸ κτίσμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ὁ ἀνασκάπτων ἑρμηνεύει ὡς στοὰν σχηματιζομένην πρὸ τοῦ αἰθρίου τῆς βασιλικῆς.

Εἰς ἀπόστασιν 2 μ. ἀπὸ τοῦ προστῴου τούτου εὑρέθησαν θεμέλια οἰκιῶν.

Τὸ μεταξὺ τῶν πυλῶν τοῦ αἰθρίου καὶ τῶν οἰκημάτων τούτων ἔδαφος δεικνύει ἴχνη λιθοστρώτου, κάτωθεν δὲ αὐτοῦ ὀχετὸν ἐκ πηλίνων σωλήνων. Τὸ τμῆμα τοῦτο εἶναι πιθανώτατα ἡ ὁδὸς τῆς ἀρχαίας πόλεως.

Κατὰ μῆκος ἄρα τῆς ὁδοῦ ἦτο τὸ τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος πρόπυλον, ἀπὸ τῶν στοῶν τοῦ ὁποίου κατήρχοντο διὰ βαθμίδων εἰς τὸ αἴθριον. Αἱ βαθμῖδες αὗται ἦσαν ἐσχηματισμέναι ἐξ ἀρχαίου ὑλικοῦ εἰλημμένου ἀπὸ τινος γειτονικοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ, τὸ ὁποῖον ἦτο πρόχειρον λατομεῖον διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ προστῴου. Τὸ ἱερὸν τοῦτο φαίνεται ὅτι ἦτο τὸ τῆς Δήμητρος, διότι μεταξὺ τῶν

λίθων τῆς ἐπιχώσεως εὑρέθη καὶ πλὰξ φέρουσα τὴν ἀναθηματικὴν ἐπιγραφήν:

Θ] ἡ Κλ]λεοτίμα Μνάσιος Δάματρι καὶ Κόρᾳ.

Μετὰ τὴν ἐξερεύνησιν καὶ τοῦ ἀριστεροῦ Πύργου τοῦ αἰθρίου ἡ κυρία ὄψις τῆς βασιλικῆς ἦτο δυνατὸν νὰ σχεδιασθῇ καὶ νὰ ἀναπαρασταθῇ ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Λάσκαρη.

Δοκιμαστική τις ἔρευνα κατὰ τὴν Νοτίαν πλευρὰν ἔφερεν εἰς φῶς λείψανα οἰκημάτων συνεχομένων μετὰ τοῦ δεξιοῦ πύργου. Ὁμοίως δὲ πιθανῶς θὰ εἶχε τὸ πρᾶγμα καὶ κατὰ τὸν ἀριστερὸν πύργον. Τὰ οἰκήματα ταῦτα εἶναι ἀνεξάρτητα τῆς βασιλικῆς, ὥστε παρέχουσι σαφῆ πλέον τὰ ὅρια τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἀπεκαλύφθη ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ.

Ἡ ἔρευνα τῆς βασιλικῆς Β΄ μετὰ τὸν πρὸ διετίας γενόμενον ἁδρομερῆ προσδιορισμὸν τῆς ἀψῖδος καὶ τῆς δεξιᾶς κιονοστοιχίας, προέβη εἰς τὴν κατὰ τὸ $^1/_2$ ἀποκάλυψιν τοῦ ἱεροῦ βήματος, τοῦ ἄνω τμήματος τοῦ δεξιοῦ κλίτους καὶ τῆς ἀριστερᾶς κιονοστοιχίας, ἀπὸ δὲ τοῦ νάρθηκος ἀπεκάλυψε τὸ τρίβηλον καὶ τὸ δεξιὸν τμῆμα τοῦ αἰθρίου.

Ἀξιόλογον πόρισμα τῆς ἀνασκαφῆς εἶναι τὸ σχῆμα τοῦ ἱεροῦ βήματος, τὸ ὁποῖον παρουσιάζεται ἔχον πρωτότυπον καὶ ἰδιόρρυθμον διάταξιν, ἄγνωστον ἐξ ἄλλων πρωτοχριστιανικῶν μνημείων. Τὴν διάταξιν ταύτην λεπτομερῶς περιγράφει ὁ κ. Σωτηρίου καὶ ἐξαίρει τὰς παρουσιαζομένας ἰδιορρυθμίας ἐν τῷ σχηματισμῷ τετραγώνου συνθρόνου τοποθετουμένου ἑκατέρωθεν τῆς ἡμικυκλ. ἀψῖδος καὶ ἔχοντος τὸν ἐπισκοπ. θρόνον μόνον ἐν τῷ μέσῳ ἀντὶ τοῦ μεταγενεστέρου ἐμφανιζομένου, κατὰ τὸν κ. Σωτηρίου, ἡμικυκλικοῦ ἤτοι παρακολουθοῦντος τὴν ἁψῖδα συνθρόνου.

Ἡ βασιλικὴ αὔτη Β΄ διὰ τῶν γλυπτῶν διακοσμητικῶν μελῶν χαρακτηρίζεται ὡς ἀνήκουσα εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 5ου αἰῶνος. Πυρποληθεῖσα εἰς πολὺ παλαιοὺς χρόνους, πιθανῶς κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν Σλαυϊκῶν ἐπιδρομῶν, δὲν μετεσκευάσθη ἔπειτα

κατὰ τὰς νεωτέρας λειτουργικὰς ἀνάγκας, ἀλλὰ παρέμεινε πολύτιμον ἐρείπιον δι᾽ ἡμᾶς, δεικνῦον τὴν ἐξέλιξιν τῆς χριστιανικῆς λατρείας.

Ἀλλ᾽ ἐκτὸς τῆς ἰδιορρυθμίας τοῦ βήματος, ἰδιάζουσαν μορφὴν παρουσιάζει καὶ ἡ διαδρομὴ τῶν κιγκλίδων, αἱ ὁποῖαι διαχωρίζουσι τὸ βῆμα ἀπὸ τοῦ κυρίως ναοῦ. Παρακολουθῶν τὰς γραμμὰς ταύτας ὁ ἀνασκάπτων ἀνευρίσκει τὴν σολέαν τοῦ ναοῦ, ἡ ὁποία περιελαμβάνετο ὑπὸ κιγκλιδώματος στηριζομένου εἰς μικροὺς κιονίσκους καὶ ἔχοντος ἐν τῷ μέσῳ τέσσαρας κίονας ἐν εἴδει Προπύλου. Ἴχνη τέμπλου δὲν ἀνευρέθησαν, φαίνεται δὲ ὅτι ἡ σολέα ἦτο οὕτως ἐσχηματισμένη, ὥστε νὰ καθιστᾷ περιττὴν τὴν ὕπαρξιν τέμπλου. Εἰκάζει δὲ ὁ ἀνασκάπτων ὅτι τὸ τέμπλον εἶναι προσθήκη μεταγενεστέρα, ἀναφαινόμενον τὸ πρῶτον ἐν τῇ βασιλικῇ τῆς Ὀλυμπίας.

Ἐκ τῆς βασιλικῆς Β΄ ὁρμώμενος ὁ κ. Σωτηρίου ἠδυνήθη νὰ ἀποκαταστήσῃ καὶ τὰς ἐλλειπούσας λεπτομερείας τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς βασιλικῆς Α΄.

Καὶ αἱ ἄλλαι λεπτομέρειαι τῆς βασιλικῆς Β΄, τὰς ὁποίας ἀπεκάλυψεν ἡ ἀνασκαφὴ καὶ ἐν τῷ τριβήλῳ καὶ ἐν τῷ αἰθρίῳ, καθιστῶσιν αὐτὴν σπουδαῖον μνημεῖον ἄξιον πολλῆς προσοχῆς καὶ μελέτης.

Παρὰ τὰς ἐργασίας ταύτας ἐξηρεύνησεν ἐν μέρει ὁ κ. Σωτηρίου καὶ ἀρχαῖον Ῥωμαϊκὸν ἢ χριστιανικὸν λουτρόν, ὀλίγον ἀπέχον ἀπὸ τῆς πρώτης βασιλικῆς.

5. Ἐν Δίῳ τῆς Πιερίας ἐν Μακεδονίᾳ ἤρχισεν ἐργασίας ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία διὰ τοῦ καθηγητοῦ [τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης] κυρίου Γ. Σωτηριάδου.

Ἡ ἐν Ἀθήναις Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ δοκιμαστικῶς σκάψασα ἄλλοτε ἐν Δίῳ, προθύμως ἀπεδέχθη, ὅπως συνεχίσῃ ἐκεῖ τὰς ἐργασίας ἡ Ἑλληνικὴ σκαπάνη, ἐφ᾽ ᾧ καὶ ἐκφράζομεν τὰς θερμὰς ἡμῶν εὐχαριστίας.

Συνεισέφερον δὲ γενναίως τὴν οἰκονομικὴν αὐτῶν ἀρωγὴν

τό τε Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης δι' 60,000 καὶ ὁ ἐν Λονδίνῳ κ. Ἀλέξιος Μητσοτάκης δι' 7,500 δρ. περίπου.

Τὸ Δῖον εἶναι σπουδαιότατος Μακεδονικὸς τόπος ἀκμάσας δι' ὅλης τῆς Μακεδονικῆς ἱστορίας τῆς τε ἀρχαίας Ἑλληνικῆς τε καὶ Ῥωμαϊκῆς καὶ τῆς Χριστιανικῆς.

Ὁδηγοὶ τῶν ἀνασκαφῶν χρησιμεύουσιν εἰς τὸν κ. Σωτηριάδην τρεῖς μεγάλαι ἀρτηρίαι συγκοινωνίας ἐντὸς τῆς πόλεως Δίου, τὰς ὁποίας ἦτο εὐτυχὴς νὰ ἀνεύρῃ οὗτος.

Ἡ μία εἶναι ἡ καλουμένη ὑπ' αὐτοῦ «Ἱερὰ ὁδὸς» μήκους πέραν τῶν 275 μέτρων καὶ πλάτους περὶ τὰ 5 μ. Ἄλλη εἶναι ἐγκάρσιος πρὸς ταύτην καὶ ἔχει πλάτος 3.75 μ. Τρίτη δὲ τέμνουσα τὴν δευτέραν ἔχει πλάτος 3.30 μ. Καὶ αἱ τρεῖς ὁδοὶ αὗται εἶναι πλακόστρωτοι, ἔχουσι δὲ ὡς περιθώρια ὀρθοστάτας ἐξέχοντας ὑπὲρ τὰς πλάκας περὶ τὰ 0.40 μ.

Κατὰ τὸ ἀνώτατον στρῶμα, τὸ χριστιανικόν, ὁ κ. Σωτηριάδης ἀπεκάλυψεν παλαιοχριστιανικὴν βασιλικὴν τοῦ 400 περίπου μ. Χ. μήκους 40 μ. καὶ πλάτους 19 μ. ἔχουσαν δὲ τὸ μέσον κλῖτος πλάτους 8.50 μ. Ἡ Ἐκκλησία αὕτη παρουσιάζει δύο δάπεδα ἐπάλληλα, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦσι περὶ δύο αὐτῆς περιόδων. Ὀλίγῳ ὑψηλότερον τοῦ κατωτέρου δαπέδου ἀνευρέθησαν δύο τάφοι. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνωτέρου κεῖνται μονόλιθοι κίονες τῆς βασιλικῆς ὕψους 3.17 μ. Ἓν μέτρον βαθύτερον τοῦ κατωτέρου δαπέδου ὑπάρχει στρῶμα κεκαυμένον, παλαιότερον τῆς Ἐκκλησίας, πιθανῶς τὸ μακεδονικόν, τοῦ ὁποίου δὲν δύναται ἀκόμη νὰ ὁρισθῇ ἀκριβῶς ἡ ἡλικία.

Ἐκ τῶν νομισματ. εὑρημάτων φαίνεται ὅτι ἡ βασιλικὴ ἀνήκει εἰς τοὺς περὶ τὸν αὐτοκρ. Οὐάλεντα χρόνους, ἤτοι περὶ τὸ 375 μ.Χ.

Εἰς τὸ 275ον μέτρον τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ ἀπὸ τῆς βορείας μεγάλης πύλης τοῦ Δίου ἀνεῦρεν ὁ κ. Σωτηριάδης δύο ὡραῖα ἑλληνιστικά, ὡς λέγει ἐν τῇ ἐκθέσει του, γλυπτά, ἤτοι μίαν ἄριστα κατὰ τὸ πλεῖστον σῳζομένην κεφαλὴν Πάριδος καὶ ἓν ὡραῖον ἀγαλμάτιον προερχόμενον πιθανῶς ἐκ τραπέζης καὶ ἐνθυμίζον τὰ νικηφόρα

ἀγαλμάτια τοῦ μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως. Τὸν τύπον χρονολογεῖ ὁ κ. Σωτηριάδης εἰς τὸν 2ον - 3ον αἰῶνα π. Χ. Κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν τῆς στήλης ἢ τῆς παραστάδος, εἰς τὴν ὁποίαν στηρίζεται τὸ ἀγαλμάτιον, ἀνελίσσεται ὄφις, ἄνω δὲ ὑπάρχει τόρμος πρὸς ἐνσφήνωσιν τραπέζης ἢ βωμοῦ. Ὁ ὄφις δεικνύει τὴν χθονίαν φύσιν τοῦ μνημείου. Ἡ συνέχεια τῆς ἐργασίας ἐν τῷ σπουδαιοτάτῳ τούτῳ ἀρχαιολογικῷ τόπῳ μέλλει ἀσφαλῶς νὰ φέρῃ εἰς φῶς ἀξιολογώτατα πορίσματα.

6. Ἐν **Νικοπόλει** τῆς Ἠπείρου, ὅπου ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀπεκάλυψεν ἄλλοτε διὰ τοῦ κ. Ἀλεξ. Φιλαδελφέως σπουδαιότατα παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα, προέβημεν κατὰ τὸ 1928 εἰς διαφόρους ἐργασίας πρὸς στερέωσιν καὶ συντήρησιν τῶν σημαντικωτάτων ψηφιδωτῶν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ καθηγητοῦ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐν τῷ Πολυτεχνείῳ κ. Ὀρλάνδου.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀνηγέρθησαν τοιχία ἐξ ὀπτοπλίνθων μετὰ ὀρθογωνίων πλαγιαστῶν ἀνοιγμάτων εὐθὺς ὑπὸ τὴν ὑδρορρόην τῆς ἐκ φύλλων ψευδαργύρου στέγης τοῦ πρὸς Βορρᾶν τῆς ἀψῖδος διαμερίσματος τῆς βασιλικῆς Δουμετίου.

Ὡσαύτως ἀντικατεστάθη ὁ σκελετὸς τῆς στέγης ταύτης διὰ πυκνοτέρων καὶ χονδροτέρων δοκῶν, αἱ ὁποῖαι συνεδέθησαν πρὸς τὸν πυρῆνα τοῦ τοίχου.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ὁ κ. Ὀρλάνδος συνετέλεσε καὶ τὴν περὶ τῶν τειχῶν τῆς παλαιοχριστιανικῆς Νικοπόλεως μελέτην αὐτοῦ.

7. Ἐν **Ἀγρινίῳ** ἔσκαψεν ὁ ἔφορος ἀρχαιοτήτων κ. Μηλιάδης, δαπανῶν ἐκ τῆς δωρεᾶς, τὴν ὁποίαν ἔθεσαν πρὸς τοῦτο εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας οἱ ἐναμίλλως καὶ πρὸς τὸν κερδῷον καὶ πρὸς τὸν λόγιον Ἑρμῆν μετὰ συμπαθείας ἀποβλέποντες ἐξ Ἀγρινίου Ἀδελφοὶ Παπαστράτου. Τιμῶσα τὸ φιλάρχαιον τοῦτο ἐνδιαφέρον τῶν ἀδελφῶν Παπαστράτου ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐξέλεξεν αὐτοὺς ὁμοφώνως ἰσοβίους αὐτῆς ἑταίρους, προβάλλει δὲ αὐτοὺς καὶ δι' αὐτὴν καὶ δι' ἄλλας αὐτῶν κοινωφελεῖς πράξεις εἰς μίμησιν πρὸς πάντας ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι

θεωροῦσι τὸν σχηματισμὸν τοῦ πλούτου ὡς τὸν μόνον καὶ τελικὸν σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου.

Κατὰ τὰς ἐργασίας τοῦ Ἀγρινίου ὁ κ. Μηλιάδης, ἔχων τὴν προθυμοτάτην οἰκονομικὴν καὶ ἠθικὴν ἀρωγὴν καὶ τοῦ Δήμου Ἀγρινίου, προέβη εἰς τὴν ἐξερεύνησιν τοῦ παρὰ τὸ σημερινὸν Ἀγρίνιον ἀναπεπταμένου χώρου.

Τὸ Ἀγρίνιον, γνωστὸν ἐκ δύο γλίσχρων ἀρχαίων πηγῶν τοῦ Πολυβίου (V, 7, 7) καὶ τοῦ Διοδώρου (XIX, 67, 4), συμπεραίνεται μὲν ὡς ἀξιόλογος ὁπωσδήποτε πόλις τῆς Αἰτωλίας, ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀσφαλῶς τοποθετηθῆ ὑπὸ τῶν νεωτέρων τοπογράφων. Ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως σπουδαίων ἐρειπίων ὁρατῶν ἐν τῇ ἀμέσῳ περιοχῇ τοῦ σημερινοῦ Ἀγρινίου, τὸ ἀρχαῖον Ἀγρίνιον ἐτέθη ὑπό τε τοῦ Bazin καὶ τοῦ Woodhouse μακρὰν πρὸς Β. παρὰ τὸ χωρίον Σπολάϊτα καὶ ἀπέναντι σχεδὸν τῆς Στράτου.

Ὁ Noack καὶ ὁ Ῥωμαῖος ἠμφισβήτησαν τὴν ὀρθότητα τῆς ταυτίσεως ταύτης, ἀλλὰ καὶ οὗτοι δὲν ἠδύναντο νὰ καθορίσωσι τὴν πραγματικὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας πόλεως.

Ἐκ τῶν παλαιοτέρων μόνος ὁ Leake, ἐκ γενικῶν τοπογραφικῶν παρατηρήσεων ὁρμώμενος, ἐπλησίασε πρὸς τὴν ἀλήθειαν θέσας τὸ ἀρχαῖον Ἀγρίνιον εἰς πεδινὸν μέρος καὶ κατὰ τὸ χωρίον Ζαπάντι, ἐλάχιστα ἀπέχον τῆς σημερινῆς ἀνασκαφῆς.

Ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Μηλιάδου γενομένη ἔρευνα, ἐξ ἐλαχίστων ὁρατῶν ἐνδείξεων ὁδηγηθεῖσα, ἔχει τὴν σημασίαν ὅτι ἀπεκάλυψεν ἀξιόλογα ἀρχαῖα λείψανα ἐν τῇ ἀμέσῳ περιοχῇ τοῦ σημερινοῦ Ἀγρινίου, οὕτω δὲ παρέσχε ἀσφαλῆ τεκμήρια περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀρχαίου Ἀγρινίου οὐχὶ μακρὰν τοῦ νεωτέρου.

Ὁ χῶρος τῆς ἀρχαίας πόλεως κεῖται τρία ἀκριβῶς χιλιόμετρα πρὸς τὰ ΒΔ τοῦ συχρόνου Ἀγρινίου καὶ ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ τῆς φερούσης εἰς Κραβασαρᾶν. Ἡ τελεία καταστροφὴ τοῦ τόπου εἶχεν ἀφαιρέσει πᾶσαν σοβαρὰν ἔνδειξιν περὶ ὑπάρξεως ἀρχαίου ἐκεῖ συνοικισμοῦ, τοῦτο δὲ ὑπῆρξε καὶ ὁ λόγος τῆς ἀναζητήσεως τῆς πόλεως ἀλλαχοῦ.

Ἡ ἔρευνα τοῦ 1928 ἀπεκάλυψε τὴν γραμμὴν τοῦ τείχους τῆς πόλεως καὶ ὑπολογίζεται ἡ περιφέρεια αὐτοῦ μεταξὺ 12 καὶ 15 σταδίων.

Τὰ θεμέλια τοῦ περιβόλου τούτου εἶχον πλάτος μ. 3.30, φαίνεται δὲ ὅτι οὗτος εἶχε κτισθῆ κατὰ τὸ ψευδισόδομον σύστημα ἐκ τοῦ ἐπιχωρίου ἀμμολίθου. Κατὰ διαστήματα 50 μέτρων σχηματίζονται ἄξιαι προσοχῆς προεξοχαὶ τοῦ τείχους ἐν εἴδει ἀντερεισμάτων αὐτοῦ. Εἴς τινα τῶν προεξοχῶν τούτων εἶναι ἐσωτερικῶς προσηρτημένον τετράπλευρον οἰκοδόμημα μήκους 20.75 μ. ἀποτελούμενον ἐκ τριῶν ἀνίσων διαμερισμάτων κα ἰσχετιζόμενον πιθανώτατα πρὸς στρατιωτικοὺς σκοπούς.

Κατὰ τὸν ἀνατολικὸν λόφον καὶ εἰς ἀπόστασιν 5 μ. ἀπὸ τοῦ τείχους εὑρέθησαν τὰ θεμέλια ἄλλου τετραπλεύρου οἰκοδομήματος 6×11 μ., ἔχοντος τὴν εἴσοδον ἐκ Νότου. Ἡ διαίρεσις τοῦ κτίσματος καὶ ἀνεύρεσις ἑστίας καὶ τέφρας μετ' ἀνθράκων χαρακτηρίζει αὐτὸ ὡς κατοικίαν μᾶλλον στρατιωτικήν.

Ὑπὸ τὸν αὐτὸν ἀνατολικὸν λόφον ἀνεσκάφησαν τὰ διδακτικὰ θεμέλια ἀστικῆς οἰκίας, μήκους 27 περίπου μ. καὶ σῳζομένου πλάτους 19 μ. Τὸ ὅλον διάγραμμα τῶν λειψάνων, τὸ ὁποῖον ἀνασυγκροτεῖ ἀκριβῶς ὁ ἀνασκάψας, ὑπενθυμίζει πολὺ τὸν ἐν Πριήνῃ τῆς Μ. Ἀσίας διασωθέντα τύπον οἰκίας τοῦ 4ου αἰῶνος ὡς καὶ τὴν ἐν Πέλλῃ τῆς Μακεδονίας ἀνασκαφεῖσαν οἰκίαν.

Ἐκτὸς τεμαχίων οἰκιακῶν ἀγγείων καὶ στομίων μεγάλων πίθων, εὑρέθησαν εἰς ἓν τῶν δωματίων καὶ ἑκατοντὰς ἀγνύθων διατρήτων καὶ μή, πιθανῶς πρὸς ἐμπορίαν.

Ἀλλὰ τὸ ἀξιολογώτερον οἰκοδόμημα εὑρέθη κατὰ τὸ κέντρον περίπου τῆς πόλεως, εἶναι δὲ τοῦτο **στοὰ** μήκους 72 περίπου μέτρων κατευθυνομένη ἀπὸ Β πρὸς Ν καὶ βλέπουσα πρὸς Δ.

Ἡ στοὰ αὕτη ἀποτελεῖται ἐξ 11 διαμερισμάτων περίπου τετραγώνων (4.80×4.70) πλὴν τοῦ μεσαίου, τὸ ὁποῖον εἶχε διαστάσεις 4.70×2.55. Τὸ πρὸ τῶν δωματίων ὑπόστεγον εἶχε πλάτος

5.75 περίπου, ὁ στυλοβάτης σῴζεται εἰς μῆκος 19 μ, τὸ δὲ θεμέλιον αὐτοῦ σῴζεται εἰς μῆκος 53 μ. Ἑκατέρωθεν τῆς σειρᾶς τῶν δωματίων ὑπάρχουσι δύο μεγαλύτερα διμερίσματα (6.15×4.70) καὶ 9.85×10.55 (=4.80×5.75). Ἐν τῇ μεγαλυτέρᾳ ταύτῃ πρὸς νότον αἰθούσῃ εὑρέθη ἐν τῷ μέσῳ περίπου βωμοειδὲς κατασκεύασμα καὶ τεμάχια πηλίνων περιρραντηρίων.

Οἱ στῦλοι τῆς στοᾶς ἦσαν τετράπλευροι πεσσοί, διαστάσεων περίπου 0.40×0.30, ἔχοντες ἐπίκρανα καὶ ἀβακοειδεῖς βάσεις, ἀπέχοντες δὲ ἀλλήλων ἀπὸ ἄξονος εἰς ἄξονα 2.40 καὶ ἀναλογοῦντες ἀνὰ τρεῖς εἰς ἕκαστον δωμάτιον ἐκτὸς τοῦ μεσαίου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀντιστοιχοῦν δύο καὶ ἄνοιγμα κατά τι μεγαλύτερον. Ὁ ὅλος ἀριθμὸς των ὑπολογίζεται εἰς 22, τὸ δὲ ὕψος αὐτῶν περίπου 3.20 μ.

Ἐκ τοῦ συνόλου συνάγεται ὅτι τὸ οἰκοδόμημα εἶναι στοὰ τῆς ἀγορᾶς τῆς πόλεως.

Παρὰ τὴν ἔλλειψιν ἐπιγραφικῶν εὑρημάτων τὰ πορίσματα τῆς ἐρεύνης τοῦ 1928 εἶναι σημαντικὰ καὶ καθ' ἑαυτὰ καὶ διὰ τὴν βεβαίωσιν τῆς ὑπάρξεως ἀρχαίας πόλεως παρὰ τὸ σημερινὸν Ἀγρίνιον, ἡ ὁποία δὲν φαίνεται ὅτι εἶναι ἄλλη ἢ αὐτὸ τὸ ἀρχαῖον Ἀγρίνιον.

Μέλλουσα ἐργασία ἐκεῖ θὰ διαλευκάνῃ ἀσφαλῶς τὰς γνώσεις ἡμῶν περὶ τοῦ ἀρχαίου Ἀγρινίου.

8. Ἄλλην διπλῆν ἀρχαιολογικὴν ἐργασίαν ἐξετέλεσε δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὁ Ἔφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Κυπαρίσσης ἐν **Ἁγίῳ Βασιλείῳ τῆς Χαλανδρίτσης Ἀχαΐας** καὶ ἐν **Προστοβίτσῃ Τριταίας Καλαβρύτων**.

α. Ἐν *Ἁγίῳ Βασιλείῳ* τῆς Χαλανδρίτσης ὁ κ. Κυπαρίσσης ἀνέσκαψε σειρὰν Μυκηναϊκῶν τάφων λαξευτῶν θαλαμοειδῶν, ἐπιφυλασσόμενος νὰ ἐρευνήσῃ ἐν προσεχεῖ μέλλοντι καὶ ἄλλους θολωτοὺς εὑρισκομένους ἐκεῖ.

Οἱ λαξευτοὶ θαλαμοειδεῖς τάφοι ἔχουσι λαξευθῆ εἰς τὸν αὐτοφυῆ ἐκεῖ μαλακὸν ψαμμίτην βράχον. Οἱ θολωτοὶ κατασκευασμένοι

ἐκ πλακοειδῶν λίθων εὑρίσκονται εἰς τὰς κορυφὰς μικρῶν λοφίσκων, οἱ ὁποῖοι καλοῦνται σήμερον *Τρουμπές*.

Ἐκ τῶν θαλαμοειδῶν τάφων ὀλίγων ἡ διατήρησις ἦτο καλή, τῶν δὲ ἄλλων αἱ ὀροφαὶ εἶχον καταπέσει. Τῶν καλῶς δὲ διατηρουμένων εἷς ἦτο ἐντελῶς ἀβλαβὴς καὶ ἄθικτος, ὥστε ἡ ἀνασκαφὴ νὰ δυνηθῇ νὰ παρατηρήσῃ ἀκριβῶς τὴν κατάστασιν αὐτοῦ.

Ἐν τῷ δαπέδῳ τοῦ τάφου εὑρέθησαν τρεῖς σκελετοί, 2 ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ καὶ 1 δεξιά, πάντες ἄριστα διατηρούμενοι καὶ ἐν θέσει πλαγίως κοιμωμένων μὲ κεκαμμένα τὰ σκέλη κατὰ τὸ γνωστὸν σχῆμα τοῦ ὀκλάζοντος.

Ἀγγεῖα εὑρέθησαν ἐν τῷ τάφῳ τοῦ Ἁγ. Βασιλείου μεγάλοι ἀμφορεῖς πήλινοι, ἔχοντες τέσσαρας σχοινιομόρφους λαβάς, δύο ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ δύο ἐπὶ τῆς κοιλίας, φέροντες δ' ἐπὶ τῶν ὤμων γεωμετρικὰ κοσμήματα καὶ ταινίας ἐπί τε τῶν ὤμων καὶ ἐπὶ τῆς κοιλίας.

Ὡσαύτως εὑρέθησαν ἐν τῷ τάφῳ καὶ ἱκανοὶ τυφλόστομοι ἀμφορεῖς, μεγάλοι καὶ μικροί, τῆς αὐτῆς τεχνοτροπίας, πάντες δὲ ἱστάμενοι ἐπίστομα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους.

Οἱ σκελετοὶ ἦσαν ἄνευ κρανίων, εὑρέθησαν δὲ πλείονα τοῦ ἑνὸς τοιαῦτα συσσωρευμένα μετ' ἄλλων ὀστῶν ἐντὸς τετραγωνικοῦ λαξεύματος βαθέος καμένου ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου τοῦ θαλάμου, χρησιμεύοντος δὲ ὡς ὀστοθήκης μετὰ γενομένην ἀνακομιδήν.

Κινητὰ εὑρήματα πλὴν τῶν ἀγγείων χάνδραι τινὲς ἐξ ἀχάτου, καὶ πορσελάνης κόσμημα ἐξ ὑαλομάζης, δύο λεπίδες χαλκαῖ καὶ εἷς δακτύλιος χρυσοῦς ἄνευ λίθου.

β. Ἐν *Προστοβίτσῃ τῆς Τριταίας* ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ὄρους Ἐρυμάνθου ἀνέσκαψεν ὁ κ. Κυπαρίσσης θαλαμοειδεῖς μυκηναϊκοὺς τάφους λαξευμένους εἰς λόφους εὐθρύπτου ψαμμιτικῆς συστάσεως.

Ἡ διάθεσις τῶν θαλαμοειδῶν τούτων τάφων εἶναι εἰς πολλὰς ἐπαλλήλους σειράς, ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν δὲ τοιαῦτα σπήλαια κατεστραμμένα ἠρίθμησεν ὁ ἀνασκάπτων. Ἡ δὲ καταστροφὴ ὀφείλεται εἰς τὰς οἰκοδομικὰς ἀνάγκας τῶν πλησιοχώρων κατοίκων, ἀρξαμένη

ἀπὸ τοῦ 1875, ὅτε ἐκτίσθη ἡ Ἐκκλησία τοῦ χωρίου καὶ ἐξακολουθήσασα καὶ μετέπειτα.

Ἐκ τῶν νεωστὶ συληθέντων τάφων κατώρθωσεν ὁ κ. Κυπαρίσσης νὰ περισυλλέξῃ τινὰ εὑρήματα, ἀγγεῖα καὶ ἄλλα πτωχὰ κτερίσματα, ψηφῖδας ἀχάτου, σφονδύλια καὶ χρυσοῦν δακτύλιον ἄνευ λίθου μετά τινων τριμμάτων ἠλέκτρου.

Εἷς θάλαμος ἡμιτελὴς εὑρέθη ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς περιέχων ἕνα νεκρὸν ἄνευ τινὸς κτερίσματος.

Καὶ τὰ εὑρήματα τῆς Προστοβίτσης ἀνάγονται εἰς τὴν αὐτὴν ἀγγειογραφικὴν τεχνοτροπίαν εἰς ἣν καὶ τὰ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου.

Καθ' ὅλου αἱ ἔρευναι αὗται τῶν μυκηναϊκῶν νεκροταφείων τῆς Ἀχαΐας ἔχουσι, παρὰ τὴν πτωχείαν τῶν εὑρημάτων, ἰδιαιτέραν ἐπιστημονικὴν σημασίαν διὰ τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς ἐκτάσεως τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ ἀνὰ τοὺς τόπους τούτους, περὶ τῶν ὁποίων, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης, δὲν εἴχομεν πρότερον σχετικὰ τεκμήρια.

9. Ἐν **Στυμφάλῳ** ἐξηκολούθησεν ἡ Ἑταιρεία τὰς ἐρεύνας αὑτῆς διὰ τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς κ. Ὀρλάνδου.

Λόγῳ τῶν ἀφθόνων βροχῶν τοῦ παρελθόντος χειμῶνος, ὧν τὰ ὕδατα κατέκλυσαν τὴν πεδιάδα τῆς Στυμφάλου ἐξιχθέντα μέχρι τῆς μεγάλης κατατομῆς καὶ κατακαλύψαντα τὴν ἀνασκαφεῖσαν ἔκτασιν τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς, κατέστη κατὰ τὸ 1928 ἀδύνατος ἡ περαιτέρω σκαφὴ τῆς κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀτελῶς ἀποκαλυφθείσης παλαίστρας. Τούτου ἕνεκα ἡ ἔρευνα ἐστράφη περὶ σημεῖα μακρὰν τῆς κατακλυσθείσης περιοχῆς κείμενα. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἠρευνήθη ἐπιμελῶς ὁ κατὰ τὸ 1924 τὸ πρῶτον δαπάναις ἰδιωτῶν καὶ τῇ ἐπιβλέψει τοῦ κ. Ὀρλάνδου ἀτελῶς ἀνασκαφεὶς τάφος, ὅστις παρουσιάζει ἐνδιαφέρουσαν διάταξιν, ἐν πολλοῖς ὁμοιάζουσαν πρὸς τὴν τῶν Μικρασιατικῶν καὶ τῶν τούτοις συγγενῶν Ἐτρουσκικῶν τάφων· διότι ἀποτελεῖται ἐκ μιᾶς ὑψηλῆς κυκλοτεροῦς κρηπῖδος (διαμ. 18.50 μ.) ἐκ λίθων μεγάλων ἡρμοσμένων κατὰ τὸ αἰγυπτιάζον λεγόμενον σύστημα, φερούσης ἐν τῷ κέντρῳ τετράγωνον θάλαμον, εἰς ὃν εἰσέρχεταί τις διὰ δρόμου ἀπ' ἀνατολῶν τῆς κρηπῖδος ἀρχο-

μένου. Ἐν τῷ τάφῳ, ὅστις ἦτο σεσυλημένος εὑρέθησαν τεμάχια μεγάλων κεραμίδων, lacrymatoria καὶ μικρά τις πωρίνη πύελος, παιδίου τινὸς βεβαίως μνῆμα. Ὁ τάφος ἦτο κεκαλυμμένος διὰ χώματος γῆς ἐν σχήματι κώνου ὑψουμένου ὑπεράνω στέγης καλυπτούσης τὸν θάλαμον καὶ τὸν δρόμον, ἧς ὅμως τὴν ἀκριβῆ διάταξιν δὲν ἠδυνήθη ὁ ἀνασκάπτων νὰ συμπεράνῃ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν. Τὸ μνημεῖον ὑποτίθεται ὅτι εἶναι τοῦ 4[ου] π. Χ. αἰῶνος. Ἐσυνεχίσθη κατόπιν ἡ σκαφὴ τοῦ δυσμικοῦ πυλῶνος καὶ τοῦ βορείου κλίτους τῆς μεγάλης φραγκικῆς ἐκκλησίας, ἧς εὑρέθησαν πλεῖστα νέα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, δι᾽ ὧν κατέστη δυνατὴ ἡ ἀσφαλὴς ἀναπαράστασις τοῦ τε ἐξωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ μεγάλου τούτου καὶ πολυτελοῦς ναοῦ, ὃν παραδόξως οὐδεμία μεσαιωνικὴ πηγὴ ἀναφέρει. Ἐντὸς τῆς φραγκικῆς ταύτης ἐκκλησίας ὁ κ. Ὀρλάνδος συνεκρότησε καὶ καλὴν ἀρχιτεκτονικὴν συλλογὴν τῆς Στυμφάλου.

10. Ἐν **Μυστρᾷ** ἠργάσθη δαπάναις τῆς Ἑταιρείας ὁ καθηγητὴς κ. Ἀδ. Ἀδαμαντίου ἐπαναλαμβάνων παλαιὰς αὐτοῦ ἐργασίας συντηρήσεως καὶ ἐρεύνης τῶν μνημείων τῆς βυζαντινῆς ταύτης Πομπηΐας.

Κατὰ τὸ 1928 αἱ ἐργασίαι ἐγένοντο ἐν τῇ ἄνω πόλει, ὅπου τὰ παλάτια τῶν Δεσποτῶν τοῦ Μυστρᾶ, καὶ δὴ παρὰ τὸν ὑπὸ τὸ κάστρον ναὸν τοῦ Ἁγ. Νικολάου καὶ ἐν τῷ ἐκεῖ ἡμιηρειπωμένῳ ναϋδρίῳ, τοῦ ὁποίου συνεπληρώθη καὶ ἐστερεώθη διὰ τῶν ἀρχαίων αὐτοῦ τεμαχίων τὸ ὡραῖον κεραμοπλαστικὸν παράθυρον καὶ ἡ ὅλη πρόσοψις τοῦ ναϋδρίου, ἡ ὁποία περιελάμβανε τὸ ὅλον συγκρότημα τῆς κεραμοπλαστικῆς διακοσμήσεως. Καὶ ἐξ ἄλλων ἐκεῖ γενομένων ἐρευνῶν καὶ εὑρημάτων ὁ κ. Ἀδαμαντίου συμπεραίνει ὅτι τὸ ναΰδριον καὶ τὰ περὶ αὐτὸ κτίσματα ἀνήκουν εἰς τὸ τέλος τοῦ ΙΔ´ αἰῶνος. Τοιχογραφίας τινὰς τούτου ἐστερέωσεν ὁ εἰδικὸς ἀρχιτεχνίτης διὰ περιστεφανώσεως μίγματος τσιμέντου καὶ ἄμμου. Ὡσαύτως ἐστερεώθησαν μέρη τοῦ περιτειχίσματος τοῦ Παλατίου.

11ην τέλος ἐργασίαν ἐξετέλεσεν ἡ Ἀρχαιολ. Ἑταιρεία ἐν **Λέσβῳ** διὰ τοῦ Ἐφόρου κ. Δ. Εὐαγγελίδου.

Μεταξὺ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς καὶ τῆς Καλλονῆς ἐν θέσει «Κλοπεδῇ» ἀνηκούσῃ εἰς τὴν μονὴν Λειμῶνος συνεπλήρωσε τῷ 1928 ὁ κ. Εὐαγγελίδης τὴν ἀνασκαφὴν δευτέρου ναοῦ, ἀπέχοντος περὶ τὰ 13 περίπου μ. ἀπὸ τοῦ πρώτου.

Ὁ ναὸς οὗτος εἶναι σχεδὸν κατεστραμμένος ὑπὸ τῆς οἰκοδομικῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν χωρικῶν, ὁλόκληρον δὲ σχεδὸν τὸ ὑλικὸν αὐτοῦ φαίνεται σήμερον εἰς διάφορα γειτονικὰ κτίσματα καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν 1 ὥραν ἀπέχουσαν γέφυραν τοῦ Ἁγίου Θεράποντος. Παρ' ὅλα ταῦτα τὸ διάγραμμα τοῦ ναοῦ ἐξηκριβώθη κατὰ τὰ κυριώτατα αὐτοῦ σημεῖα. Ὁ ναὸς εἶχε διαστάσεις, μῆκος μὲν 36,60 μ., πλάτος δὲ 15,05 μ. Περιεβάλλετο ὑπὸ περιστάσεως, ἐχούσης ὀκτὼ κίονας εἰς τὰς στενὰς πλευρὰς καὶ δέκα ἑπτὰ εἰς τὰς μακράς, εἶχε δὲ καὶ ἐσωτερικὴν κιονοστοιχίαν. Εἰς τὸ βάθος τοῦ σηκοῦ εὑρέθη τετράγωνον κτίσμα πολυγωνικοῦ κατὰ τὸ πλεῖστον ῥυθμοῦ, λείψανον πιθανῶς ἀρχαιοτέρου μικροῦ ναοῦ. Ἐκ τοῦ ὅλου ναοῦ σῴζεται ἡ ΒΔυτικὴ γωνία τῆς δυτικῆς πλευρᾶς μετὰ δύο βάσεων κιόνων καὶ μέρος ἑνὸς σπονδύλου κατὰ χώραν. Τῶν μακρῶν πλευρῶν εὑρέθησαν οἱ πρῶτοι ἐπὶ τοῦ βράχου λίθοι τῆς στοιβῆς, τῆς ἀνατολικῆς στενῆς πλευρᾶς ὀλίγοι μόνον δόμοι τοῦ πρώτου ἀναβαθμοῦ, τοῦ δὲ ἐσωτερικοῦ ὀλίγα μόνον λείψανα τῶν θεμελίων τοῦ σηκοῦ, ἐλάχιστα δὲ τῆς ἐσωτερικῆς κιονοστοιχίας. Ὁ ῥυθμὸς τοῦ κίονος καὶ τοῦ ναοῦ τούτου εἶναι, ὅπως καὶ τοῦ προηγουμένου, ὁ λεγόμενος αἰολικός, ὁ δὲ ὅλος ναὸς ἔχει τὰς αὐτὰς πρὸς τὸν πρῶτον διαστάσεις. Εἶναι μάλιστα πιθανὸν ὅτι καὶ πολὺ ὑλικὸν ἐκείνου ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ δευτέρου τούτου ναοῦ.

Ἐκ τῆς πηλίνης διακοσμήσεως τῆς στέγης εὑρέθησαν καὶ κατὰ τὸ 1928 διάφορα τεμάχια, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τεμάχιον ἀκροκεράμου μετ' ἀναγλύφου λέοντος καὶ ἄλλου ζῴου ἀρχαϊκῆς τέχνης, ἄλλο τεμάχιον μετ' ἀναγλύφου γυναικείας κεφαλῆς Μακεδονικῶν χρόνων καὶ πλείονα τεμάχια μετ' ἀναγλύφων ἀνθεμίων καὶ ᾠῶν.

Τοιοῦτο ὑπῆρξε κατὰ τὸ 1928 τὸ σπουδαῖον ἀνασκαφικὸν ἔργον τῆς Ἑταιρείας, ἀναφερόμενον εἰς πάσας τὰς περιόδους τῆς ἀρχαίας καὶ μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς ἡμετέρας χώρας.

Τὸ δημοσιευτικὸν ἔργον ἡμῶν ὑπῆρξεν ὡσαύτως ἀξιόλογον, διότι ἐξεδόθησαν ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας δύο αὐτοτελῆ ἀρχαιολογικὰ συγγράμματα.

1. Τὸ ἀπὸ πολλοῦ ἐκτυπούμενον καὶ πρὸ ὀλίγων μηνῶν περατωθὲν ἔργον τοῦ κ. *Α. Σ. Ἀρβανιτοπούλου Αἱ γραπταὶ στῆλαι τῆς Δημητριάδος — Παγασῶν*, εἰς σχῆμα 2ον, μετὰ 10 ἐγχρώμων πινάκων τῶν στηλῶν, 7 παρενθέτων πινάκων τοπογραφικῶν καὶ 203 ἐν τῷ κειμένῳ εἰκόνων. Τὸ κείμενον ἀπαρτίζεται ἐξ 179 σελίδων. Δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο θέλει συντελέσει εἰς τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν καὶ μελέτην τῶν σημαντικῶν τούτων μνημείων, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Ἀρβανιτοπούλου δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογ. Ἑταιρείας.

2. Ἐξεδόθη ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας ὑπ᾽ ἀριθ. 24 σύγγραμμα τοῦ κ. *Γεωργίου Ε. Μυλωνᾶ ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ τῆς Ἑλλάδος*, εἰς σχῆμα 8ον, ἐκ σελίδων 174 καὶ μετὰ 86 εἰκόνων καὶ 5 πινάκων καὶ γεωγραφικῶν χαρτῶν. Τὸ δημοσίευμα τοῦτο σκοπεῖ νὰ παράσχῃ συστηματικὴν πραγματείαν περὶ τῆς σπουδαίας ταύτης περιόδου τῆς ἀρχαιολογικῆς Ἑλλάδος, ἡ δὲ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία δὲν ἐδίστασε νὰ ἐκτυπώσῃ τοῦτο, ἔχουσα τὴν γνώμην ὅτι προάγονται δι᾽ αὐτοῦ αἱ σχετικαὶ μελέται, χαίρει δὲ διότι ὁ νεαρὸς συνάδελφος συνεχίζει τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ διδάσκων ἐν τῷ ἐν Βαλτιμόρῃ τῶν Ἡν. Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς Πανεπιστημίῳ Johns Hopkins.

Ἐκτὸς τῶν δύο τούτων δημοσιευμάτων ἐξεδόθη καὶ τὸ τεῦχος τῶν *Πρακτικῶν* τῆς ΑΕ *τοῦ ἔτους 1927*. Τῶν Πρακτικῶν τῶν προηγουμένων ἐτῶν εὑρίσκονται περὶ τὸ τέλος τῆς ἐκτυπώσεως δύο τόμοι συλλογικοὶ τῶν ἐτῶν 1922-24 καὶ τῶν ἐτῶν 1925-26.

Τῆς *Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος* συντελεῖται μετ᾽ ὀλίγον ἡ ἐκτύπωσις τοῦ διπλοῦ τόμου 1925 καὶ 1926, δὲν θὰ βραδύνῃ δὲ πολὺ καὶ ἡ ἔκδοσις τοῦ ἐπίσης διπλοῦ τόμου τοῦ 1927 καὶ 1928, ὁ ὁποῖος ἐκτυποῦται συγχρόνως καὶ ἔχει ἤδη πολὺ προχωρήσει.

Ἀλλὰ καὶ τὴν *Βιβλιοθήκην* αὐτῆς ἐπλούτισε σημαντικῶς ἡ Ἑταιρεία ἀγοράσασα βιβλία ἀξίας 75 περίπου χιλιάδων δραχμῶν (74, 725. 70), ἐκφράζει δὲ καὶ ἐντεῦθεν τὸ Συμβούλιον τὰς θερμοτάτας αὐτοῦ εὐχαριστίας πρὸς πάντας, ἀλλοδαποὺς καὶ ἡμετέρους, οἱ ὁποῖοι ἀπέστειλαν διάφορα συγγράμματα πρὸς τὴν βιβλιοθήκην ἡμῶν.

Ἐξακολουθοῦσα τὴν πρόνοιαν αὐτῆς ἡ Ἑταιρεία περὶ τῆς μελλούσης Ἑλληνικῆς ἀρχαιολογικῆς γενεᾶς ἀνέγραψε καὶ κατὰ τὸ 1928 ἐν τῷ προϋπολογισμῷ αὐτῆς κονδύλιον ἐκ δρ. 90.000 δι᾽ ἐνίσχυσιν ἀρχαιολογικῶν λειτουργῶν πρὸς σπουδὴν τῆς ἀρχαιολογίας ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ καὶ πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἐν αὐτῇ ἀρχαιολογικῶν μουσείων.

Ἐκ τῶν πόρων τούτων σπουδάζουσι σήμερον ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ πέντε ἔφοροι καὶ ἐπιμεληταὶ ἀρχαιοτήτων, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ τρεῖς ἀπολαύουσι τῆς εὐμενοῦς ἐνισχύσεως τῆς ἐν Βερολίνῳ Humboldt Stiftung, ἱδρύματος σημαντικωτάτου ἀποβλέποντος εἰς τὴν διευκόλυνσιν τῶν ἐπιστημονικῶν σπουδῶν ἀλλοδαπῶν ἐν Γερμανίᾳ.

Κατὰ τὸ 1928 τὸ Συμβούλιον ἀπέστειλε τοὺς κ.κ. Ἀ. Ξυγγόπουλον, Χρ. Καροῦζον καὶ τὴν Δ/δα Σέμνην Παππασπυρίδου, τυχόντας καὶ τῆς οἰκείας ἐκπαιδευτικῆς ἀδείας μετὰ πλήρων ἀποδοχῶν ἐκ μέρους τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας.

Κατὰ τὸ 1929 θέλουσιν ἐπανέλθει ὁ κ. Μαρινᾶτος καὶ ἡ δ/νὶς Βαρούχα.

Ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῶν ἀρχαιολογικῶν γνώσεων εἰς εὐρύτερον κύκλον ἐνδιαφερομένη ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία διωργάνωσε καὶ κατὰ τὸ 1928 σειρὰν διαλέξεων ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς, ἡρμηνεύθησαν δὲ κατ᾽ αὐτὰς τὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν κ. κ. Κεραμοπούλλου, Κυπαρίσση, Ὀρλάνδου, Σωτηρίου καὶ Οἰκονόμου.

Σκοπεῖ δὲ τὸ Συμβούλιον νὰ ἐκδώσῃ ἐν καιρῷ καὶ σειρὰν ἀναλόγων δημοσιευμάτων ἀποβλεπόντων εἰς τὴν εὐρυτέραν γνωριμίαν τῶν ἀρχαιολογικῶν τόπων καὶ τῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος. Ἡ κατὰ τὰς ἑκάστοτε γενομένας διαλέξεις τῆς Ἀρχαιολογικῆς

Ἑταιρείας ἐκδηλουμένη ζωηρότης τοῦ ἐνδιαφέροντος εἶναι γνώμων τῆς ὑφισταμένης ταύτης πνευματικῆς ἀνάγκης.

Τοιοῦτο ὑπῆρξε, Κυρίαι καὶ Κύριοι, τὸ ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1928.

Καθ' ἣν περίοδον διανύομεν εἶναι ψυχολογικῶς εὐεξήγητον ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὁ διελθὼν διὰ τῆς παγκοσμίου κρίσεως καὶ ἰδὼν νὰ ἀπειλῆται εἰς τὴν ὅλην αὐτοῦ ὑπόστασιν τὸ σύστημα τοῦ πολιτισμοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ ζῇ καὶ τὸ ὁποῖον εἴτε ἐν συνειδήσει εἴτε καὶ ἀνεπιγνώστως συντελεῖ, ἤρχισε νὰ καταλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀμφιβολίας καὶ τῆς ἀβεβαιότητος ἂν ἡ κατεύθυνσις τῆς ἀνθρωπότητος καὶ αἱ βάσεις τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς εἶναι ὀρθαί, ἢ μήπως εἶναι ἀνάγκη ἄλλης κοινωνικῆς ὀργανώσεως πρὸς ἀποτροπὴν νέων καταστρεπτικῶν ἐκδηλώσεων. Εἶναι δὲ ἀκόμη εὐνόητον ὅτι ὁ ἐπιπόλαιος καὶ ἀφιλοσόφητος ἄνθρωπος ἐκ τῆς ἐπιφάσεως τῶν γεγονότων καὶ ἐκ τῆς ὅλης ἐξωτερικῆς αὐτῶν συναφείας παραγόμενος ἀποδίδει τὰ ἀτυχήματα αὐτοῦ εἰς τὰς ἀπωτάτας αἰτίας καὶ ἐκδικεῖται μετὰ παιδικοῦ πείσματος τὰ ἀθφότατα τῶν πραγμάτων, ἐν ᾧ θὰ ἠδύνατο πολὺ πλησιέστερον νὰ ἀναζητήσῃ τὴν ἀφετηρίαν τῆς κακοτυχίας του.

Εἰς τὸν ὑποκειμενικὸν τοῦτον λόγον ὀφείλεται καὶ ἡ μετὰ μεγάλας κοινωνικὰς ἀνατροπὰς παρατηρουμένη ἐκδήλωσις ἐντόνου ἀποστροφῆς πρὸς τὰς πνευματικὰς ἐπιστήμας καὶ ἀποκλειστικὴ προσήλωσις πρὸς τὸν ὑλικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου καὶ πρὸς μόνα τὰ μέσα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα συνδέονται πρὸς τὴν ὑλικὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἀνθρώπου. Αἱ τοιαῦται ὑλιστικαὶ τάσεις, αἱ ὁποῖαι ἀναφαίνονται μετὰ μεγάλους συγκλονισμοὺς ψυχικοὺς καὶ σημειοῦσιν ἀπομάκρυνσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ καθ' ὅλου ἀποστολῆς, διαρκοῦσι μέχρι τῆς ἀνακτήσεως τῆς ἰσορροπίας τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν τάσεων, ὅτε ἀναλαμβάνει ὁ κόσμος τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ πορείαν, τὴν στηριζομένην ἐπὶ τῶν αἰωνίων ἠθικῶν ἀληθειῶν. Ἐν τῇ δίνῃ ταύτῃ εἶναι ἑπόμενον ὅτι ὑφίσταται ἑκάστοτε κλονισμοὺς ἡ πεποίθησις ἐπὶ τὴν μορφωτικὴν ἀξίαν τῶν ἱστορικῶν ἐπι-

στημῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἀνήκει καὶ ἡ ἀρχαιολογία. Καὶ οἱ κλονισμοὶ οὗτοι εἶναι ἰσχυρότεροι εἰς τοὺς λαούς, οἱ ὁποῖοι δὲν συνετέλεσαν ἀκόμη μακρὰν περίοδον πολιτισμοῦ καὶ δὲν ἔχουσιν ἀκόμη ἀπηρτισμένον ἑδραῖον ψυχικὸν βίον. Ἀλλ' ἀκριβῶς οἱ λαοὶ οὗτοι ἔχουσιν ἀνάγκην νὰ μελετήσωσι μετὰ φιλοσοφικῆς ἐμβριθείας τὴν ἱστορίαν μεγάλων λαῶν. Ἡ ἱστορικὴ μελέτη ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην αὐτῆς ἔννοιαν δὲν εἶναι ἀσχολία πρὸς πλήρωσιν ἁπλῆς τινος περιεργείας, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη πρὸς τελείωσιν τοῦ ψυχικοῦ ἡμῶν βίου καὶ πρὸς ὁπλισμὸν τοῦ πνεύματος. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν ὅτι ὁ πόθος οὗτος τῆς ἀνθρωπιστικῆς ἱστορικῆς μορφώσεως ἐκδηλοῦται ἐντονώτερον ὑπὸ μεγάλων ἐκπροσώπων τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, ὥστε νὰ ἀποκλείεται ἡ ὑπόνοια ἐπηρεασμοῦ ἐκ τῆς ἐπαγγελματικῆς εἰδικότητος. Ἡ ἀνθρωπιστικὴ λεγομένη μόρφωσις, ἡ στηριζομένη εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἐνδόξων λαῶν τῆς ἀρχαιότητος, εἶναι σπουδαιότατος παράγων τῆς γενικῆς ψυχικῆς μορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου, καθῆκον δὲ τῶν ἰθυνόντων ἑκάστοτε εἶναι, ὅπως ἡ ἀκτινοβολία αὐτοῦ ἀποβαίνῃ ὅσον εἶναι δυνατὸν εὐρυτέρα.

Ἐν Ἑλλάδι δὲ τὸ καθῆκον τοῦτο εἶναι διπλοῦν. Ἐὰν ὑπό τινων ἀσυναρτήτων θεωρῆται πρόσκομμα τῆς προόδου τοῦ ἔθνους ἡ μελέτη τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ ἱστορίας — τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι τεκμήριον ἀτελεστάτης ἱστορικῆς καὶ φιλοσοφικῆς μορφώσεως, πρὸς ἄρσιν τῆς ὁποίας εὐχόμεθα τὴν ἀντίληψιν τοῦ θεοῦ.

Ἐν τῷ πνεύματι τούτῳ τοῦ διαφωτισμοῦ καὶ τῆς ἀνυψώσεως τῆς ψυχῆς τῶν ὑγιῶν Ἑλλήνων ἐργαζομένη ἡ ἡμετέρα Ἑταιρεία, ὡς ἀκρόπολις τῶν ἀρχαιολογικῶν μελετῶν, ἔχει ἀκλόνητον τὴν πεποίθησιν ὅτι ἀπό τε ἐπιστημονικῆς καί, εἰδικώτερον, ἠθικῆς ἀπόψεως δρᾷ ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ἔθνους.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1928

1. ΤΟ ΠΕΡΙΚΛΕΙΟΝ ᾨΔΕΙΟΝ

Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ Ὠδείου τοῦ Περικλέους, ἃς ἀπὸ δωδεκαετίας ἀνελάβομεν δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, προὐχώρησαν καὶ ἐφέτος ἐφ' ἱκανόν, κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1927, ὡς ἐν ταῖς ἐκθέσεσί μου πρὸς τὴν Ἑταιρείαν ἀνέγραψα, ὑπῆρξαν εὐτυχεῖς, καθότι ἤγαγον εἰς φῶς κατὰ τὴν Μ. πλευρὰν τοῦ κτιρίου μικρὸν τμῆμα τοίχου *(εἰκ. 1)* μήκ. 5,10 μέτρ. εἰς αὐτὴν ἀνῆκον καὶ διαπιστοῦν τὸ μῆκος τοῦ κτιρίου, οὗ αἱ ἄλλαι διαστάσεις ἦσαν ἡμῖν γνωσταὶ ἐκ προηγουμένων ἀνασκαφῶν μου. Δυστυχῶς ὡς ἐκ τῶν ἐπικειμένων οἰκιῶν τῶν Ἀντωνακοπούλου καὶ Νάκη (ὅρ. σχεδιάγραμμα ἀριθ. 1 ἐκθέσεώς μου ἔτους 1927), οὔπω ἀπαλλοτριωθεισῶν, δὲν ἠδυνήθημεν νὰ προχωρήσωμεν, ἢ ἐλάχιστον μέρος, μέχρι τοῦ τοίχου μόνον τοῦ περιβόλου τῶν εἰρημένων οἰκιῶν.

Τὸ εὑρεθὲν μικρὸν τμῆμα τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ κτιρίου, οὗ τὸ πάχος εἶναι 2,50 μέτρ. σῴζεται εἰς ὕψος 2,30 μέτρ., τὸ διάκενον τοῦ ὁποίου πληροῦται διὰ μικροτέρων λίθων, εὑρίσκεταί ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου μὲ τὰς παρόδους τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου, μεθ' οὗ, ὡς γνωστόν, συνεκοινώνει τὸ Ὠδεῖον κατὰ τὸ μέρος τοῦτο.

Καὶ ὁ τοῖχος οὗτος θὰ ἦτο ἐπίσης ἔσωθεν ἐπενδεδυμένος διὰ μαρμαρίνων πλακῶν, ὡς εἴδομεν ἐν τῇ ΒΔ γωνίᾳ τοῦ τοίχου τούτου καθὼς καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πλευρῶν, ἀλλὰ δυστυχῶς ἐν τῷ τμήματι τούτῳ τοῦ τοίχου οὐδὲν διεσώθη.

Ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ τεμαχίου τούτου εὕρομεν διερχόμενον τὸ ὑδραγωγεῖον τῆς Ἐννεακρούνου ὁρατὸν εἰς μῆκος 3 μέτρων, οὗ μεγαλείτερον μέρος συνηντήσαμεν τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἐνάρξεως τῶν ἀνασκαφῶν ἡμῶν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ κτιρίου, κάτωθεν τοῦ ἐκεῖ Βαλεριανείου τείχους διερχόμενον. Εἶναι δὲ τοῦτο, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἀνεφέρομεν, τετράγωνος πήλινος ὀχετὸς ὕψ. 0,46, πλ. 0,30 καὶ πάχ. 0,05, διευθυνόμενος ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, ἤτοι πρὸς τὸ Διονυσιακὸν Θέατρον καὶ εἶτα πρὸς τὴν Ἐννεάκρουνον.

Ὁ ἀνακαλυφθεὶς οὗτος τοῖχος τοῦ μεσημβρινοῦ ἡμίσεος τοῦ Ὠδείου φαίνεται ὅτι ἐπεσκευάσθη εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, χρησιμοποιηθέντος ἀρχαίου ὑλικοῦ ἐξ ἄλλων οἰκοδομημάτων ληφθέντος, ὡς καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ὠδείου, πλὴν τῶν κάτω δόμων, οἵτινες φαίνονται ὅτι εἶναι οἱ ἀρχικοὶ ἀποτελούμενοι ἐκ μεγάλων κατειργασμένων λίθων, ἀλλ' οὐχὶ ὑμηττίου λίθου (λατομείου Καρᾶ), ὡς βλέπομεν ἐπὶ πάντων τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει κρηπιδωμάτων τῶν ἐπὶ Περικλέους χρόνων. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἔχον τὸ κρηπίδωμα τοῦ τοίχου τούτου φρονοῦμεν ὅτι δὲν εἶναι τοῦ ἐπὶ Ἀριοβαρζάνου ἀνοικοδομηθέντος Ὠδείου.

Εἰκ. 1. Τμῆμα τοίχου Μ. πλευρᾶς τοῦ Ὠδείου.

Τὸ μέρος τοῦτο ὁλοκλήρου τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως εἶχε πυκνῶς κατοικηθῆ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ πλήθους τῶν θεμελίων οἰκίσκων τῶν μεταγενεστέρων χρόνων, οὓς εὕρομεν ἐκεῖ, ὡς καὶ ἐκ πίθων παμμεγέθων ἐν τοῖς ὑπογείοις τούτων, χρησιμευόντων πρὸς ἐναπόθεσιν δημητριακῶν καρπῶν καὶ ὑγρῶν, οἴνου, ἐλαίου κτλ. Ἐπίσης εὕρομεν ἐκεῖ κεραμίδας ἀπείρους ἐκ τάφων χριστιανικῶν χρόνων περιεχόντων ὀστᾶ ἄνευ κτερισμάτων.

Ὅθεν ἐκ τῆς ἐξετάσεως ταύτης συνάγομεν τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ ἀποκαλυφθὲν τοῦτο τμῆμα τοῦ τοίχου τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ κτιρίου δὲν εἶναι, ὡς εἴπομεν, τοῦ ἐπὶ Ἀριοβαρζάνου ἀνοικοδομηθέντος Ὠδείου. Τοῦτο

ἄλλωστε πιστοῦται καὶ ἐκ τῆς μεγάλης ἀνισότητος καὶ δυσαναλογίας τοῦ μεγέθους τῶν πλευρῶν τοῦ κτιρίου, ἥτις παρατηρεῖται, διότι, ὡς εἴδομεν, ἐν ᾧ τὸ μῆκος εἶναι 63 μέτρων, τὸ πλάτος αὐτοῦ εἶναι μόλις 26 μέτρων. Δὲν εἶναι δὲ πιθανὸν ὅτι τὸ ἐπὶ Ἀριοβαρζάνου ἀνοικοδομηθὲν Ὠδεῖον δὲν ἀνηγέρθη ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν ὑπὸ Περικλέους θεμελίων. Ἐπίσης γινώσκομεν ἐκ τῶν γνωσθεισῶν ἤδη διαστάσεων ὅτι τὸ κτίριον ἦτο τετράγωνον, καὶ οὐχὶ ὀρθογώνιον. Τὰ ἀναγραφόμενα ὑπὸ τοῦ Στράβωνος, ὅστις παραβάλλει τὸ ἐν Μεγαλοπόλει Θερσίλιον πρὸς τὸ ἐν Ἀθήναις Ὠδεῖον, λέγων ὅτι ἦν καὶ τοῦτο τετράγωνον οἰκοδόμημα, εἶναι ἄξια προσοχῆς, ἡ δὲ λέξις ***τετράγωνον*** πρέπει νὰ ἐκλαμβάνηται μαθηματικῶς ἀκριβής, οὐχὶ δὲ ὡς δηλοῦσα ὀρθογώνιον, ὡς ἐν προηγουμένῃ μου ἐκθέσει ἀνέφερα, στηριζόμενος εἰς τὸν Παυσανίαν, ὅστις ὁμιλῶν περὶ ἀγαλμάτων Ἑρμῶν, ὀνομάζει ταῦτα τῆς τετραγώνου ἐργασίας καίτοι πᾶσαι αἱ πλευραὶ τούτων δὲν εἶναι ἴσαι (πρβλ. Ἀρκαδ. VIII, 43,6).

Ὅθεν τὸ ἐπὶ Περικλέους Ὠδεῖον, ἔχομεν τὴν γνώμην ὅτι ἦν βεβαίως μεγάλων διαστάσεων, καὶ ὅτι ἐξικνεῖτο πολὺ πέραν καὶ τοῦ ***Προπύλου*** (πρβλ. ἔκθεσίν μου ἔτους 1927), ὅπερ συνηντήσαμεν κατωτέρω τοῦ ἀποκαλυφθέντος τεμαχίου τούτου τοῦ τοίχου κατὰ τὸ μεσημβρινὸν τοῦτο ἥμισυ εἰς ἀπόστασιν 15 περίπου μέτρων.

Τὴν ἐξερεύνησιν τοῦ χώρου ἐκεῖ δὲν ἐπεχειρήσαμεν εἰσέτι ἕνεκα πολλῶν δυσχερειῶν. Θὰ εἶχε δὲ τὸ κτίριον τοῦτο, ὡς εἰκάζομεν, ἂν οὐχὶ ἴσην ἔκτασιν πρὸς τὸν τοῖχον τῆς βορείου πλευρᾶς, ἤτοι 63 μέτρων, πάντως ὅμως ἀνάλογον ἐκείνου, καθότι ἀναφέρεται ὅτι ἦν μέγιστον κτίριον. Ὁ Ψευδο-Ἡράκλειος τοὐλάχιστον, ὡς γνωρίζομεν, ὀνομάζει αὐτὸ ***μέγιστον ἐν τῇ Οἰκουμένῃ.***

Ὅθεν τὸ ἀποκαλυφθὲν τοῦτο τμῆμα τοῦ τοίχου τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ Ὠδείου ἡμῶν δὲν ἀνήκει εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀριοβαρζάνου ἀνοικοδομηθὲν Ὠδεῖον, ὅπερ, ὡς εἶναι πιθανώτατον, ἀνηγέρθη καθ' ὅλας τὰς πλευρὰς αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ σχεδίου τοῦ ὑπὸ Περικλέους καὶ κατὰ τὴν μεσημβρινὴν πλευράν, οὐδ' οὐσιωδῶς ἐτροποποιήθη, σμικρυνθέντος τοῦ πλάτους αὐτοῦ. Οὕτω δεχόμεθα ὅτι δὲν ὑπῆρχε μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ πλάτους καὶ μήκους, οὐδὲ περιωρίσθη οὕτω τὸ κτίριον εἰς τὸ ἥμισυ σχεδὸν καὶ πλέον.

Τὸ τμῆμα τοῦτο τοῦ τοίχου (μῆκ. 5,10 μέτρ.) ὅλως προχείρως καὶ ἐν σπουδῇ ἐξετάσαντες ἄλλοτε ἐξελάβομεν ὡς τὸν τοῖχον τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ οἰκοδομήματος, πλανηθέντες ἐκ τοῦ ὑλικοῦ αὐτοῦ ἀποτελουμένου ἐξ ἀρχαίων εἰργασμένων λίθων καὶ καταπληκτικῶς ὁμοιάζοντος μὲ τὸ τῶν τοίχων τῶν ἄλλων πλευρῶν τοῦ κτιρίου, οὕτω μὴ προλαβόντες νὰ ἐξετάσωμεν τοῦτο καλῶς, λόγῳ τῆς διακοπῆς τῶν ἀνασκαφῶν, ὡς ἐκ τοῦ ἐνσκήψαντος χειμῶνος, ὅτι δὲν ἡδράζετο ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους, καὶ ἐπλανήθημεν ἐν τῇ σπουδῇ ἡμῶν ἐξαγαγόντες ἀλλοῖα συμπεράσματα περὶ τῶν διαστάσεων τοῦ κτιρίου, λόγῳ δὲ τῆς μεγάλης ἀνισότητος τῶν διαστάσεων παρεδέχθημεν ὅτι τὸ οἰκοδό-

μημα δὲν ἦτο τετράγωνον, ὡς ἀναφέρει ὁ Παυσανίας, ἀλλὰ τετράπλευρον καὶ ἐπιστεύσαμεν πρὸς στιγμήν, ὅτι ὁ Ἀριοβαρζάνης κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ Ὠδείου δὲν ἐτήρησε τὰς αὐτὰς διαστάσεις, ἃς εἶχε τὸ ἐπὶ Περικλέους Ὠδεῖον.

Κατόπιν ὅμως νεωτέρας ἀνασκαφῆς ἐργασθέντες τὸν χειμῶνα τοῦ 1929 ἐπὶ δύο μῆνας, δαπάναις τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας καὶ ἐξερευνήσαντες τὸ μέρος ἐκεῖ ἐπισταμένως, ἐπηνωρθώσαμεν τὸ πρᾶγμα ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν ἡμῶν.

Διὰ τῆς ἐξερευνήσεως τοῦ πέραν τοῦ Προπύλου χώρου θέλομεν διευκρινίσει τὸ ζήτημα τοῦτο, ὅταν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία εἰς εὐθετώτερον

Εἰκ. 2. Τμήματα τοίχου Δ. πλευρᾶς τοῦ Ὠδείου.

χρόνον καὶ διὰ γενναιοτέρας ἐπιχορηγήσεως ἀποφασίσῃ τὴν ἐντελῆ ἀνασκαφὴν τούτου, ἵνα ἔλθῃ εἰς φῶς τὸ ἀρχικὸν σχέδιον καὶ γνωσθῇ τὸ ἀκριβὲς μέγεθος τοῦ Περικλείου Ὠδείου.

Ἡμεῖς μέχρι τοῦδε περιωρίσθημεν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῶν τοίχων τῶν ἐξωτερικῶν πλευρῶν τοῦ κτιρίου καὶ μικροῦ μέρους τοῦ ἐλευθέρου χώρου τοῦ μὴ κατεχομένου ὑπὸ τῶν σημερινῶν οἰκιῶν. Ὁλόκληρον τὸ ἐμβαδὸν τοῦ κάτω ἡμίσεος χώρου τοῦ Ὠδείου μένει εἰσέτι ἄσκαφον, μὴ ἐπιχειροῦντες νῦν ὡς ἐκ τῆς μεγάλης ἐκεῖ ἐπιχώσεως τοῦ ἐδάφους, ὑπερβαινούσης τὰ 6-7 μέτρα.

Ἐφέτος ἀνωρύξαμεν καὶ τάφρους τινὰς ὁριζοντίας *(εἰκ. 2)* ἐπὶ τοῦ μὴ

ἀνεσκαμμένου χώρου πρὸς συνάντησιν τοῦ τοίχου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ οἰκοδομήματος τοῦ κατερχομένου παραλλήλως τοῦ ἀνατολικοῦ ἀναλήμματος τοῦ Θεάτρου, ἀλλ' ὁ τοῖχος οὗτος τοῦ κτιρίου, ὡς παρετηρήσαμεν, δὲν διεσώθη δυστυχῶς ἐν συνεχείᾳ, ἀλλὰ κατὰ διαστήματα, καταστραφεὶς ἐκ θεμελίων εἰς παλαιοτέρους χρόνους, τὸ δὲ ὑλικὸν αὐτοῦ εὑρίσκομεν ἐντετοιχισμένον εἰς τὸν πέριξ ἐκεῖ καθ' ὅλην τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τῆς Ἀκροπόλεως ἀνεγερθέντα πυκνὸν συνοικισμόν. Καὶ ἐκεῖ εὕρομεν πλῆθος παμμεγίστων πίθων καὶ κεραμίδας ἐκ τάφων χριστιανικῶν χρόνων. Ἐπίσης εὕρομεν μικρὰ τεμάχια κιόνων τοῦ Ὠδείου τοῦ ἐπὶ Ἀριοβαρζάνου. Ἐκ τούτου βλέπει τις τὴν μεγάλην καταστροφὴν καὶ τὴν διασκόρπισιν τοῦ ὑλικοῦ τούτου εἰς χρησιμοποίησιν ἄλλων οἰκοδομημάτων ἢ καὶ πρὸς ἀσβεστοποίησιν.

Καὶ ἐν τῇ ὁδῷ Κυδαθηναίων παρὰ τὴν Ἀγορὰν τῆς συνοικίας Πλάκας ἔμπροσθεν τοῦ πρῴην ἀστυνομικοῦ καταστήματος εἴδομεν ἐσχάτως τυχαίως ἐκεῖ σπονδύλους τοιούτων κιόνων ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ὠδείου προερχομένων.

Πρὸς τούτοις ἐκαθαρίσαμεν, ὡς κατ' ἔτος πράττομεν, καὶ τὸν μέχρι τοῦδε ὑφ' ἡμῶν ἀνασκαφέντα χῶρον τοῦ Ὠδείου, ὅστις εἶχε σχεδὸν καλυφθῆ ἐκ νέου ἐκ χωμάτων καὶ λίθων ἐκ τῶν ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως κατερχομένων.

Ταῦτα διὰ τὸ τρέχον ἔτος εἶχον νὰ ἀναφέρω.

Δαπάναις τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας ἀνεσκάψαμεν ἐφέτος συμπληροῦντες τὰς ἐργασίας τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τὸ ἀπὸ τοῦ ***Προπύλου*** καὶ ἄνωθεν ἐμβαδὸν τοῦ Ὠδείου τοῦ Περικλέους ἀποκομίζοντες καὶ τὰ χώματα ταῦτα καὶ ἀπορρίπτοντες αὐτὰ εἰς τὸν μεσημβρινὸν δυτικὸν χῶρον τοῦ περιβόλου τοῦ Θεάτρου τοῦ Διονύσου, ἰσοπεδοῦντες τὸ ἐκεῖ κοίλωμα τοῦ ἐδάφους.

Τὰ χώματα ταῦτα εἶχον ριφθῆ ἐν μέρει ὑφ' ἡμῶν κατὰ τὰς προγενεστέρας ἀνασκαφάς, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα προέρχονται ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Θεάτρου τοῦ Διονύσου, τῶν ἀπὸ τοῦ 1867 καὶ ἐντεῦθεν γενομένων πρὸς ἀποκάλυψιν αὐτοῦ.

Ἀπεκαλύφθησαν δὲ νῦν ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ θεμέλια οἰκιῶν πυκνοῦ συνοικισμοῦ τῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας χρόνων, ὡς καὶ πλῆθος μεγάλων πίθων οἰκιακῆς χρήσεως, φρέατα κτλ. ***(εἰκ. 3).***

Ὁ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κτιρίου τοῖχος, ὃν ἐν τῇ ἄνω γωνίᾳ εὕρομεν, διατηρεῖται καλῶς, σῴζεται δὲ καὶ ἡ ἐκ μαρμάρου ἐπένδυσις αὐτοῦ ὁμοία πρὸς τὰς ἐν τῷ τοίχῳ τῆς βορείου πλευρᾶς τοιαύτας. Ἀλλ' οὗτος δυστυχῶς, ὡς προείπομεν, δὲν σῴζεται ἐν συνεχείᾳ, ἀλλὰ κατὰ διαστήματα, ὡς ἐπείσθημεν ἐκ τῶν διαφόρων τάφρων, ἃς ἐκεῖ ἀνεῴξαμεν.

Ὁ μέχρι τοῦ ***Προπύλου*** τῆς πλευρᾶς ταύτης τοῖχος κατερχόμενος πρὸς μεσημβρίαν ἀποτελεῖται μὲν ἐξ ἀρχαίων λίθων εἰργασμένων, ἀλλὰ φύρδην μίγδην τεθειμένων. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι εἶναι πολὺ μεταγενεστέρων χρόνων,

θεωροῦμεν δὲ αὐτόν, ὡς ἀμυντικὸν τρόπον τινὰ περίβολον τοῦ μεταγενεστέρου τούτου συνοικισμοῦ, ἤτοι τῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας χρόνων.

Τὸ δὲ τμῆμα τοῦ τοίχου τοῦ εὑρεθέντος ἐκεῖ τεμαχίου κατὰ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν θεωροῦμεν νῦν ὡς συνέχειαν τοῦ τείχους τῶν χρόνων τοῦ Βαλεριανοῦ, ὡς εἴπομεν ἐν ταῖς προηγουμέναις ἐκθέσεσιν ἡμῶν, ὅτε ἀνεσκάπτομεν τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ Ὠδείου.

Ἤδη δὲ μετὰ τὴν ἐντελῆ ἀποκάλυψιν τούτου μέχρι καὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους, συμπεραίνομεν ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι οὔτε Περικλείων χρόνων, οὔτε

Εἰκ. 3. Ἀνασκαφὴ ΜΔ πλευρᾶς Ὠδείου.

τῶν ἐπὶ Ἀριοβαρζάνου. Τὸ δὲ παραπλεύρως τούτου διερχόμενον ὑδραγωγεῖον εἶναι τὸ τῆς Ἐννεακρούνου, ὡς παρετηρήσαμεν εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος, ἔνθα εὕρομεν τὸ Βαλεριάνειον τεῖχος.

Οὕτως εἰκάζω ὅτι πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν τὸν τοῖχον τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς κατωτέρω καὶ πέραν τοῦ ***Προπύλου*** εἰς μῆκος 65 περίπου μέτρων, ὅσον εἶναι καὶ τὸ μῆκος τῆς βορείου πλευρᾶς ὁλοτελῶς ἐκκαθαρισθείσης καὶ οὕτω θὰ εὕρωμεν ὅτι θὰ ἦτο ὄντως τετράγωνον, ὡς λέγει ὁ Παυσανίας καὶ κολοσσιαῖον, ὡς καὶ ὁ Ψευδο-Ἡράκλειος, ὅστις καλεῖ τὸ Ὠδεῖον ὡς ***τὸ μέγιστον ἐν τῇ Οἰκουμένῃ.***

Πιθανὸν λοιπὸν εἶναι ὅτι καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀριοβαρζάνου ἀνοικοδομηθὲν

Ὠδεῖον νὰ ἀνεκτίσθη ἐπὶ τῶν ἰδίων θεμελίων τοῦ ὑπὸ Περικλέους ἱδρυθέντος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐν τῇ προγενεστέρᾳ ἐκθέσει ἡμῶν εἴπομεν ὅτι δὲν ἦτο τετράγωνον, ἀλλὰ παραλληλόγραμμον, ἐκλαβόντες τὸ τοιχίον τοῦτο ὡς τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς, δι' οὗ ὡρίσαμεν καὶ τὰς διαστάσεις τοῦ κτιρίου, ἀλλ' ὁμολογοῦμεν νῦν ὅτι ἐπλανήθημεν τότε, διότι τὸ τοιχίον τοῦτο ἦτο τοῦ αὐτοῦ πάχους καὶ τὸ ὑλικὸν ἐξ ἀρχαίων εἰργασμένων λίθων καὶ ὡμοίαζε καταπληκτικῶς πρὸς τὰ ἄλλα σῳζόμενα σκέλη, ἤτοι τοῦ Β. καὶ Δ. Ἀλλ' ἤδη

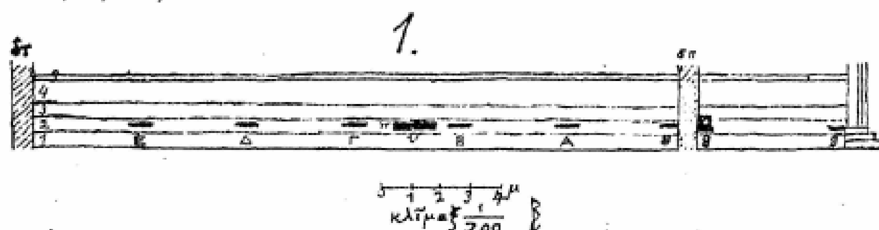
Εἰκ. 4. Τὸ ἀνατολικὸν ἀνάλημμα τοῦ Διονυσιακοῦ Θεάτρου.

ἐγνώσθη ὅτι τοῦτο εἶναι συνέχεια τοῦ ὑπὸ τὰς οἰκίας κειμένου Βαλεριανείου τείχους, περιέθεε δὲ αὐτὸ τὸ ἀποκαλυφθὲν ὑδραγωγεῖον. Οὕτω δὲ ἐξηγάγομεν ἀλλοῖα συμπεράσματα, ἐκλαβόντες τὸ τμῆμα τοῦτο τοῦ τοίχου, ὅπερ δὲν κεῖται ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους, τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς ὡς ἀνῆκον τῷ Ὠδείῳ· διότι ἐνομίσαμεν τὴν οἰκοδομίαν τοῦ ἐξ ἀρχαίου εἰργασμένην ὑλικοῦ καὶ ἔχοντος τὸ πάχος τῶν ἄλλων πλευρῶν τοῦ κτιρίου, ὡς τμῆμα ἀρχαῖον, ἀλλὰ μὴ προλαβόντες νὰ ἐξετάσωμεν, λόγῳ τῆς διακοπῆς τῶν ἀνασκαφῶν, ὡς ἐκ τοῦ χειμῶνος, ἂν ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους, καὶ οὕτω ἐπλανήθημεν ἐν τῇ σπουδῇ ἡμῶν καὶ ἐξηγάγομεν συμπεράσματα οὐχὶ ἀληθῆ, ὑποθέσαντες ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου λεγόμενον τετράγωνον δὲν ἦτο ἀκριβὲς τοιοῦτον.

Π. ΚΑΣΤΡΙΩΤΗΣ

2. ΑΜΦΙΑΡΕΙΟΥ ΣΚΑΦΑΙ (1928)

Περὶ τῶν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ χειμάρρου ὄχθης ἐργασιῶν τοῦ 1927 (πρβ. ΠΑΕ 1927 27 κἑ) παρατίθενται ἐνθάδε τρία διαγράμματα (τοῦ ναοῦ, *εἰκ. 1, 2, 2α*).

1 (ὀρθογραφία): ναοῦ: μηκοτρεχὴς (δυσμανατολικὴ) τομὴ σὺν τῇ τοῦ βορείου ἡμίσεος νοτίᾳ ὄψει.

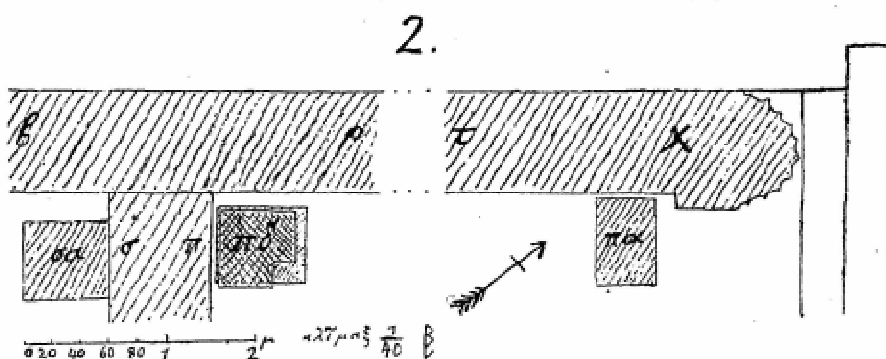
δ τ = δυσμικοῦ τοίχου τομή.

1 — 5 = βορείου τοίχου δόμοι.

Α — Ε = ἐσωτερικῶν κιόνων βατῆρες καὶ *υ* = ὑπόβαθρον, ἐν ἰσοπεδίᾳ· πρὸς τῷ ὑποβάθρῳ δυσμόθεν κεῖται (οὐ κατὰ χώραν) λιθίνη παχεῖα πλίνθος (*π*) φέρουσα κοίλωμα χάριν κολοσσικοῦ ἀγάλματος, ἴσως τοῦ Ἀμφιαράου (πρβ Παυσ. Α' 32_2).

σ π = σηκοπροδομίου τοίχου τομή.

ϑ, ϑ, ϑ = θρανίων βάσεις.

2 (ἰχνογραφία): σηκοῦ καὶ προδόμου: ὑποθημάτων (ποδῶν θρανίων) βάσεις.

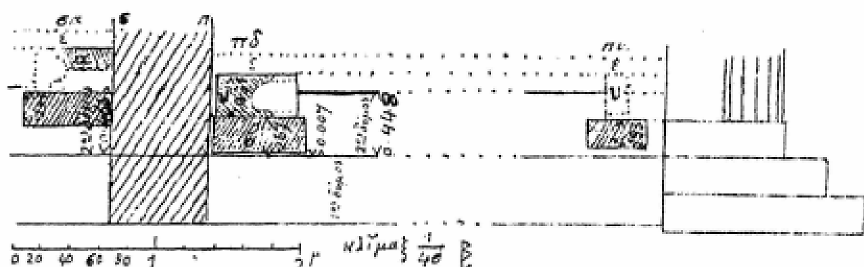
β ρ — τ χ = βόρειος τοῖχος.

σ α = σηκοῦ: βορρανατολικοῦ ὑποθήματος (γωνιαίου) βάσις.

σ π = σηκοπροδόμιος τοῖχος.

π δ = προδόμου: βορροδυσμικοῦ ὑποθήματος (γωνιαίου) βάσις.

π α = προδόμου: βορρανατολικοῦ ὑποθήματος βάσις.

2α (ὀρθογραφία τῶν ἐν εἰκ. 2· νοτία ὄψις): σηκοῦ καὶ προδόμου : θρανίων δυσμανατολικὴ τομή.

σ α = σηκοῦ: βορρανατολικοῦ ὑποθήματος (γωνιαίου) βάσις· τούτου ηὑρέθη ἄνω ἀπότμημα (α).

σ π = σηκοπροδομίου τοίχου τομή.

π δ = προδόμου: βορροδυσμικοῦ ὑποθήματος (γωνιαίου) βάσις (β) σὺν τῷ (γωνιαίῳ) ὑποθήματι (π).

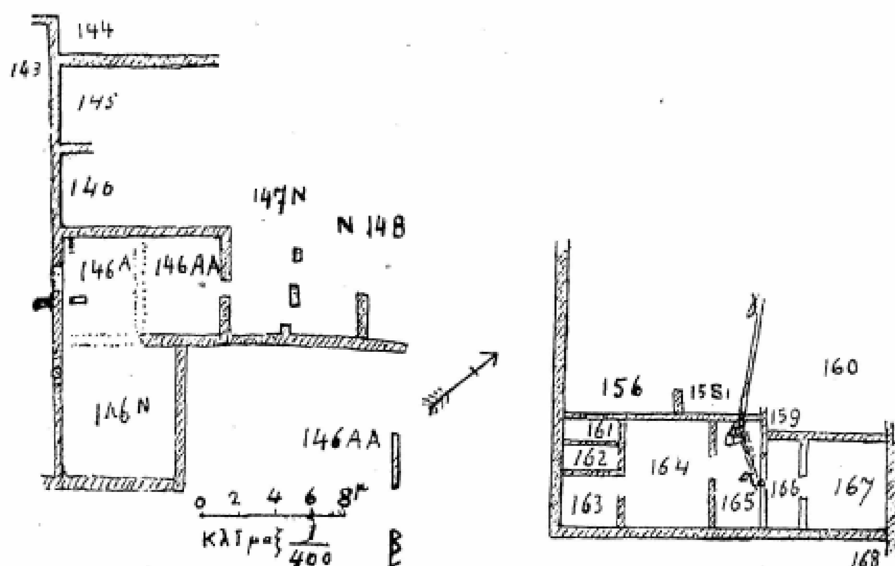
π α = προδόμου: βορρανατολικοῦ ὑποθήματος βάσις· τὸ ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης πάλαι ἱδρυμένον ὑπόθημα (υ) τοῦ θρανίου κεῖται ἐν τῷ προδόμῳ (οὐ κατὰ χώραν), ἁπλοῦν (οὐ γωνιαῖον), πλ. 0 19, πρόσθεν κοῖλον, φέρον ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ἐπιφανείας ἀνάγλυπτον λεοντόποδα.

ε, ε, ε = θρανίων ἐπιθήματα (ἀναπληρούμενα ἐνθάδε), ὕψ. 0 11 — 0 14 (πρβ ΑΕ 1892 58 (83-86), ΠΑΕ 1927 28).

Τῷ 1928 ἐργασίαι ἐγένοντο ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης ἀπαντικρὺ τοῦ μουσείου (*εἰκ. 3*· πρβ διάγραμμα ΑΕ 1922 102 εἰκ. 2 2α).

Ἀνεκαθάρθη ὁ πάλαι ἐκ τριῶν δόμων συγκείμενος νότιος τοῖχος τοῦ χώρου 144 καὶ ὁ μεταξὺ τοῦ 145 καὶ 146, οὗ σῴζεται εἷς πῶρος (ὁ δυσμικός, μῆκος δυσμανατολικὸν 1 32) καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ παρὰ τοῦτον (ἀνατολόθεν).

Ἔπειτα ἠρευνήθη ὁ χῶρος 146 Α· ἐνταῦθα ἐν προτέρας ἐτείας σκαφείᾳ ἐξεκαλύφθη ἡ συνέχεια τοῦ ἐκ βορρᾶ (ἐν πολλῷ βάθει) φερομένου καὶ πρὸς ἀνατολὰς ἐπικαμπτομένου τοίχου (νοτίου τοίχου τοῦ 142 ***Αν***· ἐκ δύο δόμων ἐνταῦθα, πλ. 0 44). Ὁ χῶρος 146 ***Α*** ἔχει ἐσωτερικὸν μῆκος δυσμανατολικὸν μὲν ±4 45, βορρονότιον δὲ 5 22· πρὸς τῷ βορείῳ τοίχῳ ***τ***, 1 35 ἀνατολόθεν τοῦ δυσμικοῦ τοίχου (= ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ 143 ***ΒΝ***, ἐφ' οὗ καὶ θύρωμα ***θ***), ἀπεκαλύφθη πωρίνη βάσις τετράπλευρος ὕψ. 0 65, μ. (ΒΝ) 1 04, πλ. (ΔΑ) 0 52, ἐφ' ἧς πῶρος τετράπλευρος ὕψ. 0 79, μ. (ΒΝ) 0 62, πλ. (ΔΑ) 0 49, νοτόθεν δὲ τῆς πωρίνης βάσεως ἀνεφάνη ἡ συνέχεια τοῦ εἰρημένου νοτίου τοίχου τοῦ 142 ***Αν***. Ὁ χῶρος 146 ***Α*** διῄρητο διὰ βορρονοτίου μεσοτοίχου, ἔχοντος ἴσως καὶ θύραν, οὗ λείψανα σῴζονται, εἷς δύο (δυσμικὸν καὶ ἀνατολικόν). Τοῦ βορείου τοίχου ἐν τοῖς δυσμικοῖς σῴζονται δύο δόμοι, ὧν ὁ

3: οἰκοδομήματα ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης: νοτόθεν τῆς πομπικῆς ὁδοῦ 138 κλπ. (πρβ ΑΕ 1922 102 εἰκ. 2).

μὲν ἄνω ἦν πώρινος, ὁ δὲ κάτω λίθινος (εἷς τῶν τούτου λίθων δίχα τεθραυμένος ἔχει μῆκος 1 60, πλ. 0 81, πάχ. 0 57· ἐπὶ τῆς βορείου ἐπιφανείας ὁ τοῖχος ἔφερε κονίαμα), ἐν δὲ τοῖς ἀνατολικοῖς, ἔνθα τὸ ἔδαφος ἐπικλινέστερον, σῴζονται μόνα τὰ θεμέλια. Τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου σῴζονται τρεῖς πῶροι, μεταξὺ δὲ ἦν θύρωμα, ἀνατολόθεν δὲ τοῦ τοίχου τούτου ὑπῆρχε δίοδος βορρονότιος. Ἀνατολόθεν τῆς διόδου σῴζονται λείψανα τοίχου βορρονοτίου (μεταξὺ τοῦ 147 ***N*** [γρ. ***N*** 148]) μετὰ λειψάνων θυρώματος.

Νοτόθεν τοῦ 146 ***A*** κεῖται τετράπλευρος χῶρος (ἔτι ἄσκαφος) 146 ***N***, ἔχων ἐσωτερικὸν μῆκος βορρονότιον μὲν 6 67, δυσμανατολικὸν δὲ 5 80· ὁ δυσμικὸς τοῖχος φέρει θύρωμα ***Θ***· καὶ ὁ ἀνατολικὸς δὲ τοῖχος, ὡς εἰκάζεται ἐξ ὀδοῦ, πλησίον εὑρεθέντος, ἔφερεν ἐν ᾗ δύο θυρώματα. Ὁ χῶρος 146 ***N*** ἴσως ἔφερε βορρονότιον μεσότοιχον.

Ἀνατολόθεν τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ 146 ***N***, ἤγουν 4 18 νοτόθεν τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου τῆς ἀνατολικῆς προεκτάσεως τοῦ βορείου τοίχου τοῦ 146 ***NA***, ἀπεκαλύφθη βορρονότιος τοῖχος στενός, πλ. 0 41, μήκ. 2 80.

Ἀνατολόθεν τοῦ εἰρημένου στενοῦ τοίχου ἀπεκαλύφθη εὐρὺ συγκρότημα πέντε χώρων, ὧν ὁ δυσμικώτατος ὑποδιῄρηται διὰ δύο δυσμανατολι-

κῶν τοίχων εἰς τρεῖς χώρους, οὕτως δὲ ἀποτελοῦνται ἑπτὰ οἱ σύμπαντες χῶροι. Οἱ ἑπτὰ χῶροι περιέχονται μεταξὺ μακρᾶς νοτόθεν κειμένης (δυσμανατολικῆς) ἀντηρίδος πωρίνης, πάχ. 0 64, καὶ δύο ἀκραίων τοίχων, ἐπ᾽ ἴσης παχέων, δυσμικοῦ καὶ ἀνατολικοῦ. Ἡ ἀντηρὶς εἶνε ἑπτάδομος, ἔχουσα ὕψος δυσμόθεν μὲν ± 3 14, κατὰ δὲ τὸν μέσον (3ον) χῶρον ± 2 97. Καὶ κατὰ μὲν τὸ δυσμικὸν ἄκρον τῆς ἀντηρίδος φαίνεται ὅτι οἱ συναφεῖς δύο τοῖχοι, ὁ τῆς ἀντηρίδος καὶ ὁ δυσμικός, εἶνε σύγχρονοι, φορμηδὸν καὶ παρὰ μῆκος κείμενοι, ἤγουν ὁ μὲν 1ος δόμος καὶ ὁ 3ος καὶ ὁ 5ος τῆς ἀντηρίδος εἰσχωροῦσι πρὸς δυσμὰς (εἰς τὸν δυσμικὸν τοῖχον), ὁ δὲ 2ος καὶ ὁ 4ος καὶ ὁ 6ος χωροῦσι πρὸς νότον. Ἀλλ᾽ οἱ παρέσχατοι λίθοι τῶν τῆς ἀντηρίδος δόμων εἰσὶ κατὰ τὴν ἄνω ἀνατολικὴν γωνίαν ὀλίγον ἀποτετμημένοι ἵνα ἰσοστοιχήσωσι τοῖς ἀνατολόθεν προσαφέσιν, ἐαθεῖσιν ἀκηράτοις· ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι οἱ ἀνατολόθεν δόμοι τῆς ἀντηρίδος, τεθέντες πρὸ τῆς τῶν δυσμικῶν μετὰ τοῦ δυσμικοῦ τοίχου συνδέσεως, ἐπέβαλον τὴν εἰρημένην ἀποτομὴν τῶν παρεσχάτων λίθων τῆς ἀντηρίδος. Τὸ δὲ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς ἀντηρίδος συνάπτεται ἁπλούστερον πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον, ἤγουν μόνος ὁ 5ος δόμος τῆς ἀντηρίδος εἰσχωρεῖ εἰς τὸν οἰκεῖον δόμον τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, οἱ δὲ κάτω τέσσαρες καὶ ὁ 6ος διακόπτονται ὑπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου (ὁ 7ος, ἤγουν ὁ ἀνώτατος, λείπει), ἐκ τούτου δὲ καὶ ἐκ τῆς ἀνωμάλου πως τομῆς τῶν τῆς ἀντηρίδος ἀκραίων λίθων φαίνεται ὅτι οἱ κάτω τέσσαρες τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου δόμοι εἰσὶ προγενέστεροι τῶν τῆς ἀντηρίδος.

Πρὸς βορρᾶν τὸ συγκρότημα ὁρίζεται ὑπὸ δύο τοίχων, ὧν ὁ μὲν δυσμικὸς φράσσει τοὺς χώρους 161 (καὶ τοὺς νοτόθεν τούτου 162 καὶ 163) καὶ 164 καὶ 165, κεῖται δὲ νοτόθεν τοῦ 156 καὶ 158, ὁ δὲ ἀνατολικός, 0 27 νοτιώτερον τοῦ δυσμικοῦ φερόμενος, ὁρίζει τοὺς χώρους 166 καὶ 167 ἀπὸ τῶν τούτοις ἀντιστοίχων 159 καὶ 160· καὶ ὁ μὲν δυσμικὸς σύγκειται ἐξ ὀρθοστατῶν ὕψ. ± 0 62, μ. ± 1 20, πάχ. 0 41, ὁ δὲ ἀνατολικὸς ἐκ δύο δόμων, ἤγουν εὐθυντηρίας (ὑπερύθρων πώρων ἐπιπέδως κειμένων) καὶ ὀρθοστατῶν. Ὁ χῶρος 162 χωρίζεται ἀπὸ τοῦ νοτόθεν 163 διὰ ταπεινοῦ τοίχου, ὁ δὲ ἀνατολικὸς αὐτοῦ τοῖχος τὰ κάτω εἶνε συνέχεια τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ 161, ἔξωθεν δὲ τῆς νοτανατολικῆς γωνίας τοῦ 162 ἀνέῳκται θύρωμα, δι᾽ οὗ ὁ χῶρος 164 ἐκοινώνει πρὸς τὸν 163. Ὁ θυραῖος (ἀνατολικὸς) τοῖχος τῶν χώρων 162-163 σῴζεται εἰς ὕψος 1 54-1 64. Οἱ χῶροι 161-165 ἔχουσιν ἐσωτερικὸν μῆκος βορρονότιον 5 92-6 08. Τὸ μεταξὺ τοῦ χώρου 164 καὶ τοῦ 165 θύρωμα ἀντιστοιχεῖ πως τῷ μεταξὺ τοῦ 165 καὶ τοῦ 166, τὸ δὲ μεταξὺ τοῦ 163 καὶ τοῦ 164 καὶ τὸ μεταξὺ τοῦ 166 καὶ τοῦ 167 κεῖνται νοτιώτερον. Ὁ μεταξὺ τοῦ 164 καὶ τοῦ 165 τοῖχος σῴζεται εἰς ὕψος 0 73 (νότιον τμῆμα) — 1 16 (βόρειον τμῆμα). Ἐν τῷ χώρῳ 164 ὅλον τὸ νότιον ἀπὸ τῆς νοτίας παραστάδος τοῦ δυσμικοῦ θυρώματος, πλὴν πλ. 0 61 κατὰ τὸ

ἀνατολικόν, ἐπί τε τῆς δυσμικῆς πλευρᾶς καὶ τῆς βορείου καὶ τῆς ἀνατολικῆς κατέχεται ὑπὸ τριῶν τοιχίων μικρῶν λίθων κειμένων ὕψου ἰσοπέδως τῇ κορυφῇ τοῦ θυρώματος (πρβ καὶ ἑξῆς ἐν χώρῳ 167). Ἐνταῦθα ηὑρέθη λύχνος ἀμφίμυξος μ. 0 14.

Ἡ ἀντηρὶς ἔχει ἐξωτερικὸν μῆκος δυσμανατολικὸν 19 27, ὕψος ὡς 3 22. Ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου τοῦ 165 ἡ ἀντηρὶς φέρει δίοδον πρὸς ἔξοδον τῶν ἐκ τοῦ ὄρους καταρρεόντων ὑετίων ὑδάτων· ὁ μὲν γὰρ αὐτόθι λίθος τοῦ κατωτάτου (1ου) δόμου αὐτῆς εἶνε ἄνω κεκοιλαμμένος, οἱ δὲ ὑπὲρ τοῦτον λίθοι ἀπεκόπησαν ἀναλόγως (πλ.±0 89) χάριν τῆς διόδου. Ἀπὸ τῆς διόδου ταύτης διήκει πρὸς βορρᾶν πώρινος ὀχετός, ***αβγ,*** ἐκ τμημάτων συγκείμενος, κρυπτὸς (διάρρους 0 18, πλ. καλυμμάτων ±0 60). Ἐν χώρῳ 166 κατὰ τὰ νοτοδυσμικὰ ἐν βάθει ἀνατολόθεν τοῦ ὀχετοῦ κεῖται πωρίνη λεκάνη μήκους δυσμανατολικοῦ 0 65, πλ. (ΒΝ) 0 40 ὕψ. 0 20. Ὁ ὀχετὸς ἐκ νότου φερόμενος διὰ τοῦ χώρου 165 καὶ τοῦ βορείου αὐτοῦ τοίχου καὶ τῶν χώρων 158 καὶ 157 καὶ 153 ἐξικνεῖται μέχρι τῆς ἀνατολικῆς πομπικῆς ὁδοῦ 138 (πρβ ΑΕ 1922 105 6).

Ἐπὶ τοῦ μεταξὺ τοῦ χώρου 165 καὶ τοῦ 166 τοίχου ἵστανται δύο κιόνια μαρμάρινα χάριν διόδου ὕψ. ±0 50, διαμ. ἄνω 0 225, μετακιόνιον ἄνω 1 19.

Ἐν χώρῳ 167 ἐπὶ τῆς νοτοδυσμικῆς γωνίας σχηματίζεται τετράγωνον ἐκ δύο τοιχίων μικρῶν λίθων (πάχ. ±0 20), ὡς ἑστίας, ὧν τὸ μὲν βορρονότιον (μ. 1 50), τὸ δὲ δυσμανατολικὸν (παρὰ τὸ μεταξὺ τοῦ 165 καὶ τοῦ 166 θύρωμα μ. ±1 04).

Νομίσματα ηὑρέθησαν 85 χαλκᾶ, ἃ καὶ Ἀθήναζε κομισθέντα κατετέθησαν ἐν τῷ νομισματικῷ μουσείῳ.

Β. ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ

---

3. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΤΟΥ ΚΑΔΜΕΙΟΥ ΑΝΑΚΤΟΡΟΥ ΕΝ ΘΗΒΑΙΣ

Προσεδόκων ἤδη πέρυσιν, ὅτι τὸ ἀνασκαφὲν τότε νοτιώτατον δωμάτιον, ὅπερ ὠνομάσαμεν δωμάτιον τῆς χρυσῆς ἐλάφου διὰ τὴν εὕρεσιν ἐν αὐτῷ τοῦ κοσμήματος τούτου, (Πρακτικὰ 1927 σελ. 33 εἰκ. 1 Π καὶ σελ. 43 εἰκ 6), θὰ ἦτο τὸ τελευταῖον τοῦ ἀνακτόρου. Ἀλλὰ δὲν ἔχει οὕτω τὸ πρᾶγμα.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν ἀπεκαλύψαμεν τὴν νοτίαν ὄψιν τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ δωματίου ἐκείνου καὶ εἴδομεν, ὅτι τὸ ἐρείπιον ἐκτείνεται καὶ νοτιώτερον. Δυστυχῶς τὸ τουρκικὸν λουτρόν, ὅπερ ἐγνωρίζομεν ἐνταῦθά που, (ΑΕ 1909, 120, Κεραμοπούλλου Θηβαϊκὰ σ. 338_2) ἀνεκαλύφθη εἰς βάθος 2 ½ μ. περίπου (τὰ ὑψηλότερα μέρη αὐτοῦ εἶχον κατεδαφισθῆ, φαίνεται, ἵνα ληφθῶσιν οἱ λίθοι τῶν τοίχων ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων ἰδιοκτη-

τῶν τοῦ τόπου) καὶ ἀπεδείχθη οὕτω, ὅτι θεμελιωθὲν ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου ὑπῆρξε καταστρεπτικὸν εἰς τὸ ἐρείπιον τοῦ ἀνακτόρου. Ἐκ τοῦ λουτροῦ τούτου εὕρομεν μέγα μέρος τῶν ὑποκαύστρων, ἅτινα ἐξετείνοντο καὶ νοτιώτερον, ἀλλ' εἶνε κατεστραμμένα ὑπὸ τὴν νέαν οἰκίαν Π. Μακρῆ, ἴσως δ' ἐκτείνονται καὶ δυτικώτερον, ἔνθα εἰσχωρεῖ τὸ λουτρὸν εἰς τὴν νέαν ἰδιοκτησίαν τῶν ἀδελφῶν Μαυράκη, ἀγορασάντων αὐτὴν παρὰ τῆς οἰκογενείας Λογοθέτη, διαδόχου δικαιωμάτων τοῦ Σπυρομήλιου. Τὰ ὑπόκαυστρα, καθήκοντα μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου, στεγάζονται διὰ πλακῶν ἐπὶ παραλλήλων τοίχων καὶ ἐπὶ τῆς στέγης ταύτης, εἰς ἣν καταλήγουσι κάτωθεν σωλῆνες ἀγωγοὶ καπνοῦ καὶ θερμότητος, ἐστρώθη ἀσβεστόκτιστον στρῶμα ἐπίπεδον. Εἰς βάθος δὲ 1.60 μ. κάτω τοῦ στρώματος τούτου εὕρηται τὸ δάπεδον τοῦ ἀνακτόρου παραπλεύρως πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς ἀνατολάς, ὅπου ἠδυνήθημεν νὰ σκάψωμεν. Ὁ φυσικὸς ὅμως βράχος εὕρηται εἰς μὲν τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ ὑποκαύστρου 0.70 ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ἀνακτόρου, εἰς ἀπόστασιν δὲ 6 μ. πρὸς νότον παρὰ τὴν ἄκραν τοῦ σῳζομένου μέρους τῶν ὑποκαύστρων εὕρηται εἰς βάθος 1.30 - 180, ὥστε ὁ λόφος ταπεινοῦται ἐνταῦθα, ὅσον εἶνε ἡ διαφορὰ τοῦ 70 ἀπὸ τῶν δύο τελευταίων ἀριθμῶν. Μείζων δ' εἶνε ἡ διαφορὰ πρὸς τὸ ὕψος τοῦ βράχου εἰς τὰ παρὰ τὸ μέγαρον δωμάτια (Πρακτικὰ 1921, 34.). Ἡ ταπείνωσις αὕτη τοῦ λόφου μείζων γινομένη νοτιώτερον ἀπομονώνει καὶ διακρίνει αὐτὸν ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ὅλης Καδμείας, καθ' ἃ εἶπον ἐν ΑΕ 1909, 107 ἑξ.

Τὸ τουρκικὸν λουτρὸν ἔχει τὸν βόρειον τοῖχον ὄχι εὐθὺν ἀλλὰ τεθλασμένον διὰ τοῦ σχηματισμοῦ δύο ὀδόντων ὑποχωρούντων πρὸς νότον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ μὲν προσανατολισμὸς τοῦ λουτροῦ ὡς καὶ τῆς ὅλης νῦν ῥυμοτομίας καὶ τῶν οἰκιῶν τῶν Θηβῶν εἶνε ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον ἢ ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς, ἐν ᾧ τοῦ ἀνακτόρου ὁ προσανατολισμὸς εἶνε ἀπὸ βορειοανατολικῶν πρὸς νοτιοδυτικά, ἡ μεταξὺ τοῦ λουτροῦ καὶ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ δωματίου τῆς χρυσῆς ἐλάφου ὑπολειφθεῖσα ἄθικτος ταινία τοῦ ἐρειπίου, ἔδει νὰ περιορισθῇ εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον μόνον καὶ δὴ καὶ εὐρυτέρα μὲν δυτικώτατα, στενοτέρα δὲ βαθμηδὸν πρὸς ἀνατολάς, νὰ τμηθῇ δὲ καὶ ὁ νότιος τοῖχος τοῦ δωματίου τῆς χρυσῆς ἐλάφου· ἀλλ' αἱ σχηματισθεῖσαι δι' ὀδόντων ὑποχωρήσεις τοῦ τοίχου τοῦ τουρκικοῦ λουτροῦ συνετέλεσαν τὸ μὲν νὰ μὴ θιχθῇ ὁ νότιος τοῖχος τοῦ δωματίου τῆς ἐλάφου τὸ δὲ νὰ καταλειφθῇ πρὸς νότον αὐτοῦ συνεχὴς ἄθικτος ταινία τοῦ ἐρειπίου διακρινομένη εἰς τρία μέρη ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰ τρία διὰ τῶν ὀδόντων διακρινόμενα ἀντίστοιχα μέρη τοῦ τοίχου τοῦ λουτροῦ καὶ ἀποστενούμενα πρὸς ἀνατολὰς ἕκαστον.

Πλὴν τῆς καταστροφῆς ταύτης ἔχομεν καὶ ἕνα μέγαν περιφερῆ σιρὸν προτουρκικόν, ἴσως πρωτοχριστιανικόν, πάντως χριστιανικόν, σχηματισθέντα ἀσβεστόκτιστον καὶ τμηθέντα ἔπειτα ὑπὸ τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας τοῦ λου-

τροῦ· προσέτι δὲ ἔχομεν καὶ τὰ τρία πρωτοχριστιανικὰ ὑδραγωγεῖα, ἅτινα εἴδομεν πέρυσιν εἰς τὸ δωμάτιον τῆς ἐλάφου· ταῦτα τέμνοντα τὸν νότιον τοῖχον τούτου τέμνουσι καὶ τὴν πρὸς νότον ἄλλως ἄθικτον ταινίαν τοῦ ἐρειπίου, τεμνόμενα εἶτα καὶ αὐτὰ ὑπὸ τοῦ λουτροῦ.

Ἐντὸς τοῦ ὑπολοίπου τῆς ταινίας ἀνασκάψαντες καθωρίσαμεν κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον ἀπέναντι τοῦ νοτίου τοίχου τῆς ἐλάφου εἰς ἀπόστασιν 1.10 μ. ἕτερον τοῖχον παράλληλον, σῳζόμενον καθ' ὕψος ὑπὲρ τὸ δάπεδον τοῦ ἀνακτόρου καὶ μέχρι 0.80, ἀλλ' ἐπ' ἐλάχιστον πάχος, τοῦ λοιποῦ πάχους ἀναιρεθέντος ὑπὸ τῶν τούρκων τοῦ λουτροῦ. Οὕτω ἐσχηματίζετο διάδρομος φωτιζόμενος πιθανῶς διὰ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ἀνακόρου, ὅστις τέμνεται ἐπίσης μικρὸν νοτιώτερον ὑπὸ τοῦ εἰσχωροῦντος εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν Μαυράκη λουτροῦ.

Ἐντὸς λοιπὸν τῆς ταινίας τοῦ διαδρόμου τούτου ἠρευνήσαμεν τὰ ἄθικτα χώματα ὑπὸ τὸν ἐπίπαγον τοῦ ἐρειπίου καὶ εὕρομεν πανταχοῦ ὄστρακα ἀγγείων ἀγράφων καινουργῶν, τοιχογραφίας καὶ ἐνιαχοῦ ἀπηνθρακωμένας δοκούς, ὧν μία καθέτως πρὸς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ δωματίου τῆς ἐλάφου εἰσεχώρει ὀλίγον εἰς αὐτόν. Ἦτο ἐκ τῶν λεγομένων «πατοξύλων», ἐφ' ὧν ἐκάθητο τὸ ξύλινον πάτωμα. Εὕρομεν προσέτι ψῆγμα χρυσοῦ καὶ ὀψιανοῦ τεμάχιον καὶ κυκλικὴν κεφαλὴν χαλκοῦ ἥλου κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον, ψῆγμα χρυσοῦ δὲ καὶ βῶλον χώματος ἐξηγάγομεν, ἐν τῷ ὁποίῳ κρύπτονται ὁρατὰ ἐν μέρει ἕτερα ἐλασμάτια χρυσᾶ, κατὰ τὸ μέσον τοῦ διαδρόμου πρὸς ἀνατολὰς τῶν δύο ὑδραγωγείων εἰς δὲ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον ἐν τῷ βορείῳ τοίχῳ τοῦ σιροῦ χρησιμοποιήσαντός που αὐτὸ τὸ ἐρείπιον ὡς τοῖχον, διεκρίναμεν ἀχάτου λίθου πλάκα· ταύτην ἀκολουθοῦντες εἰσεχωρήσαμεν βαθύτερον συλλέγοντες ἀεὶ ἀχάτας λίθους, ὥστε κατέληξεν ἡ ἐργασία νὰ ἀποκαλύψῃ, ὅτι εὑρισκόμεθα ἐντὸς καθέτου πρὸς τὸν προηγούμενον διαδρόμου, ὅστις βορειότερον ἦτο γνωστὸς (ὅρα Α.Ε. 1909 σελ. 67 λμΚρ').

Ἀναβάλλοντες νὰ γράψωμεν λεπτομερῶς ἄλλοτε περὶ τοῦ σπουδαίου εὑρήματος τῶν ἀχατῶν εἰργασμένων ἢ ἐν προπαρασκευῇ πρὸς τελείαν ἐξεργασίαν, μαρτυρούντων δ' εἰδικὸν ἐργαστήριον ἐν τῷ ἀνακτόρῳ, δημοσιεύομεν σήμερον δείγματος χάριν τὴν εἰκόνα πέντε ἐκ πολλῶν τοιούτων ἀντικειμένων (εἰκ. 1). Τούτων τὸ α ἔχει διάμ. 0.046, πάχος μέγιστον σχεδὸν 0.004, ὄπισθεν δὲ δεικνύει ἁδρὰν τὴν φυσικὴν ὄψιν τοῦ λίθου.

Τὸ β ἔχει μῆκος 0.095, πλ. 0,05, πάχ. μέγιστον κατὰ τὸν κρημνὸν τῆς ἀποτομῆς 0.01 ἀλλὰ κατὰ τὸ κέντρον μεῖζον ἐπειδὴ ἡ ὄψις εἶνε ἐπικαμπής· ὄπισθεν πλείονες, ἐπίπεδοι ἐπιφάνειαι τῆς «πριονίσεως», δι' ἧς ἀπετμήθη ἐκ μείζονος λίθου. Ὁ πρίων δὲν ἦτο ἀναγκαίως ὀδοντωτός.

Τὸ γ ἔχει διάμετρον 0.04, πάχ. μέγιστον 0.04, ὄπισθεν δὲ δεικνύει δύο ἑκατέρωθεν πρὸς τὸ κέντρον χωρούσας ἐπιπέδους ἐπιφανείας πριονίσεως καὶ

ἐν μέσῳ διαμετρικῶς ταινίαν ὑψηλοτέραν ἀποσπάσεως τῆς πλακὸς ἀπὸ τοῦ λοιποῦ λίθου (nucleus).

Τὸ δ ἔχει μῆκ. διαγώνιον μέγιστον 0.06, εὐθὺ μῆκ. 0.058, πλ. μέγ. 0.042 καὶ πάχ. μέγ. 0.01. Φαίνεται πανταχόθεν εἰργασμένον· κατὰ τὴν μίαν γωνίαν βεβλαμμένον ὑπὸ τοῦ πυρός.

Τὸ ε εἶνε ἡμίτομον πολυέδρου κυλίνδρου, ἔχον 5 μακρᾶς ἕδρας πλ. 0.008,

Εἰκ. 1.

0.009, 0.012, 0.01, 0.009. Διάμ. 0.028. Μῆκ. 0.055. Βεβλαμμένον ὑπὸ τῆς πυρᾶς καὶ ἐρρωγὸς ἐν μέσῳ· αἱ φλέβες θολώτεραι διὰ τοῦτο.

Ἐντὸς τοῦ διαδρόμου τούτου πλὴν τῶν ἀχατῶν ὡδήγουν ἡμᾶς καὶ τὰ ὄστρακα τῶν ἀγγείων καὶ τὰ τοιχογραφήματα, ὥστε νὰ διακρίνωμεν εἰς ἀπόστασιν 1.55 ἀπὸ τοῦ νοτίου προσώπου τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ δωματίου τῆς ἐλάφου τὴν θύραν (πλ. 1.35) τοῦ δωματίου τῆς χρυσῆς ἐλάφου πλήρη συμπεπηγότων ἐρειπίων καὶ ἀδιάγνωστον πρότερον. Οὕτως ἐλύθη καὶ τὸ πρόβλημα, πῶς εἰσήρχοντο εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο, οὗ τοῖχοι σῴζονται ἐνταῦθα μέχρις ὕψους δύο μ. περίπου ὑπὲρ τὸ δάπεδον. Πλάτος τῆς θύρας 1.10.

Οἱ σχηματίζοντες τὰς παραστάδας τῆς θύρας τοῖχοι εἶνε διεσπασμένοι

ἑκατέρωθεν καὶ συγκλίνοντες πρὸς τὸ ἄνοιγμα αὐτῆς, ἀλλὰ τὸ ἄνοιγμα πλῆρες ἐκ τοίχου, ὅστις ὑπὲρ τὸ ὑπέρθυρον πρότερον ὤν, ἐνεσφηνώθη εἰς αὐτὸ καταπεσών, ὅτε ἐκάη τὸ ξύλινον ἢ κάλλιον τὰ ξύλινα ὑπέρθυρα.

Ἐνταῦθα ἐγένοντο καθαραί τινες παρατηρήσεις περὶ τοῦ τρόπου τῆς οἰκοδομίας. Μὴ ἔχοντες οἱ τεχνῖται σκληρὰς σφύρας πρὸς μεγάλην ἐξεργασίαν τῶν λίθων, ἔκτιζον αὐτοὺς συνήθως ἐν τῇ φυσικῇ καταστάσει, ἐγκοιτάζοντες ἐν πολλῷ πηλῷ, «κολυμβητοὺς» ὡς λέγουσι νῦν, συνήθως μὲν πλακωδῶς, ἂν ἐπέτρεπε τὸ σχῆμα, ἀλλὰ καὶ προσπαθοῦντες νὰ δεικνύωσι καλὴν ὄψιν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ τοίχου. Ἔπειτα παρενέβαλλον καὶ τεμάχια ὠμῶν πλίνθων καὶ ὁλοκλήρους ὠμὰς πλίνθους καὶ τεμάχια ὀπτῶν πλακωδῶν πλίνθων. Τῶν ὠμῶν πλίνθων οἱ τύποι ἦσαν διαφόρου μεγέθους, ὡς διεπιστώθη. ἦσαν καὶ μικραί, ἀλλά τινες ἦσαν λίαν μεγάλαι (ἓν τεμάχιον εἶχε διαστάσεις 26×24 καὶ πάχ. 10, ἄλλο 29×20, πάχ. 11. ἄλλο 83×60, πάχ. 25. ἄλλο 43×13, πάχ. 14. ἄλλο 37×40, πάχ. 20). Τὸ κατώφλιον τῆς θύρας εἶνε ἐσχηματισμένον ἰσόπεδον εἰς τὸ ὕψος τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου διὰ πολλῶν μικρῶν λίθων καὶ πλακῶν, ὥστε δὲν ἦτο ὁρατὸν καὶ χρήσιμον οὕτω, ἀλλ' ἐκαλύπτετο ὑπὸ ξυλίνου πατώματος. Εἰς τὸ ὕψος δὲ τούτου τοῦ πατώματος, ἤτοι τοῦ κατωφλίου ὁ διάδρομος ἐδείκνυε κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ κενὸν χῶρον, ὃν ἐπλήρου ὁριζοντία ξυλοδεσία πιθανώτατα, συνδεομένη πρὸς τὸ κατώφλιον καὶ τὸ ὅλον πάτωμα.

Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ διαδρόμου τούτου ἐσώθη ὀλίγον παρὰ τὸν σιρὸν καὶ εἶτα εἰσχωρεῖ τὸ θεμέλιον αὐτοῦ ὑπὸ τὰ κτίσματα, ἅτινα ἔκτισε σφετερισθεὶς τὸν αὐτόθι χῶρον τοῦ δημοσίου ὁ γείτων Δαούτης, καθ' οὗ καθυστερεῖ ἀκόμη ἡ δικαστικὴ δίωξις ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου. Ἀλλ' ἐπειδὴ σχηματίζει γωνίαν τὸ ὑπὲρ τὸ δάπεδον μέρος αὐτοῦ, γίνεται πιθανόν, ὅτι ἀπέναντι τῆς θύρας τοῦ δωματίου τῆς ἐλάφου ἀνοίγεται ἀντιστοίχως ἄλλη θύρα πρὸς δωμάτιον ἐκτεινόμενον πρὸς ἀνατολὰς τοῦ διαδρόμου. Τὴν ἑτέραν παραστάδα τῆς θύρας ὑποθέτομεν, ὅτι διεκρίναμεν ὑπὸ τὸ κτίσμα τοῦ Δαούτη ἀντιστοίχως πρὸς τὴν ἑτέραν παραστάδα τῆς ἀντικρυνῆς θύρας, ὥστε ἀμφότεραι αἱ θύραι ἦσαν ἴσου πλάτους.

Ἐντὸς τοῦ διαδρόμου τούτου εὕρομεν καὶ τεμάχιον χαλκῆς λαβῆς ἐγχειριδίου καὶ ὀψιανοῦ τεμάχια καὶ πυρίτην λίθον ἔχοντα κόψιν ἐπὶ θάτερα, ὄπισθεν δὲ ἐπικαμπῆ ῥάχιν, καὶ μικρὸν ἀμφιπρίονα ἐκ πυρίτου.

Τοῦ διαδρόμου τούτου ὁ δυτικὸς τοῖχος (τουτέστιν ὁ ἀνατολικὸς τοῦ δωματίου τῆς χρυσῆς ἐλάφου) δὲν ἐκτείνεται εἰς τὸν κάθετον διάδρομον τὸν πρὸς νότον τοῦ δωματίου ἐκείνου. Ἀλλ' ὁ ἀνατολικὸς προχωρεῖ καὶ πρὸς νότον ἐπὶ 2 μ. τεμνόμενος αὐτόθι ὑπὸ τοῦ λουτροῦ. Ἡ προσεκβολὴ ὅμως αὐτοῦ θὰ συνηντᾶτο εἰς ἀπόστασιν 6 μ. πρὸς τὴν προσεκβολὴν ἄλλου ΑΔ τοίχου, ὅστις, τμηθεὶς ἐπίσης ὑπὸ τοῦ λουτροῦ, σῴζεται ἀνατολικώτερον ἐπὶ 2.90 μ.·

στρεφόμενος εἶτα πρὸς βορρᾶν ἐπὶ 1.05 (τόσον μόνον ἦτο δυνατὸν νὰ ἴδωμεν χωρὶς νὰ βλάψωμεν γειτονικὰ κτίσματα). Τὰ ἀνωτέρω 2.90 μ. πρέπει νὰ συμπληρώσῃ τις πρὸς δυσμὰς μέχρι 4.60, ἵνα φθάσῃ εἰς τὸ σημεῖον τῆς συναντήσεως τοῦ τοίχου τούτου πρὸς τὴν προσεκβολὴν τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ διαδρόμου. Καθ' ὅλην τὴν προσεκβολὴν ταύτην ὑποθέτω ἐκτεινόμενον τὸν διάδρομον, ἴσως δὲ καὶ νοτιώτερον, εἰς δὲ τὴν θέσιν τοῦ ἀποκαλυφθέντος μέρους τοῦ λουτροῦ ὑποθέτω ἐκτεινόμενον δωμάτιον ἢ δωμάτια. Ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ διαδρόμου, νοτίως τοῦ τοίχου, ὃν ἐμνημονεύσαμεν τελευταῖον, ἐξετείνετο δωμάτιον, ἔνθα ἐπὶ ἐκτάσεως 3 μ. μήκους καὶ 1 μ. πλ. πρὸς νότον τοῦ ἄκρου τῆς προσεκβολῆς τῶν 6 μ. τοῦ τοίχου ἀνεσκάψαμεν κανονικῶς δυσμανατολικὴν τάφρον, ἀλλ' ἠνοίξαμεν καὶ καθέτως ὀπὴν πρὸς νότον 1.65 μ. ὥστε ἐπιστώθη, ὅτι ὁ χῶρος οὗτος δὲν ἦτο διάδρομος, ἀλλὰ δωμάτιον, οὗ τὸ πρὸς νότον πλάτος ἦτο μεῖζον τῶν 2.65 μ.

Ἐνταῦθα ἐντὸς τῶν ἐπὶ τοῦ δαπέδου μαλακῶν μελάνων χωμάτων συνελέξαμεν ἓν σχεδὸν ἄρτιον ποτήριον ὑψίπουν, ἓν δίωτον πινάκιον ἀκέραιον καὶ ἄρραγὲς (πρβλ. ΑΕ 1909, 74 εἰκ. 7, ἀρ. 9) καὶ περὶ τοὺς 160 πόδας τριποδικῶν ἀγγείων κακοπλάστων ἐκ πηλοῦ ὄχι καθαροῦ μετὰ θραυσμάτων ἄλλων (γίνονται λοιπὸν τριποδικὰ ἀγγεῖα ὑπὲρ τὰ 50) καὶ τοιχογραφίας. Ἐπειδὴ ἡ στενὴ τάφρος, ἣν ἠνοίξαμεν ἐνταῦθα, ἔδει νὰ κλεισθῇ, ἠρευνήσαμεν καὶ τὸ ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ἀνακτόρου στρῶμα γῆς καὶ οὕτω προσεκόψαμεν ἐν βάθει 0.80 καὶ πλέον πρὸς φωλεὰν προμυκηναϊκῶν ἀγγείων, ὧν ἕν, ἐρρωγός, ἐφαίνετο ὁλόκληρον κεκλιμένον πρὸς νότον μεταξὺ τεσσάρων λίθων (πέμπτος εὑρέθη ἐντὸς τοῦ ἀγγείου), κεκοσμημένον δι' Urfirnis, τὰ δ' ἄλλα ἐλλιπῆ, ἓν μετὰ χαρακτῶν κοσμημάτων, ἕτερον μετὰ γραπτῶν διὰ λευκοῦ χρώματος· τὸ ὅλον βάθος, εἰς ὃ εἰσεχωρήσαμεν ἐν τούτῳ τῷ μέρει ἀνέρχεται εἰς 5 μέτρα ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας.

Ἀξιοσημείωτον εἶνε, ὅτι τὸ ἀνάκτορον, ὡς εἶνε ἐσχεδιασμένον πρῶτον μὲν ἐν ΑΕ 1909 σ. 67 εἰκ. 5, ἔπειτα δ' ἐν Πρακτικοῖς 1927 σ. 33 εἰκ. 1 μετὰ τὴν πρόοδον τῆς ἀνασκαφῆς, ἂν προσεκβληθῇ πρὸς νότον κατὰ τὸ ἀνασκαφὲν τοῦτο πλάτος, ὃ εἶνε ἔλασσον τοῦ ἀρχικοῦ, παρέχει εἰκόνα συνθέτου οἰκοδομήματος, δεικνύοντος ὄχι μόνον τὴν μεγαλοπρέπειαν ἢ τοὐλάχιστον τὸν σύνθετον βίον τῶν ἐνοίκων, ἀλλὰ καὶ τὴν ὕπαρξιν ἀρχιτεκτονικῆς συλλήψεως ὑψηλοτέρας πρὸς ἐξοικονόμησιν τῶν ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν ἀλλὰ καὶ εὐθέτησιν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μερῶν τοῦ ὅλου κατὰ τὸν προορισμὸν ἑκάστου. Καθὼς θὲ ἐμφανίζονται αἱ σειραὶ τῶν δωματίων, ἐν οἷς καὶ κοσμήματα καὶ πολύτιμοι ὗλαι καὶ ἄλλα ἀντικείμενα καὶ μέγα πλῆθος ἀγγείων ταμιευμένων ἐν καταγράφοις διαδρόμοις καὶ δωματίοις, γεννᾶται τὸ πρόβλημα τοῦ φωτισμοῦ τῶν δωματίων τούτων. Εἶνε ἀδύνατον νὰ ἦσαν σκοτεινά. Πρέπει λοιπὸν ἢ νὰ εἶχον πολλὰ δωμάτια φωτισμὸν ἐκ τῆς ὀροφῆς αὐτοῦ ἕκαστον

δι' ὑπολαμπάδων, ἢ τινὰ «δωμάτια» νὰ ἦσαν ὄχι δωμάτια ἀλλὰ φωταγωγοὶ ἀνοικτοὶ ἄνω, ὥστε νὰ παρέχωσι φῶς εἰς τὰ πέριξ πραγματικὰ δωμάτια. Τοὺς τοιούτους φωταγωγοὺς νομίζει ὁ ἀρχαιολογικὸς κόσμος ἰδιορρυθμίαν τῶν Κρητικῶν ἀνακτόρων. Ἀλλὰ τὸ μικρὸν «δωμάτιον» Η, ἐντὸς τοῦ ὁποίου οὐδὲν θραῦσμα ἀγγείου ἢ ἄλλου τεθραυσμένου ποτὲ πράγματος εὕρομεν, καὶ τὸ ὁποῖον κεῖται μεταξὺ ἄλλων δωματίων ἐντὸς τοῦ συμπλέγματος τοῦ οἰκοδομήματος περιλαμβανομένων καὶ μὴ δυναμένων νὰ φωτισθῶσιν ὡς οὐδ' αὐτὸ τοῦτο, δεικνύει, ὅτι ἔδει αὐτὸ νὰ εἶνε φωταγωγός. Ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τοῦ δαπέδου εὑρέθησαν (Πρακτικὰ 1921, 32), δοκοὶ κεκαυμέναι, εἴτε αὗται εἶνε «πατόξυλα» ξυλίνου δαπέδου εἴτε δοκοὶ τῆς ὀροφῆς καταπεσούσης ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, δεικνύουσιν, ὅτι ὁ μικρὸς οὗτος χῶρος, ἐπιβαλλόμενος ὑπὸ τῶν ἀναγκῶν τοῦ οἰκοδομήματος ὡς φωταγωγός, ἦτο οὕτως ηὐτρεπισμένος, ὥστε νὰ δέχηται μὲν τὸ φῶς ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν βροχήν. Πρὸς τοῦτο θὰ εἶχεν ὑπὲρ τὴν ἀνοικτὴν ὀροφήν, ἄλλην ὑψηλοτέραν, (ὑπολαμπάδα) ἐστεγασμένην ταύτην, ὥστε ἐκ τῶν πέριξ αὐτῆς πλευρῶν νὰ εἰσχωρῇ τὸ φῶς. Τοιαύτης ὑπολαμπάδος μιᾶς ἢ πλειόνων ὑπῆρχεν ἀνάγκη καὶ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ διαδρόμου, ὅστις ἀπὸ τοῦ βορειονατολικοῦ ἄκρου τοῦ μεγάλου δωματίου τῶν καλῶν τοιχογραφημάτων ἀρχόμενος (ὅρα ΑΕ 1909 σ. 67 εἰκ. 5 καὶ Πρακτικὰ 1911 σ. 144 ἑξ. Θηβαϊκα 340) ἐκτείνεται νοτιώτερον (ἔν τινι μέρει αὐτοῦ εὕρομεν τοὺς ἀχάτας λίθους) καὶ μέχρι τοῦ δυσμανατολικοῦ τοίχου, πρὸς νότον τοῦ ὁποίου συνελέξαμεν τὰ πολλὰ τριποδικὰ ἀγγεῖα καὶ βαθύτερον τὰ πρωτοελλαδικά. Τὰ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ διαδρόμου τούτου δωμάτια θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ φωτισθῶσιν ἄνευ τοιούτων φωταγωγῶν. Εἴπομεν ἀνωτέρω, ὅτι ὁ χῶρος, ἔνθα τὰ τριποδικὰ καὶ τὰ πρωτοελλαδικά, δὲν ἦτο διάδρομος ἀλλὰ δωμάτιον· λοιπὸν τὸ δωμάτιον τοῦτο θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ φωτισθῇ, ἂν δὲν εἶνε τελευταῖον τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος πρὸς νότον. Ἀλλὰ καὶ ἂν τοῦτο συμβαίνῃ, τότε τὸ πρὸς βορᾶν αὐτοῦ θὰ ἦτο σκοτεινόν, ἐφ' ὅσον πρὸς ἀνατολὰς αὐτοῦ ἦσαν ἄλλα δωμάτια, ὧν ἡ ἀποδοχὴ ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῆς συμπληρώσεως τῆς σωθείσης γωνίας τοῦ μεγάρου εἰς ὁλόκληρον μέγα διαμέρισμα. Ὥστε ἢ τὸ πρὸς βορρᾶν τῶν τριποδικῶν ἀγγείων δωμάτιον ἦτο φωταγωγὸς ἢ τὸ ἔτι βορειότερον.

Σημειωτέον ὅμως, ὅτι ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ χώρου τῶν τριπόδων κάμπτεται, ὡς εἴπομεν, πρὸς βορρᾶν, δὲν ἦτο δὲ δυνατὸν νὰ πιστώσωμεν, ἂν ἡ καμπὴ αὕτη εἶνε θύρα ἢ μήπως ἐσχηματίζετο εἰς ἀτετραγώνιστόν τι δωμάτιον ὁ χῶρος τῶν τριπόδων, ὡς εἶνε ἀτετραγώνιστον τὸ μέγαρον.

Καὶ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἢ ἐντὸς τῶν χωμάτων τοῦ σιροῦ εὕρομεν τεμάχια κλασσικῶν χρόνων καὶ βοιωτικῶν κυλίκων χρωματιστά, ὥστε ἐνισχύεται ἡ παρατήρησις ἡμῶν (Πρακτικὰ 1922) ὅτι αἱ βοιωτικαὶ κύλικες ἦσαν ἐν Θήβαις καθημερινῆς χρήσεως ἀγγεῖα.

Προσέτι ἐν τετραγώνῳ χώρῳ (διαστάσεις 1.60×2.30, βάθ. 2.22), ὃν ἀνέσκαψαν οἱ Τοῦρκοι καὶ περιέβαλον διὰ τοῦ συμπλέγματος τῶν ὑποκαύστρων τοῦ βαλανείου των, πληρώσαντες αὐτὸν χωμάτων ἐξαχθέντων ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ ἐρειπίου, συνελέξαμεν τμῆμα τοιχογραφίας καὶ τεμάχια ἑνὸς ἢ δύο ἐγχειριδίων χαλκῶν μετὰ λαβῆς ἐφ' ἑκάτερα ἐλεφαντίνης. Τὰ ὄστρακα ἀγγείων δὲν συνελέχθησαν, διότι δὲν ὑπῆρχεν ἐλπὶς συναρμολογήσεως αὐτῶν. Ὁ χῶρος ἐπληρώθη πάλιν, ἀλλὰ δι' ἄλλων χωμάτων.

Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ

4. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΝΕΑΣ ΑΓΧΙΑΛΟΥ

Εν Ν. Ἀγχιάλῳ ἀνέσκαψα ἐφέτος: ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸν χῶρον περὶ τὴν ἀνευρεθεῖσαν κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη μεγάλην πρὸ τῆς ἀγορᾶς Ν. Ἀγχιάλου χριστιανικὴν Βασιλικήν, ἵνα προσδιορίσω τὰς προσόψεις τοῦ μνημείου - καὶ ἀφ' ἑτέρου ἤρχισα ν' ἀποκαλύπτω μέρη ἑτέρας ἀξιολόγου χριστιανικῆς Βασιλικῆς κειμένης 200 μ. ἀνατολικῶς τῆς πρώτης, κάτωθεν τῆς ΝΑ. πλευρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως τῆς Πυράσου καὶ δεξιὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ Βόλου - Ἁλμυροῦ. Ἐνήργησα τέλος ἐφέτος καὶ ἐκκαθάρισιν ἀξιολόγου μικροῦ λουτροῦ μόλις 50 μ. νοτίως τῆς μεγάλης Βασιλικῆς ὑπάρχοντος.

Προτοῦ ἐκθέσω τἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν μου τούτων, καλὸν θεωρῶ νὰ δώσω ἐν ἀρχῇ ὡρισμένα διακριτικὰ ὀνόματα εἰς τὰ ἀνασκαπτόμενα χριστιανικὰ μνημεῖα, καθ' ὅσον αἱ ἀνασκαφαὶ Ν. Ἀγχιάλου ἐκτείνονται ὁλοὲν καὶ θὰ ἦτο δύσκολον ν' ἀποφύγῃ τις εἰς τὸ ἑξῆς τὴν σύγχισιν. Ἐπειδὴ δὲν ἀνευρέθησαν ἐπιγραφαί, δι' ὧν θὰ ἠδυνάμεθα τὰς δύο μέχρι τοῦδε προσδιορισθείσας χριστιανικὰς Βασιλικὰς νὰ ὀνομάσωμεν, νομίζω ὅτι ἁπλούστερον θὰ ἦτο νὰ ὀνομάσωμεν τὴν μὲν πρὸ τῆς Ἀγορᾶς: Βασιλικὴν Α. τὴν δὲ κάτωθεν τῆς Ἀκροπόλεως τῆς Πυράσου Βασιλικὴν Β. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι παρὰ τὴν θέσιν τῆς δευτέρας Βασιλικῆς εἶχεν ἀνευρεθῆ ἐπιγραφὴ ἀναγράφουσα τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχιερέως τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν Ἐλπιδίου· ἡ ἐπιγραφὴ ὅμως αὕτη ἀναφέρεται προφανῶς εἰς τὴν ἵδρυσιν προσκτίσματος παρὰ τὸν ναὸν ἢ ἐπισκευήν τινα αὐτῆς ὑπὸ «διακόνου τινὸς Στεφάνου ὑπὲρ εὐχῆς ἐπὶ Ἐλπιδίου ἀρχιερέως». Ἐφ' ὅσον ἐπομένως δὲν δύναται ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη νὰ προσδιορίσῃ τὸ μνημεῖον, πρέπει ν' ἀρκεσθῶμεν πρὸς τὸ παρὸν εἰς τὰ σημεῖα Α καὶ Β.

Ἀποτελέσματα τῆς ἐφετεινῆς ἀνασκαφῆς τῆς Βασιλικῆς Α.

Πρὸς προσδιορισμὸν τῆς κυρίας προσόψεως τοῦ μνημείου, ἤτοι τῆς δυτικῆς, ἀνέσκαψα τὸν χῶρον καθ' ὅλον τὸ πλάτος τῆς Δ. πλευρᾶς εἰς βάθος

5 περίπου μέτρων. Ἡ ἐπίχωσις κατὰ τὸ μέρος τοῦτο ἦτο μεγάλη φθάνουσα τὰ 4 μ. Μετὰ τὴν τελείαν ἀποχωμάτωσιν τοῦ τμήματος τούτου, καθ᾽ ἣν ἀνευρίσκετο μέγα πλῆθος ἐκ κατειργασμένων ὀρθογωνίων λίθων, ἀνεφάνη εἰς ἀπόστασιν 3.50 μ. ἀπὸ τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ Αἰθρίου τοῦ ναοῦ ἐγκάρσιος τοῖχος εἰς ὕψ. 0,85 μ. ἐπιμελῶς ἐκτισμένος δι᾽ ὀρθογωνίων πελεκητῶν ἐκ τραχίτου λίθων· ἐπὶ τῶν λίθων τούτων εὑρίσκεται ἰωνίζουσα βάσις κίονος, ἕτεραι δὲ ὅμοιαι βάσεις ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφήν· ὁμοίως ἀνευρέθησαν κυλινδρικοὶ κορμοὶ κιόνων, ὕψους 2 περίπου μέτρων, καὶ κιονόκρανα ἰωνίζοντα πεπλατυσμένα μεθ᾽ ἡνωμένου ἐπιθήματος κοσμουμένου κατὰ τὴν

Εἰκ. 1. Τὰ ἀνευρεθέντα μέρη τοῦ προπύλου τῆς Βασιλικῆς Α, τῆς κειμένης πρὸ τῆς ἀγορᾶς Ν. Ἀγχιάλου.

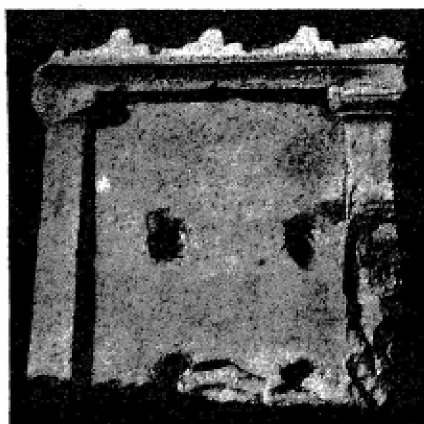
μίαν πλευρὰν διὰ σταυροῦ. Ἀφ᾽ ἑτέρου εἰς ἀπόστασιν 2 μ. ἀπὸ τοῦ τοίχου τούτου ἀνεφάνησαν θεμέλια οἰκημάτων· ἓν μάλιστα ἐξ αὐτῶν ἔχει ἰσχυρὰν θεμελίωσιν διὰ τραχιτῶν κατειργασμένων μεγάλων λίθων καὶ εὑρίσκεται κατὰ τὸ ἀριστερὸν ἄκρον. Εἰς τὸ ἔδαφος καὶ πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ αἰθρίου ἀνευρέθησαν ἴχνη λιθοστρώτου, κάτωθεν δὲ τοῦ λιθοστρώτου τῆς ἀριστερᾶς πύλης ἀνεφάνη ὀχετός, οἱ πήλινοι σωλῆνες τοῦ ὁποίου εἶναι καλῶς συνηρμοσμένοι. Τέλος ἔξωθεν τοῦ ἀριστεροῦ πύργου ἀνευρέθη τάφος βρέφους (στάμνος περιέχουσα μεταξὺ τῶν χωμάτων ὀστᾶ ἐκ σκελετοῦ βρέφους).

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν εὑρεθέντων, μετὰ ἐπισταμένην μελέτην κατέληξα εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι πρὸ τοῦ αἰθρίου τοῦ ναοῦ ἐσχημα-

τίζετο στοά, ὁ δὲ ἔξωθεν αὐτῆς χῶρος οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ ὁδὸς τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἀποκλειομένη διὰ διαφόρων οἰκημάτων. Κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ εὑρίσκετο τὸ πρόπυλον τοῦ ναοῦ, ἀπὸ τῶν στοῶν τοῦ ὁποίου κατήρχοντο διὰ βαθμίδων εἰς τὸ αἴθριον. Οἱ πολλοὶ κατειργασμένοι λίθοι, οἵτινες ἀνευρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφάς, εἶναι αἱ βαθμῖδες αἱ τοποθετημέναι παρὰ τὸν ἀνευρεθέντα ἐγκάρσιον τοῖχον. Ἡ χρῆσις ἀφθόνου ἀρχαίου τοιούτου ὑλικοῦ προδίδει τὴν ὕπαρξιν ἐκεῖ που πλησίον ἀρχαίου ἱεροῦ· τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ πιστοποιήσῃ καὶ ἡ ἀνεύρεσις κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν ἀναθηματικῆς ναϊδιοσχήμου μαρμαρίνης πλακὸς μετὰ τεσσάρων ὀπῶν καὶ τῆς ἐπιγραφῆς:

ΘΙΕΟΤΙΜΑ ΜΝΑΣΟΝΟΣ ΔΑΜΑΤΡΙ ΚΑΙ ΚΟΡΑΙ

Προέρχεται προφανῶς ἐκ τοῦ γνωστοῦ ἐξ ἀρχαίων πηγῶν ἱεροῦ τῆς Δήμητρος ἐν Πυράσῳ, ὅπερ παρὰ τὴν ἡμετέραν Βασιλικὴν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναζητηθῇ.

Εἰκ. 2. Μαρμαρίνη πλὰξ μετ' ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς προερχομένη ἐκ τοῦ Δημητρίου τῆς Πυράσου (ἀνευρεθεῖσα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ προπύλου τῆς Βασιλικῆς Α).

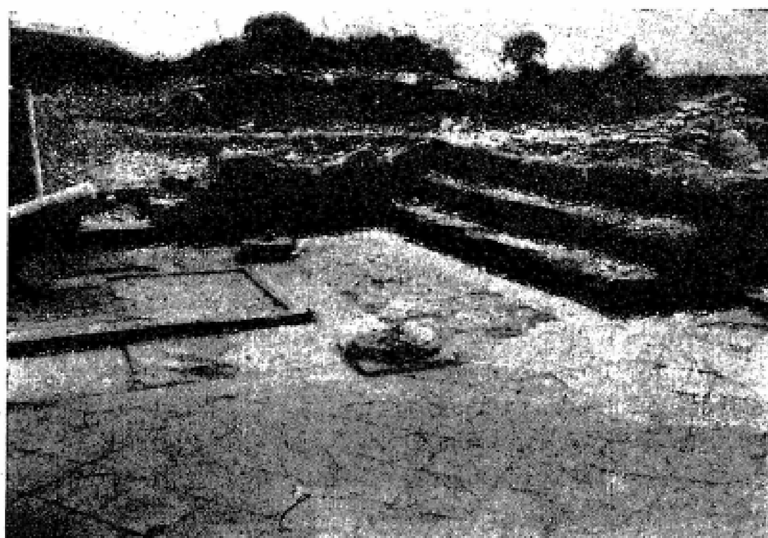
Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ χώρου τούτου πρὸς προσδιορισμὸν τῆς Δ προσόψεως ἐξεκαθάρισα ἐφέτος καὶ τὸν ἀριστερὸν πύργον τοῦ αἰθρίου ἀπὸ τῆς μεγάλης ἐπιχωματώσεως, ἥτις εἶχεν ἀφεθῇ κατὰ τὰς περυσινὰς ἀνασκαφάς. Οὕτως ἔχομεν ἐφέτος τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τῆς κυρίας ὄψεως τῆς ἀνασκαφείσης βασιλικῆς. Ἐνταῦθα παραθέτω ***(εἰκ. 1)*** φωτογραφίαν τῶν εὑρεθέντων λειψάνων καὶ τῆς ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς ***(εἰκ. 2)***.

Ὡς πρὸς τὰς ἑτέρας προσόψεις τοῦ ναοῦ ἐνήργησα δοκιμαστικὴν ἔρευναν κατὰ τὴν Ν. πλευράν. Ἡ ἔρευνα αὕτη ἀπέδειξεν ὅτι ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ μόνον πύργου στηρίζονται οἰκήματα, πιθανῶς δὲ τοιαῦτα συμμετρικὰ οἰκήματα νὰ στηρίζωνται καὶ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ πύργου. Ἡ ἔρευνα ὅμως τῶν οἰκημάτων τούτων δὲν φαίνεται ἀναγκαία, καθόσον πρόκειται προφανῶς περὶ συμπλέγματος οἰκήσεων ὁμοίων πρὸ τἀνευρεθέντα θεμέλια τοιούτων παρὰ τὴν ἀναφανεῖσαν ὁδὸν δυτικῶς τῆς βασιλικῆς. Οὕτω δύναμαι νὰ εἴπω, ὅτι διὰ τῶν ἐφετεινῶν ἀνασκαφῶν ἔχουσι προσδιορισθῆ ὅλα τὰ ἀφορῶντα τὴν βασιλικὴν Α, ἣν καὶ ἐλπίζω λίαν προσεχῶς νὰ δυνηθῶ νὰ δημοσιεύσω,

2. Ἀποτελέσματα τῆς Βασιλικῆς Β.

Ἑτέραν ἀνασκαφὴν ἐνήργησα ἐφέτος εἰς τὴν βασιλικὴν Β, ἣν πρὸ διετίας εἶχον προσδιορίσει διὰ τῆς ἀνευρέσεως τῆς ἁψῖδος καὶ τῆς δεξιᾶς κιονοστοιχίας, ἔνθα διακρίνονται βάσεις τινὲς ἰωνίζουσαι σχεδὸν ἀσβεστοποιημέναι. Ἐφέτος ἤρχισα νὰ ἀνασκάπτω τὸ ἱερὸν βῆμα, ἐξεκαθάρισα δὲ τὸ ἥμισυ μόνον τοῦ βήματος τοῦ ναοῦ.

Τὸ σχῆμα τοῦ ἱεροῦ βήματος παρουσιάζει πρωτότυπον διάταξιν, ἄγνωστον μέχρι τοῦδε ἐκ τῶν διασωθέντων ἢ ἐξ ἀνασκαφῶν προσδιορισθέντων

Εἰκ. 3. Τὸ ἀνασκαφὲν ἥμισυ τμῆμα τοῦ ἱεροῦ Βήματος τῆς Βασιλικῆς Β τῆς κειμένης δεξιὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ καὶ πρὸ τῆς κωμοπόλεως Ν. Ἀγχιάλου.

παλαιοχριστιανικῶν μνημείων. Ἡ ἀνευρεθεῖσα δηλονότι διάταξις τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς βασιλικῆς Β (ὡς δύναται ἐκ τοῦ ἀποκαλυφθέντος ἡμίσεος τμήματος αὐτοῦ νὰ προσδιορισθῇ) εἶναι ἡ ἑξῆς: Ἑκατέρωθεν τοῦ ἡμικυκλίου τῆς ἁψῖδος ἐκτείνονται κάθετοι χαμηλοὶ τοῖχοι, ἔχοντες κατὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τέσσαρας βαθμῖδας ἐπενδεδυμένας δι᾿ ὀρθομαρμαρώσεως. Οἱ τοῖχοι οὗτοι ἐκτείνονται μέχρι τῶν κιονοστοιχιῶν τῆς βασιλικῆς τὸ ὕψος δ᾿ αὐτῶν ἦτο περίπου 1.50 μ. Τὰς βαθμίδας αὐτὰς συνδέει ἐγκάρσιος τοῖχος ἐκτεινόμενος κατὰ τὴν διάμετρον τῆς ἁψῖδος καὶ σχηματίζων ἐν τῷ μέσῳ τετράγωνον κοιλότητα, εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς ὁποίας διακρίνονται ἴχνη βαθμίδων. Εἰς τὸ μέσον τοῦ οὕτω σχηματιζομένου χώρου ἀνευρέθη

ὀρθογώνιος πλὰξ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου μετὰ γλυφῶν, εἰς τὰ τέσσαρα ἄκρα τῆς ὁποίας διακρίνονται τετράγωνοι ἐμβαθύνσεις. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν τεσσάρων γωνιῶν τῆς πλακὸς ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν βάσεις κιόνων. Πρόκειται προφανῶς περὶ τῆς βάσεως τῆς ἁγ. Τραπέζης, ἤτοι τοῦ βάθρου, ἐφ᾿οὗ ἐστηρίζοντο τέσσαρες κιονίσκοι ὑποβαστάζοντες τὴν πλάκα τοῦ θυσιαστηρίου ἐνῷ τὸ ὅλον περιβάλλει κιβώριον, οἱ κίονες τοῦ ὁποίου ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῶν ἀνευρεθεισῶν βάσεων (κορμοὶ τοιούτων κιόνων ἀνευρέθησαν εἰς τεμάχια ἐκ λακωνικοῦ πορφυροῦ λίθου καὶ ἐκ θεσσαλικοῦ μαρμάρου, καθὼς καὶ κιονόκρανον κορινθιάζον κοσμούμενον διὰ σταυροῦ ἐντὸς στεφάνου).

Αἱ ἀνευρεθεῖσαι ἑκατέρωθεν βαθμίδες καὶ ὁ ἐγκάρσιος τοῖχος μετὰ τοῦ ἐν τῷ μέσῳ κοιλώματος οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τὸ σύνθρονον τοῦ ναοῦ, ἤτοι ἐν τῷ μέσῳ μὲν ὁ ἐπισκοπικὸς θρόνος, ὅστις ἔκειτο ὑψηλότερον καὶ εἰς τὸ βάθος κατὰ τὸ μέσον τῆς ἀψῖδος, ἑκατέρωθεν δὲ οἱ θρόνοι τῶν ἱερέων κείμενοι ἐπὶ τῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας τῆς σχηματιζομένης διὰ τῶν συμπαγῶν τοίχων τῶν ἐκτισμένων κατὰ τὰ ἄκρα τῆς ἀψῖδος *(εἰκ. 3)* Τὸ σχῆμα τοῦτο τοῦ ἱεροῦ βήματος πρώτην φορὰν ἐμφανίζεται εἰς ἡμᾶς, καθόσον γνωστὸν εἶναι μέχρι τοῦδε τὸ σύνθρονον τὸ σχηματιζόμενον διὰ σειρᾶς ἐπαλλήλων κυκλοτερῶς τοποθετημένων βαθμίδων καθ᾿ ὅλον τὸ ἡμικύκλιον τῆς ἀψῖδος.

Ἡ ἡμετέρα βασιλικὴ ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων γλυπτῶν διακοσμητικῶν μελῶν δύναται νὰ προσδιορισθῇ ὡς ἀναγομένη εἰς τὸν Ε´ αἰῶνα. Ἐπειδὴ δὲ ἐπυρπολήθη εἰς παλαιοὺς χρόνους (πιθανώτατα κατὰ τὰς σλαυϊκὰς ἐπιδρομὰς) δὲν διεσκευάσθη συμφώνως πρὸς τὰς βραδύτερον ἀναπτυχθείσας λειτουργικὰς ἀνάγκας, ὡς ἐγένετο τοῦτο εἰς πάσας σχεδὸν τὰς ἀρχαιοτέρας γνωστὰς βασιλικάς, καὶ ἑπομένως ἔχομεν πρὸ ἡμῶν τὸ ἀρχικὸν σχῆμα τοῦ ἱεροῦ βήματος, ὅπερ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ πλέον ὡς τὸ μᾶλλον χαρακτηριστικὸν παράδειγμα, δι᾿ οὗ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἑρμηνεύσωμεν τὰς περιόδους τῆς διασκευῆς τοῦ ἱεροῦ βήματος τῶν χριστιανικῶν ναῶν καὶ νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἐξέλιξιν τῆς λατρείας. Ἔχομεν δηλονότι τὴν ἀρχικὴν μορφὴν τοῦ βήματος, ὡς ἀνευρέθη εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Ν. Ἀγχιάλου, καὶ δυνάμεθα μετ᾿ ἀσφαλείας νὰ προσδιορίσωμεν ὡς μεταγενεστέραν τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἡμικυκλικοῦ συνθρόνου, ὅπερ ἀνεφάνη εἰς ἐποχήν, καθ᾿ ἣν προσετέθησαν κατ᾿ ἀρχὰς τὰ παστοφόρια, εἶτα δὲ ἡ πρόθεσις καὶ τὸ διακονικὸν ἐν τῷ ναῷ, καὶ ἥτις ἐπέφερε τὴν παραμέρισιν τῶν θρόνων τῶν πρεσβυτέρων, ἵνα κατὰ τὴν θέσιν ταύτην τοποθετηθῶσιν αἱ ἄγουσαι εἰς τὴν πρόθεσιν καὶ τὸ διακονικὸν δίοδοι.

Ἐκτὸς ὅμως τοῦ συνθρόνου ἰδιάζουσαν μορφὴν παρουσιάζουν καὶ αἱ ἀνευρεθεῖσαι βάσεις τῶν κιγκλίδων αἱ διαχωρίζουσαι τὸ ἱερὸν βῆμα ἀπὸ τοῦ κυρίως ναοῦ. Ἡ διάταξις τῶν κιγκλίδων τούτων ἔχει ὡς ἑξῆς: Ἀπὸ τῶν δυτικῶν ἄκρων τοῦ συνθρόνου τῶν πρεσβυτέρων ἐκτείνονται, παραλλη-

λως πρὸς τὰς κιονοστοιχίας τοῦ ναοῦ καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπ' αὐτῶν ὥστε νὰ σχηματίζεται διάδρομος, τὰ βάθρα τοῦ κιγκλιδώματος μέχρι περίπου τῆς βάσεως τοῦ τρίτου κίονος. Ἀπὸ τούτου ἐκτείνονται ἐγκάρσιοι μαρμάρινοι βάσεις μετὰ γλυφῶν· εἰς τὸ μέσον δὲ τούτων εἶναι τοποθετημέναι ἐν εἴδει γλωσσῶν δύο ἕτεραι μαρμάριναι ὁμοίως μετὰ γλυφῶν κεκοσμημέναι βάσεις ἔχουσαι γόμφους δηλωτικοὺς τῆς τοποθετήσεως ἐπ' αὐτῶν κιόνων. Μεταξὺ τῶν βάσεων τούτων σχηματίζεται δίοδος (*εἰκ. 4*, ἔνθα διακρίνεται καὶ ἡ ἀριστερὰ γλωσσίς, ἥτις ἀνευρέθη κατὰ τὰς ἀνασκαφάς). Ἐνταῦθα ἔχομεν προφανῶς τὴν σολέαν τοῦ ναοῦ, ἣν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ὡς κιγκλίδωμα διαχωριζόμενον διὰ χαμηλῶν κιονίσκων ἔχον κατὰ τὸ μέσον τέσσαρας κίονας εἰς σχῆμα προπύλου. Ἴχνη τέμπλου δὲν ἀνεφάνησαν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ δάπεδον τοῦ ναοῦ, τὸ συνιστάμενον ἐκ μαρμαροθετημάτων διετηρήθη εὐτυχῶς ἀκέραιον, δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ προσδιορίσωμεν τὴν μορφὴν τῆς σολέας, ἥτις φαίνεται, ὅτι καθίστα περιττὴν τὴν ὕπαρξιν τοῦ τέμπλου, ὅπερ εἶναι ἴσως προσθήκη μεταγενεστέρα πιθανώτατα τῶν περὶ τὸν Ἰουστινιανὸν χρόνων.

Εἰκ. 4. Τὸ ἱερὸν Βῆμα μετὰ τῆς Σολέας τῆς αὐτῆς Βασιλικῆς (ὡς ἐν εἰκ. 3).

Τέλος εἰς τὸ ἀνευρεθὲν δάπεδον καὶ ἐπὶ πλακὸς τοποθετημένης δεξιὰ παρὰ τὴν σολέαν ἀνευρέθη ἡ ἐπιγραφὴ †ΟΝΗCΙΜΟΥ† τοῦ χορηγοῦ ἴσως τοῦ μαρμαροθετήματος τοῦ ναοῦ.

Ἡ ἀνωτέρω γενομένη περιγραφὴ τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς Βασιλικῆς Β ἡρμήνευσεν εἰς ἡμᾶς καὶ τὴν μορφὴν τοῦ βήματος τῆς Βασιλικῆς Α, τὰ μέρη τοῦ ὁποίου ἦσαν ἐντελῶς κατεστραμμένα, μετὰ ἐπισταμένην δὲ ἐφέτος νέαν ἔρευναν αὐτοῦ ἀνευρέθησαν ταῦτα καθ' ὅλα ὅμοια πρὸς τὴν διάταξιν τῆς Βασιλικῆς Β.

Γ'. Ἀνασκαφὴ χριστιανικοῦ λουτροῦ.

Ἡ βοήθεια, ἣν μοὶ παρέσχεν ἐφέτος ἡ Κοινότης Ν. Ἀγχιάλου διὰ τῆς παραχωρήσεως δύο κάρρων καὶ τεσσάρων ἐργατῶν πρὸς παραλαβὴν χωμάτων

ἐκ τῆς βασιλικῆς Α, χρησίμων εἰς αὐτὴν διὰ τὴν κατασκευὴν νέας ὁδοῦ ἐν τῇ κωμοπόλει, μοὶ ἔδωκε τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀποσπάσω τρεῖς ἐργάτας ἵνα καθορίσω μέρη τοῦ πέρυσι εἰς ἀπόστασιν 50 μ. ἀπὸ τῆς βασιλικῆς ἀνευρεθέντος λουτροῦ βλ. *εἰκ. 5*. Τοῦτο συνίσταται ἐκ δύο συνεχομένων αἰθουσῶν, ἐξ ὧν ἡ νοτία (caldarium) ἔχει δυτικῶς τὸν κλίβανον· εἰς ἀμφοτέρας διασῴζονται οἱ ἐκ τετραγώνων καὶ στρογγύλων πλίνθων χαμηλοὶ πεσσοί, ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο τὸ δάπεδον τοῦ κάτω ὀρόφου τὸ συνιστάμενον ἐκ κορα-

Εἰκ. 5. Τὰ ἀνευρεθέντα μέρη τοῦ χριστιανικοῦ λουτροῦ παρὰ τὴν Βασιλικὴν Α ἐν Νέᾳ Ἀγχιάλῳ.

σανίου πάχους 0.05 μ. Κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν ἀνευρέθησαν πλίνθοι μετὰ μαστοειδῶν ἀποφύσεων καὶ ἕτεραι μετ' ὀπῶν· πιθανῶς πρόκειται περὶ τῆς συνήθους ἐπενδύσεως τῶν τοίχων τοῦ λουτροῦ, ὡς παρατηρεῖται τοῦτο εἰς τὰς θέρμας τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἕτερα διαμερίσματα τοῦ ὑποκαύστου εἶναι: λουτρὸν συνεχόμενον πρὸς τὴν δεξιὰν αἴθουσαν (frigidarium;) καὶ τετράγωνος χῶρος, πιθανῶς τὸ ἀποδυτήριον. Ὁ τελικὸς ὁπωσδήποτε καθορισμὸς τοῦ ἀξιολόγου τούτου ὑποκαύστου, ὅπερ θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναχθῇ καὶ εἰς χριστιανικοὺς χρόνους (αἱ πλίνθοι εἶναι καθ' ὅλα ὅμοιαι πρὸς τὰς πλίνθους τῆς βασιλικῆς Α) θὰ γίνῃ μετὰ τὴν τελείαν ἐκκαθάρισιν αὐτοῦ.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

5. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΔΙΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Πρὸς βορρᾶν τῶν Τεμπῶν, μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς θαλάσσης τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου, ἐξετείνετο μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἀλιάκμονος, εἰς ἀπόστασιν ἑβδομήκοντα περίπου χιλιομέτρων, ἡ ἀρχαία Μακεδονικὴ χώρα Πιερία. Ἄδηλον ἂν τὸ ὄνομα τῶν κατοίκων, Πίερες, εἶναι ἐθνικόν, ἢ γεωγραφικὸν δοθὲν ἐκ τοῦ τόπου. Ὡς λαὸς ὅμως οἱ Πίερες σχετίζονται πρὸς τὴν παναρχαίαν θρυλικὴν Θρᾳκικὴν φυλήν· διότι ἀκριβῶς εἰς τὴν χώραν των ταύτην, παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς κατοικίας τῶν θεῶν, εὑρίσκετο τὸ κέντρον τῆς θρᾳκικῆς λατρείας τῶν Μουσῶν καὶ τοῦ Διονύσου, καὶ παρὰ τὴν πόλιν Δῖον εὑρίσκετο ὁ τάφος τοῦ μυθικοῦ Ὀρφέως, καθὼς παραδίδει ὁ Παυσανίας (ἐν Βοιωτικοῖς IX, 30. 7 ἑ. Πρβλ. καὶ Στράβωνα 330 c. 17. 18).

Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους ἱστορικοὺς Ἑλληνικοὺς χρόνους, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 7ου αἰῶνος, οἱ Μακεδόνες κατέκτησαν τὴν Πιερίαν. Καὶ προσήρτησαν αὐτὴν ἔκτοτε εἰς τὸ κράτος των, ἀφοῦ οἱ Πίερες ἐκβληθέντες ἐκ τῶν ἑστιῶν των μετῳκίσθησαν εἰς τὴν παρὰ τὸ ὄρος Πάγγαιον χώραν (Θουκυδ. II 99), πόλεις ἔκτοτε ἔχοντες ἐκεῖ τὸν Φάγρητα καὶ τὸ Πέργαμον, ἔτι δὲ τὰς Κρηνίδας, νεμόμενοι τὰ περὶ αὐτὰς ἐν τῷ Παγγαίῳ κείμενα χρυσοῦ μεταλλεῖα καὶ πέραν αὐτοῦ μέχρι τῆς θαλάσσης ἐκτεινόμενοι. Τοῦτο τὸ τελευταῖον δηλοῖ ὁ Ἡρόδοτος (VII 112), ἀφηγούμενος τὰ τῆς πορείας τοῦ Ξέρξου, στρατεύοντος ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, συμμαρτυρεῖ δὲ καὶ ὁ Θουκυδίδης (ἐν II 99).

Οἱ δὲ Μακεδόνες ἢ Μακεδνοὶ (ὑψηλόκορμοι σημαίνει ἡ λέξις· μακεδνὴ λέγεται ἡ αἴγειρος ἤτοι τὸ δένδρον ἡ λεύκη παρ' Ὁμήρῳ· πρβ. μακρός, μῆκος, μηκεδανός), ἑλληνικὸν Δωρικὸν ἔθνος κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, μὲ τὸ ὑπερήφανον τοῦτο ὄνομα «Μακεδνοὶ» ἐγνωρίζοντο κατὰ τὴν μαρτυρίαν του (I 56), ὅτε κατῴκουν ἔτι ἐν τῇ Πίνδῳ. Ἐκεῖ δὲ βεβαίως ἦλθον ἐκ τῆς μετὰ ταῦτα Ἠπείρου κληθείσης χώρας μετὰ τῶν λοιπῶν ὁμοφύλων των, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ σιδηροῦ αἰῶνος ἐν τέλει τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδος, ἤτοι κατὰ τοὺς χρόνους τῶν μεγάλων μεταναστάσεων τῶν ἐθνῶν ἐν τῇ νοτιοανατολικῇ Εὐρώπῃ καὶ τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ Συρίᾳ μέχρι τῆς Αἰγύπτου. Πολυπλάνητον τὸ ἔθνος κατῴκησε καὶ τὴν περὶ τὴν Ὄσσαν καὶ τὸν Ὄλυμπον χώραν. Ἀλλ' ἐνῷ οἱ ἐκ τῆς Πίνδου ἀποσχισθέντες καὶ εἰς τὴν Δρυοπίδα, τὴν κατόπιν Δωρίδα, ὕστατα μεταβάντες κατήντησαν ἀκολούθως εἰς τὴν Πελοπόννησον ὡς «Δωρικόν τε καὶ Μακεδνὸν» ἔθνος καὶ Δωριεῖς ἐνταῦθα ἐκράτησε νὰ καλῶνται, οἱ τὸ ὄνομα Μακεδόνες διατηρήσαντες κατῴκησαν κατὰ τὰ βόρεια πέραν τοῦ Τυμφρηστοῦ τὴν Ἐλίμειαν περὶ τὴν κοιλάδα τοῦ μέσου Ἀλιάκμονος καὶ τὴν Ὀρεστίδα ὡσαύτως (περὶ τὸ Κέλετρον ἤτοι τὴν σημερινὴν

Καστορίαν, ἔνθα καὶ τὸ Ὀρεστικὸν Ἄργος ὑπῆρξε) καὶ τὴν ἔτι βορειοτέραν Λυγκηστίδα ἢ Λύγκον κατὰ τὸ νότιον μέρος τῆς πεδιάδος τοῦ νῦν Μονα-

Χάρτης Πιερίας κατὰ Heuzey.

στηρίου, καὶ τὴν Πελαγονίαν· κέντρον δὲ τοῦ πρωτογόνου των μετέπειτα κράτους ἔσχον πᾶσαν τὴν μεγάλην χώραν τὴν ἀποτελουμένην τοῦτο μὲν ἐκ

τούτων τῶν ἑστιῶν των καὶ τῆς Ἐορδαίας ἔτι ἤτοι τοῦ μεταξὺ Λυγκηστίδος, τῆς πρωτευούσης Ἐδέσσης καὶ τῆς Ἐλιμείας τόπου, τοῦτο δὲ ἐκ τῆς Ἀλμωπίας, ἤτοι τῶν σημερινῶν Μογλενῶν, καὶ ἐκ τῆς Ἀμφαξίτιδος καὶ τῆς Μυγδονίας ἀνατολικῶς—χώραν ἤδη τόσον μεγάλην ὅσον δὶς ἡ Θεσσαλία πᾶσα. Εἰς τοῦτο δὲ τῆς δυνάμεως χωρήσαντες, καὶ τὴν Πιερίαν μετὰ ταῦτα ὡς εἴπομεν πρὸς νότον κατέλαβον καὶ πέραν τῆς Μυγδονίας πρός τε τὴν Κρηστωνίαν καὶ Βισαλτίαν καὶ πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Στρυμόνος τὴν ἀρχήν των ἐξέτειναν.

*

Ταῦτα μετ᾽ ἀκριβείας ἀφηγεῖται ὁ Θουκυδίδης (II 99), παρέχων οὕτω τὴν ἀσφαλεστάτην ἱστορικὴν παράδοσιν τῆς ἀρχαιότητος περὶ τῆς γενέσεως καὶ πρώτης ἀρχῆς καὶ περὶ τῆς αὐξήσεως μετὰ ταῦτα τοῦ ἀρχαίου Μακεδονικοῦ κράτους μέχρι τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Περδίκκου Β΄. Ὁ Περδίκκας οὗτος ἦτο υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ ἐπὶ τῶν Περσικῶν πολέμων βασιλεύσαντος τῆς Μακεδονίας Ἀλεξάνδρου Α΄ υἱοῦ τοῦ Ἀμύντου Α΄, μνημονευόμενος συχνάκις ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ἐν τῇ ἐξιστορήσει σπουδαίων συμβάντων τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐν ταῖς βορείαις χώραις. Ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 463 περίπου πρὸ Χριστοῦ μέχρι τοῦ 414 ὡς φαίνεται, καταλιπὼν τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱόν του Ἀρχέλαον [1].

---

[1] Τὸν Μακεδονικὸν θρῦλον περὶ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς χώρας ἀφηγεῖται ὁ Ἡρόδοτος ἐν VIII 137. 138. — Περὶ τῆς ἀρχαιοτάτης ἱστορίας τῆς Μακεδονίας σημεῖον ἀναχωρήσεως ἀποτελεῖ τὸ μνημονευθὲν περίφημον χωρίον τοῦ Θουκυδίδου II 99. Τὰ δὲ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν ἐρευνῶν περὶ τοῦ θέματος τούτου δύνανται νὰ συνοψισθῶσιν ὡς ἑξῆς.

Ἔτι ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὑφίσταντο διάφορα μικροκράτη Μακεδονικά, ἐπὶ τῶν ὁποίων τὴν ἡγεμονίαν ἤσκει ἡ Κάτω Μακεδονία («ἡ παρὰ τὴν θάλασσαν νῦν Μακεδονία» τοῦ Θουκυδίδου)· ὥστε ἡ κυρίως αὕτη Μακεδονία ἦτο κατάκτησις τῶν ὀρεινῶν φυλῶν, αἱ ὁποῖαι κατοικοῦσαν δυτικῶς τῆς παραλιακῆς πεδιάδος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἐορδαία ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ὡσαύτως καταλέγεται μεταξὺ τῶν κατακτηθέντων τόπων, ἄρα αἱ ἑστίαι τῶν ὀρεινῶν φυλῶν πρέπει νὰ ἔκειντο δυτικῶς καὶ νοτίως, τουτέστι εἰς τὴν Ὀρεστίδα καὶ τὴν Ἐλίμειαν, στενῶς συνδεόμεναι πρὸς τὴν Ἤπειρον καὶ τὴν βορείαν Θεσσαλίαν. Ἡ τῆς Ἐορδαίας κατάκτησις, ἂν καὶ ὁ Θουκυδίδης τελευταίαν αὐτὴν ἀναφέρει, πρέπει νὰ ἦτο τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς αὔξησιν τῆς ἀρχῆς τῶν Μακεδόνων βασιλέων,διότι ἐκ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀλιάκμονος φέρει εἰς αὐτὴν εὔκολος διάβασις· ἀπαιτεῖ δηλαδὴ τοῦτο ἡ θέσις της. Ἄλλως καὶ ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Στράβων (VII 326) τὴν Λυγκηστίδα καταλέγει εἰς τὴν Ἄνω Μακεδονίαν, ἡ ὁποία μόνον ἀπὸ τὴν Ἐορδαίαν ἠδύνατο νὰ κατακτηθῇ καλλίτερα, ἕνεκα τῶν κακῶν συγκοινωνιῶν μεταξὺ τῆς ἄνω κοιλάδος τοῦ Ἀλιάκμονος καὶ τῆς πεδιάδος τοῦ Μοναστηρίου. Εἰς τὴν πεδιάδα ταύτην εἰσέβαλον οἱ Λυγκησταί, Μακεδονικὴ φυλὴ κατὰ Θουκυδίδην II 99 καὶ IV 83 (Ἀρριβαῖος ὁ Βρομεροῦ ἦτο ἐπὶ Βρασίδα βασιλεὺς «Λυγκηστῶν Μακεδόνων») καὶ ἀπωθήσαντες τοὺς κατοίκους Πελαγόνας εἰς τὰ βορειότερα, εἰς τὸν περὶ τὸν νῦν Περλεπὲ τόπον, ἐξεμακεδόνισαν τὴν χώραν. Οἱ Πελαγόνες οὗτοι ἦσαν προφανῶς ὅ,τι οἱ Πελασγοὶ τῆς Θεσσαλικῆς Πελασγιώτιδος, τουτέστι Ἕλληνες Πελασγοί, οἱ ὁποῖοι μποροῦσαν νὰ κατοικοῦν καὶ βορείως

*

Ἡ Πιερία ἀπετέλει τὴν κλεῖδα τῆς Μακεδονίας πρὸς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν. Ἀξιολογωτέραν δὲ μεταξὺ τῶν πόλεών της θέσιν κατεῖχεν ἐν αὐτῇ τὸ Δῖον. Τοῦτο συνάγεται ἐκ τῶν λόγων τοῦ Θουκυδίδου πάλιν ἐν IV 78. Ὁ ἱστορικός, τέλειος ἀναμφιβόλως γνώστης τῆς Μακεδονικῆς χώρας, ὅπου καὶ τὰ κτήματά του εἶχεν ἀπέναντι τῆς Θάσου, ὁμιλῶν περὶ τῆς ἐν ἔτει 424 ἐκστρατείας τοῦ Βρασίδου, ὅτε οὗτος ἐπεχείρει νὰ προσβάλῃ τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ κτήσεις των καὶ μετὰ τοῦ στρατοῦ του διὰ τῆς Θεσσαλίας πορευθεὶς καὶ διὰ τῆς Περραιβίας κατόπιν, καὶ τῶν στενῶν ἑπομένως τῆς Πέτρας, εἰς τὴν Πιερίαν εἰσελθὼν εἶχε φθάσῃ ἤδη εἰς τὸ Δῖον, ἐξαίρει τὴν σημασίαν τῆς ὀχυρᾶς ὡς φαίνεται πόλεως, ἄριστα τοὐλάχιστον κειμένης διὰ τὴν ἄμυναν κατὰ τοῦ ἐκ Θεσσαλίας καὶ τῶν Τεμπῶν ὁρμωμένου ἐχθροῦ καὶ ὡσαύτως διὰ τὴν κατ' αὐτοῦ διὰ τῶν Τεμπῶν ἐπίσης ἐκ Μακεδονίας ἐπίθεσιν. «Ἐς Δῖον», λέγει «τῆς Περδίκκου ἀρχῆς — ἀφίκετο ὁ Βρασίδας — «ὅ, ὑπὸ τῷ Ὀλύμπῳ, Μακεδονίας πρὸς Θεσσαλοὺς πόλισμα κεῖται».

Ἡ πόλις ἀναφέρεται ἄλλως καὶ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου, ὡς εἴπομεν (IX 30, 7, ὡσαύτως ἐν X 13, 4)· πολλάκις δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Πολυβίου, Λιβίου, Στράβωνος, Πλουτάρχου, Ἀθηναίου, Ἀρριανοῦ, Διογένους Λαερτίου, Στεφάνου Βυζαντίου. Ἀλλ' ἐφόσον αἱ εἰδήσεις αὗται ἀναφέρονται εἰς πολεμικὰς περιστάσεις, ἡ σπουδαιότης τῆς πόλεως διὰ τὴν ἐπίκαιρον θέσιν της ἢ ῥητῶς δηλοῦται ἢ ὁπωσδήποτε ὑποσημαίνεται. Τοῦτο παρατηρεῖται ἰδίως εἰς τὰ λεγόμενα περὶ αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Πολυβίου καὶ τοῦ Λιβίου, ἱστορούντων τὰ τοῦ

τοῦ Ὀλύμπου, ἀφοῦ κατοικοῦσαν ἤδη ἐν Θεσσαλίᾳ· ἦτο δυνατὸν δηλονότι ἕνας «Πελασγικὸς» πληθυσμὸς ὡς «τὸ πρῶτον κῦμα» τῆς ἐπήλυδος Ἑλληνικῆς φυλῆς ἤδη κατὰ τὴν τρίτην χιλιετηρίδα πρὸ Χριστοῦ νὰ εἶχε κατοικήσῃ τάς τε βορείως καὶ τὰς νοτίως τοῦ Ὀλύμπου χώρας, πρὸ τῆς εἰς Μακεδονίαν ἔτι παλαιοτέρας εἰσβολῆς τῶν θρακο - φρυγικῶν φυλῶν καὶ τελευταῖον τῶν Δωριέων Μακεδόνων. Αἱ Αἰγαὶ δὲ ἡ Ἔδεσσα, ἡ ὑπὸ τῶν πρώτων ἤδη κατακτητῶν Μακεδόνων πρωτεύουσα κατασταθεῖσα, ἔκειτο ἀκριβῶς εἰς τὴν ἔξοδον τῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία ἀπὸ τὴν Ἐορδαίαν φέρει εἰς τὴν Κάτω Μακεδονίαν· τὴν αὐτὴν ὁδὸν διήρχετο καὶ ἡ παλαιὰ Ἐγνατία ὁδὸς καὶ σήμερον ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμή. Τοιουτοτρόπως κατόπιν ἀπὸ τὸ βασιλικὸν κέντρον τῆς θαυμασίας θέσεως τῆς Ἐδέσσης, ὁπόθεν τὸ βλέμμα εἰς τὴν ὑποκειμένην ἀχανῆ πεδιάδα ἀνεμποδίστως μέχρι θαλάσσης βυθίζεται, ἦτο δυνατὸν πλέον ἡ Μακεδονικὴ φυλὴ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἑνὸς ἡγεμονικοῦ γένους, τοῦ τῶν Ἀργεαδῶν (Ἀργεάδαι ὄνομα οἰκογενείας, οἴκου, ὄχι Ἀργεῖοι) ν' ἀναλάβῃ τὴν κατάκτησιν καὶ τῆς Κάτω Μακεδονίας. Ὡς θεμελιωτὴς δὲ τοῦ κράτους παρουσιάζεται ἤδη παρ' Ἡροδότῳ VII 137. 138 ὁ Περδίκκας (Α'), ὅστις καὶ παρὰ Θουκυδίδῃ τίθεται πρῶτος εἰς τὴν σειρὰν τῶν Μακεδόνων βασιλέων, ὀνομαστὶ παρ' ἀμφοτέρων, τοῦ τε Ἡροδότου καὶ τοῦ Θουκυδίδου, ἀπαριθμουμένων ἀπὸ Περδίκκου Α', τοῦ κατακτητοῦ καὶ τῆς Πιερίας, μέχρι τοῦ Ἀλεξάνδρου Α', τοῦ Περδίκκου Β', καὶ τοῦ Ἀρχελάου.

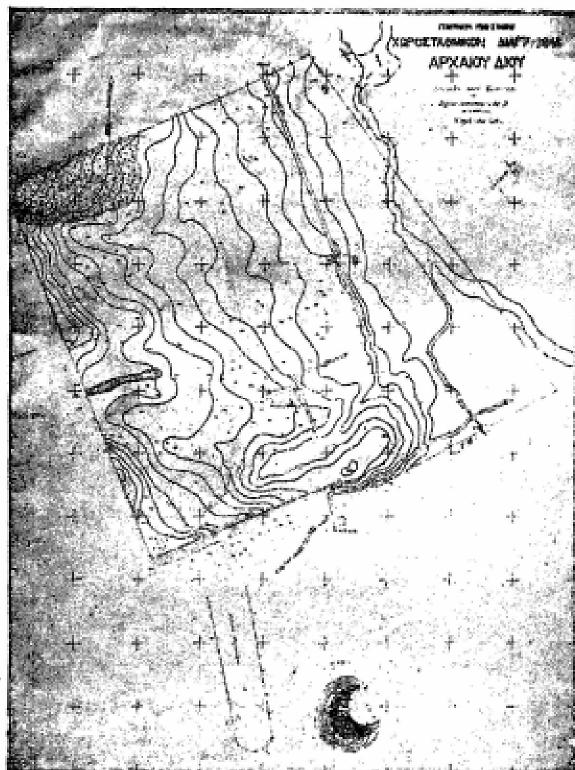
πολέμου τῶν Ρωμαίων πρὸς τοὺς Μακεδόνας ἐπὶ Φιλίππου Ε΄ καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Περσέως. Καὶ ὁ μὲν Λίβιος ὁμιλεῖ ῥητῶς περὶ τῶν σπουδαίων ὀχυρωμάτων της, ἀντλῶν πάντως τὰ περὶ τούτων ἐκ τοῦ Πολυβίου, τοῦ ὁποίου αἱ σχετικαὶ εἰδήσεις δὲν περιεσώθησαν ἐν τοῖς σωζομένοις βιβλίοις τοῦ αὐτόπτου γενομένου τῶν πραγμάτων Ἕλληνος ἱστορικοῦ· ἢ ἀκολουθῶν ἀρίστας ὡσαύτως ῥωμαϊκάς του πηγάς, συμμαρτυρούσας περὶ τῶν γεγονότων καὶ προερχομένας παρὰ τῶν συμπραξάντων εἰς αὐτὰ στρατιωτικῶν Ρωμαίων ἀνδρῶν. Παρὰ τοῦ Πολυβίου δὲ ἰδίως μανθάνομεν, ὅ,τι ἄλλως ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ

Τὸ στενὸν τῆς Πέτρας.

Λιβίου συγκεντρωθεισῶν πληροφοριῶν ἀσφαλῶς συνάγεται, πόσον σπουδαία ἦτο ἡ θέσις καθόλου τοῦ Δίου, ἀσχέτως ἤδη πρὸς πᾶσαν τυχὸν ὀχύρωσιν, ὡς βάσεως ἐπιχειρήσεων πολεμικῶν, καθὸ κειμένου εἰς τὸ καταλληλότατον διὰ τὰς συγκοινωνίας σημεῖον, τοῦτο μὲν ἐπὶ τῆς μεγάλης παραλιακῆς ὁδοῦ μεταξὺ τῶν ἐκτεταμένων πεδιάδων τῆς ἔνδον Μακεδονίας καὶ τῶν Τεμπῶν· τοῦτο δὲ κατὰ τὴν πρὸς αὐτὸ ἔξοδον τῶν δύο ἄλλων σπουδαίων ἐπίσης ὁδῶν: τῆς μιᾶς ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας ἀλλ' ὄπισθεν τοῦ μεγίστου ὄγκου τοῦ Ὀλύμπου διὰ τῆς Περραιβίας φερούσης, εἶτα διὰ τῶν στενῶν πρὸς τὴν Πέτραν καὶ τὴν ἄνω Πιερίαν ἑπομένως, παρὰ τὴν σημερινὴν Κατερίνην· τῆς δὲ ἄλλης ἀπὸ τῆς ἄνω Μακεδονίας, ἤτοι τῆς Ἐλιμείας, Ὀρεστίδος, Λυγκηστίδος, Πελαγονίας διὰ τοῦ ζυγοῦ τῶν Καμβουνίων, παρὰ τὴν Πέτραν αὖθις, εἰς τὴν Πιερίαν ἐπίσης κατευθυνομένης.

Καὶ πραγματικῶς οὕτω τὴν θέσιν τοῦ Δίου καὶ σήμερον δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ τις, καὶ ἄλλως δὲ αὐτὴν νὰ ἐξηγήσῃ, διότι ἀνομοίως ὅλως διόλου πρὸς πᾶσαν ἑλληνικὴν πόλιν ἡ Πιερικὴ αὕτη οὔτε ἀκρόπολιν ἔχει οὔτε ὅμως εἰς ῥάχην τινὰ βουνοῦ ἢ ἐπὶ ὑψώματος κεῖται, ἀλλ' ἐν ὁμαλῇ πεδιάδι μικρὸν χῶρον καταλαμβάνει, ὅσον περιχαρακωμένου μικροῦ στρατοπέδου, ἐστερημένη μὲν τῆς παντοῦ ἀλλοῦ κατὰ τὴν ἵδρυσιν πόλεων ἀπαιτηθείσης φυσικῆς ὀχυρώσεως, ἐξ ἄλλου ὅμως ὑπὸ τῆς φύσεως πάλιν καὶ αὐτὴ καλῶς ἐξησφαλισμένη.

Διάγραμμα Δίου· στάδιον, θέατρον.

Ἡ περὶ τὸ Δῖον χώρα παρέχει ἐν γένει τὴν ἑξῆς εἰκόνα.

*

Ἡ Πιερικὴ πεδιὰς καθόλου, πλατεῖα ὁπωσδήποτε εἰς τὸ νοτιώτατον τμῆμά της τὸ πρὸς τὰ Τέμπη μεταξὺ τῶν χαμηλοτέρων προβούνων τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς θαλάσσης, στενεύει κατόπιν περὶ τὸν Πλαταμῶνα (ἀρχαῖα: Ἡράκλειον), ἀρκετὰ δὲ περαιτέρω πάλιν τὸ δεύτερον πλατύνεται, ὅταν ὑπερβῶμεν τὴν ἀπὸ τοῦ σημερινοῦ Λιτοχώρου πρὸς τὴν θάλασσαν διὰ τῶν ῥάχεών του καὶ τῆς κοίτης τοῦ χειμαρροποτάμου Βύθου (ἀρχαῖα: Ἐνιπέως) καθήκουσαν γραμμήν. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ, ἀπωτέρω μᾶλλον καὶ μόλις περὶ τὴν σημερινὴν Κατερίνην, ἡ πεδιὰς φθάνει εἰς τὸ μέγιστον πλάτος της τῶν δεκαπέντε περίπου χιλιομέτρων. Τοὐναντίον ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον μεταξὺ τῶν σιδηροδρομικῶν σταθμῶν Λιτοχώρου καὶ Κατερίνης, περὶ τὸν μικρότατον παράλιον συνοικισμὸν «Καλύβια Λιτοχώρου» (ἔνθα καὶ ἡ σιδηροδρομικὴ στάσις Δῖον - Καρίτσα), ἡ ἀπὸ τῆς θαλάσσης μέχρι τῆς ῥίζης αὐτῆς τοῦ Ὀλύμπου ἀπόστασις δὲν ὑπερβαίνει τὰ ἓξ περίπου χιλιό-

μετρα. Καὶ κατὰ μὲν τὰ πρῶτα τέσσαρα περίπου ἡ πολύδενδρος πεδιὰς εἶναι ὁμαλωτάτη, ἐν μέρει μόνον σήμερον καλλιεργουμένη, διότι τὸ πλεῖστον αὐτῆς κατακλύζεται ὑπὸ τῶν ὑδάτων καὶ εἰς ἕλος μεταβάλλεται ἅπασα τὸν χειμῶνα, ἐνῷ πολὺ μέρος καὶ κατὰ τὸ θέρος ἑλῶδες παραμένει. Κατὰ δὲ τὰ δύο ἄλλα, βαθμηδὸν γίνεται ἀνωφερής, ὑψουμένη ἱκανῶς περὶ τὴν ῥίζαν τοῦ βουνοῦ· διότι ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἐνταῦθα χειμαρρώδη ποτάμια, οἱ φοβεροὶ τοῦ τόπου ξηρόλακκοι λεγόμενοι κατὰ τὰς συχνὰς πολυομβρίας καὶ τοὺς πυκνοὺς νιφετοὺς ἀπὸ τῶν κορυφῶν τοῦ ὄρους διὰ βαθυτάτων χαραδρῶν ὁρμητικώτατα κατερχόμενα, κατακυλίουν κολοσσιαίους σωροὺς χωμάτων καὶ λίθων καὶ χαλίκων ἐπὶ πάσης τῆς ἔμπροσθεν τοῦ ὄρους ἐκτάσεως.

Ἐκ τῶν δύο λοιπὸν τούτων τμημάτων τῆς πεδιάδος, τὸ δεύτερον τὸ πετρωδέστατον εἶναι μέχρι σημείου τινὸς τοὐλάχιστον ἐντελῶς ἀκατάλληλον πρὸς ἵδρυσιν πόλεως. Τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι ἐκεῖνο, μέχρι τοῦ ὁποίου ἡ δύναμις τῶν ῥευμάτων προλαμβάνει νὰ σκορπίσῃ εἰς τὰς βαθείας πρῶτον κοίτας καὶ εἰς τὰ χαμηλότερα ἔπειτα ἐδάφη μεγάλους ἔτι βράχους καὶ στρώματα ὁλόκληρα ὀγκωδῶν λίθων. Μόνον δὲ κατωτέρω τῶν ἐδαφῶν τούτων ἡ γῆ γίνεται εἰς ἱκανὸν πλάτος καλλιτέρα καὶ περὶ τὰ χωρία ἤδη Καρίτσα καὶ Μαλαθριὰ ἐντελῶς ἀγαθὴ καλλιεργήσιμος καὶ οἰκήσιμος. Ἀλλ' ἡ ἀμέσως πάλιν πρὸς αὐτὴν συνεχομένη, καθαρῶς χωματώδης καὶ πλουσία εἰς φυτείαν, γονιμωτάτη καὶ χαμηλὴ πλέον πεδιάς, πλήρης πηγῶν ἀφθόνων ὑδάτων, αὖθις πρὸς ἵδρυσιν πόλεως τοὐλάχιστον γίνεται ἐντελῶς ἀκατάλληλος. Τὰ ἄφθονα ταῦτα ὕδατα, ὅσα ὡς φανερὸς ποταμὸς — Οὐρλιᾶς σήμερον οὗτος παρὰ τὸ ὄρος καλεῖται, Ἑλικὼν δὲ παρὰ Παυσανίᾳ — ἐκ τῆς μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ Ὀλύμπου ἀνερχομένης μεγίστης τοῦ Ὀλύμπου χαράδρας κατερχόμενα καὶ ἐντεῦθεν ἤδη τῆς ῥίζης τοῦ βουνοῦ εἰς τὴν βαθεῖαν ἔτι χαραδρώδη κοίτην ἐπὶ βραχὺ ῥέοντα, μετ' οὐ πολὺ αἴφνης καταδύονται εἰς τὴν γῆν, καὶ μόνον μετὰ διάστημα ἀρκετόν, πλέον τοῦ ἑνὸς χιλιομέτρου, αὖθις ἐμφανίζονται, κάτωθεν τῶν δύο μνημονευθέντων χωρίων, εἰς τὴν χαμηλὴν πεδιάδα. Εἰς ἕνα δὲ ποταμὸν — Βαφύραν τοῦτον ὀνομάζει ὁ Παυσανίας καὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι — συνερχόμενα καὶ ἐξ ἄλλων ἀναριθμήτων αὐτόθι ἀλλεπαλλήλων πηγῶν εἰς ποτάμιον βαθὺ καὶ ἀδιάβατον ὀγκούμενα, σκορπίζονται αὖθις εἰς τὴν πεδιάδα καὶ σχηματίζουν τὸ ἐκτεταμένον πολύδενδρον ἕλος της. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ αὐτοῦ, τὸ κέντρον τῆς πεδιάδος κατὰ τὸ ἥμισυ πάντως τῆς σημερινῆς ἐκτάσεώς της, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴν ἐγίνετο βαλτῶδες ὁπωσδήποτε πάντοτε ἕνεκα τῶν ἀναποφεύκτων πλημμυρῶν τῶν μεγάλων ξηρολάκκων, καθὸ ὀλίγον μόνον ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης ὑπερκείμενον, ἢ νὰ μὴν ἦτο διαρκῶς καθ' ὑπερβολὴν ὑγρὸν καὶ τελματῶδες πάλιν ὡς ἐκ τῶν μέχρι τοῦ ἐδάφους ἀνερχομένων ὑπογείων ὑδάτων. Δὲν γνωρίζομεν μάλιστα ἂν καὶ ἡ ὄχθη τῆς θαλάσσης ἦτο καὶ πρὸ αἰώνων ἢ μᾶλλον χιλιετηρίδων ἤδη τόσον μακρὰν ὅσον σήμερον, διότι

ἡ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (p. 330 c) ὁριζομένη ἀπόστασις μεταξὺ θαλάσσης καὶ Δίου ὡς οὖσα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἑπτὰ σταδίων τὸ πολύ, δηλαδὴ ἑνὸς καὶ ἡμίσεος περίπου χιλιομέτρου ἢ ἑνὸς μιλίου ῥωμαϊκοῦ κατὰ Λίβιον, δὲν συμφωνεῖ μὲ τὴν σημερινὴν τῶν τεσσάρων περίπου χιλιομέτρων. Ἡ ὄχθη ὑψώνεται ἄλλως, πλὴν ἐκ τῶν ποταμίων προσχώσεων, καὶ εἰσχωρεῖ μακρύτερα ἀείποτε πρὸς τὴν θάλασσαν διὰ τῶν ὑπὸ τοῦ πελάγους ἐκβραζομένων χαλίκων, οἱ ὁποῖοι καταχώνουν καὶ τὰς εἰς αὐτὸ ἐκβολὰς τῶν ῥευμάτων καὶ προκαλοῦν οὕτω τὰς τελματώδεις συναγωγὰς αὐτῶν.

Εἰς τὴν μεσαίαν ὅμως ζώνην τῆς πεδιάδος ἐπὶ τῆς ὡς εἴρηται γραμμῆς

Ἐκβολαὶ τοῦ Βαφύρα (Χελοπόταμος).

μεταξὺ τῶν σταθμῶν Λιτοχώρου καὶ Κατερίνης καὶ δὴ ἀκριβῶς εἰς τὸ περὶ τὴν Καρίτσαν καὶ Μαλαθριὰν σημεῖον, ὅπου καὶ μόνον ἦτο δυνατὴ ἡ ἵδρυσις πόλεως, ἐκεῖ συνέβαινε νὰ συντρέχῃ καὶ πᾶς λόγος ἱδρύσεως αὐτῆς, ὡς ἐμνημόνευσα· διὰ τὴν δεσπόζουσαν σπουδαίων συγκοινωνιῶν ἐπίκαιρον θέσιν. Καὶ οὕτως ἐκτίσθη ἐνταῦθα τὸ Δῖον.

Ἡ πόλις ἦτο μάλιστα ἀληθὴς πύλη στενῆς διόδου, δυναμένη ἐντελῶς ν᾽ ἀποκλείσῃ εἰς τὸν νοτιόθεν ἐρχόμενον ἐχθρὸν τὴν προέλασιν πρὸς τὴν Μακεδονίαν τῶν μεγάλων περὶ τὸν Ἀλιάκμονα καὶ Λουδίαν καὶ Ἀξιὸν πεδιάδων, ἂν μόνον διὰ μικρᾶς προσπαθείας ἤθελε χρησιμοποιηθῇ, καταλλήλως ἐνισχυομένη ἡ πλεονεκτικὴ αὐτῆς θέσις ἁπλῶς, ὡς λέγει ὁ Λίβιος (44, 6). Τὴν ἐνίσχυσιν δὲ θὰ ἔδιδε προχείρως καὶ ἕνας ἁπλοῦς χάραξ, παρατηρεῖ ὁ αὐτὸς

Λίβιος, ἐγειρόμενος βεβαίως, ὡς θὰ εἰκάσωμεν, ἀπὸ τοῦ νοτιοδυτικοῦ τείχους τοῦ περιβόλου τοῦ Δίου πρὸς τὸ ὄρος, ὅπου ἄλλως δύο παράλληλοι βαθεῖαι κοῖται τῶν χειμαρροποτάμων ἢ ξερολάκκων, μὲ τὰς ἀποτόμους ὄχθας των ὑψηλὰς καὶ τὰς βραχώδεις προεξοχὰς τοῦ Ὀλύμπου, ἄλλας τόσας δηλονότι ἐξαιρέτους θέσεις φυλακῆς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ σήμερον δεικνύουν πόσον ἀσφαλὴς ἠδύνατο νὰ κατασταθῇ ὁ τόπος ὑπὸ μικρᾶς ἐπιτηρούσης δυνάμεως ἐναντίον ἀντιπάλου ἰσχυρᾶς, ζητούσης νὰ ἐκβιάσῃ τὴν δίοδον. Ἀλλὰ καὶ τεῖχος ἀκόμη ἀντὶ χάρακος ἠδύνατο νὰ κατασκευασθῇ, προσθέτει ὁ Λίβιος, εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν πρὸς ὀχύρωσιν τῆς διόδου καὶ ἀντιμετώπισιν τοῦ ἐχθροῦ ἐνταῦθα, ἐὰν ὁ Περσεύς, διότι περὶ τούτου τοῦ τελευταίου ἡγεμόνος τῆς μεγαλοδυνάμου Μακεδονίας πρόκειται καθὼς ὁ Πολύβιος (ἐν ἀποσπάσμ. Βατικανοῖς) μὲ πόνον καὶ ἀγανάκτησιν παρατηρεῖ (πρβ. καὶ Λίβιον τὰ αὐτὰ ἐπὶ λέξει λέγοντα nisi dii mentem regi ademissent 44, 6), δὲν εἶχεν ἀπολέσῃ τόσον τὰς φρένας, ὥστε ἀντὶ τῆς θαρραλέας εὐκόλου ἀμύνης μὲ ἀποτέλεσμα βέβαιον τὸν ἐντελῆ τοῦ ἐχθροῦ ὄλεθρον, ὡς λέγει ὁ Πολύβιος, νὰ προτιμήσῃ ὁ ἀνάξιος ἄνθρωπος ἐγκαταλείπων ἐν πάσῃ σπουδῇ τὸ Δῖον, νὰ φύγῃ δρομαίως πρὶν ἐμφανισθῇ ἀκόμη ὁ ἐχθρός, καὶ νὰ παρασκευάσῃ τοιουτοτρόπως ὁ ἴδιος τὴν ἑαυτοῦ μὲν κατόπιν ἧτταν καὶ τὸ οἰκτρὸν τέλος, τοῦ δὲ ἔθνους του τὴν ὑποδούλωσιν.

*

Ἀλλ' ἐὰν τὸ Δῖον, κατὰ τὴν πρώτην του ἤδη γένεσιν ἐν παλαιοτάτῃ ἀρχαιότητι, διὰ ταύτην τὴν σημασίαν του πρὸ πάντων, ὡς ἡ σπουδαιοτέρα πόλις τῆς ὡραίας χώρας τῆς φυλῆς καὶ εἰς τὸν Δία ἀφιερώθη, καθὼς τὸ ὄνομά της δηλοῖ, τὸν ἄνωθεν ἐκ τῶν κορυφῶν τοῦ Ὀλύμπου ἐπ' αὐτὴν ἐφορῶντα ὕψιστον θεόν, συνάμα κάποιαν ἱερότητα ὡς ἐκ τούτου ὡσαύτως πρέπει νὰ προσέλαβε ἀκόμη τότε εἰς τὰ ὄμματα τοῦ περὶ αὐτὴν συγκεντρωμένου ἀρχαιοτάτου λαοῦ. Ἕνα ἐξαιρετικῶς σεβαστὸν ἱερὸν ἱδρύθη - πάντως εἰς αὐτὴν εὐθὺς ἐκ πρώτης ἀρχῆς, καὶ τὸ τέμενος, ὁ βωμός, ὁ ναὸς τέλος τοῦ μεγάλου Διὸς πρέπει νὰ παρέμειναν ἀναμφιβόλως ἐσαεὶ σεβαστὰ καὶ ὡς τοιαῦτα νὰ ἐτιμήθησαν ὑπὸ τῶν πρώτων οἰκιστῶν καὶ ὑπὸ τῶν διαδεχθέντων αὐτοὺς Μακεδόνων κατακτητῶν, κατὰ τὸν ἰδιάζοντα τρόπον τῶν Ἑλλήνων πάντων· τουτέστι διὰ θυσιῶν παγκοίνων καὶ πανηγύρεων καὶ ἀγώνων. Γνωρίζομεν τοὐλάχιστον ὅτι ὁ φιλοτιμότατος καὶ πολιτικώτατος Ἀλέξανδρος ὁ Ἀμύντου διὰ τοῦ ὁποίου τὸ πρῶτον εἰσάγεται ἐπὶ τῶν Περσικῶν πολέμων ἡ Μακεδονία εἰς τὴν λαμπροτάτην περίοδον τῆς καθόλου ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους μὲ τὴν μνείαν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (V 18 - 22) μιᾶς παρατόλμου καὶ ἐπικινδυνοτάτης ἀλλ' εὐγενεστάτης πράξεως τοῦ νεαροῦ ἡγεμονίδου Μακεδόνος, βασιλεύοντος ἔτι τοῦ πατρός του, ἐφιλοδόξησε κατόπιν νὰ μετάσχῃ καὶ τοῦ Πανελληνίου Ὀλυμπιακοῦ ἀγῶνος καὶ μετέσχεν εἰς αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ τὴν

πάτριον θυσίαν εἰς τὸν Δία τὸν Ὀλύμπιον, εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ὁποίου οἱ Ἡρακλεῖδαι Ἀργεάδαι βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας τὸ γένος των ἀνῆγον, θὰ εἶχε προσφέρη ὁ Ἀλέξανδρος ἐκεῖνος ἀναμφιβόλως πολλάκις ἤδη πρότερον, καὶ τὴν πανήγυριν θὰ εἶχε τελέση καὶ εἰς τὸν ἀγῶνα τὸν Ὀλυμπιακὸν αὐτόθι πρῶτον, ὡς κοινωνήσας τῆς αὐτῆς πάντων τῶν Ἑλλήνων ἀγωγῆς ὁ θερμουργὸς Μακεδὼν βασιλόπαις θὰ εἶχε ζωηρῶς πολλάκις πρότερον μετάσχῃ.

*

Διότι κυρίως μὲν μέγας κοσμητὴς τῶν ἐν Δίῳ πανηγύρεων καὶ ἀγώνων, τοῦ Ὀλυμπιακοῦ ἀγῶνος ὡς ῥητῶς λέγεται, παραδίδεται ὁ μετὰ ταῦτα τῆς Μακεδονίας βασιλεύσας 414-399 πρὸ Χρ. μεγαλοπράγμων ἡγεμὼν Ἀρχέλαος ὁ Περδίκκου. Ἀλλὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Διὸς καὶ ὁ ναὸς αὐτοῦ, καὶ πᾶν ὅ,τι μετ' αὐτοῦ ἀναγκαίως συνείχετο, ἤτοι κτίσματα διάφορα καὶ ἀναθήματα, καὶ ἡ θυσία κατὰ πρῶτον λόγον καὶ ἡ πανήγυρις καὶ ὁ ἀγὼν οὐχ ἧττον, ἂν καὶ ὀλιγώτερον πολυτελῆ, δὲν θὰ εἶχαν λείψῃ ἐκεῖ ἀπὸ πολὺ ἀρχαιοτέρων χρόνων, ὡς δὲν εἶχαν λείψῃ ἀπὸ οὐδεμιᾶς ἄλλης ἑλληνικῆς πόλεως. Ἑλληνικὴ δέ, καὶ παναρχαία μάλιστα ἑλληνικὴ πόλις, ἦτο καὶ τὸ Δῖον, καὶ Ἕλληνες ἦσαν οἱ Πίερες, καὶ μὲ τὸν Δία καὶ τοὺς Ὀλυμπίους θεοὺς ἀρχίζει σύμπασα ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία. Ὁπωσδήποτε, ἀσφαλῶς γνωρίζομεν τί ἦτο ἀπὸ τῆς παναρχαίας ἤδη ἐμφανίσεώς της ἡ Μακεδονικὴ καθόλου φυλή· ἀσφαλέστερον δὲ τί ἦσαν οἱ πρῶτοι αὐτῆς βασιλεῖς· καὶ σαφῶς πλέον ἀπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀμύντου, τοῦ φίλου τῆς Ἑλλάδος καθ' ὃν τρόπον φίλος τῆς Ἑλλάδος ἐκλήθη καὶ ὁ γνωστότατος βεβαίως Ἕλλην, ὁ Ἱέρων τῶν Συρακουσῶν· ἀσφαλέστατα δὲ πλέον (καὶ σαφέστατα ἀπὸ τοῦ Ἀρχελάου τοῦ Περδίκκου, ἐννάτου αὐτοῦ μετὰ τοὺς ὀκτὼ ἄλλους προβασιλεύσαντας προγόνους του. Ὁ Θουκυδίδης, δεχόμενος καὶ «βαρβάρους» ὑπηκόους τῶν Μακεδόνων, τοὺς Μακεδόνας ὅμως τοὺς κατακτήσαντας πάσας τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας χώρας τοῦ πρωτογόνου καὶ τοῦ συγχρόνου του Μακεδονικοῦ κράτους, σαφέστατα ἀπὸ τῶν «βαρβάρων» ἄλλων συμμάχων ἐθνῶν, ὡς Ἕλληνας ἐννοεῖται, διαστέλλει, ἐνῷ ἀλλαχοῦ εἰς τοὺς «βαρβάρους» ἔτι καταλέγει καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀναμφισβητήτως Ἕλληνας ὡσαύτως Αἰτωλοὺς τῆς πρεσβυτέρας Ἑλλάδος.

Πάντως ἀπὸ τοῦ Ἀρχελάου ἀρχίζει ἡ δευτέρα, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, περίοδος τῆς ἱστορίας τοῦ Δίου ὡς διασήμου πλέον θρησκευτικοῦ κέντρου τῆς Μακεδονικῆς φυλῆς· ἀλλ' ἀκόμη καὶ τοῦ πολιτικῶς ἀπὸ τούτων ἤδη τῶν χρόνων προδήλως εἰς τὴν ἀνωτέραν ἀποστολὴν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν πολιτικωτάτων ἡγεμόνων του κεκλημένου Μακεδονικοῦ κράτους μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων πάντων καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐνδόξων ἤδη γεραιοτέρων ἑλληνικῶν πολιτειῶν, καὶ ὑπεράνω ἔτι αὐτῶν.

*

Μία αὐτοτελὴς ἐθνικὴ πολιτικὴ καὶ μία ὡσαύτως φιλόδοξος κυριαρχικὴ τῶν ἰσχυρῶν δυναστῶν της ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴν ἐμπνεύσῃ τὰς πράξεις πάντων τῶν βασιλέων της ἀπέναντι τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. Τὸ κράτος εἶχεν αὔξήσῃ πρὸς ἀνατολὰς ὅπως ἦτο φυσικόν, ἀναλώμασι τῶν θρᾳκικῶν μικροφυλῶν, τῶν ὁποίων ἡ χώρα ἀπετέλει ἀδιάσπαστον συνέχειαν τοῦ πολὺ ἰσχυροτέρου καὶ ἀσυγκρίτως βέβαια πολιτειακῶς καλλίτερα ὠργανωμένου κράτους τῶν Μακεδόνων. Ἡ πλεονεκτικὴ κυριαρχικὴ πολιτικὴ τῶν Ἀθηναίων ἐκεῖ, τοὺς ἐδίδασκε τί ἔπρεπε νὰ ζητήσουν καὶ αὐτοὶ πρὸς ἴδιον ὄφελος, καὶ τοὺς προεκάλει μάλιστα πρὸς τοῦτο. Οὕτως ἡ κατοχὴ τῶν φυσικῶν πρὸς τὴν θάλασσαν διεξόδων τῆς χώρας ἦτο ἑπόμενον νὰ ἐγγραφῇ ἐνωρὶς ἤδη εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῶν ἡγεμόνων της. Ἡ ἀλληλομαχία ἀκολούθως ἐντὸς τῆς σφαίρας τῶν Μακεδονικῶν ὅλως συμφερόντων μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν κατόπιν, ἡ συμφορὰ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν ἐπὶ Σικελίαν ἐκστρατείαν, ἔδιδαν πολὺ ἤδη πρὸ τοῦ τέλους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου σπουδαίας ἀφορμὰς εἰς τοὺς Μακεδόνας βασιλεῖς νὰ καθορίσωσιν ἀκριβέστερα τὴν πολιτικήν των. Ὅταν δὲ μετὰ ταῦτα ἔδειξε καὶ ἡ Σπάρτη τὰς κακὰς τάσεις της καὶ αἱ Θῆβαι μετ' αὐτὴν ὄχι διαφορετικὰς καὶ ὁ Θεσσαλὸς ταγὸς Ἰάσων ἀνέπτυσσε ἕνα νέον πρόγραμμα ἑλληνικῆς πολιτικῆς τῶν ἠπειρωτικῶν, ὅπως εἶπε, μεσογειακῶν δηλαδὴ καὶ γεωργικῶν πλουσίων βορείων ἑλληνικῶν λαῶν, τῶν Θεσσαλῶν καὶ Μακεδόνων (ἰδὲ Ξενοφῶντα ἐν Ἑλληνικοῖς VI, 1, 4 ἑ. 12), ἡ δὲ Ὄλυνθος ἔδιδεν ἕνα τολμηρὸν παράδειγμα ὁμοσπονδιακῆς πολιτικῆς εἰς τόπους τῶν μεθορίων, ἔνθα ἡ Μακεδονικὴ δύναμις ἠδύνατο νὰ βλέπῃ ἰδικά της μόνον ζωτικὰ συμφέροντα νὰ διακινδυνεύουν, τότε τὰ πράγματα, περὶ ὧν ἐδῶ ὁμιλοῦμεν, ἔλαβον τὴν τελείαν πλέον ἀνάπτυξιν των μεθ' ὅλων τῶν μεγάλων ἐπὶ Φιλίππου ἐπακολούθων των.

Ἀλλ' ἕνα αἰῶνα πρωτίτερα, πολὺ πρὶν ἢ εἰς τὴν ὡριμότητα ταύτην φθάσουν, δὲν ἦτο ἐπίσης ὀλιγώτερον φανερόν, πρὸς ποίους προσεχεῖς τοὐλάχιστον σκοποὺς ἔτειναν. Καὶ τῶν σκοπῶν τούτων δὲν ἦτο ὀλιγώτερον ἐνδεικτικόν, οὔτε τῆς ἐπιτεύξεως αὐτῶν ὀλιγώτερον παρασκευαστικὸν ὅ,τι οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς ἐνήργουν ἤδη πρὸς ἐνίσχυσιν πρῶτον ἐσωτερικὴν τοῦ κράτους των, ὡς ἀπαραίτητον ὅρον τῆς ἀνυψώσεως τῆς θέσεως αὐτοῦ ἐν γένει ὡς ἑλληνικῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἐπιβολῆς του ἑπομένως μεταξὺ πάντων τῶν λοιπῶν εὐδοξούντων Ἑλλήνων. Ἐξηγοῦμαι:

*

Ἡ προσπάθεια πρὸς προσέγγισιν περισσοτέραν ἔναντι τῆς ὑπερόχως ἀναπτυχθείσης πολιτιστικῶς καθόλου νοτίας Ἑλλάδος, φαίνεται ἤδη εἰς τὰς τάσεις καὶ τὴν πολιτικὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀμύντου ἐπὶ τῶν Περσι-

κῶν. Καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ δεχθῶμεν ὅτι τοιαῦται προσπάθειαι θὰ ἐνεψύχωναν ὅλους τοὺς ἀπομεμακρυσμένους μᾶλλον ἀπὸ τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ των κέντρου, ὅταν γνωρίζωμεν πόσον ἐκ τῆς καταπληκτικῆς τῶν Ἑλλήνων προόδου ἔσπευσαν καθ᾽ ἅπαντα τὸν τότε χρόνον νὰ ὠφεληθοῦν καὶ οἱ ὀλίγον πρὸς αὐτοὺς σχετισθέντες ἀλλοεθνεῖς ἢ βάρβαροι ὅλως γείτονές των, οἱ ἀλλότριοι ὅλως πρῶτον Αἰγύπτιοι βασιλεῖς κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα καὶ οἱ Ἀσιᾶται ἔπειτα καὶ Εὐρωπαϊκοὶ βαρβαρικοὶ γείτονες ἐπὶ πάντων τῶν ὁρίων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς· οἷον οἱ σύνοικοι αὐτοὶ καὶ πάροικοι τῶν Μακεδόνων Θρᾷκες.

Ὁ Ἀρχέλαος ὅμως πρόγραμμα ὁλόκληρον ἀνέπτυξεν ἀνυψώσεως τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ κράτους του διὰ βασίμου δραστηριωτάτης ἐργασίας πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς εὐημερίας τῆς χώρας, πρὸς ἡμέρωσιν αὐτῆς, πρὸς κατασκευὴν δημοσίων ἔργων ἐνθυμιζόντων μόνον τὰ ὅμοια τῶν Ρωμαίων ἐπὶ δημοκρατίας καὶ ἐπὶ αὐτοκρατόρων, πρὸς ψυχαγωγίαν ἔτι καὶ πρὸς ἀνατροφὴν τοῦ λαοῦ καὶ πρὸς πλήρωσιν ἀνωτέρων πνευματικῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ, πρὸς ἐνίσχυσιν οὐχ ἧττον τῆς ἀμύνης τῆς χώρας καὶ πρὸς πολεμικὴν τέλος ἐνίσχυσιν τοῦ κράτους διὰ βελτιώσεως τῆς στρατιωτικῆς του ὀργανώσεως.

Τὰ κυριώτερα στοιχεῖα τοῦ προγράμματος τούτου τοῦ Ἀρχελάου περὶ τῆς ἐσωτερικῆς του πολιτικῆς ἐκτίθενται ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου εἰς τὴν ἱστορικῶς σπουδαιοτάτην, ὀλιγόλογον παρεκβολὴν αὐτοῦ περὶ τῶν Μακεδονικῶν πραγμάτων ἐν βιβλίῳ δευτέρῳ κεφαλαίῳ ἑκατοστῷ τῆς συγγραφῆς του. Καὶ εἶναι περίεργον ὅτι ὁ βαθυγνώμων ἱστορικὸς εἰς δύο τόπους αὐτῆς παρεκβαίνει εἰς ἰδιαιτέραν μνείαν τῆς Μακεδονίας, ὡς ἐὰν ἔβλεπεν ὁ ἀνὴρ ὅτι κάτι ὑπέροχον κατῴκει εἰς τὴν ψυχὴν κα τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ της καὶ ὡς νὰ ἀπέδιδε κάποιαν ὑπερτέραν σημασίαν εἰς τὴν χώραν ταύτην, τὸ ὁποῖον δὲν ἐστοχάσθη ποτὲ ἴσως κανεὶς ἄλλος ἀπὸ τοὺς λογίους καὶ σοφοὺς Ἕλληνας τῆς τότε νοτίας Ἑλλάδος.

Περὶ ἑνὸς μόνον στοιχείου τοῦ προγράμματος τοῦ Ἀρχελάου λαμβάνομεν ἄλλοθεν γνῶσιν καὶ τοῦτο ἀναφέρεται εἰδικῶς εἰς τὴν προσοχήν, τὴν ὁποίαν ἔστρεψεν ὁ μεγαλοπράγμων ἀναμορφωτὴς βασιλεὺς πρὸς τὸ Δῖον ὡς ἐκπολιτιστικὸν τῆς χώρας του κέντρον καὶ ἰδιαίτερον ἐνδιαίτημα τῶν Μουσῶν, ἀρχαιόθεν ἄλλως ἤδη ὡς Πιερίδων λατρευομένων. Ὁ Ἀρχέλαος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἴσως ὄχι ἁπλῶς εἰσαγαγὼν εἰς τὸ Δῖον θυσίας πανδήμους εἰς τὴν παλαιὰν ἱερὰν τῶν Μακεδόνων πόλιν πρὸς τιμὴν τοῦ Διός, ἀλλ᾽ ὁ πρῶτος τόσον μεγαλοπρεπεῖς θυσίας τοῖς θεοῖς ἐν Δίῳ συντελέσας, ὥστε ὑπὸ τῆς ἱστορίας αὗται νὰ ἐξαίρωνται, καὶ ὁ πρῶτος πάντως σκηνικοὺς ἀγῶνας Διῒ καὶ Μούσαις καταδείξας καὶ τὴν πανήγυριν ἐφ᾽ ἡμέρας ἐννέα συντελέσας, ἑκάστη τῶν Μουσῶν ἐπώνυμον ἡμέραν ἀναδείξας (Διοδ. XVII, 16). Τὸ παράδειγμα αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον θὰ ἠκολούθησαν κατόπιν καὶ οἱ ἄλλοι βασιλεῖς, μεγαλωστὶ ἀργότερα διεπλάτυνεν ὁ Φίλιππος (Διοδώρου XVI 55) τὸ 347 π. Χ. μετὰ

τὴν ἅλωσιν τῆς Ὀλύνθου Ὀλύμπια ἐν Δίῳ καὶ τοῖς θεοῖς ἐπινίκια μεγαλοπρεπεῖς θυσίας συντελῶν, πανήγυριν δὲ μεγάλην συνεορτάζων, «ὡς εἶχεν ὅμως ὁρισθῇ αὕτη ἤδη ἀπὸ τῶν προτέρων χρόνων». Τὸ αὐτὸ ἔπραξε καὶ ὁ Ἀλέξανδρος κατόπι τὸ 335 π. Χ., ὁπότε καὶ σκηνικοὶ ἔτι ἀγῶνες ἀναφέρονται (Διοδώρου XVII 16), τῶν ὁποίων ὅμως ὡς ἐμνημονεύθη ἀνωτέρω, πρῶτος ἱδρυτὴς ἦτο ὁ Ἀρχέλαος. Αὐτὸς εἶναι, ὅστις, ὡς γνωστόν, καὶ τὸν Εὐριπίδην ἐξ Ἀθηνῶν πρὸς παράστασιν τῶν τραγῳδιῶν του εἰς τὸ Δῖον ἐκάλεσεν, ὅπου καὶ θέατρον χάριν αὐτοῦ ἔκτισε, καὶ τὸν ποιητὴν Ἀγάθωνα ὡσαύτως προσείλκυσεν, ὅπως καὶ τὸν Ζεῦξιν αὐτὸν εἰς τὴν πρωτεύουσαν Ἔδεσσαν ἔφερε πρὸς διακόσμησιν τῶν ἀνακτόρων του. Τὸ θέατρον καὶ πᾶσαι αἱ καλαὶ τέχναι ἔπρεπε νὰ λαμπρύνουν τὴν ἱερὰν πόλιν τῶν Μακεδόνων, λόγιμοι ἄνδρες νὰ τιμήσωσι τὴν Μακεδονικὴν Αὐλήν, τουτέστι τὴν ὑψηλὴν περὶ τὸν βασιλέα κοινωνίαν, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ἡ πρὸς τὸν Σωκράτη ἀπευθυνθεῖσα πρόσκλησις τοῦ Ἀρχελάου, τὸ Δῖον οὕτω νὰ καταστῇ θρησκευτικῶς διὰ τὸν βορρᾶν ὅ,τι ἦσαν οἱ Δελφοὶ καὶ ἡ Ὀλυμπία διὰ τὴν νοτίαν Ἑλλάδα καὶ εἰς αὐτὸ νὰ ἐπιδειχθῇ ἡ δόξα καὶ ἡ λαμπρότης τοῦ νέου περὶ τὴν παλαιοτάτην κοιτίδα τοῦ ἔθνους σχηματισθέντος ἑλληνικοῦ κόσμου, τοῦ ὁποίου ἡ εἰκὼν ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴν εἶχε κάμῃ ἐντύπωσιν εἰς μικροὺς καὶ μεγάλους καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ προκαλέσῃ τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν ἐνδόμυχον εὐχαρίστησιν τῶν σωφρόνων ἀνδρῶν μεταξὺ αὐτῶν. Ὅ,τι ἐξ ἄλλης ἀφορμῆς ἐκ τῶν ὑστέρων οὕτως εἰπεῖν μᾶς γίνεται κατόπι γνωστὸν περὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἁπλῶς τοῦ Δίου λαμπρότητος κατ' εἰκόνα τῶν Δελφῶν ἐκείνων καὶ τῆς Ὀλυμπίας διὰ τοῦ Πολυβίου (IV 62, 1 - 3) περὶ τὰ τέλη τοῦ τρίτου αἰῶνος π. Χ. (τὸ 220), δεικνύει πόσον σοβαρῶς εἶχαν μελετήσῃ οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς κατὰ τὸν πέμπτον ἤδη αἰῶνα τὸ ζήτημα τῆς χαρακτηριστικῆς ἐκείνης ἐργασίας τοῦ μεγαλοπράγμονος Ἀρχελάου ὑπὲρ τοῦ κράτους καθόλου καὶ κατ' ἰδιαίτερον τρόπον διὰ τῆς ἀναδείξεως τοῦ Δίου εἰς τὸ μέσον τοῦ κόσμου τοῦ βορρᾶ. Καὶ ἂν ὁ Ἐπαμεινώνδας μεγαλορρημόνως ἐξήγγελλε τὴν Μεγάλην του Ἰδέαν νὰ ἀφήσῃ νὰ λάμψῃ ἐπὶ τῆς Καδμείας ἡ δόξα τῆς Ἀκροπόλεως τοῦ Περικλέους, μεταφέρων εἰς ἐκείνην τὰ Προπύλαια ταύτης, ἕνας ὄχι ὀλιγώτερον μεγαλεπήβολος Μακεδὼν ἀρχηγὸς δυνάμεως ἀσυγκρίτως σπουδαιοτέρας τῆς τῶν Θηβῶν (τὸ ἐμαρτύρησε κατόπιν ἡ Χαιρώνεια) ἠδύνατο νὰ ὀνειρευθῇ καὶ σοβαρῶς μάλιστα νὰ μελετήσῃ τὸ λαμπρότερον μέλλον τοῦ ἔθνους του καὶ τοῦ κράτους. Πρὶν ἀποθάνῃ ὁ Ἀρχέλαος πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχεν ἐπίδῃ καὶ τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν τὴν πτῶσιν καὶ τῆς Σπάρτης τὴν οἰκτρὰν διαδοχήν. Ἠδύνατο ἐπομένως νὰ προβλέψῃ ἴσως ἕνεκα τούτου τί ἔμελλε νὰ συμβῇ μετὰ ταῦτα τὰ συμβάντα εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅλην. Καὶ εἶχεν αἰσθανθῇ βεβαίως ὅλην τὴν σημασίαν τῶν ἐν Ἀσίᾳ γεγονότων μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Κύρου καὶ τὸ καταπληκτικὸν ἔργον τῶν δεκακισχιλίων μισθοφόρων Ἑλλήνων. Οὔτε ἐπηκολούθησαν τὰ

πράγματα κατόπιν ἄλλως ἢ ὅπως ὠνειρεύθησαν αὐτὰ καὶ ὤθησαν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των οἱ διορατικώτεροι καὶ μεγαλεπηβολώτεροι ἐν Ἑλλάδι ἄνδρες τότε ἀκόμη. Ὅτι ἐχρειάσθησαν ἄλλα τεσσαράκοντα ἔτη διὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν αἱ ἰσχυραὶ σκέψεις, δὲν σημαίνει τίποτε. Τὸν καιρόν των περιμένουν συνήθως καὶ αὐταί. Ἐν τῷ μεταξὺ κάπως εἶχε φαντασθῇ τί ἠδύνατο πραγματικῶς νὰ γίνῃ καὶ αὐτὸς ὁ τύραννος τῶν Φερρῶν, προβὰς ἱκανῶς εἰς τὴν πολιτικήν, ἡ ὁποία μετὰ τὴν θλιβερὰν ἀποτυχίαν τῶν τριῶν προηγηθεισῶν ἡγεμονίδων πόλεων τῆς Ἑλλάδος, ἔμελλε νὰ θριαμβεύσῃ διὰ τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀλλὰ καὶ ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, ἀξίως τῆς μεγαλοφυΐας των, ἔφεραν εἰς μεγαλοπρεπὲς πέρας μόνον ὅ,τι διενοήθησαν, συμφώνως ἐννοεῖται καὶ πρὸς τοὺς καιροὺς καὶ τὰ πράγματα, ἐν οἷς ἔζων, ὅλοι ἴσως οἱ ἀπὸ τριῶν αἰώνων βασιλεῖς τῆς χώρας καὶ προήγαγον οἱ μεγαλοπραγμονέστεροι ἐξ αὐτῶν, καὶ μεταξὺ αὐτῶν κανεὶς ἴσως ἄλλος τόσον ὅσον ὁ σπουδαιότατος πάντων, ὅ,τι δύναται πιστεύω νὰ κληθῇ ἐθνικὴ Μακεδονικὴ πολιτική. Καὶ θὰ ἐννοοῦμεν τὴν κίνησιν ταύτην εἰς τὰς ἰδέας καὶ τὰ πράγματα καλλίτερα, ἂν ἤθελαν διασωθῇ δύο ἀκόμη ἱστορικαὶ εἰδήσεις περὶ Μακεδονίας, ὁποῖαι εἶναι αἱ δύο ἐξαιρέτως ἐκλεκταὶ τοῦ Θουκυδίδου. Ἀλλὰ τοιαῦτα πράγματα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὴν διάνοιαν ἱστορικοῦ τῆς νοτίας Ἑλλάδος, ἂν δὲν ἦτον αὐτὸς ἄλλος Θουκυδίδης. Ἕνας Μακεδὼν δὲ ἱστορικός, ὁποῖος ἦτο Πτολεμαῖος ὁ στρατηγὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ μετὰ ταῦτα βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου, καὶ ὁ ὁποῖος ὡς ἱστορικὸς μᾶς ἐμφανίζεται παρὰ τῷ Ἀρριανῷ παντάπασι διαφέρων τῶν συγγραψάντων ἱστορίας μετὰ τὸν Θουκυδίδην καὶ Ξενοφῶντα, δὲν μᾶς ἐσώθη. Ὑποθέτω ὅμως ὑπῆρξε κάπου ἐξάπαντος, ἂν καὶ δὲν ἔγραψεν ἴσως.

*

Τὸ Δῖον ἔσωζε τὴν λαμπρότητα, τὴν ὁποίαν ἔδωκεν εἰς αὐτὸ ὁ Ἀρχέλαος καὶ ἐμεγάλυναν ὁ Φίλιππος καὶ Ἀλέξανδρος, καὶ εἰς τοὺς ὑστέρους καλοὺς ἔτι Μακεδονικοὺς χρόνους, ὅταν ἐβασίλευεν αὐτῆς ὁ προτελευταῖος Ἀντιγονίδης Φίλιππος Ε΄. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τὸ 220 π.Χ. ὑπέστη τελείαν καταστροφὴν καὶ ἡ πόλις καὶ τὰ ἱερά της καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς κτίσματα καὶ ἀναθήματα, ὁποῖα ἐκόσμουν εἰς τὴν Ἑλλάδα πάντας τοὺς ὁμοίους τόπους καὶ μάλιστα τοὺς ἐξοχωτέρους ἐξ αὐτῶν. Εἰς τούτους δὲ ἀνῆκε τὸ Δῖον. Τὴν Ἑλλάδα ἔφθειρε τότε ἕνας ἐμφύλιος τριετὴς πόλεμος μεταξὺ τῆς Αἰτωλικῆς συμπολιτείας καὶ τοῦ Φιλίππου τῆς Μακεδονίας μετὰ τῶν ἑκατέρωθεν συμμάχων. Αἰτωλικὸς στρατὸς ὑπὸ στρατηγὸν τὸν Σκόπαν ἐπωφεληθεὶς τὴν ἐν τῇ μέσῃ Ἑλλάδι ἀπουσίαν τοῦ Φιλίππου, διῆλθεν ἀνεμπόδιστος τὴν Θεσσαλίαν καὶ εἰσελθὼν ἀπροσδοκήτως εἰς τὴν Πιερίαν, ἔφθειρε μὲν αὐτὴν καὶ ἐλαφυραγώγησε, ἐπιτεθεὶς δὲ κατὰ τοῦ Δίου, τὸ ὁποῖον πρὸ τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου οἱ κάτοικοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι, «εἰσελ-

θὼν εἰς τὴν πόλιν, τὰ μὲν τείχη κατέσκαψε καὶ τὰς οἰκίας καὶ τὸ γυμνάσιον. Πρὸς δὲ τούτους ἐνέπρησε τὰς στοὰς τὰς περὶ τὸ τέμενος καὶ τὰ λοιπὰ διέφθειρε τῶν ἀναθημάτων, ὅσα πρὸς κόσμον ἢ χρείαν ὑπῆρχε τοῖς εἰς τὰς πανηγύρεις συμπορευομένοις, ἀνέτρεψε δὲ καὶ τὰς εἰκόνας τῶν βασιλέων» (Πολύβιος V 62, 3). Τοῦτο ἦτο ἐπονείδιστος πρᾶξις, τὴν ὁποίαν ὅμως ἔτι μᾶλλον ἐπονείδιστον καθίστα ἡ ἀνοχὴ τῶν συμπατριωτῶν τοῦ Σκόπα πρὸς τὸν ἄνδρα, ὅστις, ἐπιστρέψας εἰς τὴν Αἰτωλίαν, ἀφοῦ εἶχε διεξαγάγῃ πόλεμον ὄχι μόνον κατὰ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν θεῶν», ὡς λέγει ὁ Πολύβιος, «οὐχ ὡς ἠσεβηκώς, ἀλλ' ὡς ἀγαθὸς ἀνὴρ εἰς τὰ κοινὰ πράγματα γεγονώς, ἐτιμᾶτο ἐν τῇ πατρίδι του καὶ περιεβλέπετο, πλήρης ἐλπίδων κενῶν καὶ φρονήματος ἀλόγου πεποιηκὼς τοὺς Αἰτωλούς». Ἀλλὰ τοιαύτη εἶχε καταντήσῃ τότε ἡ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος. Καὶ τοῦ Φιλίππου τὰ ἀντίποινα δὲν ἦσαν καλλίτερα, διότι καὶ αὐτὸς ἐξεδίκησε τὴν ἀνοσίαν πρᾶξιν, καταστρέψας τὸν Θέρμον τῆς Αἰτωλίας καθ' ὅμοιον τρόπον μετὰ δύο ἔτη, τὸ 218 π.Χ. Ἡ αὐτὴ τύχη κατελάμβανε

Ἁγιονέρι (ὑπὸ τὰ δένδρα) καὶ παρ' αὐτὸ ἡ θέσις τοῦ Δίου.

τότε καὶ ἕνα τρίτον ἱερὸν πανάρχαιον καὶ σεβάσμιον τῆς Ἑλλάδος, τὸ τοῦ Δωδωναίου Πελασγικοῦ Διὸς μετὰ τῆς πόλεως Δωδώνης. Καὶ ὁ μὲν Θέρμος καὶ ἡ Δωδώνη (Πολύβιος IV 67, 3. V 6, 6. 7-8) δὲν ἠδύναντο πλέον ν' ἀναλάβωσιν ἐκ τῆς καταστροφῆς. Ἀλλὰ τὸ Δῖον ὁ Φίλιππος καὶ ὁ διάδοχός του εἶχαν πάντα τὰ ὑπὸ τῆς πλουσίας των χώρας καὶ τοῦ μεγάλου των κράτους παρεχόμενα μέσα νὰ ἀναστήσωσι περίβλεπτον ὁμοίως. Καὶ ἐκόσμησαν καὶ ἐπλούτισαν αὐτὸ αὖθις, ὡς φαίνεται βέβαιον, πολὺ γενναιοδώρως. Ὁ Περσεὺς ἐγκαταλείπων αὐτὸ εἰς τὴν τύχην του, ὅτε μωρῶς ὑπεχώρει εἰς τὴν Πύδναν, ἀφοῦ συμπαρέλαβε καὶ πάντας τοὺς κατοίκους μετὰ γυναικῶν καὶ τέκνων, μετέφερεν ἅμα εἰς τὸν τόπον τῆς φυγῆς καὶ τοὺς χρυσοῦς ἀνδριάντας (Πολύβιος 28, 11). Ὁ αὐτὸς Πολύβιος (28, 71) ὁμιλεῖ κατωτέρω καὶ περὶ τῆς εἰς Ρώμην ὑπὸ τοῦ Μετέλλου ἐκ τοῦ Δίου ἀπαγωγῆς τῶν εἰκοσιπέντε χρυσῶν ἀνδριάντων τῶν ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Γρανικοῦ πεσόντων ἑταίρων, ὑπὸ τοῦ Λυσίππου ποιηθέντων, τοὺς ὁποίους ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε στήσῃ εἰς τὸ Δῖον. Ἀλλ' ἄπορον πῶς ἠδύναντο νὰ σωθῶσιν οὗτοι κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Αἰτωλῶν, καὶ ἀπὸ τὴν σύλησιν ὑπ' αὐτῶν καὶ ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἱεροῦ τῆς πόλεως.

*

Καταστροφὴν ὅμως νέαν ὁπωσδήποτε δὲν ὑπέστη πλέον τὸ Δῖον. Οἱ Ρωμαῖοι βεβαίως δὲν ἐσύλησαν αὐτὸ ὡς οἱ Αἰτωλοί, καὶ ἂν ἀκόμη πολυτελέστερα ἢ ἀξιολογώτερα ἀναθήματα ἀφήρεσαν ἐκ τοῦ ἱεροῦ του διὰ νὰ κοσμήσωσι δι' αὐτῶν τὸν θρίαμβόν των ἐπὶ τῇ νίκῃ. Αὐτὸ τὸ ἱερὸν καὶ τὰ περὶ αὐτὸ κτίσματα βεβαίως δὲν ἔπαθαν ἐπὶ τῶν Ρωμαίων τίποτε. Ἡ πόλις ἄλλως ἐδέχθη ἀργότερα ἀποικίαν Ρωμαϊκὴν καὶ ἐξηκολούθησεν ὑπάρχουσα καθ' ὅλους τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους. Κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς τοὐλάχιστον ἀναφέρεται ἐπίσκοπος Δίου παρακαθήσας τὸ 347 μετὰ Χρ. εἰς τὴν ἐν Σαρδικῇ (τῇ σημερινῇ πρωτευούσῃ τῆς Βουλγαρίας Σόφιᾳ) ἐκκλησιαστικὴν σύνοδον. Ὑπὸ τῶν Γότθων δὲν ἔμεινεν ἴσως ἀβλαβής. Ἄδηλον πάντως ἂν ἐπέζησε ἐπὶ πολὺ τοὺς χρόνους τῶν συνεχῶν σλαυϊκῶν ἐπιδρομῶν κατὰ τὸν 6ον ἤδη αἰῶνα. Δύσκολον εἶναι νὰ γνωρίζωμεν καὶ ἂν πραγματικῶς ὑπῆρχεν ἔτι καὶ κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα, μόνον ἐκ τοῦ ὅτι ἀναφέρεται πολὺ μετὰ ταῦτα, τὸν δέκατον ἀκριβῶς αἰῶνα, ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Περὶ τῶν κατόπιν τυχῶν της δὲν εἶναι τίποτε ἀπολύτως γνωστόν. Κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους ἀνεγνώρισε τὴν θέσιν της περιοδεύων του εἰς τὴν βορείαν Ἑλλάδα ὁ Ἄγγλος περιηγητὴς συνταγματάρχης Leake (Travels in the northern Greece κεφ. XXX τοῦ γ' τόμου). Μετ' αὐτὸν ὁ Heuzey (Le mont Olympe et l'Acarnanie σελὶς 113 ἑ.) εἶδε καὶ περιέγραψεν ὡσαύτως αὐτό, περίπου ὅπως τὸ βλέπομεν σήμερον.

Ἀπὸ τοῦ θεάτρου θέα πρὸς τὸν Ὄλυμπον· ἡ μονὴ Ἁγ. Παρασκευῆς (τὰ δένδρα) καὶ δεξιὰ καλύβαι Μαλαθριᾶς.

*

Ἡ θέσις τοῦ Δίου εἶναι πραγματικῶς ἀναμφισβήτητος καὶ συμφανεστάτη. Κατὰ τὴν νεωστὶ διὰ τοῦτο γενομένην ἀνασκαφικὴν ἔρευναν εἰς αὐτὴν φροντίδι καὶ δαπάνῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης δὲν ὑπῆρχεν ἀνάγκη νὰ πιστοποιηθῇ αὕτη ἰδιαιτέρως. Καὶ ἡ σκαπάνη ἐτέθη ἀμέσως εἰς ἐνέργειαν ἐκεῖ ὅπου ἔπρεπε. Κατὰ τὰς σημερινὰς ὅμως παρατηρήσεις ἡ περιγραφὴ τῶν σωζομένων ἐρειπίων τῆς πόλεως δύναται νὰ γίνῃ κατά τι ἀκριβέστερον παρὰ ὅπως παρέδωκαν αὐτὴν εἰς ἡμᾶς οἱ δύο μνημονευθέντες ἐρευνηταί.

Ὁ περίβολος τῆς πόλεως Δίου σώζεται ἂν μὴ ἐντελῶς εἰς τὴν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶδαν αὐτὸν ὁ Leake καὶ ὁ Heuzey, ἀλλ᾽ ἱκανῶς πάντοτε, ὥστε ἡ διεύθυνσις τῶν τειχῶν καὶ ἡ ἀκριβής των θέσις νὰ εἶναι ἀναμφισβήτητος.

Μὲ τὴν νοτιοανατολικήν των γωνίαν τὰ τείχη ταῦτα στηριζόμενα ἀκριβῶς εἰς τὸν πενιχρότατον σημερινὸν συνοικισμὸν Μαλαθριά, ἄλλοτε τουρκικὸν κτῆμα (τσιφτλίκι, ὄχι δηλαδὴ ἐλεύθερον χωρίον), διαγράφουν μὲ τὰς τέσσαρας πλευράς των τραπέζιον σχεδὸν ἐμβαδοῦ τριακοσίων πεντήκοντα ἢ τετρακοσίων στρεμμάτων ἤτοι τριάντα πέντε περίπου ἑκταρίων καί τι ἴσως πλέον.

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρά, ἡ πρὸς τὴν θάλασσαν, δὲν φαίνεται, καὶ ὁ Leake δὲ καὶ ὁ Heuzey δὲν εἶδαν αὐτήν, διότι κεῖται ἐντὸς διαρκῶς ἑλώδους χώρου. Ὑπ᾽ αὐτὴν ἀκριβῶς ῥέει καθ᾽ ὅλην τὴν ἔκτασιν καὶ μετ᾽ αὐτὴν ἐξακολουθεῖ κατὰ τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν ἐπὶ πολὺ τὴν πορείαν του ὁ ποταμὸς τοῦ Δίου, ὁ Βαφύρας τῶν ἀρχαίων.

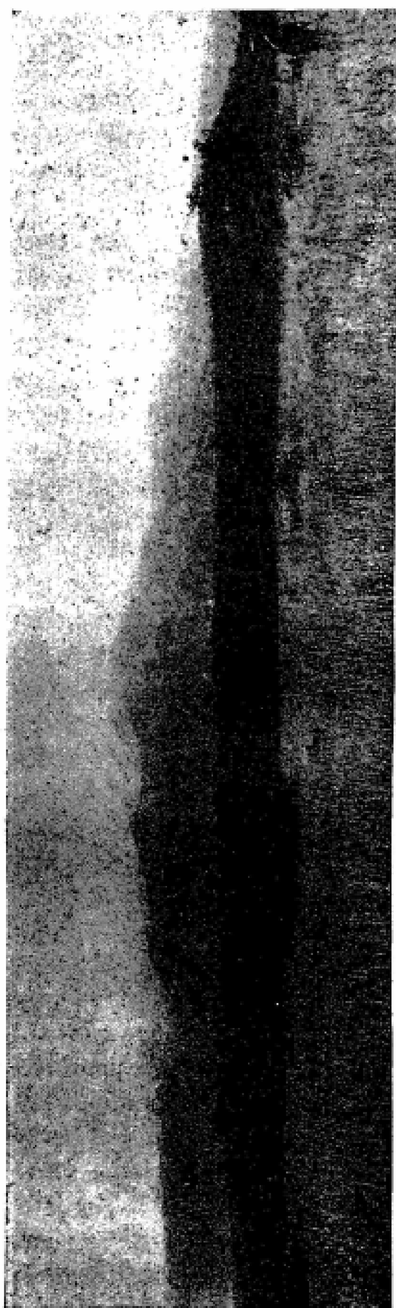
Εἰς τὰς τρεῖς ἄλλας πλευρὰς ὄχι μόνον ἡ διεύθυνσις τοῦ τείχους παραμένει ἀσφαλής, ἀλλὰ καὶ τὰ θεμέλια αὐτοῦ, ὀλίγον ἄλλως σήμερα ἀνυψούμενα ἐκ τοῦ ἐδάφους, φαίνονται καθαρά, ὅπου τοὐλάχιστον δὲν κρύπτονται ἐντελῶς μεταξὺ τῶν πυκνοτάτων θάμνων τοῦ ὑψηλοτέρου κάπως ἀναχώματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι κτισμένα τὰ τείχη. Ἀφανῆ ὅμως ἐντελῶς καθίστανται εἰς ὀλίγα σημεῖα.

Σχεδὸν κανὲν ἴχνος δὲν μένει σήμερον ἐκ τῶν πύργων μόνον, τοὺς ὁποίους μνημονεύει ὁ Heuzey. Δὲν ἠδυνήθην δὲ νὰ ἐξακριβώσω ἐν γένει τὴν θέσιν οὔτε νὰ βεβαιώσω ἑπομένως τὴν ὕπαρξιν οὐδενὸς πύργου οὔτε ἐκεῖ ὅπου νομίζω ὅτι ἀδύνατον θὰ ἦτο νὰ ἐκλείψῃ ἔκτοτε πᾶν τοιοῦτον ἴχνος. Πρέπει ὅμως νὰ μελετήσω τὸ πρᾶγμα κατὰ τὴν προσεχῆ ἐπανάληψιν τῶν ἀνασκαφῶν ἀκριβέστερον. Ἐδῶ βεβαιώνω μόνον ὅτι ἡ συστηματικὴ ἐκμετάλλευσις τῶν ἐρειπίων ὑπὸ τῶν χωρικῶν τοῦ παρακειμένου βορείως μεγαλειτέρου χωρίου Καρίτσας, ἢ πρὸς λιθολογίαν ἢ πρὸς ἀναζήτησιν ἀρχαίων, ἔφθειρε πλεῖστον ὅσον τὰ τείχη κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαπενταετίαν ἰδίως,

καθὼς κατέστρεψε πρότερον ἤδη καὶ πλείστους ῥωμαϊκῶν χρόνων μετὰ ῥωμαϊκῶν καὶ ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν ἐπιτυμβίους λίθους τῆς μεταξὺ Δίου καὶ Καρίτσας ἀρχαίας νεκροπόλεως. Πολλὰ τεμάχια αὐτῶν εἶναι ἐντειχισμένα εἰς τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου. Ἄλλα εἰς τὰς αὐλάς των κεῖνται. Πολλὰ περισυνελέχθησαν πρό τινων ἐτῶν εἰς δωμάτιον τοῦ σχολείου καὶ περιεγράφησαν ὑπὸ τοῦ κ. Γεωργίου Π. Οἰκονόμου εἰς τὰς Ἐπιγραφὰς τῆς Μακεδονίας τὰς ἐκδοθείσας ὑπ᾽ αὐτοῦ τῷ 1915.

Τὰ τείχη ἦσαν ἰσοδομικῶς κτισμένα διὰ μεγαλολίθων λαξευτῶν μόνον κατὰ τὸ πρὸς τὰ ἔξω μέτωπον. Τὸ πρὸς τὰ ἔσωθεν δὲν φαίνεται πλέον, ὡς καταρρεῦσαν καὶ λιθολογηθὲν ἢ κρυπτόμενον εἰς τὴν γῆν μεταξὺ τῶν πυκνοτάτων θάμνων. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ πάχος τῶν τειχῶν δὲν ἠδυνήθην προχείρως νὰ ἐξακριβώσω, ἀλλὰ καὶ οὐδὲ ἐπεχείρησα τοῦτο, διότι μέσα καὶ χρόνον ἤθελα νὰ χρησιμοποιήσω ἐν τῇ πρώτῃ ταύτῃ περιόδῳ τῶν ἀνασκαφῶν κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος μόνον διὰ τὴν κυρίως ἀνασκαφὴν ἐντὸς τῆς πόλεως ὅπου καὶ ἐπίστευσα, τὸν Πολύβιον ἀκολουθῶν, ὅτι πρέπει ἐξάπαντος ν᾽ ἀναζητηθῇ τὸ ἱερὸν τοῦ Δίου.

Ὑπὸ τὰ τείχη, ὑπὸ τὰ νοτιοδυτικὰ τοὐλάχιστον τὰ πρὸς τὸν Ὄλυμπον καὶ ὑπὸ τὸ νοτιανατολικὸν ἔξωθεν, εἶναι φανερὸν ὅτι εἶχε κατασκευασθῇ ποτε τάφρος. Ὅτι σκοπὸν αὕτη εἶχεν ὀχυρωτικόν, εἶναι δυνατόν. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀμφιβολία ὅτι κυρίως ἦτο ἀναγκαιοτάτη πρὸς προφύλαξιν καὶ τῶν τειχῶν, καὶ τῆς πόλεως ἑπομένως, ἀπὸ τὰς ἐπικινδύνους πλημμύρας μᾶλλον τῶν ἐκ τοῦ Ὀλύμπου κατερχομένων χειμαρρωδῶν ποταμίων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ θέρος μόνον εἶνε κυρίως ξερόλακκοι. Κατὰ τὴν αἰφνιδίαν ὅμως τῆξιν τῶν χιόνων τοῦ ὄρους ἢ κατὰ τὰς θυελλώδεις βροχὰς τοῦ χειμῶνος γίνονται ἀληθεῖς ποταμοί, πνίγοντες τὴν πεδιάδα καὶ κατακλύζοντες ἀμφότερα τὰ χωρία. Ἐντὸς ἔτι τοῦ Δίου παρετήρησα εἰς μίαν τοὐλάχιστον θέσιν ὅτι ἡ ἰλὺς τῶν ῥευμάτων, κατὰ καιροὺς καλύψασά ποτε ὅλην τὴν περιφέρειαν, ἀνυψώθη ἕνεκα τῶν τοιούτων πλημμυρῶν τῶν δύο προσβαλλόντων αὐτὴν ξερολάκκων μέχρις ἑνὸς σχεδὸν μέτρου. Ἡ βαθεῖα καὶ μεγάλη ὑπὸ τὸ ΝΑ τεῖχος σωζομένη τάφρος, περισυνάγουσα τὰ νερὰ ταῦτα, εἶναι φανερὸν ὅτι, περὶ τὸ σημερινὸν ἐκκλησίδιον «Ἁγίασμα τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς» ὑπὸ τὰ μεγάλα πυκνὰ ἐνταῦθα φυόμενα δένδρα καὶ τὸ πηγάζον παρ᾽ αὐτὸ ἀφθονώτατον ῥυάκιον ἔφερε μετὰ τῶν ὑδάτων καὶ αὐτοῦ τοῦ ῥυακίου εἰς τὸν ἀμέσως ἐκεῖ παραρρέοντα ποταμὸν Βαφύραν. Ἀκριβῶς δὲ ἐνταῦθα σώζονται φανερὰ τὰ λείψανα τῶν διοχετευτικῶν ἔργων τῶν Μακεδόνων βασιλέων, μεγαλόλιθοι ὡς φραγμὸς εἰς τὰ χείλη τῶν ὀχθῶν τοῦ ῥυακίου, ἀπωτέρω δὲ καὶ τοῦ εἰς ὃν τοῦτο συμβάλλει ποταμοῦ Βαφύρα. Τὰ ἔργα ταῦτα μάλιστα ἦσαν προφανῶς τόσον σπουδαῖα, ἐκταθέντα, ὡς εἶπα, καὶ εἰς τὸν ποταμόν, ὥστε νὰ κατασταθῇ οὗτος ναυσίπορος, καθὼς μαρτυρεῖ ὁ Παυσανίας (IX 30,8), ἐντεῦθεν μέχρι θαλάσσης.

Τὸ θέατρον ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ὀρχήστρας.

Τὸ ὑπὸ τοῦ Leake ὡς λείψανον σταδίου ἀρχαίου σημειούμενον, βεβαίως ἔξω τοῦ περιβόλου τοῦ Δίου, τὸ ὁποῖον οὔτε ὁ Heuzey ἀνεῦρεν, ὑποπτεύω μόνον ποῦ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ παρατηρήσῃ ὁ Leake, ἀλλ' ἄνευ ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης δὲν δύναμαι ἔτι νὰ βεβαιώσω.

Τὸ θέατρον ὅμως σώζεται καλῶς, ἔξω τῆς πόλεως πρὸς νότον ἐν ὁμαλῷ ἐπίσης τόπῳ, ὅπως περίπου πρέπει νὰ εἶδεν αὐτὸ καὶ ὁ Leake, ἐπειδὴ ἐπὶ τοῦ ὅλως διόλου ὁμαλοῦ πεδινοῦ τόπου, ἔνθα τὸ Δῖον κεῖται, ἢ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κτισθῇ τοῦτο, ἀνορυσσομένου εἰς λόφον τινὰ φυσικὸν τοῦ κοίλου μέρους τοῦ θεάτρου. Διὸ ἐνταῦθα ἀνηγέρθη μέγα καὶ ὑψηλὸν μηνοειδὲς χῶμα γῆς πρὸς ἵδρυσιν τῶν ἑδωλίων. Ἐκ τούτων ὅμως οὐδὲ λίθος σώζεται· οὐδὲ ἐκ τῆς σκηνῆς φαίνεται τὶ σωζόμενον ἔτι λείψανον. Ἴσως ὅμως ἔλθῃ τι εἰς φῶς, ὅταν ἐρευνηθῇ καλλίτερα ὁ τόπος διὰ σκαφῆς. Σήμερον καὶ τῆς ὀρχήστρας ἡ θέσις εἶναι ἀγρὸς καλλιεργημένος, κείμενος κάπως βαθύτερα τοῦ πρὸ τοῦ θεάτρου ἰσοπέδου ὅπου θὰ ἠγείρετο ἡ σκηνή.

Ὀλίγον κατωτέρω τοῦ θεάτρου εἶδεν ὁ Leake λείψανα κτίσματός τινος, τὰ ὁποῖα μάλιστα ἐσημείωσεν ὡς λείψανα τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διός. Εὗρῆκα καὶ ἐγὼ λίθους τινὰς λαξευτοὺς ἐκεῖ μεγάλους πλατεῖς ὡς ἐκ στυλοβάτου ἀρχαίου, χωρὶς νὰ δυνηθῶ νὰ ἐξετάσω καλλίτερα τὸ πρᾶγμα ἕνεκα τῶν πολλῶν ἀνα-

βρυόντων ὑδάτων. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως τὸ ἱερὸν τοῦ Δίου δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ζητηθῇ ἐνταῦθα ἔξω τοῦ περιβόλου. Περὶ τούτου πεισθείς, ἔσκαψα πρὸς ἀναζήτησιν αὐτοῦ μόνον ἐντὸς τοῦ περιβόλου, ἐντὸς τῆς πόλεως δηλονότι Δίου. Ἀλλὰ διατί τοῦτο ἔπραξα καὶ πῶς τὴν γνώμην ἐσχημάτισα ὅτι τὸ ἱερὸν τοῦ Διὸς ἐξάπαντος ἔκειτο ἐντὸς τῆς πόλεως πρέπει νὰ ἐκθέσω ἐνταῦθα.

*

Τὸ Δῖον ἦτο βεβαίως μικρὰ πόλις. Καὶ ἂν μάλιστα ὑποτεθῇ ὅτι κατελάμβανε τὸ πλεῖστον τοῦ ἐντὸς τοῦ περιβόλου χώρου (διότι θὰ εἶχε βέβαια καὶ ἀγορὰν καὶ ναοὺς κ.τ.τ.), πάλιν δὲν θὰ περιελάμβανεν ἀρκετὰς οἰκίας, ἕνεκα τοῦ μικροῦ της χώρου, ὥστε νὰ εἶναι ἀξιολογωτέρα κάπως κατὰ τὸ μέγεθος πόλις. Μικρὰν τὴν λέγει καὶ ὁ Λίβιος (44, 7) urbem non magnam, πόλιν ὄχι μεγάλην, ἂν καὶ ἄλλως μετὰ θαυμασμοῦ ὁμιλεῖ περὶ τῶν κτισμάτων της, τοῦ πλήθους τῶν κοσμούντων αὐτὴν ἀγαλμάτων καὶ τῶν λαμπρῶν ὀχυρωμάτων (exornatam publicis locis et multitudine statuarum munitamque egregie). Ἀλλὰ προκειμένου περὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Δίου, περὶ τοῦ ναοῦ δηλαδὴ τοῦ Διός, ὁ Λίβιος (44, 6) ῥητῶς λέγει ὅτι οὗτος ἔκειτο ἐν τῇ πεδιάδι, ἔξω τοῦ Δίου, διαστέλλων οὕτω σαφῶς τὸ ἱερὸν ἀπὸ τῆς πόλεως: partem planitiae aut Jovis templum aut oppidum tenet. Ὅτι δὲ ὄντως οὕτως ἀντελαμβάνετο τὸ πρᾶγμα ὁ Λίβιος, μαρτυρεῖ καὶ τὸ χωρίον (44,7) ἔνθα ὁμιλεῖ περὶ τῆς στρατοπεδεύσεως τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ ἔξω τῆς πόλεως «ὑπὸ τὸν ναόν», μεθ' ὃ καὶ μόνον ὁ Ρωμαῖος στρατηγὸς «εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν».

Ὁ Λίβιος ὅμως κάτι τι πρέπει νὰ παρεννόησεν εἰς τὴν πηγήν, τὴν ὁποίαν ἀντέγραφε. Ἐκτὸς ὅτι ἀδύνατον εἶναι νὰ εἶχε μείνῃ ὁ ναὸς τοῦ Διός, τὸ κέντρον δηλαδὴ τῆς λατρείας ἐν τῷ τόπῳ, ὅπου καὶ αἱ θυσίαι προσεφέροντο καὶ αἱ πανηγύρεις ἐτελοῦντο, ἔξω παντὸς τείχους καὶ περιβόλου, ἀφύλακτος μὲ τόσα πλούσια ἀναθήματα καὶ εἰς πᾶσαν ἐχθρικὴν ἐπιβουλὴν ἐκτεθειμένος, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ Πολυβίου βεβαιούμεθα ὅτι ἐντὸς τῆς τειχισμένης πόλεως ἔκειτο καὶ ὁ ναὸς καὶ πάντα τὰ λοιπὰ μετ' αὐτοῦ συνεχόμενα κτίσματα. Ἀνεφέρθημεν εἰς τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ Πολυβίου ἀνωτέρω, βεβαιότατον δὲ εἶναι ὅτι ὁ ἱστορικὸς οὗτος ἐγνώρισε καλῶς τὸν τόπον ὁ ἴδιος, ἐνῷ περὶ τοῦ Λιβίου δὲν γνωρίζομεν τοὐλάχιστον τοῦτο. Ὁ Πολύβιος (28, 1) ῥητῶς λέγει ὅτι κατὰ τὸν Περσικὸν πόλεμον μεταβὰς ὡς πρεσβευτὴς εἰς τὴν Μακεδονίαν, αὐτὸς μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐκεῖ «μείνας μετεῖχε τῶν ἐνεστώτων πραγμάτων». Γράφων δὲ ὅτι ὁ Σκόπας, εὑρὼν ὑπὸ τῶν ἐνοικούντων ἐγκαταλελειμμένον τὸ Δῖον, «εἰσελθὼν (εἰς τὴν πόλιν ἐννοεῖται) τὰ τείχη κατέσκαψε καὶ τὰς οἰκίας καὶ τὸ γυμνάσιον, ἐνέπρησε δὲ καὶ τὰς στοὰς τὰς περὶ τὸ τέμενος», δὲν ἀφήνει καμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι καλὰ ἐγνώριζεν ὅ,τι ἔλεγε.

Μετὰ τὴν σαφῆ λοιπὸν ταύτην δήλωσιν τοῦ Πολυβίου δὲν εἶχα πλέον νὰ ἀμφιβάλλω ποῦ καὶ μόνον εἶχα νὰ στρέψω τὴν προσοχὴν διὰ νὰ εὕρω, ἀνασκάπτων τὰ καλλιεργούμενα σήμερον ἐδάφη τῆς πόλεως, τὰ ἴχνη ὁπωσδήποτε τοῦ παλαιοῦ ἱεροῦ τοῦ Διὸς ἢ οὑτινοσδήποτε ἄλλου ἀρχαίου μνημείου τῆς πόλεως, ἐξ ὅσων μνημονεύει ῥητῶς ὁ Πολύβιος, ἢ ἄλλων ἀγνώστων ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν πηγῶν τῆς ἱστορίας τῆς μακεδονικῆς ἀρχαιότητος. Διότι ὁσονδήποτε καὶ ἂν ταῦτα ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατεστράφησαν ἢ ὑπὸ τοῦ χρόνου ἀνήκεστον ὑπέστησαν φθοράν, ὅμως τὰ ἴχνη των ἐντελῶς ποτὲ δὲν θὰ ἐξηφανίσθησαν. Μυρία παραδείγματα ἐξ ἑλληνικῶν τόπων μᾶς διδάσκουσι τοῦτο. Ἡ τύχη δὲ τοῦ ὁμοιοπαθοῦς πρὸς τὸ Δῖον Θέρμου, ἡ ὁποία διόλου δὲν ἐφάνη φθονερὴ ὡς πρὸς τὴν μέχρις ἡμῶν διάσωσιν λειψάνων τινῶν τοὐλάχιστον τῆς παλαιᾶς του λαμπρότητος, ἐθέρμανε πάντοτε τὴν ἐλπίδα μου ὅτι καὶ τὸ Δῖον θὰ ἐφύλαξε κάποια ὑπόλοιπα ἐκ τῶν ἰδικῶν του θησαυρῶν. Πόσον δὲ σπουδαιότερον, καὶ ἀσυγκρίτως μάλιστα ἴσως σπουδαιότερον θὰ ἦτο τὸ κέρδος ἐκ τῶν ἐνδεχομένων εὑρημάτων τοῦ Δίου, ἂν ταῦτα ἤθελε τύχῃ νὰ εἶναι διαφωτιστικὰ σημείων τινῶν τῆς ἀρχαιοτέρας Μακεδονικῆς ἱστορίας, δὲν χρῄζει ἐξηγήσεως. Ἐνεπίγραφά τινα βάθρα τῶν μαρτυρουμένων ἀνδριάντων τῶν πρώτων βασιλέων τῆς Μακεδονίας καὶ μία ἔστω ἐπιγραφὴ διαφωτίζουσα τὸ πρόβλημα τῆς ἀρχαίας Μακεδονικῆς διαλέκτου, ἕκαστος ἐννοεῖ ποίου ἀνυπολογίστου κέρδους θὰ ἦσαν καὶ ἐκεῖνα καὶ αὕτη μάλιστα ἡ τελευταία διὰ τὴν ἐπιστήμην.

*

Ἐπειδὴ δὲ μία ἀρκετὴ ἔκτασις τῆς πόλεως δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι περιεῖχέ τι ἄλλο πλὴν κατοικιῶν διὰ τὸν μικρὸν πληθυσμόν της, ἀπέβλεψα κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὰς θέσεις ὅπου πρὸ πάντων ἤλπιζα ὅτι ἀφεύκτως ἔπρεπε νὰ κρύπτωνται ἐπισημότερα ἀρχαῖα κτίσματα. Καὶ τοιαύτας θέσεις παρετήρησα εἰς ἐξέχοντάς τινας ὄχθους (ὄχτους ὀνομάζουν αὐτοὺς καὶ οἱ χωρικοί μας) ἐπὶ τοῦ ὁμαλοῦ ἐδάφους, οἱ ὁποῖοι ἄλλως καὶ παρουσίαζαν μέγα πλῆθος λίθων οἰκοδομῶν, πολὺ ἀσβεστοκονίαμα ἐξ αὐτῶν διάχυτον, ὀγκώδεις τινὰς λαξευτοὺς λίθους καὶ ἰδιαιτέρως ἄπειρον πλῆθος τεμαχίων πλίνθων ὀπτῶν. Οὕτω τὰ πάντα ἐδήλουν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ λειψάνων ῥωμαϊκῶν κτισμάτων καὶ δὴ ἀσφαλῶς ἐσχάτων ῥωμαϊκῶν χρόνων. Τὰ γράμματα τῶν ἐπὶ πλίνθων ἐκτύπων λέξεων ΔΙΟΥ μετά τινων ἰχνῶν ἐνίοτε καὶ δευτέρας λέξεως, ἐπὶ ὀλίγων δὲ καὶ ὁ τύπος μικροῦ χριστιανικοῦ σταυροῦ μετὰ τὴν λέξιν «Δίου», καθίστων βεβαίαν τὴν ἐποχὴν τῶν τοιούτων στρωμάτων, τὰ ὁποῖα ἐνιαχοῦ ἐνταῦθα ἀνυψώνονται ἕως πέντε μέτρα ὑπὲρ τὸ σημερινὸν χαμηλότερον ἔδαφος τῶν πέριξ καλλιεργουμένων ἀγρῶν. Ἡ ἐργασία αὕτη ὑπῆρξε πολὺ δύσκολος καὶ δαπανηρά, διότι ἀνάγκη ἦτο νὰ ἐξορύσσωνται καὶ μεταφέρωνται πέραν τῶν πρὸς σκαφὴν ὡρισμένων θέσεων καὶ τῶν σιτοφόρων ἀγρῶν τῆς ποτε οἰκουμένης

πόλεως σωροὶ μεγάλοι οἰκοδομικῶν λίθων, πλὴν τοῦ ἀφθονωτάτου ὑλικοῦ τῶν θραυσμάτων κεράμων καὶ πλίνθων ἢ ὀγκωδῶν ἤδη γωνιαίων λίθων. Οἱ ὄχθοι δὲν ἐκαλλιεργήθησαν προφανῶς ποτὲ οὔτε ἦτο δυνατὸν νὰ καλλιεργηθοῦν. Ἀλλ' ἐκαλύπτοντο ὅλοι ἀπὸ δένδρα ἄγρια πυκνὰ καὶ ἀπὸ πυκνοτέρους θάμνους.

Ὑπὸ τὸ τόσον ὑψηλὸν στρῶμα τῶν ρωμαϊκῶν καὶ παλαιοχριστιανικῶν λειψάνων. ἠδυνάμην νὰ ἐλπίσω ὅτι θὰ μοῦ ἀπεκαλύπτετο καὶ τὸ ἑλληνικὸν στρῶμα, ἑλληνιστικῶν φυσικὰ χρόνων ἐν ἀρχῇ καὶ ἔπειτα ἀρχαιοτέρων ἑλληνικῶν. Ἀλλ' ὅτε καὶ μέχρι τῶν πέντε μέτρων ἔφθασεν ἡ ἐργασία, παρέστη ἡ ἀνάγκη νὰ διακοπῇ αὕτη κατὰ τὸ θέρος διὰ νὰ ἐπαναληφθῇ μόνον περὶ μεσοῦντα Ὀκτώβριον, ὡς ἤλπιζα τότε. Οὕτως ἔπρεπε νὰ κανονισθοῦν τὰ πράγματα, ὁριζόμενα καὶ ὑπὸ τῶν διατιθεμένων ἑκάστοτε πόρων καὶ ὑπὸ κλιματικῶν λόγων. Ὁ ἑλώδης πυρετὸς εἶναι μέγα τοῦ τόπου κακὸν ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Ἰουλίου μέχρι τέλους τοῦ φθινοπώρου. Καθ' ὅλον τὸν Ἰούνιον ἤδη καὶ Ἰούλιον παρεῖχον τακτικὰς δόσεις κινίνης καθ' ἡμέραν ἐκ τοῦ ταμείου τῶν ἀνασκαφῶν εἰς τοὺς ἐργάτας καὶ εἰς τὰς οἰκογενείας των πρὸς ἀναστήλωσιν τῆς ὑγείας των ἢ πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τοῦ μιάσματος. Τὸ αὐτὸ ἐννοεῖται ἔκαμνα καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος μετὰ τοῦ περὶ ἐμὲ μικροῦ προσωπικοῦ. Διὰ τοὺς ἐργάτας, τοὺς πλείστους ἐρχομένους ἐκ μακρυνοτέρων χωρίων, δὲν ὑπάρχει κατοικία. Ὅλοι διανυκτερεύουν ἐν ὑπαίθρῳ. Αἱ κατοικίαι τῶν χωρικῶν τῆς Μαλαθριᾶς εἶνε καλύβαι ἰσόγειαι μὲ πλεκτοὺς κλάδους δένδρων ἐπιχρισμένους μὲ πηλόν, ὅσαι δὲν εἶναι ὅλως ἀχύριναι. Ὅταν κτισθῇ μία μικρὰ ἀποθήκη κατάλληλος πρὸς τοποθέτησιν καὶ φύλαξιν τῶν εὑρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς, λιθόκτιστος ἢ πλινθόκτιστος καὶ μὲ ὀροφὴν καὶ στέγην, τότε θὰ ἔχῃ κατοικίαν καὶ ὁ ἐνεργῶν τὰς ἀνασκαφὰς καὶ οἱ ξένοι ἐργάται.

*

Εἰς μόνας τὰς θέσεις ὅμως τῶν λειψάνων ρωμαϊκῶν ἢ παλαιοχριστιανικῶν στρωμάτων δὲν ἀνεζήτησα τὰ μακεδονικὰ κτίσματα. Εὐθὺς ἐκ πρώτης στιγμῆς ὡδηγήθην εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ ἐκ τῶν ἑξῆς παρατηρήσεων.

Εἰς δύο σημεῖα εἴκασα εἰσόδους εἰς τὸν περίβολον τοῦ Δίου μίαν εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν καὶ ἄλλην εἰς τὸ ΝΑ τεῖχος, ἂν καὶ οὐδὲ ἴχνος πύλης διεσώθη εἰς αὐτά. Ὡρισμέναι ὁδοὶ ἐκ τῶν περιχώρων καὶ ἐκ τῶν ἀπωτέρω τόπων ὡσαύτως, φέρουσι καὶ ἔφερον βεβαίως πάντοτε εἰς τὰς εἰσόδους ταύτας. Ἀλλ' εἰς τὸ βόρειον τεῖχος, πρὸς τὸ ὁποῖον μεγάλη ὁδὸς ἔφερεν ἐξάπαντος ἐπίσης, σώζεται κάλλιστα καὶ ἡ πύλη. Ὑπὸ τῶν χωρικῶν καὶ χαρακτηρίζεται αὕτη μὲ τὸ ὄνομα «Πόρτες»· ἦτο δὲ φαίνεται καὶ ἡ σπουδαιοτέρα πάντοτε. Τὸ ἄνοιγμα, τὸ ἀκριβὲς πλάτος καὶ αἱ ἐκ μεγαλολίθων ὑψηλῶν παραστάδες αὐτῆς, κατακείμεναι νῦν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, εἶναι συμφανῆ πάντα. Ἐκεῖ καὶ τὸ

ἔδαφος ἔσωθεν εἶναι στρωμένον μὲ μεγάλας καὶ παχείας πλάκας, ἐμφαινούσας τὴν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ περιβόλου κατευθυνομένην ἔξωθεν σημαντικωτέραν ὁδόν, πλάτους ὑπὲρ τὰ τέσσαρα μέτρα καὶ μὲ περιθώριον ἐξ ὀρθοστατῶν μακρῶν ὀγκηρῶν λίθων, κροκκαλοπαγῶν. Ἤρκεσε ὀλίγη παρακολούθησις αὐτῆς διὰ μέσου ὑψηλῶν πυκνῶν θάμνων, ἔπειτα δὲ βαθμηδὸν διὰ τῶν σιτοφόρων ἀγρῶν, διὰ νὰ πιστοποιήσω, κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ τῆς πύλης γραμμὴν πάντοτε, τὴν ὁδὸν ταύτην καλῶς σωζομένην εἰς μικρὸν βάθος ὑπὸ τὸ ἀροτριώμενον ἔδαφος καθ' ὅλην της τὴν ἔκτασιν μέχρι διακοσίων μέτρων. Διὸ καὶ δὲν ἀμφέβαλλα πλέον ὅτι αὐτη ἦτο ἡ κεντρικὴ πρὸς τὸ τέμενος καὶ τὸν ναὸν ἢ τὸν βωμὸν φέρουσα ἐκ τῆς Μακεδονίας τοῦ κέντρου καὶ τοῦ βορρᾶ ὁδὸς καὶ νὰ ὀνομάσω μάλιστα αὐτήν, καθόσον παρετείνετο ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ Δίου, Ἱερὰν ὁδόν.

Συγχρόνως παρὰ τὸν μνημονευθέντα ὄχθον, πλησιέστερον κάπως πρὸς τὸ ΝΑ τεῖχος, ἀπεκάλυπτα ἄλλην μίαν ὁδὸν ὁμοίαν ἐντελῶς πρὸς τὴν ἀνωτέρω, ἀρκετὰ μόνον στενωτέραν, πλάτους μέτρων 3,30, καὶ ταύτην πάλιν στρεφομένην κατ' εὐθεῖαν γωνίαν ἐγγὺς ἄλλου μικροῦ ὄχθου, ἤτοι σωροῦ ἐρειπίων παλαιοῦ κτίσματος, πρὸς τὴν ὡς εἶπα κεντρικὴν ἢ ἱερὰν ὁδόν. Πλάτος αὐτη ἔχει μ. 3,78, κατὰ δὲ τἆλλα εἶναι ὁμοίως ἀμφότεραι πρὸς τὴν ἱερὰν ὁδὸν κατεσκευασμέναι. Ἡ τοῦ μικροτέρου πλάτους μέτρων 3,30 κατευθύνετο προφανῶς πρὸς τὴν εἴσοδον τὴν ἀπὸ νοτιονατολῶν. Ὀλίγον ὅμως πρὶν φθάσῃ εἰς αὐτήν, τὴν εὗρον κατεστραμμένην πρὸ πολλοῦ ὡς φαίνεται ὑπὸ τῶν ἀνέκαθεν καλλιεργούντων τοὺς ἀγροὺς ἐκεῖ, διότι παλαιόθεν πρέπει νὰ εἶχε μείνῃ ἕνεκα τῆς χαμηλότητος τοῦ ἐδάφους ἀποκεκαλυμμένη πάντοτε. Εἰς τὴν εἴσοδον ἐδῶ τὴν ἀπὸ ΝΑ τὸ τεῖχος εἰς τὴν μόνην σωζομένην κατωτάτην στρῶσίν του φαίνεται ἔχον πάχος μέτρων τριῶν. Ἀλλὰ τὴν ἀκριβεστέραν ἐξέτασιν τοῦ πράγματος ἀφῆκα δι' ἄλλην περίστασιν. Πάντως ὅμως εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ λείπῃ μία εἴσοδος καὶ πύλη ἐπομένως· διότι καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς νοτιανατολικῆς πλευρᾶς τοῦ τείχους, διατρέχοντος πολὺ ὑψηλὸν ὄχθον ὑπεράνω τῆς τάφρου, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ ἄλλη θέσις πρὸς εἴσοδον. Ἡ δὲ βατὴ ὁδὸς ἡ ἀπὸ Καρίτσας καὶ τῶν περὶ αὐτὴν τόπων πρὸς τὴν Μαλαθριὰ φέρει καὶ σήμερον διὰ τῆς μεγάλης πύλης (Πόρτες) τοῦ βορείου τείχους καὶ τῆς πόλεως Δίου (σήμερον λέγεται τοῦτο Κάστρο), πρὸς ταύτην τὴν ΝΑ εἴσοδον τοῦ φρουρίου, ἐξ ἧς ἄρχιζέ ποτε καὶ ἡ ἀρχαία πλακόστρωσις τῆς ἐσωτερικῆς ὁδοῦ τοῦ πλάτους τῶν μέτρων 3,30.

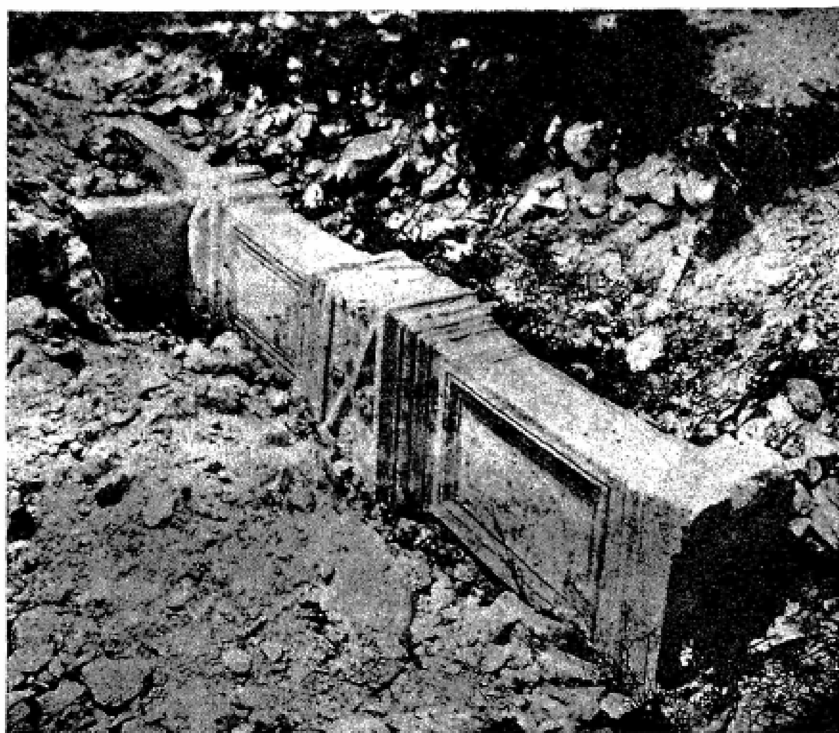
*

Ἀλλ' ἐδῶ πρέπει νὰ ὑπομνήσω ὅσα παρεπάνω ἐλέχθησαν περὶ τῆς φροντίδος τοῦ Ἀρχελάου πρὸς κατασκευὴν ὁδῶν «εὐθειῶν» ἀνὰ πᾶσαν τὴν χώραν.

Τὸν πέμπτον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα ὅτε ὁ Ἱππόδαμος ἐρρυμοτόμει τὸν

Πειραιᾶ, εἰσήγετο βεβαίως ἕνας σπουδαῖος νεωτερισμός, προκειμένου περὶ ὁδοποιίας, εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ Ἀρχέλαος ἐμιμεῖτο τὸ παράδειγμα τῶν ἐνδόξων Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων ἴσως ἑλληνικῶν πόλεων καὶ ἔκαμνε τὸ αὐτὸ εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐν γένει διὰ τὰς μεγάλας συγκοινωνίας τοῦ κράτους του, τὸ ὁποῖον ἦτο μία μεγαλογραφία τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν, δυνάμενον νὰ περιλάβῃ ἐν ἑαυτῷ πλειστάκις τὴν

Μέτωπον τοῦ ἀρχαίου τείχους ἐπισκευασθὲν διὰ λίθων ῥωμαϊκοῦ μνημείου.

Ἀττικὴν τῶν Ἀθηναίων καὶ τὴν Λακωνικὴν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ λαὸν εἶχεν ὁμογενῆ, δυνατὸν καὶ πλούσιον, ἀσυγκρίτως πολλαπλάσιον. Δὲν εἶναι ἄρα παράδοξον ὅτι ἡ ὁδοποιία εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν δὲν ἐσταματοῦσεν ἐμπρὸς εἰς τὰς πύλας τῶν πόλεων, ἀλλ' ἐξετείνετο καὶ ἐντὸς αὐτῶν. Τὸ Δῖον ἦτο προφανῶς δημιούργημα κυρίως τοῦ Ἀρχελάου, πάντως κατὰ ἕνα γενικώτερον σχέδιον περὶ τῆς ἀναδείξεως αὐτοῦ ὡς σπουδαίου κέντρου τῆς χώρας του, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ λάμψῃ καὶ εἰς τὰ ὄμματα τῶν ξένων. Δυνάμεθα οὕτω ἀσφαλῶς νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ μεγάλη ὁδὸς ἀπὸ τῆς κεντρικῆς καὶ ἄνω Μακεδονίας,

ἥτις ἔφερεν ἐξάπαντος πρὸς τὴν Πιερίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν, διερχομένη διὰ τοῦ Δίου, ἤγγιζε τὰς πύλας του. Τί ἄλλο λοιπὸν ὡραιότερον εἶχεν ὁ Ἀρχέλαος τότε νὰ πράξῃ εἰς τὸ ἀνακαινιζόμενον καὶ πολλαχῶς ἐξωραϊζόμενον Δῖον, παρὰ ἐφαρμόζων τὸ σύστημα τῆς ὁδοποιίας εἰς τὴν ἀντιπαρερχομένην ἢ μᾶλλον αὐτὸ τοῦτο διερχομένην τὸ Δῖον, τὴν πόλιν τῆς ἐκλογῆς του, μεγάλην τῆς χώρας λεωφόρον, νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτὸ ὁμοίως καὶ εἰς τὴν εἰσερχομένην καὶ διασχίζουσαν τὸ Δῖον πομπικὴν ὁδὸν καὶ οὐχ ἧσσον εἰς τὰς λοιπὰς παρ' αὐτήν, μικροτέρας ῥύμας καὶ ὁδοὺς τῆς πόλεως.

Τὸ σύστημα δὲ τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι ἁπλοῦν καὶ πρόσκαιρον. Δύσκολα θὰ εἶχε καταδεχθῇ ὁ βαρὺς Θουκυδίδης νὰ κάμῃ λόγον περὶ αὐτοῦ, ἂν ἦτο τοιοῦτο, καὶ ἂν ἑπομένως δὲν ἦτο διὰ λόγους ἐξαιρετικοὺς ἄξιον τῆς προσοχῆς του. Οἱ ἐξαιρετικοὶ δὲ λόγοι ἦσαν ὅτι ἦτο κάτι τι σπουδαῖον. Οἱ Ἕλληνες εἶχον βέβαια καὶ ὁδούς τινας μεγάλης συγκοινωνίας, διὰ τῶν ὁποίων καὶ εἰς τοὺς Δελφοὺς καὶ εἰς τὴν Ὀλυμπίαν μετέβαιναν, ἀφοῦ ἐδέχθησαν καὶ ὅμοιον πλάτος τῶν ἐπ' αὐτῶν τροχιῶν τῶν ἁμαξῶν των. Ἀλλ' ἔχομεν πλεῖστα μαρτύρια περὶ τῆς ποιότητος τοῦ συστήματος τῆς ὁδοποιίας των εἰς τὰς πολλαχοῦ ἀποκαλυφθείσας φυσικὰς τροχιὰς ἐπὶ τῶν ὀρεινῶν ὁδῶν τῆς χώρας. Ἐγὼ παρέσχον τοιαῦτα παραδείγματα καὶ ἐκ τῆς Λακωνικῆς ἄλλοτε καὶ τελευταίως ἐκ τοῦ Μαραθῶνος. Οὔτε εὐθεῖαι ὅμως ἦσαν αἱ ὁδοὶ αὗται οὔτε πλακόστρωτοι. Τοιοῦτον ἄρα σύστημα εὐθείας χαράξεως καὶ πλακοστρώσεως πρέπει νὰ εἶχεν ἀποδεχθῇ καὶ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν χώραν του μόνον ὁ Ἀρχέλαος, ὅπως δηλαδὴ καὶ βλέπομεν αὐτὸ ἐντὸς τοῦ Δίου. Ἀλλὰ καὶ αἱ τῆς ὑπαίθρου διάβροχοι καὶ φοβερὰ πηλώδεις λεωφόροι τῆς Μακεδονίας δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶναι ἢ κάτι τι ὅμοιον ἢ καὶ τὸ αὐτὸ ἴσως πολλαχοῦ, ὅπερ μᾶς ἀπεκαλύφθη εἰς τὸ Δῖον εἰς τρεῖς ὁδοὺς τῆς μικρᾶς πόλεως, αἱ ὁποῖαι δὲν θὰ ἀπήτουν κἂν τόσην πρόνοιαν, ἐκ μέρους τῶν κατασκευαστῶν, ἂν δὲν ὑπηγόρευεν αὐτὰς κάποιο γενικώτερον καὶ μεγαλοπραγμονέστερον κρατικὸν σχέδιον, εἰς μεγάλην κλίμακα ἐφαρμοσθέν.

*

Ἡ Ἱερὰ ὁδὸς (ἂς ὀνομάσω οὕτως αὐτὴν πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν ἄλλων) δὲν τελευτᾷ εἰς τὸ σημεῖον, μέχρι τοῦ ὁποίου τὴν ἀπεκάλυψα. Ὅταν ἐπαναληφθῇ προσεχῶς ἡ ἀνασκαφή, θὰ φανῇ ποῦ κατευθύνετο περαιτέρω. Φαντάζομαι καὶ ἐλπίζω πρός τι σημαντικὸν κτίσμα, ἀγορὰν ἢ πλατεῖαν, ἢ ἴσως καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ τέμενος, τὸ ποθεινότατον σημεῖον τῆς συμπάσης ζητήσεώς μου.

Ἀλλ' εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ἔφθασα, διάβροχον ἐντελῶς καὶ πηλῶδες, διότι παράκειται εἰς τὸ ἐντὸς τοῦ Δίου ἀπὸ αἰώνων βεβαίως ἐκταθὲν ἕλος, ἀφοῦ τὰ ὕδατα τοῦ ἔξωθεν παραρρέοντος Βαφύρα εἰσῆλθον ἐντὸς τοῦ βορειοανατολικοῦ τείχους, εἰς τὸ σημεῖον λέγω, μέχρι τοῦ ὁποίου ἔφθασεν ἡ ἀποκάλυψις τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ, εὑρῆκα μόνον λείψανα τοίχων καὶ ἐρειπίων ῥωμαϊκῶν·

Μεταξὺ τῶν σωρῶν τούτων λίθων καὶ πλίνθων ἐξῆλθεν εἰς φῶς μία μαρμαρίνη, πολὺ καλὰ διατηρημένη κεφαλὴ ἀγάλματος νεανίου καὶ ποὺς μαρμαρίνης τραπέζης μετ' ἀγαλματίου προσφυομένου εἰς τὸ αὐτὸ μάρμαρον τοῦ ποδός. Τοῦτο εἶναι ἔργον ἐντελῶς ὅμοιον πρὸς ὅσα ἐκ ῥωμαϊκῶν καὶ ἑλληνιστικῶν χρόνων εἶναι γνωστά. Ἀρκετὰ τοιαῦτα ἔχει καὶ τὸ ἐν Ἀθήναις ἐθνικὸν μουσεῖον ἐκ διαφόρων τόπων ἀποκείμενα εἰς τὰς ἀποθήκας. Καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ ἀγάλματος τοῦ νεανίου πρέπει νὰ εἶναι ὑστέρων ἑλληνιστικῶν ἢ καλῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων, διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ τραχήλου καὶ τοῦ λαιμοῦ κατερχομένης πλουσίας κόμης καλοῦσα κάπως εἰς παραβολὴν πρὸς τὸν τύπον Εὐβουλέως ἢ καὶ Ἀλεξάνδρου, καὶ ἴσως μᾶλλον εἶναι ἡγεμονίδου τινὸς Μακεδόνος. Ὁ ἀγρὸς ὅμως, εἰς τὸν ὁποῖον ἔφθασα σκάπτων καὶ ἀποκαλύπτων τὴν Ἱερὰν ὁδόν, κείμενος ἐπὶ ὑψηλοτέρου κάπως ἐπιπέδου καὶ παρακείμενος εἰς ὄχθον πάλιν πλήρη ῥωμαϊκῶν κεράμων καὶ πλίνθων, πρέπει νὰ κρύπτῃ ἀρχαῖα κτίσματα.

Μαρμαρίνη Κεφαλὴ ἀκερσικόμου νεανίου.

Εἰς αὐτὸν εὑρέθη ἄλλοτε κορμὸς ῥωμαϊκοῦ ἀγάλματος. Αὐτὸς δὲ εἶναι ὅστις ἐκαλύφθη ἐν παλαιοῖς ἤδη χρόνοις ὑπὸ στρώματος ἰλύος ποταμοῦ πάχους ἑνὸς σχεδὸν μέτρου ὑπὲρ τὸ ῥωμαϊκὸν ἔδαφος, ἐκ τῶν ὑδάτων τῶν ξηροποτάμων, τὰ ὁποῖα πολλάκις εἰσῆλθον ὁρμητικὰ ἐντὸς τοῦ Δίου καὶ ἔτι καὶ σήμερον εἰσέρχονται εἰς αὐτό. Ἴσως ἐντεῦθεν δὲν θὰ ἀπέχῃ πλέον εἰμὴ

ὀλίγα μέτρα τὸ τέμενος ἢ ἄλλο τι σπουδαῖον κτίσμα τῆς ἀρχαίας πόλεως. Δὲν εἶναι δὲ πλέον μεγάλη (διακοσίων περίπου μέτρων) καὶ ἡ ἀπόστασις μέχρι τοῦ νοτιοανατολικοῦ τείχους τοῦ περιβόλου, ὅπου τὸ ἔδαφος, πλῆρες κεράμων, εἶναι πολὺ ὑψηλότερον, διότι ἐκεῖ πιθανώτατα κρύπτονται ἀρχαῖα κτίσματα. Καὶ ἔξωθεν τῆς γωνίας ταύτης, ἔξωθεν δηλονότι τοῦ τείχους, τὸ πρόχωμα αὐτοῦ ὑψοῦται ἀρκετὰ ὑπὲρ τὸ ἔδαφος τοῦ μνημονευθέντος ῥυακίου τοῦ Ἁγιάσματος τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Πάμπολλοι εἶναι ἐνταῦθα οἱ λαξευτοὶ ὀγκόλιθοι, οἵτινες ἀνῆκον ἴσως εἰς τὸ τεῖχος ἢ εἴς τινα πύργον ἢ καὶ κτίσμα τι ἄλλο μέγα ῥωμαϊκὸν μαῦλον. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἡ σκαπάνη μόνον δύναται νὰ διαφωτίσῃ καλλίτερα τὰ πράγματα Πρὸς τοῦτο δὲ χρειάζεται ἀκόμη ἀρκετὴ ὑπομονή, κατὰ τὸ παρὸν δὲ δὲν βλέπω ἐνώπιόν μου ἐδῶ, παρὰ μόνον κατώτερα ῥωμαϊκὰ λείψανα.

Ὄφις ἀνέρπων εἰς τὴν δεξιὰν πλαγίαν πλευρὰν τοῦ ποδὸς τῆς τραπέζης.

*

Εἰς τὸν ὄχθον, περὶ τοῦ ὁποίου πρῶτον ὡμίλησα, ὑπεράνω τῆς ὑπ' αὐτὸν φερούσης πλακοστρώτου ὁδοῦ τῶν μ. 3,30, ἀπεκαλύφθη μεταξὺ τῶν λειψάνων προφανῶς τῆς ἐσχάτης ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς τοῖχος καλῶς κτισμένος, στερεός, ἀνήκων εἰς παλαιοχριστιανικὴν βασιλικήν. Αὕτη ἀπεδείχθη ἔχουσα μῆκος τεσσαράκοντα περίπου μέτρων καὶ πλάτος περὶ τὰ εἴκοσι. Σῴζονταικίονες ἀρκετοὶ ὁλόκληροι ἢ τεθραυσμένοι, πλακίδια ἐκ τοῦ μαρμαρίνου της δαπέδου, ψῆφοι εὑρέθησαν ἐκ ψηφιδωτῶν

αὐτῆς καὶ τεμάχιον κονιάματος χρωματιστοῦ ἐκ τοιχογραφιῶν ἢ διακοσμήσεων. Παρὰ τὸν τοῖχον ὅμως εὑρέθη ἓν τεμάχιον δωρικοῦ κιονοκράνου μὲ ἐπίχρισμα μαρμαροκονίας καλῶν ἑλληνικῶν χρόνων ἢ ἑλληνιστικῶν ἴσως, ἐντειχισμένοι δὲ παρατηροῦνται κολοσσιαῖοι λαξευτοὶ λίθοι, ἀνήκοντες προφανῶς εἰς κτίσμα ἑλληνικῶν ἢ ἑλληνιστικῶν χρόνων καταρρεῦσαν ἢ κρημνισθέν, ἐξ οὗ παρελήφθησαν διὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν.

Ἀλλὰ τὸ ὑποθετικὸν κτίσμα τοῦτο δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔκειτο εἰς ἄλλην θέσιν παρὰ εἰς τὸν αὐτὸν ὄχθον ὅπου ἐκτίσθη ἡ ἐκκλησία, διότι μακρόθεν πως δὲν σύρονται τοιούτων διαστάσεων ὀγκόλιθοι εἰς μικρολίθους τοίχους. Καὶ οὕτω δυνάμεθα νὰ ἐλπίσωμεν ὅτι ἐκεῖ ἀκριβῶς θὰ κρύπτωνται καὶ τὰ λοιπὰ αὐτοῦ λείψανα.

Ταῦτα ὅμως τὰ λείψανα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ζητηθοῦν ἀμέσως τότε κατὰ τὴν σκαφήν, ἄνευ βλάβης τῆς ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο θὰ ζητηθοῦν μὲ ἀβλαβῆ τρόπον καὶ διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ χριστιανικοῦ κτίσματος, κατὰ τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἀνασκαφῶν.

Ἀλλ' ἠδυνήθην νὰ διαπιστώσω τόσο μόνον, ὅτι ἡ ἐκκλησία δὲν ἐκτίσθη ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους ἀλλ' ἐπὶ ἐρειπίων ἄλλου παλαιοτέρου οἰκοδομήματος. Πάντως καὶ ἐδῶ ὁ καιρὸς μόνον θὰ διδάξῃ περὶ τίνος πρόκειται.

Τὴν ἐκκλησίαν ὠνόμασα προσωρινῶς παλαιοχριστιανικήν, διότι εἰς τὰ καλύψαντα αὐτὴν χώματα καὶ μεταξὺ τῆς ἀπειρίας θραυσμάτων ἢ ὁλοκλήρων πλίνθων, τινῶν μὲ τὸ βιομηχανικὸν σῆμα ΔΙΟΥ καὶ παρακείμενον μικρὸν σταυρόν, εὑρέθησαν καὶ ῥωμαϊκὰ νομίσματα μέχρις Οὐάλεντος μόνον, ἐκτὸς ἑνὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Πους τραπέζης μετὰ προσφυομένου εἰς αὐτὴν Ἀπόλλωνος ἢ Διονύσου.

Αὐτὴ δὲ καθ' ἑαυτὴν ἡ ἐκκλησία δὲν μοὶ φαίνεται πάλιν ἅπαξ τότε κτισθεῖσα καὶ συγχρόνως περίπου καταστραφεῖσα, διὰ νὰ παραμείνῃ ὡς ἐρείπιον μέχρις ἡμῶν.

Ὁ ἰδὼν αὐτὴν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν βυζαντηνολόγος καθηγητὴς τοῦ Ἀθήνησι Πανεπιστημίου κ. Γ. Σωτηρίου, κρίνων ἐκ τῆς μορφῆς τοῦ Ἱεροῦ της (τοῦ Ἁγίου Βήματος ὡς ἄλλως λέγομεν), τῆς χαρακτηριζομένης ὡς «συνθρόνου» (πρβ. Α. Ὀρλάνδου περὶ παλαιοχριστιανικῶν ναῶν Λέσβου) ἐθεώρησεν αὐτὴν ἑνιαῖον κτίσμα. Ἀλλ' ἐγὼ προχωρήσας κατόπιν περισσότερον

εἰς βάθος, παρετήρησα ὅτι πρέπει νὰ πρόκειται μᾶλλον περὶ δύο ἀλλεπαλλήλων. Διότι πρῶτον ἀπήντησα εἰς τὸ βάθος τοῦτο ἄλλο δάπεδον αὐτῆς ἐκ πλίνθων ὄχι ἐπὶ τῆς πλατείας πλευρᾶς των κατακεκλιμένων ἀλλ' ἐπὶ τῆς στενῆς ῥάχεως καὶ πρὸς σχηματισμὸν ἅμα, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μεσαίου κλίτους, ἑνὸς μικροῦ κύκλου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀκτινοειδῶς εἶναι τοποθετημένα κοσμηματικῶς τὰ ἐδῶ πλινθία. Τὸ βάθος τοῦτο εὑρίσκεται πέντε σχεδὸν μέτρα ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐπιφάνειαν τοῦ ὄχθου· ἐνῷ τὸ ὑπ' αὐτὴν εἰς ὀλίγον μόνον βάθος κείμενον ἀνώτερον δάπεδον σύγκειται ὡς εἶπα, ἐκ πλακιδίων μαρμαρίνων, ἐπὶ τούτου δὲ τοῦ δαπέδου κεῖνται οἱ λίθινοι μονοκόμματοι κίο-

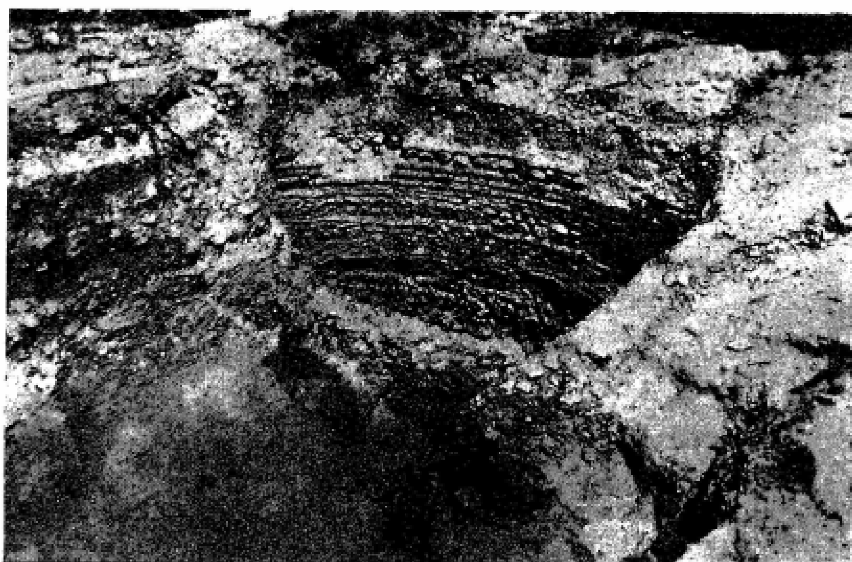

Μονόλιθοι κίονες τῆς βασιλικῆς ὑπὸ τὰς παρακειμένας βάσεις τοῦ νοτίου κλίτους.

νες μὲ τὰς παρακειμένας βάσεις των, ἐξ ὧν κατέπεσαν, συμφανεῖς καὶ καλῶς διατηρουμένας, πρὸς σχηματισμὸν τῶν δύο ἑκατέρωθεν στενῶν κλιτῶν τῆς βασιλικῆς. Πρὸς δὲ τούτοις εἰς βάθος ἄνωθεν ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὄχθου τριῶν μέτρων, παρετήρησα δύο καλῶς σωζομένους τάφους. Οὗτοι ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐσκάφησαν ἐκεῖ εἰς τοσοῦτον βάθος, ἀλλὰ μόνον ὅταν τὸ καλύψαν τὴν παλαιοτέραν ἐρειπωθεῖσαν ἐκκλησίαν χῶμα εἶχεν ἀνέλθη ἤδη μέχρι δύο μέτρων. Ὅτε δὲ καὶ αὕτη ἡ τότε ἐπιφάνεια εἶχεν ἀνέλθη, ἢ ἐπίτηδες εἶχεν ἀναβιβασθῇ πρὸς ἰσοπέδωσιν, εἰς νέον ὕψος, μόνον τότε ἐκτίσθη ἡ βασιλικὴ μὲ τὸ μαρμάρινον δάπεδον καὶ τοὺς κίονας τῶν κλιτῶν.

Δυστυχῶς πᾶσαι αἱ παρατηρήσεις μου αὗται περιωρίσθησαν κατ' ἀνάγκην

εἰς ὄρυγμα βαθὺ περιλαμβάνον μόνον τὸ Ἱερὸν μὲ τὸ «σύνθρονον» σχῆμά του καὶ τὸ πρὸ αὐτοῦ μέρος τῆς ἐκκλησίας· διότι πᾶσα περαιτέρω σκαφὴ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ μόνον μὲ καταστροφὴν ὅλης τῆς ἀνωτέρας βασιλικῆς μὲ τοὺς κίονας καὶ τὸ μαρμάρινον δάπεδόν της καὶ πάντα τὰ ἐπ' αὐτοῦ. Διὸ ἀναζητῶν τὴν περαιτέρω ἔκτασιν τῆς βασιλικῆς, παρηκολούθησα μόνον τὸν μνημονευθέντα ἐξωτερικὸν βόρειον τοῖχον τῆς ἐκκλησίας καὶ ὅτε ἔφθασα εἰς τὸ δυτικώτατον αὐτοῦ ἄκρον (τὸ Ἱερὸν κεῖται ἐννοεῖται ἀνατολικῶς), δηλαδὴ εἴκοσι μέτρα περαιτέρω πρὸς δυσμάς, μόνον ἐκεῖ ὑπερβὰς τὸν τοῖχον εἰσῆλθα

Τὸ ἱερὸν τῆς βασιλικῆς.

πάλιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀπεκάλυψα οὕτω ἐδῶ τὴν συνέχειαν τοῦ μνημονευθέντος μαρμαρίνου δαπέδου τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ὅπου πρέπει νὰ ζητηθῇ καὶ ἡ ἐκ δυσμῶν κυρία αὐτῆς εἴσοδος, ἐσταμάτησεν ἡ ἀνασκαφὴ διὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ προσεχῶς, ὄχι μόνον εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ περαιτέρω παρὰ τὴν νοτίαν αὐτῆς πλευρὰν ἐπὶ τοῦ μεγάλου παρακειμένου καλλιεργουμένου ἀγροῦ, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ἐξωγκωμένη ὡς ῥάχη, διότι πιθανώτατα καὶ αὐτὴ καλύπτει ἐρείπια κτισμάτων ἢ ἐξαρτημάτων τῆς ἐκκλησίας.

Ὑπὸ τὸ κατώτερον, ἐκ πλινθίων δάπεδον πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ἱεροῦ, καὶ ὑπὸ τὸν τοῖχον αὐτοῦ διευθυνόμενον, παρετήρησα μικρὸν ὀχετίσκον τετραγωνικόν, διὰ τοῦ ὁποίου δὲν φαίνεται ἀκόμη πόθεν διωχετεύοντο νερά.

Ἀλλὰ πάντα ταῦτα δὲν ἐξηγοῦνται, παρὰ ὅταν δεχθῶμεν ὅτι καὶ ἡ πρώτη κάτωθεν ἐκκλησία μὲ τὸ ἐκ πλινθίων δάπεδον ἐκτίσθη ἐπὶ ἐρειπίων καὶ αὐτή, ἄδηλον τίνων κτισμάτων. Ἐκεῖ δὲ ἀκριβῶς παρετηρήθη ὅτι τὸ ὑποκείμενον στρῶμα εἶναι ὄχι χῶμα στερεόν, φυσικόν, ἀλλὰ χαλαρὸν καὶ ὑπομέλαν ὡς πεπυρακτωμένον. Τοῦτο ὅμως περιορίζεται εἰς ἓν σημεῖον μόνον. Κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ οὐδεμίαν ἀσφαλῆ ἔνδειξιν βλέπω προϋπάρξεως ἀρχικοῦ ἑλληνικοῦ στρώματος ὑπὸ τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν, ἀλλὰ μόνον τὸ ὑποθέτω καὶ τὸ θεωρῶ πιθανόν, μέχρις οὗ βεβαιωθῶ περὶ τοῦ ἐναντίου.

Μεγαλόλιθοι ἐξ ἀρχαίου κτίσματος ἐντειχισμένοι εἰς τὴν βασιλικήν.

Καὶ εἰς τὸν παρακείμενον, κεράμων καὶ πλίνθων θραύσματα πολλὰ παρουσιάζοντα ἀγρόν, ἐδοκίμασα εἰς μικρὸν ἐν αὐτῷ ὕψωμα νὰ ἐξετάσω εἰς ὀλίγον βάθος τὸ χῶμα, ἀλλὰ δὲν εὗρον τίποτε ἄλλο πλὴν θραυσμάτων κεράμων καὶ πλίνθων ῥωμαϊκῶν καὶ ἐδῶ.

Τοιουτοτρόπως πανταχοῦ δύναμαι νὰ εἴπω, ὅπου βαθύτερα ἢ ἐπιπολαίως ἔσκαψα, ἀνεγνώρισα μόνον ῥωμαϊκὰ λείψανα, πλὴν ἐννοεῖται τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν λαμπρῶν ὁδῶν τῆς πόλεως· ἐσχάτης μάλιστα ἐποχῆς ῥωμαϊκά, ἀλλ᾿ οὔτε καὶ κτίσμα κυρίως οὐδὲν ῥωμαϊκόν, ἀλλὰ μόνον ὑλικὸν λίθων, πλίνθων καὶ ἀσβεστοκονιάματος ἢ τοίχους ἀσημάντους. Ἓν μόνον, ἐξάπαντος ῥωμαϊκὸν κτίσμα, εὑρῆκα εἰς ἄλλην θέσιν καὶ ὄχι εἰς τὰς ἀνωτέρω, καλλιτέρας δὲ ἐποχῆς, παρὰ ἐκείνην καθ᾿ ἣν ἀνεγείρετο ἡ παλαιοχριστιανικὴ ἐκκλησία, καθὼς ἀπέδειξεν ἀποκαλυφθεῖσα μετὰ σκαφὴν ὅλη του ἡ κατασκευή.

*

Εἰς τοῦτο ἐπεσύρθη ἡ προσοχή μου ἐκ δύο μεγαλολίθων ὀρθῶν ὑψηλῶν τετραγωνικῶν ἀνυψουμένων ἱκανῶς ὑπὲρ τὸ ἔδαφος καί, ὡς ἐδυνάμην νὰ εἰκάσω, κατὰ χώραν ἱσταμένων. Ἐπειδὴ ἐφαίνοντο ἐγγίζοντες σχεδὸν τὸ νοτιοδυτικόν, τὸ πρὸς τὸν Ὄλυμπον τεῖχος τοῦ περιβόλου, καὶ εἶχον ὁμοιότητα πρὸς ὑψηλὰς παραστάδας, ἂν καὶ ὀγκωδεστέρας τῶν παραστάδων τῆς μνημονευθείσης μεγάλης πύλης τοῦ βορείου τείχους, ὑπέθεσα καὶ ἐδῶ κρυπτομένην ὁμοίαν πύλην. Τὸ πᾶν ὅμως ἦτο ἐδῶ σκεπασμένον ὑπὸ ὑψηλοῦ σωροῦ χωμάτων καὶ πλήθους πετρῶν, τὸ τεῖχος δὲ ἀπεκάλυψα κατόπιν ἐγγύτατα πρὸς τὰς

Παραστάδες καὶ ἄλλοι λίθοι ἐκ ῥωμαϊκοῦ κτίσματος.

ὑποθετικὰς παραστάδας, προφανῶς ἐπιδιορθωθὲν εἰς κακοὺς χρόνους, ὡς ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ὑλικοῦ τῶν λίθων, ὅλως διαφορετικοῦ τοῦ ὑλικοῦ τῶν μεγάλων λαξευτῶν λίθων τοῦ ἀρχαίου τείχους, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς κατασκευῆς του. Διὰ τοῦτο ὑπέθεσα κατ᾿ ἀρχὰς ὅτι πύλη τις ἐκεῖ ἴσως ὑπῆρχεν, ὅταν ὅμως τὸ ἀρχαῖον τεῖχος ἀκόμη ἦτο ἀλώβητον, καθόσον μάλιστα καὶ αἱ παραστάδες, μετὰ τῶν βάσεών των ἀποκαλυφθεῖσαι κατόπιν, ἀπεδείχθησαν ὅτι δὲν κεῖνται εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ ἐξ ἐπιδιορθώσεως μεταγενεστέρας προελθόντος τείχους. Ἀλλ᾿ ὅτε ἀπεμακρύνθησαν κατόπιν τὰ χώματα, ἀπεκαλύφθη ὑπ᾿ αὐτὰ ἕνα τετράγωνον πέντε περίπου μέτρων, εἰς τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς ἀνῆκον καὶ οἱ δύο ὀρθοὶ μεγαλόλιθοι, ἴσως ὡς παραστάδες εἰς ἰδικήν του εἴσοδον.

Ἄλλως τὸ τετράγωνον παρουσιάσθη ὡς δωμάτιον μὲ ἰσχυροτάτους τοίχους κτισμένους διὰ λαξευτῶν μεγαλολίθων καὶ μὲ καμάραν ὡς σκέπην ποτέ, τῆς ὁποίας μεγάλα τμήματα ἐκ πλίνθων ἐκτάκτου μεγέθους καὶ πάχους δι᾽ ἀμμοκονίας παχυτάτης στερεώτατα συγκολλημένων, διεσώθησαν, κατακείμενα εἰς τὸ δωμάτιον ὅπως κατέπεσαν εἴς τινα παλαιὰν ἐποχὴν ἐπὶ τοῦ δαπέδου του. Περὶ τοῦ προορισμοῦ ὅμως τοῦ δωματίου τούτου, καὶ ἀφοῦ ἐκαθάρισα τὸ δάπεδον, τίποτε δὲν ἠδυνήθην πιθανώτερον νὰ εἰκάσω παρὰ ὅτι ἦτο ἴσως δεξαμενὴ ὕδατος, ἂν καὶ ὁ ἴδιος πάλιν εὑρίσκω ὅτι τοῦτο δι᾽ ἄλλους λόγους δὲν φαίνεται ὀρθόν. Εἶναι περίεργον ὅμως ὅτι οἱ τοῖχοι ἔχουν καὶ ἀντιστηρίγματα ἰσχυρά, ὡσὰν νὰ ὑπεβάσταζον μέγα βάρος ἔσωθεν πρὸς τὰ ἔξω ὠθοῦν τοὺς πολὺ ἰσχυροὺς ἤδη τοίχους, ὑπέθεσα διὰ τοῦτο ὅτι ἴσως τὸ μικρὸν κτίσμα εἶχεν ἀρχικῶς μόνον τοιοῦτον προορισμόν, νὰ εἶναι δηλονότι δεξαμενὴ κρήνης, διότι ἔμπροσθεν αὐτοῦ φαίνεται ἀκόμη ὅτι ἐξετείνετο χῶρός τις ὡς μικρὰ πλατεῖα τρόπον τινά. Ἀκριβέστερόν τι ὅμως ἄλλο δὲν ἔχω νὰ εἰπῶ. Πάντως εἶνε ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἂν καὶ καλῆς ἐποχῆς. Τὰ τοῦ τείχους δὲ τῆς πόλεως χρῄζουσιν ἐδῶ καλλιτέρας ἐξετάσεως, διότι καὶ ὀλίγον παρέκει φαίνεται πῶς τοῦτο ἐπιδιωρθώθη ἔν τινι καιρῷ ἀνάγκης, ἀφαιρεθέντων λίθων ἔκ τινος ῥωμαϊκοῦ μνημείου διὰ νὰ χρησιμοποιηθῶσι πρὸς τὴν στιγμιαίαν χρείαν τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ περιβόλου.

Τόσα καὶ τοιαῦτα εἶναι ὅσα ἐπετεύχθησαν κατὰ τὴν πρώτην τὸ παρελθὸν θέρος συντελεσθεῖσαν ἀνασκαφήν, περιμένοντα συμπλήρωσιν πρῶτον τῆς περὶ αὐτὰ ἐρεύνης, καὶ τῆς ζητήσεως κατόπιν ἐπέκτασιν, μὲ πλείονας διασαφήσεις σκοτεινῶν σημείων καὶ εἰς αὐτὴν καὶ εἰς ἄλλας θέσεις τῆς πόλεως.

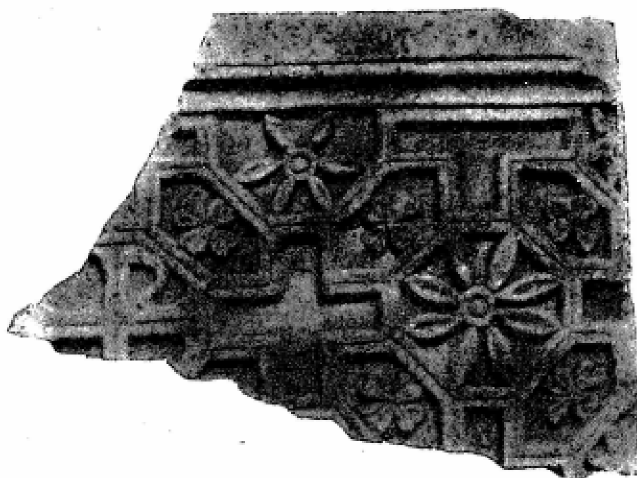
Παρατηρήσεις τινὰς καὶ πρόχειρον ὅλως διόλου ἔρευναν ἔκαμα καὶ ἔξω τοῦ περιβόλου. Μικρόν τι π. χ. ἠσχολήθην εἰς μεγάλην πάλιν ἐκκλησίαν, παλαιοχριστιανικὴν καὶ αὐτήν, καθὼς φαίνεται, ἀμέσως παρὰ τὴν τάφρον τοῦ ΝΑ τείχους, καὶ εὗρῆκα μεγάλην κρύπτην μὲ ἀρκετοὺς ὁλοκλήρους σκελετούς, ἴσως καὶ μαρτύρων τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἀνέβαλα ὅμως τὰ τοιαῦτα δι᾽ ἄλλην ἔρευναν.

Καὶ ὀλίγον μακρύτερα ἀπὸ τὸ θέατρον ἐξήτασα μίαν στιγμὴν ἕνα εὐμεγέθη τύμβον καὶ εὗρῆκα, ἐκ μικρῶν τεμαχίων πηλίνων ἀγγείων κρίνων ὅτι ἴσως μᾶλλον εἶναι ἑλληνικῶν χρόνων. Μήπως τάχα οὗτος ἦτο τάφος βασιλέως καὶ δὴ τοῦ κτίστου τοῦ θεάτρου Ἀρχελάου; Ὁμολογῶ ὅμως ὅτι δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι ὁ τύμβος καὶ ῥωμαϊκῶν χρόνων. Τὸ ὕψος του εἶναι περὶ τὰ ἑπτὰ ἕως ὀκτὼ μέτρα.

Περισσότερον ἐπρόσεξα εἰς τὸ ὑπεράνω τῆς βαθείας κοίτης τοῦ Οὐρλιᾶ - Ἑλικῶνος καὶ τοῦ ξηροποτάμου τοῦ πρὸς τὴν Καρίτσαν κατερχομένου

ὑψηλὸν πετρῶδες μέγα ἐπίπεδον παρὰ τὴν ῥίζαν τοῦ Ὀλύμπου, ὅπου ἀρκεταὶ δεκάδες στρογγύλων πολὺ μεγάλων καὶ μικρῶν σωρῶν λίθων, ἀποτελούντων τρόπον τινὰ λείψανα ἀρχαίων πάντως καλυβῶν, μέχρις ὕψους τινὸς τοὐλάχιστον λιθίνων, ἀντὶ τῶν ὅλως διόλου ἀχυρίνων καὶ πενιχροτάτων τῶν σημερινῶν ποιμένων. Ἀλλ᾽ οὔτε καιρὸν οὔτε καὶ μέσα εἶχα πρὸς τοιαύτας ζητήσεις. Ἐπὶ ἑνὸς μικροτάτου φαίνεται παλαιὸς τάφος κενός. Ἀλλὰ ποίων ἀνθρώπων τάφοι πρέπει νὰ ἦσαν τὰ λίθινα ταῦτα ἐπιβλητικὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτῶν, ἂν ὅλως ἦσαν τάφοι;

Τοὐναντίον ἀκριβῶς ὑπεράνω τοῦ χείλους τῆς χαράδρας, τὴν ὁποίαν διέρχεται παρὰ τὴν ῥίζαν τοῦ Ὀλύμπου τοῦ αὐτοῦ ποταμοῦ τὸ ῥεῦμα, παρε-

Γλυπτὸν παλαιοχριστιανικῆς ἐκκλησίας.

τήρησα κρυπτόμενον ὑπὸ πυκνῶν δένδρων καὶ θάμνων κυκλικὸν τεῖχος διαμέτρου τεσαράκοντα περίπου μέτρων ὡς περίβολον μικροῦ ναοῦ. Ἐπὶ τοῦ ναοῦ καὶ παρ᾽ αὐτὸν ἐκτίσθη ποτὲ παρεκκλήσιον, τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἐρείπιον σήμερον. Ὁ ἀρχαῖος ναΐσκος ἔχει πλάτος πέντε περίπου μέτρων καὶ μῆκος μεγαλείτερον ἴσως, διότι ὁ τοῖχος τῆς εἰσόδου τοῦ ναΐσκου συγχέεται πρὸς τὴν τοῦ παρεκκλησίου. Οἱ λίθοι δεικνύουν ἐργασίαν καθαρῶς ἑλληνικήν, ὁ δὲ περίβολος, πάχους δύο μέτρων, τοῦ ὁποίου οἱ λίθοι μετετοπίσθησαν κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τῶν ῥιζῶν τῶν δένδρων, εἶναι χαρακτηριστικὸν κατασκεύασμα παλαιοτέρων καλῶν Μακεδονικῶν χρόνων, πολυγωνικόν, καὶ ὡραῖον μάλιστα πολυγωνικόν. Καλῶς διατηρεῖται ἡ εἴσοδός του, παρὰ τὸ χεῖλος σήμερον τῆς χαράδρας, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἴσως ἐγγὺς αὐτῆς μόνον. Δύο εὐμεγέθεις βράχοι κυλισθέντες ἐκεῖ τεχνητῶς ἐσχημάτισαν τὰ τοιχώματα ἑκα-

τέρωθεν τῆς μικρᾶς εἰσόδου. Ἡ ἐργασία τινῶν λαξευτῶν λίθων τοῦ μετώπου τοῦ ἀρχαίου ναϊδίου καὶ ἑνὸς παρ' αὐτό, εἶναι πολὺ ἐπιμελής.

Δύο περίπου χιλιόμετρα ἀπωτέρω παρὰ τὴν ῥίζαν ἐπίσης τοῦ ὄρους καὶ παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην ἑνὸς ξηροποτάμου Γαυρόλακκα λεγομένου, εὑρίσκεται ἄλλο ἀρχαίου ναΐσκου καὶ χριστιανικοῦ ἅμα παρεκκλησίου ἐρείπιον. Παλιοκκλῆσι σήμερον λέγεται. Ἱκανοὶ λίαν ὀγκώδεις λαξευτοὶ ἀρχαῖοι λίθοι παράκεινται. Καὶ τοῦτο ὡς φαίνεται εἶναι παλαιοτέρων ἑλληνικῶν χρόνων ἱερόν.

Παρὰ τὸν πρῶτον ναΐσκον, εἰς τὸ ὄρος ἤδη καὶ ἐπὶ ὑψηλοῦ πυκνοδένδρου λόφου, Καστράκι λεγομένου, σώζονται ἐρείπια χριστιανικῆς μονῆς, ὅπου ἀρχαῖόν τι λείψανον δὲν παρετήρησα.

Γλυπτὸν παλαιοχριστιανικῆς ἐκκλησίας.

Ὅ,τι ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως Δίου ἐνόμισα ὅτι ταχύτερα θὰ εὕρισκα, τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν στρῶμα, τοῦτο δὲν ἀνεῦρον. Καὶ τὸ τέμενος ἀκόμη τοῦ Διὸς δὲν γνωρίζω εἰς ποῖον σημεῖον πρέπει νὰ ζητηθῇ. Ἀλλὰ κρίνων ἐκ τῆς διευθύνσεως τῆς ἀπὸ τῆς βορείας πύλης ἐρχομένης κεντρικωτέρας βέβαια ὁδοῦ, πρέπει νὰ ὑποθέσω ὅτι τὸ τέμενος ἔκειτο περὶ τὴν νοτιανατολικὴν μᾶλλον πλευρὰν τοῦ περιβόλου ἢ ἐγγὺς αὐτοῦ. Πρὸς τοῦτο τὸ σημεῖον κατευθύνεται ἡ μεγάλη ὁδός, ἐδῶ δὲ ὑψώνεται καὶ τὸ ἔδαφος ἀρκετὰ ὡς πλατεῖα ῥάχη. Πάντως δέν μοι φαίνεται διόλου ἐνδεχόμενον νὰ ἔχουν τόσον ἐκλείψῃ τὰ ἴχνη τῶν παλαιῶν Μακεδονικῶν κτισμάτων, ὥστε νὰ ἔγιναν ταῦτα ἐντελῶς ἄφαντα. Καὶ συληθέντα τὰ ἱερὰ δὲν ἀπεγυμνώθησαν τῶν

λίθων των. Καὶ ἁρπαγέντα ἢ συντριβέντα τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν καὶ οἱ ἀνδριάντες βασιλέων καὶ ἄλλων ἀνδρῶν, θὰ ἀφῆκαν ὅμως ἐκεῖ τὰς βάσεις των. Αἱ πυρποληθεῖσαι στοαὶ καὶ τὸ γυμνάσιον πρέπει οὕτως ἢ ἄλλως νὰ παρέμειναν εὐδιάκριτοι, πάντως οἱ δημόσιοι ἀκριβῶς χῶροι εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ παρέμειναν διά τινων σημείων εὔδηλοι μεθ' οἱανδήποτε καταστροφήν, ἥτις κατέστησε τὴν μικρὰν πόλιν ἀκατοίκητον τόπον. Κάποιο λείψανον ἐπιγραφῆς ἐτάφη κάπου ὑπὸ τὸ χῶμα. Πρός τινα ἀσφαλῆ ἐπιτυχίαν, πρὸς μίαν ἴσως εὐχάριστον ἔκπληξιν ἐπιτρέπεται διὰ τοῦτο ν' ἀτενίσωμεν ἐν τῷ μέλλοντι, ἂν καὶ ὡς προβλέπω, ἀρκετὸς καιρὸς ἀκόμη δύναται νὰ παρέλθῃ ἕως ὅτου ἀποκαλυφθῇ τελείως εἰς τὰ σημεῖα ὅπου ἤρχισεν ἡ σκαφὴ τὸ ῥωμαϊκὸν πρῶτον στρῶμα. Τὸ Δῖον, ἀφοῦ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος ἐδέχθη εἰς τοὺς κόλπους του καὶ μίαν ῥωμαϊκὴν ἀποικίαν, ἔζησεν ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων τεσσάρων αἰώνων τοὐλάχιστον βίον ἀκμαῖον. Ἀλλὰ καὶ ἡ ῥωμαϊκὴ αὕτη πόλις, ὑποστᾶσα κάποτε μεγάλην φθοράν, ὡς ἐκ σημείων τινῶν δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ, ἀνέζησε τὸ δεύτερον πενιχροτέρα βεβαίως, διὰ νὰ ἐκλείψῃ βραδύτερον ἐντελῶς. Μεταξὺ τοιούτων ἐρειπίων γίνεται σήμερον ἡ ἐργασία.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ

---

6. ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΝΙΚΟΠΟΛΕΩΣ.

Συμφώνως πρὸς τὴν σχετικὴν ἀπόφασιν τοῦ Συμβουλίου μετέβην περὶ τὰς ἀρχὰς Ὀκτωβρίου 1928 εἰς Νικόπολιν καὶ ἐμερίμνησα περὶ τῆς ἀλλαγῆς τῆς στέγης τοῦ πρὸς βορρᾶν τῆς ἀψῖδος διαμερίσματος τῆς βασιλικῆς Δομετίου. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐξ ἁπλῆς ξηρολιθιᾶς ἀνεγερθέντα πρὸ ἐτῶν κατακόρυφα τοιχώματα ἦσαν χονδρὰ καὶ ἀκαλαίσθητα κατηδάφισα αὐτὰ καὶ τὰ ἀντικατέστησα δι' ἐλαφρῶν ἐξ ὀπτοπλίνθων μετὰ ὀρθογωνίων πλαγιαστῶν φωταγωγῶν τοποθετηθέντων εὐθὺς ὑπὸ τὴν ὑδρορρόην τῆς ἐκ φύλλων ψευδαργύρου τετρακλινοῦς στέγης, ταύτης δὲ πάλιν τὸν σκελετόν, ἀπαρτιζόμενον ἐξ ἐλαφρῶν δοκαρίων ἀντικατέστησα διὰ νέου ἐκ χονδροτέρων καὶ πυκνότερον τοποθετημένων ξύλων, ἅτινα διὰ σιδηρῶν ἀγκαλῶν συνέδεσα πρὸς τὸν πυρῆνα τοῦ τοίχου.

Ἡ ἐντολὴ τοῦ Συμβουλίου ἀφεώρα καὶ αὐτῶν τῶν μωσαϊκῶν τὴν στερέωσιν, ἥτις ὅμως κατέστη δυστυχῶς ἀδύνατος, λόγῳ ἀπασχολήσεως τοῦ κ. Ξενοπούλου εἰς ἄλλην ἐργασίαν.

Κατὰ τὸν χρόνον τῶν ἐργασιῶν συνεπλήρωσα καὶ τὴν περὶ τῶν τειχῶν τῆς παλαιοχριστιανικῆς Νικοπόλεως μελέτην μου, ἥτις θέλει δημοσιευθῆ προσεχῶς ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημερίδι.

Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

7. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΑΓΡΙΝΙΟΥ

I

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1927 ἤρχισε, συνεχισθεῖσα καὶ κατὰ τὸ 1928, ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἀρχαίου Ἀγρινίου διὰ χρημάτων προερχομένων κατὰ τὸ ἥμισυ ἐκ χορηγήσεως τοῦ Δήμου Ἀγρινίου καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ ἐκ δωρεᾶς τῶν ἐξ Ἀγρινίου μεγαλεμπόρων ἀδελφῶν Παπαστράτων πρὸς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν. Πρὸς ἀμφότερα τὰ μέρη, τὸν κ. Δήμαρχον καὶ τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον Ἀγρινίου καὶ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς Παπαστράτους ὀφείλονται θερμαὶ εὐχαριστίαι διὰ τὴν πρόθυμον γενναιοδωρίαν των καὶ διὰ τὴν στοργὴν μὲ τὴν ὁποίαν περιέβαλον ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν ἀφορῶσαν τὴν πατρίδα των, τῆς ὁποίας ἡ ἀγάπη ἐκράτυνε τὸν ζῆλον των.

Τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἀρχαίου Ἀγρινίου μανθάνομεν κατὰ πρῶτον ἀπὸ τὸν Πολύβιον, ὅστις ἐν V. 7. 7. ἁπλῶς κατονομάζει τὴν πόλιν διαγράφων τὴν πορείαν τοῦ Φιλίππου Ε΄ ἀπὸ Λιμναίας (Κραβασαρᾶ) εἰς Θέρμον. Καὶ ἄνευ ὅμως τῆς μαρτυρίας ταύτης — τοπογραφικῶς πολυτίμου — θὰ ἠδυνάμεθα νὰ τὴν εἰκάσωμεν ἀποβλέποντες εἰς ἐπιγραφικά τινα εὑρήματα τοῦ Θέρμου. Ἀπὸ τὴν δευτέραν ὅμως κυρίως καὶ τελευταίαν μαρτυρίαν, τὴν ὁποίαν ἔχομεν ἀπὸ ἀρχαῖον συγγραφέα, τὸν Διόδωρον ἐν XIX, 67, 4, δυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς σημασίας τῆς πόλεως καὶ νὰ πληροφορηθῶμεν περὶ μιᾶς ἱστορικῆς περιπετείας της καὶ ἑνὸς τραγικοῦ περιστατικοῦ, τὸ ὁποῖον ἐξετυλίχθη ὑπὸ τὰ τείχη της.

Κατὰ ταῦτα τὸ Ἀγρίνιον πρέπει νὰ ἦτο πόλις ὁπωσδήποτε ἀξιόλογος μεταξὺ τῶν γειτονικῶν καὶ ἰδίως φρούριον σεβαστόν, καθὼς δὲ ἦτο ἡ μᾶλλον πρὸς τὸν Ἀχελῷον προκεχωρημένη τῶν δυτικῶν αἰτωλικῶν πόλεων, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ προσλάβῃ ἰδιαιτέραν σημασίαν ἰδίως κατὰ τὸ τέλος τοῦ 4ου καὶ τὸν 3ον αἰῶνα, ὁπότε αἱ ἀντιζηλίαι καὶ αἱ διαμάχαι τῶν λαῶν τῶν χωριζομένων διὰ τοῦ Ἀχελῴου, Ἀκαρνάνων καὶ Αἰτωλῶν, ἦσαν εἰς ὀξὺ σημεῖον. Τὸ Ἀγρίνιον ἦτο κατά τινα τρόπον ἔρεισμα τῶν Αἰτωλῶν κατὰ τῶν Ἀκαρνάνων καὶ οἱ τελευταῖοι οὗτοι — καθὼς ὑποδηλοῖ ὁ Διόδωρος — ἔκαμον σκόπιμον καὶ ἀναγκαίαν ἐπιχείρησιν καταλαβόντες αὐτὸ (ἀπὸ τοῦ 321 π. Χ.) εἰς ἀντιστάθμισμα τῆς ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν κατοχῆς τῶν Οἰνιαδῶν. Πρόκειται περὶ τῆς στρατιωτικῆς τακτικῆς τῆς ἐνσφηνώσεως εἰς ξένα ἐδάφη ὥστε νὰ παραλύεται ἡ κίνησις τοῦ ἀντιπάλου. Ἀλλὰ καὶ οἱ Αἰτωλοὶ κατεῖδον τὸν κίνδυνον καὶ ἔσπευσαν νὰ ἀνακαταλάβουν τὸ σημαντικὸν Ἀγρίνιον. Πόση δὲ ἦτο ἡ ἀγανάκτησίς των φαίνεται ἐκ τούτου, ὅτι ἐπιόρκως κατέσφαξαν τὴν ἐξερχομένην Ἀκαρνανικὴν φρουράν.

Αὐτὸ εἶνε πᾶν ὅ,τι γνωρίζομεν ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς· ἀλλὰ διὰ τοὺς νεωτέρους ἐρευνητὰς τῆς αἰτωλικῆς τοπογραφίας ἐγεννήθη τὸ ζήτημα τῆς τοποθετήσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως ἤ, μᾶλλον, τῆς ταυτίσεως ταύτης πρός τινα τῶν γνωστῶν εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ἐρειπίων. Πρῶτος ὁ Bazin (Missions Scient. II, 1, 314) ταυτίζει τὸ Ἀγρίνιον πρὸς τὰ ἐρείπια κάστρου παρὰ τὸ χωρίον Σπολάϊτα, ἐπὶ ὀρεινοῦ τόπου κειμένου ἀρκετὰ χιλιόμετρα πρὸς Β. τοῦ σημερινοῦ Ἀγρινίου καὶ ἔναντι σχεδὸν τῆς Στράτου, ἀνατολικῶς βεβαίως τοῦ Ἀχελώου. Τοῦτον ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Woodhouse (Aetolia, 169 κ. ἑξ.) φρονῶν ὅτι οὐδεμία ἀμφιβολία δύναται νὰ ὑπάρξῃ διὰ τὴν ταύτισιν ταύτην. Εἶνε πρόδηλος ἡ ἐπίμονος ἐπιθυμία τῶν ἐρευνητῶν — εὔλογος ἄλλωστε — νὰ στηριχθοῦν εἰς τὰς μνημειακὰς ἐνδείξεις. Ἐν τούτοις ἡ προσκόλλησις αὕτη ἀπεδείχθη ὅτι δὲν εἶνε πάντοτε ἀποτελεσματική. Δὲν λαμβάνεται ἐνίοτε ὑπ᾿ ὄψει ὅτι πολλαὶ δευτερεύουσαι πόλεις, ὅπως καὶ εἰς τὴν προκειμένην περίστασιν, δυνατὸν νὰ κατεστράφησαν ἐντελῶς χωρὶς ν᾿ ἀφήσουν ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς οὔτε ἴχνος μνημείου ὡς μαρτυρικὴν κραυγὴν τῆς ὑπάρξεώς των, ἐνῷ, ἐξ ἄλλου, δυνατὸν ὑπάρχοντα ἐρείπια ν᾿ ἀνήκουν εἰς ἄγνωστα πολίσματα, τῶν ὁποίων δὲν διεσώθησαν τὰ ὀνόματα.

Οὕτω ὁ F. Noack (Arch. Anz. 1916, 220,3) ἀμφισβητεῖ τὴν ταύτισιν Σπολάϊτας - Ἀγρινίου διὰ τὴν μικρότητα τοῦ τείχους ἐκείνου, μόλις 4 σταδίων καὶ ἡ ἰσχυρὰ αὕτη ἀμφισβήτησις φέρει εἰς σοβαρὰς σκέψεις καὶ ὀξυτάτας παρατηρήσεις τὸν ἡμέτερον ἐρευνητὴν τῆς Αἰτωλίας, τέως ἔφορον τῆς περιφερείας ταύτης, καθηγητὴν Ρωμαῖον (Α. Δ. 1922 - 25 σ. 7 παρ.), ὅστις τὸ τεῖχος τῆς Σπολάϊτας, καθὼς καὶ ἄλλα τινὰ κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα, δέχεται ὡς ἀκριτικὰ φρούρια τῆς περιοχῆς τοῦ ἀρχαίου Ἀγρινίου, τοῦ ὁποίου ὅμως τὴν θέσιν δὲν ἠδύνατο καὶ αὐτός, φυσικά, ἐπακριβῶς νὰ ὁρίσῃ ἐφόσον τὰ σήμερον ἀνασκαπτόμενα ἐρείπια ἦσαν ἀφανῆ καὶ ἄγνωστα.

Χαρακτηριστικὸν εἶνε ὅτι ὁ παλαιὸς Λήκ, ἀγνοῶν τὰ ἐρείπια τῆς Σπολάϊτας, ὅσον καὶ τὰ σήμερον ἀνασκαπτόμενα καὶ στηριζόμενος εἰς τοὺς σοβαροὺς συλλογισμούς του μόνον καὶ τὴν γενικὴν παρατήρησιν τῆς χώρας, ἐτοποθέτησε τὸ Ἀγρίνιον (North. Gr. I, 155) εἰς π ε δ ι ν ὸ ν μέρος, κατὰ τὸ σημερινὸν Ζαπάντι, τόπον ἐλάχιστα ἀπέχοντα τοῦ σήμερον ἀνασκαπτομένου. Ἡ τοποθέτησις αὕτη, ἡ κρινομένη ὡς ἄστοχος ὑπὸ τοῦ Woodhouse διὰ τὸ πεδινὸν τοῦ τόπου, ἀπεδείχθη ἡ πλησιεστέρα πρὸς τὴν ἀλήθειαν νῦν, ὅτε ἀποτελεσματικωτέρα ἡ τύχη ἔστρεψε καὶ τὴν ἔρευναν πρὸς τὸ μέρος τῆς σημερινῆς ἀνασκαφῆς.

Τὸ μεγαλύτερον κέρδος τὸ ὁποῖον εἴχομεν μέχρι σήμερον ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης εἶνε κυρίως τοπογραφικόν, διότι ἡ ἀνακάλυψις εἰς τὸ μέρος τοῦτο μιᾶς πλήρους πόλεως μὲ τὰ πυκνὰ ἐρείπιά της καὶ μὲ τὰ τείχη της, τὰ ὁποῖα ἔχουν περίπου τὴν ἔκτασιν τῶν τειχῶν τῆς Καλυδῶνος, μᾶς ἐξασφα-

λίζει τὴν τοποθέτησιν ἐδῶ τοῦ ἀρχαίου Ἀγρινίου, ἂν καὶ δὲν διεπιστώθη τοῦτο, δυστυχῶς, ἐπιγραφικῶς ἀκόμη. Ἡ ἀσφαλὴς δὲ αὕτη τοποθέτησις δὲν εἶνε ἄμοιρος γενικωτέρας σημασίας διὰ τὴν τοπογραφίαν τῆς κεντρικῆς Αἰτωλίας. Ἐπὶ τούτοις οἱ σημερινοὶ Ἀγρινιῶται δύνανται νὰ μένουν ἥσυχοι ὅτι δικαίως φέρουν τὸ ἀρχαῖον ὄνομα καὶ ὅτι δὲν σφετερίζονται ξένην ὀνομασίαν, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸν εἰς Ἀμφιλοχίαν μετονομασθέντα Κραβασαρᾶν.

Βεβαίως τὸ πεδινὸν τῆς θέσεως τοῦ ἀρχαίου Ἀγρινίου ξενίζει κατ' ἀρχάς, προκειμένου περὶ πόλεως πολὺ παλαιᾶς πιθανῶς καὶ δὴ ὑποκειμένης εὐκόλως εἰς τὰς ἀκαρνανικὰς ἐπιδρομάς. Ἀλλὰ πλέον τοῦ ἐκ τῶν ἀνθρώπων κινδύνου ἐλογίσθη ἡ παντοδύναμος οἰκονομικὴ σημασία τοῦ τόπου. Πράγματι ἡ πεδιὰς τοῦ Ἀγρινίου, ὅπου καὶ σήμερον αὐξάνεται ἡ πλουτοφόρος ξανθὴ βοτάνη, ἦτο ἀνέκαθεν εὐφορωτάτη καὶ εἰς πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς τὴν λοιπὴν ὀρεινὴν Αἰτωλίαν, προκαλοῦσα παλαιόθεν πρὸς αὐτὴν τὸν καλλιεργητὴν κάτοικον. Ἀσφαλῶς δὲ θὰ ἦτο πρόξενος ἀντιζηλιῶν καὶ θὰ ὑπέθαλπε ζωηροὺς πόθους διανομῆς μεταξὺ τῶν γειτόνων, ἀλλὰ βεβαίως ὁ ἐν αὐτῇ ἐγκατεστημένος θὰ ἐξησφάλιζε δι' ἑαυτὸν τὴν μερίδα τοῦ λέοντος. Ἀλλ' αἱ σκέψεις αἵτινες γεννῶνται ἀναφορικῶς μὲ τὴν θέσιν τῆς πόλεως, τὴν παλαιότητά της καὶ τοὺς οἰκιστὰς αὐτῆς, καθὼς καὶ τὰς σχέσεις της πρὸς τὰς γειτονικὰς πόλεις πρὸς τὰς ὁποίας κυρίως στρέφεται καὶ τὸ φρουριακόν της συγκρότημα, δέον ν' ἀναπτυχθῶσιν ἀλλοῦ ἀνετώτερον καὶ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐρεύνης τῆς πόλεως καὶ τῶν πέριξ.

II

Τρία ἀκριβῶς χιλιόμετρα πρὸς ΒΔ. τοῦ σημερινοῦ Ἀγρινίου, ἀριστερὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ τῆς φερούσης εἰς Κραβασαρᾶν, ἐκτείνεται ὁ χῶρος τοῦ ἀρχαίου Ἀγρινίου. Εἶνε ἐντελῶς κατεστραμμένη ἡ ἀρχαία πόλις καὶ αὐτὸς εἶνε ὁ λόγος ὅπου δὲν ἐπροκάλεσε τὴν προσοχὴν τῶν ἐρευνητῶν. Τίποτε δὲν σώζεται ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους. Πρέπει νὰ καταβάλῃ τις ἐξαιρετικὴν προσοχὴν διὰ νὰ παρατηρήσῃ τὰ ἐλάχιστα ἴχνη τῆς ἐπιφανείας δύο ἢ τριῶν κατὰ συνέχειαν λίθων καθὼς καὶ μερικὰ ὄστρακα μεταξὺ τῶν χόρτων, ἅτινα προδίδουν τὴν ἀρχαιολογικὴν σημασίαν τοῦ τόπου. Ἐπίσης οὐδεμία παράδοσις ὑπάρχει εἰς τὰ πέριξ σχετική. Ἡ καταστροφή, ἡ τελικὴ καταστροφή, θὰ εἶνε πολὺ παλαιά. Ἀλλ' ἐπίσης δὲν ἔχει σχηματισθῆ καὶ ἐπίχωσις ὁπωσδήποτε ἀξιόλογος. Πατῶμεν εἰς τὴν ἰδίαν σχεδὸν τὴν ἀρχαίαν ἐδαφικὴν ἐπιφάνειαν. Ὅ,τι ἀνασκάπτομεν δὲν εἶνε κυρίως παρὰ θεμέλια. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ὅλα τὰ ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν οἰκοδομήματα ἀφῃρέθησαν διὰ χειρῶν. Βεβαίως τὸ γειτονικὸν Ζαπάντι καὶ ἡ Μεγάλη Χώρα κάτι γνωρίζουν ἀπὸ τὴν καταστροφὴν αὐτήν, ἐν τούτοις καὶ πάλιν ἐκπλήσσει ἡ ἔκτασίς της. Ἀντιθέτως ὅπου ἀνοιχθοῦν δοκιμαστικαὶ τάφροι παρουσιάζονται ἴχνη θεμελίων

διακοπτομένων τοίχων τὰ ὁποῖα προδίδουν μίαν πυκνὴν ἄλλοτε κατοίκησιν εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο. Ἄλλη δυστυχία εἶνε ἡ φύσις τοῦ λίθου τῶν οἰκοδομημάτων, τοῦ ἐγχωρίου φαιοῦ ἀμμολίθου, ὅστις τόσον εὐκόλως ἀπολεπίζεται καὶ ἀποσαθροῦται. Ἰδίως ἀπογοητεύεται κανεὶς ὅταν θέλῃ νὰ διακρίνῃ ἐπὶ τῶν λίθων ἴχνη ἐπικαθημένων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν. Σπανίως ἡ ἐπιφάνεια τῶν λίθων σώζεται οὕτως, ὥστε νὰ δύναταί τις νὰ ἔχῃ πεποίθησιν εἰς τὰ σημεῖα τὰ ὁποῖα παρετήρησεν. Οὔτε δεῖγμα ἄλλου λίθου παρετηρήθη.

Ὁ χῶρος εἶνε ἐλαφρῶς κοῖλον ὁμαλὸν ἐπίπεδον, διαρρεόμενον ὑπό τινος ῥύακος καὶ ἐλαφρῶς ἀνυψούμενον πρὸς Α. καὶ Δ. ὥστε νὰ σχηματίζωνται δύο ἀπέναντι ἀλλήλων λοφίσκοι — ἁπλὰ ὑψώματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρὸς Δ. ἐπέχει καὶ τὴν θέσιν ἀκροπόλεως. Οἱ λοφίσκοι οὗτοι εἶνε τὰ μᾶλλον προκεχωρημένα ὑψώματα τῶν προπόδων τοῦ βουνοῦ τῆς Βλαχέρνας, τὸ ὁποῖον φράσσει πρὸς Α. τὸν ὁρίζοντα.

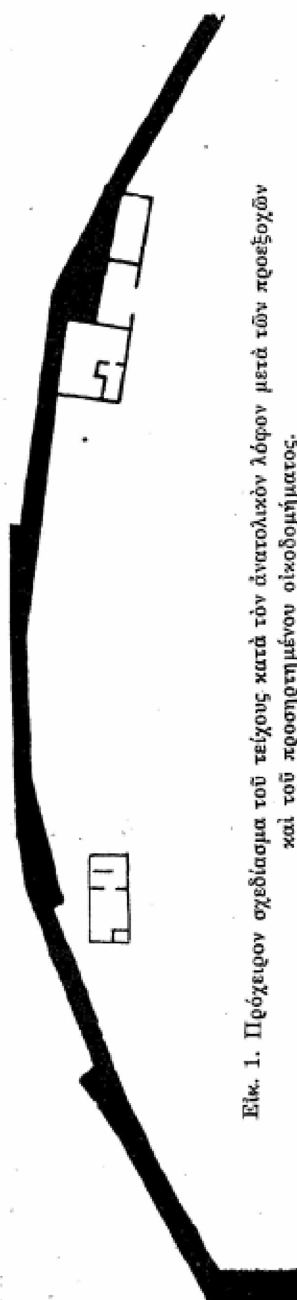
Ἡ ἔρευνα ἤρχισεν ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ λόφου πρὸς διαπίστωσιν τοῦ τείχους τῆς πόλεως, τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο πιθανὸν ὅτι θὰ διήρχετο ἐκεῖθεν. Πράγματι τοῦτο διεπιστώθη. Τὸ τεῖχος ἐξετείνετο ἐπὶ ὁλοκλήρου τῆς ῥάχεως τοῦ ἀνατολικοῦ λόφου, παρηκολούθησα δὲ τὰ θεμέλιά του πρὸς Ν. μέχρι τοῦ σημείου ὅπου κάμπτεται διὰ νὰ περιλάβῃ τὸν δυτικὸν λόφον τῆς ἀκροπόλεως. Τὸ τεῖχος ἔχει καταστραφεῖ μέχρι θεμελίων, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τὰ θεμέλιά του διακόπτονται. Ἐν τούτοις ἡ γραμμή του εἶνε ἐντελῶς ἀσφαλὴς κατὰ τὴν Ν. πλευρὰν μετὰ τὴν ἔρευναν, διερχομένη ὀλίγον ὑπεράνω τῶν κήπων καὶ τῶν καπνοτοπίων τῶν μεταξὺ τοῦ προσφυγικοῦ συνοικισμοῦ τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Ζαπαντίου. Εἰς τὴν Β. πλευρὰν ἡ γραμμὴ ὑποδηλοῦται ὁπωσδήποτε καὶ μετὰ τὴν προσεχῆ ἐξακολούθησιν τῆς ἐρεύνης θὰ δυνηθῶμεν νὰ συντάξωμεν ἀκριβὲς διάγραμμα. Τὴν περιφέρειαν τοῦ τείχους δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν εἰς 12 ἕως 15 στάδια.

Εἰς τὸν ἀνατολικὸν λόφον, ὅπου ἀπεκαλύφθησαν τὰ συνεχῆ θεμέλια τοῦ περιβόλου, ἔχουν πλάτος 3.30μ. ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν δὲ ἐνδείξεων φαίνεται ὅτι εἶχε κτισθῆ κατὰ τὸ ψευδοϊσοδομικὸν σύστημα ἐκ τοῦ ἐγχωρίου ἀμμολίθου, μέχρι σημείου τινὸς τοὐλάχιστον. Ἐκ τοιούτων τετραπλεύρων λίθων ἀπαρτίζονται αἱ δύο ὄψεις τοῦ τείχους, ἐδείχθη δὲ ὅτι ἤδη ἐν τοῖς θεμελίοις τὸ μεταξὺ ἐπληροῦτο διὰ ἀργῶν λίθων, μικρῶν καὶ μεγαλητέρων.

Κατὰ διαστήματα 50 περίπου μ. ἡ γραμμὴ τοῦ τείχους σχηματίζει γωνιώδεις θλάσεις προεξεχούσας κατὰ 2 περίπου μ. πότε πρὸς τὰ ἔξω καὶ πότε πρὸς τὰ μέσα (εἰκ. 1). Δὲν πρόκειται ὅμως περὶ τετραπλεύρων προεξεχόντων πρὸς τὰ ἔξω ἢ πρὸς τὰ μέσα πύργων διότι μετὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς γωνιώδους προεξοχῆς ἡ γραμμὴ βαίνει ὁμαλῶς πλησιάζουσα τὴν κανονικὴν γραμμὴν τοῦ τείχους μέχρι τελείας συγχωνεύσεως μετ᾽ αὐτῆς εἰς τὸ κανονικὸν πάχος τῶν 3.30μ. Οὕτω αἱ σχηματιζόμεναι προεξοχαὶ εἶνε ἡ ὑποτείνουσα

ἑνὸς κεκλιμένου τριγώνου τοῦ ὁποίου ἡ μία μακρὰ πλευρὰ εἶνε αὐτὴ ἡ κανονικὴ γραμμὴ τοῦ τείχους. Τὸ πλάτος τοῦ τείχους εἰς τὰς προεξοχὰς αὐτὰς εἶνε μεταξὺ 3.30 καὶ 5.50 μ. Πιθανὸν τὰς προεξοχὰς ταύτας νὰ ἐχρησιμοποίουν καὶ διὰ πύργους, φαίνεται ὅμως ὅτι ἐχρησίμευον καὶ ὡς ἀντερείσματα τοῦ τείχους, αἱ ἐξωτερικαὶ δὲ βλέπουν πρὸς τὴν δεξιάν, τὴν ἀκάλυπτον πλευρὰν τοῦ πρὸς τὸ τεῖχος ἐρχομένου.

Ἐκτὸς τῶν ὡς ἄνω προεξοχῶν καὶ κατὰ μίαν τούτων, ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ λόφου, ὑπάρχει ἐσωτερικῶς καὶ προσηρτημένον εἰς τὸ τεῖχος τετράπλευρον οἰκοδόμημα (πύργος;) τοῦ ὁποίου τὰ θεμέλια ἔχουν μῆκος 20. 75 μ. Τὸ στενόμακρον τοῦτο οἰκοδόμημα χωρίζεται εἰς τρία διαμερίσματα, ἐξ ὧν τοῦ πρώτου αἱ διαστάσεις εἶναι 6 μ. × 5. 70 μ. τοῦ δευτέρου 4.80 × 340 μ. καὶ τοῦ τρίτου 6.60 × 3.40 μ. ὅθεν τὸ πλάτος τοῦ πρώτου διαμερίσματος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου διαγράφεται καὶ ἄλλο διαχώρισμα, εἶναι μεγαλείτερον τῶν δύο ἄλλων ἐπειδὴ κατὰ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τὸ τεῖχος σχηματίζει προεξοχὴν πρὸς τὰ ἔσω.

Εἰκ. 1. Πρόχειρον σχεδίασμα τοῦ τείχους κατὰ τὸν ἀνατολικὸν λόφον μετὰ τῶν προεξοχῶν καὶ τοῦ προσηρτημένου οἰκοδομήματος.

Εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἀνατολικοῦ λόφου καὶ εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν, πέντε μέτρων ἀπὸ τοῦ τείχους, ἀπεκαλύφθη τετράπλευρον οἰκοδόμημα 6×11 μ. Ἡ εἰκὼν 2 παρουσιάζει τὸ ἐρείπιον τοῦτο καὶ ὄπισθεν αὐτοῦ τὸ θεμέλιον τοῦ τείχους σχηματίζον ἐπίσης ἐνταῦθα ἐξοχὴν πρὸς τὰ ἔσω. Εἰς τὸ βάθος φαίνεται τὸ βουνὸν τῆς Βλαχέρνας.

Τὸ οἰκοδόμημα εἶνε προσανατολισμένον πρὸς Ν. ὅπου ὑπῆρχεν ἡ εἰς αὐτὸ εἴσοδος. Σώζεται τὸ θεμέλιον ἐκ μεγάλων τετραπλεύρων ἀμμολίθων τῶν ὁποίων τὸ ἄνω μέρος ἀπήρτιζε καὶ τὴν εὐθυντηρίαν, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς δὲ καὶ μέρους τῆς βορ. πλευρᾶς ὑπάρχει καὶ δευτέρα σειρὰ λίθων οἱ ὀρθοστάται, ἂς εἴπωμεν. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο

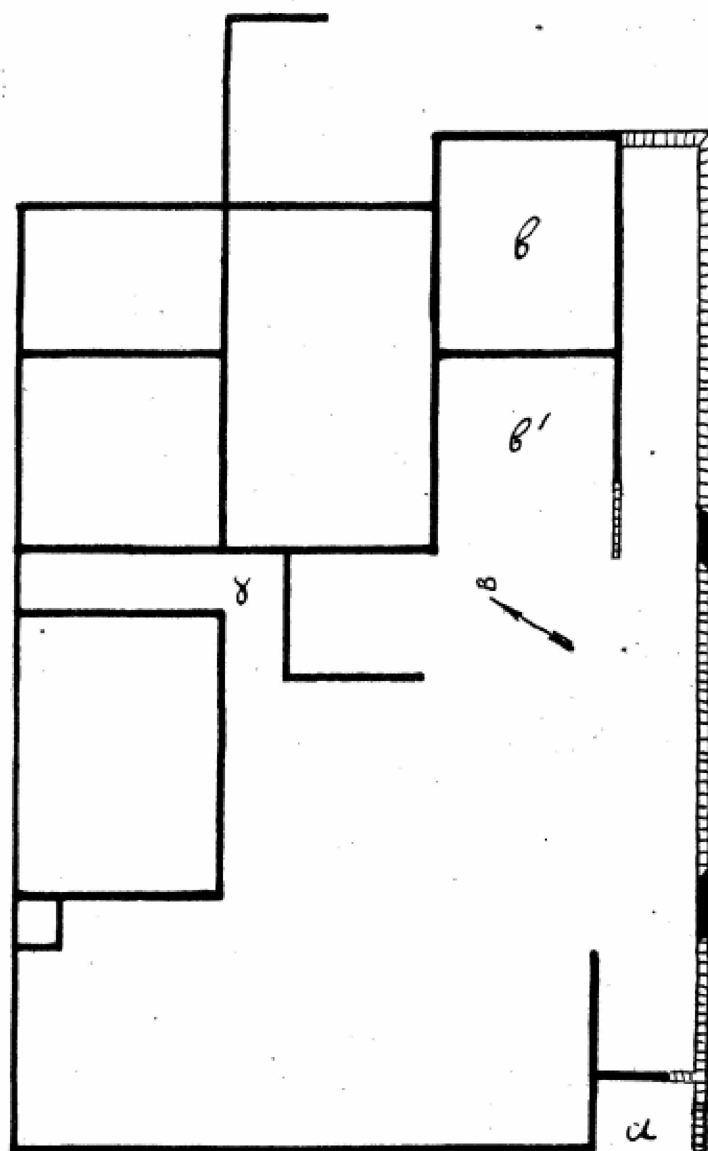
Εἰκ. 2. Τὸ ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ λόφου, ὄπισθεν τῶν τειχῶν οἰκοδόμημα.

τὸ ὕψος εἶνε ἑνὸς μέτρου. Τὸ ἐσωτερικὸν πλάτος τοῦ οἰκοδομήματος εἶνε 5.10 μ. Τοῦτο εἰς ἀπόστασιν 3.50 μ. ἀπὸ τῆς νοτίας στενῆς πλευρᾶς χωρίζεται διὰ δύο ἐγκαρσίων πρὸς τὰς μακρὰς πλευρὰς τοίχων μ. 1.70 μ. ἀπομένοντος μεταξὺ αὐτῶν ἀνοίγματος ἐπίσης 1.70 μ. Οὕτω σχηματίζεται ἕνα μεγάλον δωμάτιον (σηκὸς) πρὸς τὰ ὀπίσω 6.65 × 5.10 μ. Εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ δωματίου τούτου χωρίζεται διὰ τοιχαρίου εἰς χῶρος 3.00 × 1.55 μ ὅπου παρετηρήθη τέφρα καὶ ἴχνη ἀνθράκων. Ἀσφαλῶς ὁ χῶρος οὗτος ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ἑστία διότι εἰς τὴν στενὴν πλευρὰν τοῦ τοιχαρίου ὑπάρχει καὶ ἡ ἀπαρχὴ πρὸς τὰ ἄνω στενουμένου κοιλώματος, τὸ ὁποῖον θὰ ἐχρησίμευεν ὡς καπνοδόχος.

Τὸ πρὸς Ν. τμῆμα τοῦ οἰκοδομήματος ἐχωρίζετο ἐπίσης δι᾽ ἐγκαρσίου τοίχου εἰς δύο μέρη πλάτους 1.70 μ. καὶ 1.30 μ. Ὁ τοῖχος οὗτος σώζεται εἰς μῆκος 3 μ. φερόμενος ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς μακρᾶς πλευρᾶς πρὸς τὴν δυτικήν, θὰ ἐξετείνετο ὅμως ἀκόμη ἐπὶ 2.10 μ. μέχρι τῆς συναντήσεως αὐτῆς. Νῦν δὲν ἔχομεν παρὰ τὸ θεμέλιον, ἐπ᾽ αὐτοῦ ὅμως θὰ ἔβαινεν ὁ τοῖχος φέρων εἰς τὸ μέσον θύραν ἀντικρύζουσαν τὸ ὄπισθεν ἄνοιγμα τοῦ δευτέρου προαναφερθέντος διαχωρίσματος. Ἡ θύρα αὕτη θὰ ἦτο καὶ ἡ πρώτη εἴσοδος εἰς τὸ ὅλον οἰκοδόμημα διότι ὁ πρὸ αὐτῆς στενὸς νοτιώτατος χῶρος, πλάτους 1.30 μ. φαίνεται ὅτι ἦτο ἀνοικτὸς πρὸς τὰ ἐμπρός. Τὸ στενὸν τοῦτο διαμέρισμα φέρει στορὰν ἐξ ἀργῶν λίθων τοποθετημένων ἐν εἴδει χονδροειδοῦς ψηφιδώματος, ἔκειτο δὲ εἰς ἐπίπεδον χαμηλότερον τοῦ ἄλλου οἰκοδομήματος, καθόσον τὰ θεμέλια τῶν διαχωρισμάτων κατὰ πλάτος εἶνε κατά τι ὑψηλότερα. Ἐδῶ εὑρέθησαν αἰχμὴ βέλους καὶ δύο κεφαλαὶ (μάσκαι) κορῶν καλοῦ μὲν ᾠοειδοῦς τύπου κακίστης ὅμως ὀπτήσεως καὶ διατηρήσεως.

Ἡ δευτέρα σειρὰ τῶν λίθων τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς φθάνει μέχρι τοῦ ἐγκαρσίου τοίχου τοῦ χωρίζοντος τὸν πρόδρομον ἀπὸ τοῦ κυρίως οἰκοδομήματος. Ἐπὶ τῆς εὐθυντηρίας ὅμως ὑπάρχουν ἴχνη τὰ ὁποῖα ἀποδεικνύουν ἀναντιρρήτως ὅτι ὁ τοῖχος ἐξετείνετο ὡς παραστάς, ἴσως μάλιστα νὰ ἐκάμπτετο καὶ ὀλίγον πρὸς τὰ ἔσω, ὁπότε ἡ παραστὰς θὰ ἐσχηματίζετο μὲ μέτωπον πρὸς δυσμάς. Ἐξ ἄλλου εἰς τὴν νοτίαν στενὴν πλευρὰν φαίνεται ὅτι ἡ ἐπιφάνεια τῶν λίθων ἔχει ἀποστριβεῖ ὀλίγον ἐκ πατημάτων, ἐνῶ δὲν φέρει ἴχνη ἐπικαθημένων λίθων. Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι ὁ πρόδομος ἦτο ἀνοικτὸς πρὸς νότον ὑπόστεγος χῶρος. Τὸ σχῆμα τοῦ οἰκοδομήματος εἶνέ πως ναϊδιόσχημον, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ κτίριον θὰ ἀνῆκε εἰς τὸ φρουριακὸν συγκρότημα ὡς φυλακεῖον ἴσως. Οὐδὲν ἄλλο μέλος τοῦ κτιρίου εὑρέθη ἐκτὸς θραυσμάτων ἁπλῶν κεραμιδιῶν.

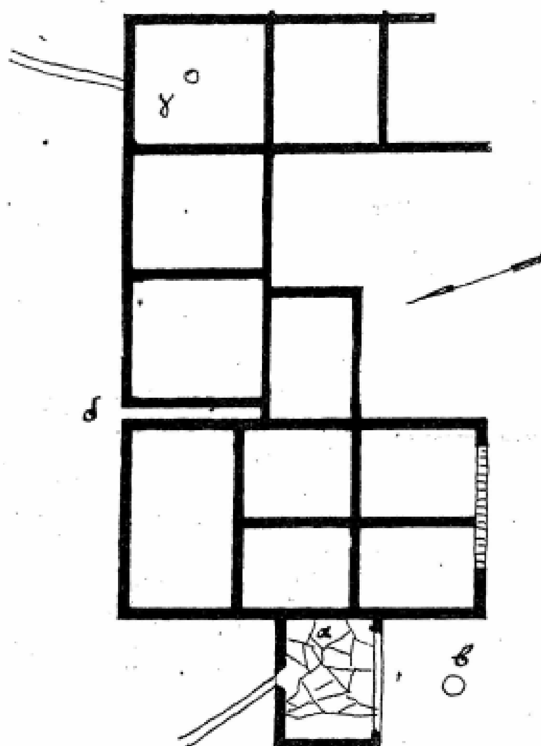
Ὑπὸ τὸν ἀνατολικὸν λόφον ἀνεσκάφησαν τὰ πενιχρά, ἀρκούτως ὅμως διδακτικὰ θεμέλια μιᾶς οἰκίας μήκους 27 περ. μ. καὶ σωζομένου πλάτους 19 μ. (εἰκ. 3). Μὲ μικρὰν συμπλήρωσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ νοτίου τοίχου τῆς

Εἰκ. 3. Σχεδιάγραμμα τῆς οἰκίας Α. τοῦ Ἀγρινίου.

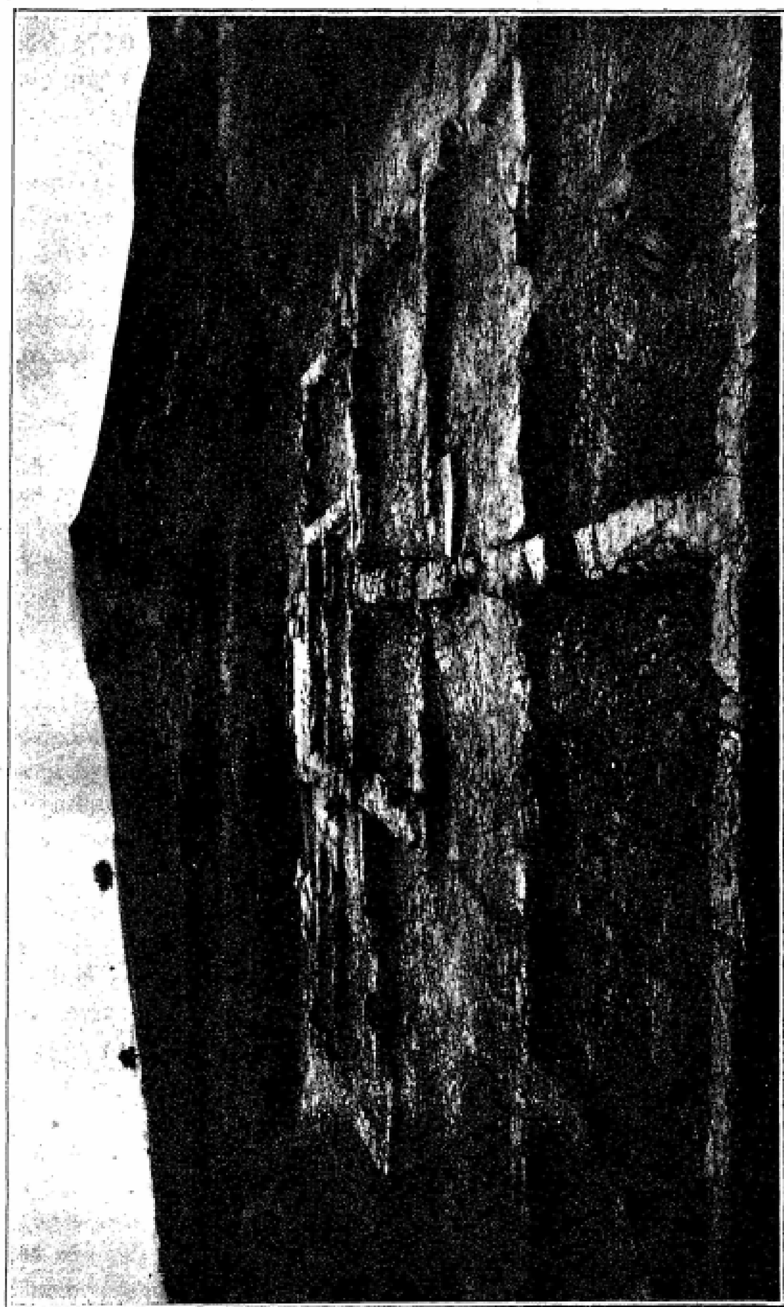
αὐλῆς τῆς οἰκίας, ἥτις δύναται νὰ στηριχθῇ εἰς ὑπάρχοντα ἴχνη, καταρτίζομεν διάγραμμα τῆς κατόψεως τῆς οἰκίας ταύτης ὑπενθυμίζον πολὺ τὸ ἀνάλογον τῆς γνωστῆς ἐκ τῆς Πριήνης οἰκίας τοῦ 4ου αἰῶνος. (πρβ. καὶ οἰκίαν

Πέλλης, Οἰκονόμος, Πρακτ. Ἀρχ. Ἑταιρ. 1915). Ἔχομεν, δηλαδή, τὸ σχῆμα μιᾶς περικλείστου καὶ πρὸς τὰ ἔσω στρεφομένης οἰκίας εἰς ἣν διὰ τοῦ προθύρου (α) καὶ τῆς θύρας τῆς αὐλῆς εἰσερχόμεθα συναντῶντες εὐρὺν ἐλεύθερον χῶρον, αὐλήν, ἐξ ἧς αὐλίζονται καὶ φωτίζονται τὰ κατὰ τὰς 2 ἢ 3 πλευρὰς διατεταγμένα δωμάτια. Ὁ χῶρος οὗτος δυνατὸν νὰ ἦτο ὑπόστεγος. Ἡ εἴσοδος εἶνε ἀπὸ δυσμῶν, ἔναντι δὲ πρὸς ἀνατολάς, εἰς τὸ βάθος τῆς αὐλῆς δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τὸν οἶκον (β) καὶ πρὸ αὐτοῦ τὴν ἀνοικτὴν προστάδα ἢ παστάδα (β′). Δὲν εὑρέθησαν βάσεις κιόνων μεταξὺ τῶν παραστάδων, δὲν ἀποκλείεται ὅμως καὶ νὰ ὑπῆρχον. Παραπλεύρως τούτου ὑπάρχουν ἄλλα δωμάτια κατὰ τὴν Β. πλευρὰν μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀνοικτὸς διάδρομος (γ) φέρων πρὸς τὴν αὐλήν. Πιθανὸν ἐκεῖ νὰ ὑπῆρχε κλίμαξ φέρουσα εἰς δεύτερον ὄροφον, ὅπως εἰς τὸν ἀντίστοιχον διάδρομον τῆς οἰκίας τῆς Πριήνης, ἂν καὶ ἐκεῖνος εἶνε κατὰ τὸ ἥμισυ στενώτερος τοῦ ἡμετέρου.

Εἰκ. 4. Σχεδιάγραμμα τῆς οἰκίας Β. τοῦ Ἀγρινίου.

Πρὸς τὸ κέντρον τῆς πεδιάδος ἣν κατεῖχεν ἡ πόλις ἀνεσκάφησαν καὶ ἄλλα θεμέλια οἰκιῶν 25μ.×16μ. (εἰκ. 5). Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν ὑπάρχει πλακόστρωτον προαύλιον 4.80 × 5.20 μ. (εἰκ. 4α), τὸ ὁποῖον ὅμως θὰ ἐξετείνετο, ὥστε νὰ περιλαμβάνῃ καὶ τὸ ὄπισθεν εἰς ἀπόστασιν 2μ. ἀποκαλυφθὲν φρέαρ. Τοῦτο (β) ἔχει ἄνοιγμα 0,75μ. καθαρισθὲν δὲ ἐντελῶς παρουσίασεν ὡραῖον ἐκ πλακωτῶν λίθων ἐσωτερικὸν τοίχωμα καὶ εἰς βάθος 7μ. δροσερὸν καὶ γευστικὸν ὕδωρ. Τὰ ὄμβρια ὕδατα ἀπωχετεύοντο ἐκ τοῦ πλακοστρώτου προαυλίου διὰ ὑδροσωλῆνος σωθέντος εἰς μῆκος 4μ., ἕτερος δὲ ὑδροσωλὴν παρετηρήθη ἔξω τοῦ ἀκρινοῦ πρὸς ἀνατολὰς δωματίου (γ)· κεραμῖδες ἡμικυλινδρικαὶ μήκους 1μ. στενώτεραι πρὸς τὰ κάτω, ὥστε νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὴν

Εἰκ. 5. Ἐρείπια οἰκίας Β. τοῦ Ἀγρινίου. Εἰς τὸ βάθος ὁ δυτικὸς λόφος τῆς Ἀκροπόλεως.

ἀκόλουθον, ἐπιτιθέμεναι ἡ μία ἐπὶ τῆς ἄλλης, ὥστε ν' ἀντικρύζωνται τὰ κοῖλα αὐτῶν μέρη, ἀπετέλουν τοὺς ὑδροσωλῆνας τούτους ἀνοίγματος 0,17μ. (εἰκ 6). Τρίτος τοιοῦτος σωλὴν παρουσιάσθη μεταξὺ τῶν θεμελίων δύο διαμερισμάτων, ἦτο δὲ ἀκάλυπτος, ἁπλοῦς δηλαδὴ αὖλαξ διὰ ἡμικυλινδρικῶν κεραμίδων κατεσκευασμένος (δ). Τὸ πλάτος του εἶνε μεγαλύτερον, 0.55μ. ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκετο, εἰς ἐπίπεδον ὑψηλότερον κατὰ ἓν περίπου μέτρον τῶν ἄλλων καὶ εἰς τὴν ἀνωτάτην ἐπιφάνειαν τῶν θεμελίων φαίνεται ὅτι ἦτο προωρισμένος νὰ δέχεται ὕδατα καταπίπτοντα ἐκ τῆς στέγης, εἶνε πολὺ πιθανὸν ὅτι μεταξὺ τῶν δύο διαμερισμάτων, ἅτινα καὶ ἐκ τῶν θεμελίων φαίνεται ὅτι δὲν συνήπτοντο, ὑπῆρχεν ὕπαιθρος χῶρος 0,55μ. Εἶνε γνωστά, ἄλλωστε, καὶ ἄλλα τοιαῦτα παραδείγματα.

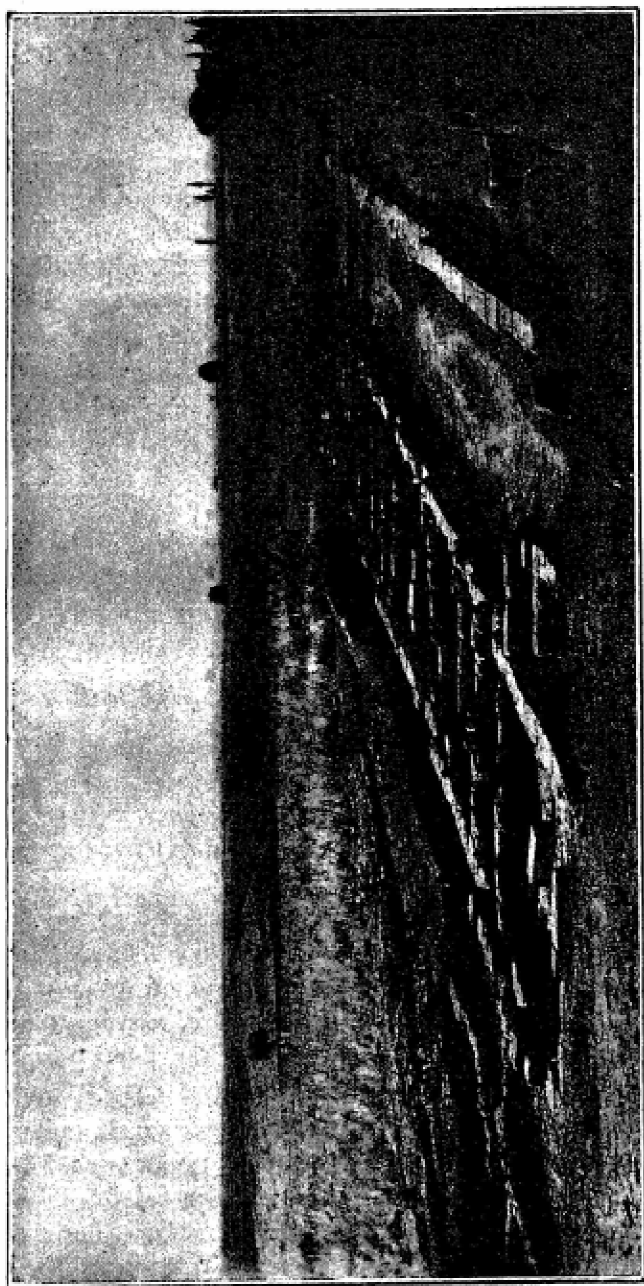

Εἰκ. 6. Τμῆμα ὑδροσωλῆνος.

Εὑρέθησαν πλῆθος ὀστράκων οἰκιακῶν ἀγράφων ἀγγείων καὶ στόμια μεγάλων πίθων ἀρκετὰ καθὼς καὶ θραύματα κεραμίδων. Τρεῖς ἕως τέσσαρες καλυπτῆρες ἐμποιοῦν ἐντύπωσιν διότι ἔχουν μῆκος 0,50μ. καὶ πάχος 0,04μ. Εἰς τὸ ἀκρινὸν πρὸς ἀνατολὰς δωμάτιον εὑρέθη εἰς τὸ μέσον πίθος καταχωσμένος εἰς τὸ ἔδαφος, εἰς τὸ παραπλεύρως δὲ ἑκατοντὰς περίπου «σφονδυλίων» διαφόρων μεγεθῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ, ἀναμὶξ κωνικῶν καὶ πυραμιδοειδῶν, διατρήτων καὶ μή, ἅτινα ἦσαν ἐκεῖ ὡς ἀποθηκευμένα πρὸς πώλησιν. Εἰς ἄλλο δωμάτιον εὑρέθη μικρὸν πήλινον εἰδώλιον κακίστης διατηρήσεως, τοῦ ὁποίου μόλις διακρίνεται ἡ παράστασις. Πρόκειται περὶ εἰδωλίου γυμνῆς γυναικός, ἥτις διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς πιέζει τὸν μαστόν, ἐνῶ τὴν ἄλλην ἐκτείνει πρὸ τῶν σκελῶν.

Τὸ κυριώτερον ὅμως εὕρημα τῆς μέχρι τοῦδε ἐρεύνης εἶνε ἡ κατὰ τὸ κέντρον περίπου τῆς πόλεως ἀποκαλυφθεῖσα στοὰ ἥτις φερομένη ἀπὸ Β πρὸς Ν ἀκριβῶς, ἦτο ἀνοικτὴ πρὸς Δ., ἔβλεπε, δηλαδή, πρὸς τὸν λόφον τῆς ἀκροπόλεως. (εἰκὼν 7).

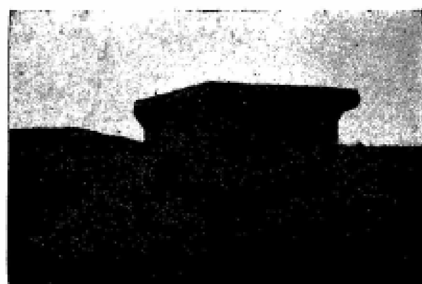
Τὸ ὅλον οἰκοδόμημα ἔχει μῆκος 72 περ. μέτρων, ὁ ὑπόστεγος ὅμως χῶρος ἦτο μικρότερος ἀντικρύζων μίαν σειρὰν ἐξ ἕνδεκα δωματίων τετραγωνικῶν σχεδὸν καὶ ἴσων μεταξύ τους, διαστάσεων 4.80×4.70μ. πλὴν τοῦ ἕκτου, τοῦ μεσαίου δηλαδή, τὸ ὁποῖον ἦτο κατὰ τὸ ἥμισυ σχεδὸν εὐρύ, δηλ. 2.55×4.70μ. Κατὰ τὰς ἐξωτερικὰς πλευρὰς τῶν δύο ὡς ἄνω ἀκρινῶν δωματίων, τοῦ πρώτου καὶ τοῦ τελευταίου, ὑπάρχει θεμέλιον φερόμενον ἐξακολουθητικῶς καὶ καθέτως πρὸς τὸ ἔναντι θεμέλιον τοῦ στυλοβάτου τῆς στοᾶς.

Εἰκ. 7. Ἡ Στοὰ τοῦ Ἀγρινίου, ἀπὸ Δ.

Ὁ στυλοβάτης ἐκτείνεται εἰς ἀπόστασιν 5.75μ. ἀπὸ τῆς προσόψεως τῶν ὡς ἄνω ἕνδεκα δωματίων, σωζόμενος εἰς μῆκος 19 περίπου μέτρων· τὸ θεμέλιόν του ὅμως ἐξακολουθεῖ καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἔκτασίν του τῶν 53 μέτρων.

Πρὸς Β. ἐξακολουθητικῶς πρὸς τὴν σειρὰν τῶν ἕνδεκα δωματίων, ὑπάρχει καὶ ἄλλο μεγαλήτερον 6.15×4.70μ. τὸ ὁποῖον ἔμενεν ἐκτὸς τοῦ ὑποστέγου, ἐνώπιον δὲ αὐτοῦ εὑρέθη γωνιῶδές τι θεμέλιον, πιθανὸν βάθρου τινός. Ἀντιθέτως εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν μετὰ τὸ τελευταῖον δωμάτιον τοῦ ὑποστέγου, ἐκτείνεται μία μεγάλη αἴθουσα μήκους 9.85μ. καὶ πλάτους ὅσον τὸ πλάτος τῶν ἄλλων δωματίων ὁμοῦ μετὰ τοῦ πλάτους τοῦ ὑποστέγου. Εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς αἰθούσης ταύτης εὑρέθη τετράπλευρον θεμέλιον (1.40 ×1.30μ.) ἀποτελούμενον ἐκ τεσσάρων τετραπλεύρων λίθων. Ἐπ' αὐτοῦ θὰ ἐστηρίζετο βάθρον τι, ἴσως καὶ βωμός. Εἰς τὴν αὐτὴν ἄλλωστε αἴθουσαν

Εἰκ. 8α - β. Ἐπίκρανα τῶν πεσσῶν τῆς Στοᾶς.

εὑρέθησαν καὶ τρία τεμάχια ἐκ τῶν γνωστῶν ἐκείνων πηλίνων περιρραντηρίων ἅτινα ἀνεστραμμένα ἐνθυμίζουν πως ἀρχαϊκὸν ἐχῖνον μετὰ τοῦ ἄβακος δωρικοῦ κιονοκράνου.

Οἱ στῦλοι τῆς στοᾶς ἦσαν τετράπλευροι πεσσοί. Εὑρέθησαν δύο τμήματα τοιούτων πεσσῶν, οὐχὶ κατὰ χώραν, διαστάσεων τομῆς 0,38×0,31μ. καὶ ὕψους τὸ μὲν ἓν 0,80μ., τὸ δὲ ἄλλο, φέρον εἰς τὰ πλάγια καὶ ἀγκῶνας 1,25μ. Ἐπίσης εὑρέθησαν πρὸ τοῦ στυλοβάτου κατὰ τὴν Β. πλευρὰν τέσσαρα ὅμοια ἐπίκρανα πεσσῶν ὕψους 0,18μ. φέροντα εἰς τὴν βάσιν των ἀναθύρωσιν (εἰκ. 8α - β). Ἡ βάσις τῶν ἐπικράνων ἔχει διαστάσεις 0,38×0,25μ. εἶνε δηλαδὴ κατά τι στενώτερα τῶν πεσσῶν. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας καὶ εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μέτρων ἀπὸ τῆς στοᾶς ἔκειτο ἄλλο μεγαλήτερον τμῆμα πεσσοῦ ὕψους 1,50μ. μετὰ τοῦ ἐπικράνου, ἰδίου τύπου, τὸ ὁποῖον εἶνε ἐπὶ τοῦ ἰδίου λίθου τοῦ πεσσοῦ διαμορφωμένον. Ἡ τομὴ τοῦ πεσσοῦ τούτου, ὅστις φαίνεται ὅτι ὁμοίως προέρχεται ἐκ τῆς στοᾶς, δίδει διαστάσεις 0,38×0,28. Κατὰ τὰς πλευρὰς πρὸς τὰ ἔξω, τόσον τὰ ἐπίκρανα, ὅσον καὶ οἱ πεσσοὶ φέρουν στενὴν ται-

νίαν λείαν, ἐνῷ τὸ ἄλλο μέρος ἔχει ἀδρομερῶς ἀποξεσθῆ διὰ χονδροῦ κτενίου. Ἅπαντα τὰ ἀρχιτεκτονικὰ ταῦτα μέλη εἶνε ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐγχωρίου ἀμμολίθου. Πιθανὸν οἱ πεσσοὶ οὗτοι τῆς στοᾶς νὰ ἐπάτουν ἐπὶ βάσεως, ἄβακος μᾶλλον, διότι πλησίον τοῦ ἑνὸς εὑρεθέντος κορμοῦ, εὑρέθη καὶ τετράπλευρος λίθος 0,62×0,59μ. ὕψους δὲ 0,23μ. ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν σαφῆ ἴχνη ἐπικαθημένου σώματος, ἅτινα δίδουν διαστάσεις τὰς ἰδίας σχεδὸν (0,39 ×0,32μ.) τῆς τομῆς τοῦ παραπλεύρως εὑρεθέντος πεσσοῦ. Ἐπὶ τοιούτων ἀβάκων ἔβαινον καὶ οἱ πεσσοὶ τῆς στοᾶς τοῦ Μολυκρείου, ὅπου εὑρέθησαν κατὰ χώραν (Ὀρλάνδος, Α.Δ. IX,55 παρ.).

Ἐπὶ τοῦ σωζομένου τμήματος τοῦ στυλοβάτου παρετηρήθησαν ἴχνη ἐπικαθημένου σώματος, κατ' ἀποστάσεις δὲ μένει καὶ ἐξεργόν τι ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔβαινε κατακορύφως ἄλλο σῶμα. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σημείων τούτων δυνάμεθα νὰ μετρήσωμεν τὸ μεταξόνιον τῶν πεσσῶν εἰς 2.40 μ. ὥστε ἡ στοὰ θὰ εἶχεν ἐν ὅλῳ 22 πεσσοὺς καὶ οὗτοι ἦσαν οὕτω διατεταγμένοι, ὥστε εἰς ἕκαστον δωμάτιον ν' ἀντιστοιχοῦν τρεῖς πεσσοὶ ἀντικρύζοντες οἱ δύο μὲν τοὺς καθέτους τοίχους τοῦ δωματίου, ὁ δὲ μέσος τὸ μέσον τῆς προσόψεώς του. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ ἄκροι πεσσοὶ ὑπολογίζονται οἱ αὐτοὶ καὶ διὰ τὰ συνεχόμενα δωμάτια. Ἡ ἀναλογία αὕτη δὲν τηρεῖται μόνον κατὰ τὸ μέσον δωμάτιον ἐκ τῶν ἕνδεκα, τὸ ἕκτον, διότι αὐτὸ εἶχε πλάτος μικρότερον καὶ ἑπομένως οἱ ἀπέναντι πεσσοὶ ἀντίκρυζον μόνον τοὺς καθέτους τοίχους τοῦ δωματίου τούτου χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ἄλλος καὶ κατὰ τὸ μέσον τῆς προσόψεώς του. Κατὰ τὸ σημεῖον μάλιστα τοῦτο τὸ μεταξόνιον θὰ ἦτο καὶ κατὰ 0,10 μ. μεγαλύτερον.

Ἐὰν διὰ τὸ ὕψος τῶν πεσσῶν ὑπολογίσωμεν 7 ἕως 8 βάσεις, τότε θὰ εἶχον ὕψος περίπου 3 μέτρων, πλέον τὸ ὕψος τῶν ἀβάκων τῆς βάσεως. Τὸ μεταξόνιον ὅμως εἶνε μέγα ἐν σχέσει πρὸς τὴν βάσιν τῶν πεσσῶν. Καὶ δὲν πρέπει μὲν ἐδῶ νὰ ζητήσωμεν κλασικὰς ἀναλογίας, ἀλλὰ φαίνεται μᾶλλον πιθανὸν ὅτι τὸ ἐπιστύλιον ἦτο ξύλινον. Οὐδὲν ἄλλωστε τμῆμα ἐπιστυλίου εὑρέθη. Εὑρήματα κινητὰ ἄξια λόγου δὲν ἐγένοντο. Ἀρκετὸν πλῆθος ὀστράκων μαγειρικῶν κυρίως σκευῶν, χυτρῶν ἀνοικτοστόμων καὶ στομίων πίθων τεμάχια, δύο ἢ τρεῖς λύχνοι, σφονδύλια καὶ τμῆμα ἀκροκεράμου μὲ κακὸν διὰ πιέσεως ἀποτυπωθὲν ἀνθέμιον. Τινὰ ὄστρακα εἶχον καλὸν μελανὸν χρῶμα, οὐδὲν ὅμως εὑρέθη φέρον διακόσμησιν. Ἐπίσης εὑρέθη εἰς τρία τεμάχια λίθινος χειρόμυλος τοῦ γνωστοῦ τύπου. Ἐκ δεκαπεντάδος εὑρεθέντων νομισμάτων ἐγένετο δυνατὸν νὰ ἀναγνωρισθῶσιν ἑπτὰ — τὰ πλεῖστα Αἰτωλῶν — ἅπαντα ἀνήκοντα εἰς τοὺς κατὰ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰ. χρόνους. Ὁ πρὸ τῆς στοᾶς χῶρος ἠρευνήθη ἐπιμελῶς ἀλλὰ τίποτε δὲν ἦλθεν εἰς φῶς. Τὰ ὄπισθεν τοῦ ὑποστέγου δωμάτια θὰ ἦσαν βεβαίως καταστήματα, ὥστε τὸ προκείμενον οἰκοδόμημα φαίνεται μᾶλλον ὅτι ἦτο στοὰ τῆς ἀγορᾶς

τῆς πόλεως, ἀσφαλῶς δὲ θὰ ἦτο ἐκ τῶν μεγαλυτέρων οἰκοδομημάτων της.

Ὁμοῦ μετὰ τῆς ἀποπερατώσεως τῆς ἐρεύνης τοῦ ὑπολοίπου μέρους τῆς γραμμῆς τοῦ τείχους πρὸς καταρτισμὸν τοῦ σχεδιαγράμματος, εἶνε ἀκόμη ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθῶσιν ἀνασκαφικῶς δύο ἢ τρία σημεῖα τὰ ὁποῖα ἔχω ἐπισημάνει ἐντὸς τῆς πόλεως. Πιθανὸν εἰς τὸ ἓν τουλάχιστον ἐξ αὐτῶν νὰ ὑπάρχουν τὰ ἐρείπια ἱεροῦ. Ἐπίσης θὰ ἐρευνηθοῦν μερικὰ θεμέλια οἰκοδομημάτων φρουριακοῦ χαρακτῆρος τὰ ὁποῖα παρετήρησα εἰς τοὺς πλησίον λόφους. Ὅσον διὰ τὸ νεκροταφεῖον τῆς πόλεως ἐκ μερικῶν ἐνδείξεων φαίνεται ὅτι ἐξετείνετο πρὸς νότον, εἰς τὰ καπνοτόπια τοῦ Ζαπαντίου, εἶνε δύσκολος δὲ ἡ ἔρευνά του καθόσον εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο οἱ κάτοικοι οὐδόλως στέργουν εἰς ἐπεμβάσεις ἐπὶ τῶν πλουτοφόρων ἐδαφῶν των τὰ ὁποῖα ἀνεξαντλήτως καλλιεργοῦν. Ἐν τούτοις θὰ γίνουν ἀπόπειραί τινες.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΗΛΙΑΔΗΣ

---

8. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΥ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΥ ΕΝ ΑΓ. ΒΑΣΙΛΕΙΩ ΧΑΛΑΝΔΡΙΤΣΗΣ ΑΧΑΪΑΣ

Ἡ Χαλανδρίτσα, πρωτεύουσα τοῦ δήμου Φαρῶν τῆς ἐπαρχίας Ἀχαΐας κεῖται εἰς ὕψος 334 μ. ἐπὶ τῶν Ν.Δ. προβούνων τοῦ Παναχαϊκοῦ ὄρους, μεταξὺ τοῦ 21ου καὶ 22ου χιλιομέτρου τῆς ἀπὸ Πατρῶν εἰς Καλάβρυτα ὁδοῦ, καὶ εἶναι γνωστὴ κυρίως ἐκ τῶν χρόνων τῆς Φραγκοκρατίας, καθ' οὓς ἦτο ἐκ τῶν ἐπισήμων πόλεων, ἀποτελέσασα ἰδίαν Βαρωνείαν κατὰ τὸ 1209, ἧς πρῶτος βαρῶνος ὑπῆρξεν ὁ Audebert dela Tremouille καὶ διασῴζουσα ἔτι τὰ ἐρείπια τοῦ φρουρίου κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον αὐτῆς.

Ἡ Χαλανδρίτσα εἶναι ἄγνωστος εἰς παλαιοτέρους χρόνους, δι' ὃ δὲν ἠξιώθη προσοχῆς περισσοτέρας ὑπὸ τοῦ Κουρτίου (Peloponnesos 1 σ. 457). Πλείονα περὶ αὐτῆς ἴδε εἰς ἱστορίαν Πατρῶν ὑπὸ Στ. Θωμοπούλου σελ. 311 καὶ ἑξῆς.

Οἱ πρόβουνοι τοῦ Παναχαϊκοῦ ὄρους πρὸς τὴν Ν.Δ. αὐτοῦ πλευράν, ἐφ' ὧν κεῖται ἡ Χαλανδρίτσα, ὀνομάζονται νῦν Μερτίτσα. Ὀλίγα λεπτὰ δὲ πρὶν φθάσωμεν εἰς Χαλανδρίτσαν ἐρχόμενοι ἐκ Πατρῶν πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς ὁδοῦ ὑπάρχει σειρὰ μικρῶν λοφίσκων καλουμένη Τρουμπὲς κάτωθι τῶν ὁποίων ὑπάρχουσιν ἀγροί, ἐλαιῶνες καὶ ἄμπελοι εἰς θέσιν, ἥτις καλεῖται ἅγιος Βασίλειος.

Τὸ πλεῖστον μέρος τῆς θέσεως ταύτης ἀποτελεῖται ἐκ μαλακοῦ ἀσβεστοβριθοῦς ψαμμίτου βράχου, ἐφ' οὗ ἐκτείνεται μέγα εἰς ἔκτασιν Μυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον.

Εἰς τὸ νεκροταφεῖον αὐτὸ ἐκτὸς τῶν συνήθων λαξευτῶν Μυκηναϊκῶν θαλαμοειδῶν τάφων, ὑπάρχουσι καὶ θολωτοὶ ἐκ πλακοειδῶν λίθων τάφοι εἰς τὰς κορυφὰς τῶν μικρῶν λοφίσκων, οἵτινες καλοῦνται νῦν Τρουμπὲς (προφανῶς ἐκ τοῦ τύμβος), ἐφ' ὧν διέκρινα τρεῖς τοιούτους τάφους, ὧν οἱ δύο ἡμικατεστραμμένοι ὑπό τινος αὐτόθι ἀπὸ τριακονταετίας ἐγκατασταθέντος πονηροτάτου Ἠπειρώτου ἀγροφύλακος Δημητρίου Σταύρου, ἐξάγοντος ἐκεῖθεν λίθους διὰ τὴν ἀνέγερσιν ἐκκλησίας, ὥς μοὶ εἶπεν, ἀλλὰ καὶ συλλέγοντος εὑρήματα ἀρχαῖα, ὧν τινὰ μοὶ παρέδωσε καί τινα κατέσχεσα.

Τοὺς τύμβους αὐτοὺς θέλομεν ἐρευνήσει προσεχῶς, ὡς καὶ ἑτέρους ὁμοίους, ὑπάρχοντας εἰς τὰς κορυφὰς ἄλλων λόφων πέριξ τῆς Χαλανδρίτσης καὶ εἰς ἄλλας διευθύνσεις.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ θέρους αὐτοῦ περιωρίσθημεν μόνον εἰς ἀνασκαφὴν λαξευτῶν θαλαμοειδῶν τάφων.

Τῶν πλείστων τούτων οἱ θόλοι ἀτυχῶς εἶχον καταπέσει, μόνον δὲ ὀλίγων ἡ διατήρησις ἦτο καλὴ καὶ ἰδίως ἑνὸς τάφου (εἰκ. 1), ὅστις παρέμεινεν ἀβλαβὴς καὶ ἀσύλητος, διότι οὐδὲ σταγὼν ὕδατος εἶχεν εἰσχωρήσει εἰς αὐτόν.

Εἰκ. 1. Εἴσοδος ἀσυλήτου σπηλαίου ἁγίου Βασιλείου Χαλανδρίτσης.

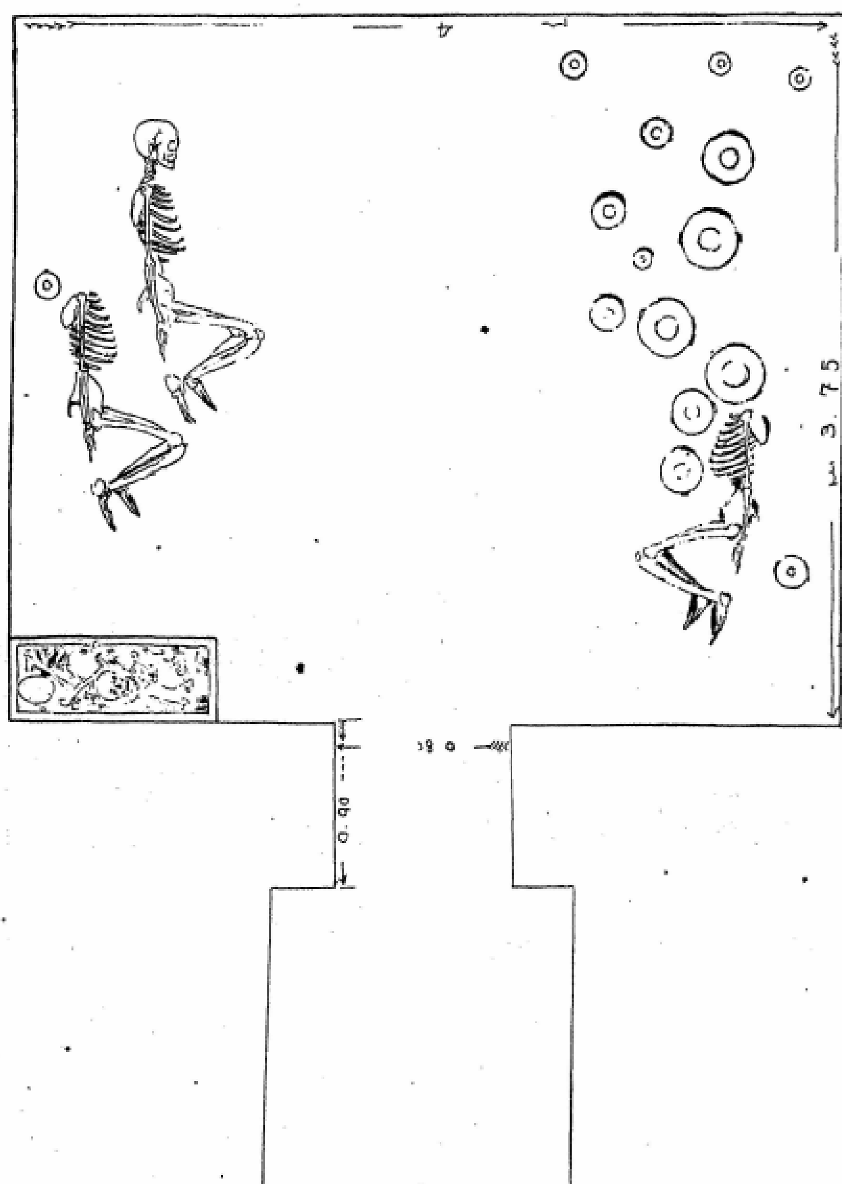
Ἐντὸς τοῦ τάφου αὐτοῦ, τοῦ ὁποίου καὶ σχέδιον (εἰκ. 1α) ἐπισυνάπτομεν ἐκπονηθὲν ὑπὸ τοῦ ἐν Πάτραις καλλιτέχνου φωτογράφου κ. Ν. Ἀτζαρίτη, εὕρομεν πάμπολλα ἀγγεῖα ἀνέπαφα καὶ εἰς τὴν θέσιν, εἰς ἣν εἶχον ἀποθέσει αὐτὰ οἱ τὸν τελευταῖον νεκρὸν θάψαντες ἐν αὐτῷ.

Τῶν εὑρημάτων γενικὸν κατάλογον ἐπισυνάπτω.

Εἰδικῶς δ' ὅμως ἐν τῷ τάφῳ τούτῳ, τοῦ ὁποίου τὰς διαστάσεις βλέπει τις ἐν τῷ ἐπισυναπτομένῳ σχεδίῳ, εὕρομεν μεγίστους ἀμφορεῖς μὲ τέσσαρα ὦτα σχοινιοειδῆ, ὧν τὰ δύο ἐπὶ τῶν ὤμων, τὰ δ' ἕτερα δύο ἐπὶ τῆς κοιλίας, φέροντας μόνον ἐπὶ τῶν ὤμων γεωμετρικὰ κοσμήματα διακρινόμενα εἰς τὰς ληφθείσας φωτογραφίας αὐτῶν (εἰκ. 2 - 4).

Ὁμοίως εὕρομεν πλείστους ἱκανῶς μεγάλους τυφλοστόμους ἀμφορεῖς (εἰκ. 5 - 6) ὡς καὶ τυφλόστομα ἀμφορείδια πλεῖστα, ἅτινα πάντα ἵσταντο ὄρθια ἐν τῷ δαπέδῳ τοῦ τάφου στηριζόμενα ἐπὶ τοῦ στομίου αὐτῶν (εἰκ. 7).

Ἡ σύμπτωσις αὕτη τῆς εὑρέσεως πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν τυφλοστόμων

Εἰκ. 1α. Σχέδιον ἀσυλήτου τάφου ἁγίου Βασιλείου Χαλανδρίτσης ἐκπονηθὲν ὑπὸ ζωγράφου - φωτογράφου κ. Ν. Ἀτζαρίτη.

ἀγγείων εἰς τὴν ἀνωτέρω θέσιν ὑποδηλοῖ τὴν σκόπιμον αὐτῶν τοποθέτησιν, πρὸς τέλεσιν ἴσως σπονδῶν ἐπὶ τῶν νεκρῶν.

Ἐν τῷ δαπέδῳ τοῦ τάφου διέκρινα εὐθὺς ἀμέσως καθαρώτατα τοὺς σκελετοὺς τριῶν νεκρῶν, ἑνὸς δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ καὶ δύο ἀριστερὰ εἰς ἀρίστην διατήρησιν καὶ εἰς θέσιν πλαγίως κοιμωμένων μὲ κεκλιμένα τὰ σκέλη, ὡς συνήθως.

Ἡ ἀρίστη αὕτη διατήρησις τοῦ τάφου, τῶν ἀγγείων καὶ τῶν νεκρῶν μὲ ἠνάγκασε νὰ κλείσω καὶ πάλιν τὸν τάφον, πρὸς τελειοτέραν μελέτην καὶ παρατήρησιν καὶ νὰ λάβω καὶ σχέδιον αὐτοῦ, ἀφοῦ φωτογραφία δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ληφθῇ, λόγῳ τοῦ μεγάλου σκότους.

Εἰκ. 2. Μέγας ἀμφορεὺς τετράωτος ἁγίου Βασιλείου Χαλανδρίτσης μετὰ γραμμικῶν κοσμημάτων ἐπὶ τῶν ὤμων.

Οἱ σκελετοὶ δ'ὅμως, πλὴν ἑνός, ἦσαν ἄνευ κρανίων. Διὰ τὸ φαινόμενον τοῦτο ἠπόρουν ἐπὶ πολύ, μέχρις ὅτου μετὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ τάφου, ἐρευνῶν τὸ ἔδαφος αὐτοῦ πρὸς ἀνεύρεσιν τυχὸν λάκκων ἐν αὐτῷ, ἀνεκάλυψα εἰς τὴν γωνίαν τοῦ τάφου, ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου, λάξευμα τετραγωνικὸν ἱκανῶς βαθύ, πλῆρες ὀστῶν, ὧν τὴν ἀνωτάτην θέσιν κατεῖχον πλεῖστα κρανία, περισσότερα τῶν δύο.

Κατ' ἀκολουθίαν συμπεραίνομεν ὅτι ἐν τῷ τάφῳ αὐτῷ εἶχε γίνει κατὰ καιροὺς ἀνακομιδὴ ὀστῶν προγενεστέρων νεκρῶν καὶ ὅτι κατὰ τὴν ταφὴν τοῦ τελευταίου νεκροῦ, ὅστις ἦτο ὁ ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ, δὲν ἐγένετο συλλογὴ τῶν ὀστῶν τῶν δύο πρὸς τὰ δεξιὰ νεκρῶν, ἀλλὰ μόνον τῶν κρανίων αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ἐτοποθετήθησαν ἐν τῷ τετραγωνικῷ λαξεύματι, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευεν ὡς ὀστεοθήκη.

Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς αὐτῆς καταδεικνύομεν ὅτι ὁ περὶ τὴν Χαλανδρίτσαν χῶρος κατῳκήθη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπὸ τοῦ ἀρχαιοτάτου λαοῦ, ὅστις εἶχε καταλάβει καὶ τὰς λοιπὰς Ἑλληνικὰς χώρας κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὡς καὶ διὰ τῆς μελλούσης ἀνασκαφῆς τῶν θολωτῶν τύμ-

βων τῆς Χαλανδρίτσης, καὶ ἄλλων Μυκηναϊκῶν νεκροταφείων τῆς Ἀχαΐας θὰ καταδειχθῇ ὅτι ὁ πολιτισμὸς οὗτος εἶχεν ἐξαπλωθῇ καθ᾽ ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς Ἀχαΐας, ἐν τῇ ὁποίᾳ δὲν ἐπιστεύετο μέχρι τῶν ἐμῶν ἀνασκαφῶν ὅτι θὰ εὑρεθῶσιν ἴχνη αὐτοῦ.

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΠΡΟΣΤΟΒΙΤΣΗΣ - ΤΡΙΤΑΙΑΣ

Εἰς Προστοβίτσαν, χωρίον κείμενον εἰς ὕψος 72,5 μέτρων ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ὄρους Ἐρυμάνθου (ἐπὶ τῆς ἀντιθέτου πλευρᾶς, τῆς Ἀνατο-

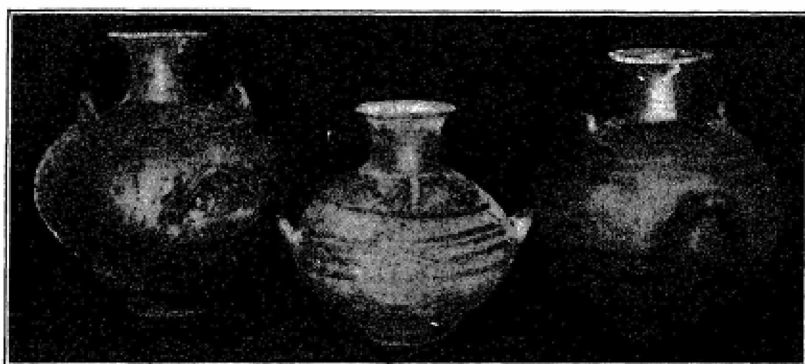

Εἰκ. 3. Μέγας ἀμφορεὺς ἁγίου Βασιλείου Χαλανδρίτσης μετὰ γραμμικῶν κοσμημάτων ἐπὶ τῶν ὤμων.

λικῆς, τοῦ αὐτοῦ ὄρους κεῖται ἡ Δίβρη Ἠλείας) καὶ ὀλίγον ἔξωθεν τοῦ χωρίου πρὸς Δ. ἁπλοῦνται λόφοι ἱκανῆς ἐκτάσεως ἐξ ἀσβεστοβριθοῦς ψαμμίτου λίθου λίαν εὐθρύπτου, ἐφ᾽ ὧν οἱ ἀρχαιότατοι κάτοικοι τῶν μερῶν αὐτῶν ἐλάξευον τὰς νεκρικὰς κατακόμβας πρὸς ταφὴν τῶν νεκρῶν, τὰς ὁποίας γνωρίζομεν πάντες ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Λαξευτῶν Μυκηναϊκῶν σπηλαίων ἢ θαλαμοειδῶν τάφων.

Ἀκριβῶς ἄνωθεν τῆς ἐκτάσεως ταύτης καὶ εἰς ἀπόστασιν μικροτέραν τῶν πέντε λεπτῶν τῆς ὥρας ὑπάρχει μικρὰ ἐκκλησία τῆς ἁγίας Μαρίνης, ἠρειπωμένης σχεδόν, εἰς τὸ ἱερὸν τῆς ὁποίας ἀναβλύζει πηγὴ καθαρωτάτου καὶ

ψυχροτάτου ἀφθόνου ὕδατος. Τὸ χωρίον Προστοβίτσα καίπερ μικρὸν θεωρεῖται πρωτεύουσα τοῦ δήμου Τριταίας, τῆς ὁποίας ἡ ἀρχαία πόλις Τρίταια,

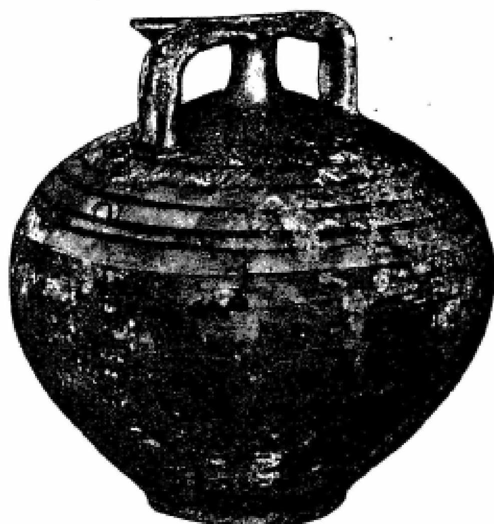
Εἰκ. 4. Ἀμφορεῖς ἐξ ἁγίου Βασιλείου Χαλανδρίτσης μετὰ γραμμικῶν κοσμημάτων ἐπὶ τῶν ὤμων

ἡ κατ' ἐξοχὴν μεσογειακὴ πόλις τῆς Ἀχαϊκῆς δωδεκαπόλεως, τοποθετεῖται πολὺ μακρὰν τῆς Προστοβίτσης, εἰς ἀπόστασιν δέκα πέντε ὡρῶν, εἰς χωρίον Καστρίτσι τῆς περιφερείας ἁγίου Βλασίου, ὅπου ἔχουν ἀναφανῆ τὰ ἐρείπια αὐτῆς.

Ἡ θέσις, ἐφ' ἧς ὑπάρχουσι τὰ λαξευτὰ σπήλαια εἶναι ἱκανῶς ἐπικλινὴς καὶ εἰς ὕψος μέγα, οὕτως ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ὕπαρξις πολλῶν σειρῶν ἐπαλλήλων λαξευτῶν τάφων.

Ὅλην αὐτὴν τὴν μεγάλην ἔκτασιν εὗρον τελείως κατεστραμμένην καὶ κατελήφθην ὑπὸ βαθείας θλίψεως ἀριθμήσας καὶ ὑπολογήσας ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν κατεστραμμένα σπήλαια.

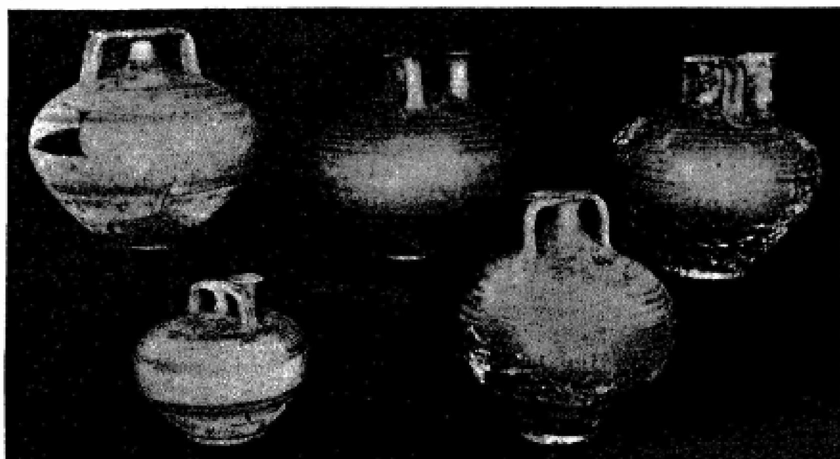
Ἡ καταστροφὴ αὕτη δὲν ἐπῆλθεν ἐξ ἐπιγνώσεως τῶν κατοίκων, ἀλλ' ἐξ ἀγνοίας αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι ἁπλῶς ἔχαιρον ἀποκομίζοντες ἐκεῖθεν τὴν κατάλληλον οἰκοδομήσιμον ὕλην, ἀσβεστοβριθῆ ἄμμον πρὸς ἀνοικοδόμησιν τῶν οἰκιῶν καὶ τῆς ἐκκλησίας των.

Εἰκ. 5. Μέγας τυφλόστομος ἀμφορεὺς ἐξ ἁγίου Βασιλείου Χαλανδρίτσης μετὰ γραμμικῶν κοσμημάτων ἐπὶ τῶν ὤμων.

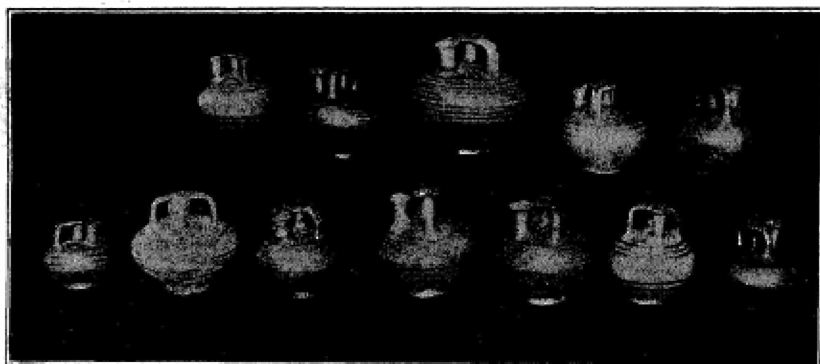
Ἀτυχῶς διὰ τὸ Μυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον, τὸ χωρίον ἔκειτο πολὺ πλησίον αὐτοῦ.

Τὸ κακὸν δὲν ἤρχισε τώρα, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1875, ὅτε ἐκτίσθη ἡ ἐκκλη-

Εἰκ. 6. Τυφλόστομοι ἀμφορεῖς ἐξ ἁγίου Βασιλείου Χαλανδρίτσης μετὰ γραμμικῶν κοσμημάτων ἐπὶ τῶν ὤμων.

σία τοῦ χωρίου ἐξ ὑλικοῦ τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου. Ἀλλὰ καὶ ἔκτοτε κατὰ ἀραιὰ διαλείμματα ἐξηκολούθησε βαθμιαία ἡ καταστροφὴ αὐτοῦ πρὸς ἀνοικο-

Εἰκ. 7. Τυφλόστομα ἀμφορείδια ἐξ ἁγίου Βασιλείου Χαλανδρίτσης.

δόμησιν τῶν ἰδιωτικῶν οἰκιῶν. Καὶ τελευταῖον πρὸ μηνῶν τοιαύτην ἐργασίαν ἐκτελοῦντες οἱ κάτοικοι ἔφθασαν εἰς τὸν θάλαμον τοῦ σπηλαίου κενοῦ χώματος καὶ ἰδόντες τὰ ἀγγεῖα προέβησαν εἰς διαρπαγὴν αὐτῶν, σωθέντων τῶν

πλείστων τῇ ἀξιεπαίνῳ ἐπεμβάσει τοῦ προέδρου τῆς κοινότητος κ. Τριανταφυλλίδου.

Ἐπὶ ὅλης αὐτῆς τῆς ἐκτάσεως καὶ εἰς διάφορα σημεῖα ἔσκαψα πρὸς εὕρεσιν καὶ ἄλλων σπηλαίων, ἀλλὰ δυστυχῶς συνήντων μόνον κατεστραμμένα καὶ συλημένα.

Κοσκινίσας τὰ χώματα τῶν πρὸ μικροῦ κατεστραμμένων σπηλαίων περιέσωσα ὀλίγας χάνδρας μικρὰς ἐξ ἀχάτου λίθου.

Ἐπὶ τῆς κατωτάτης σειρᾶς τῶν κατεστραμμένων λίθων καὶ σπηλαίων συνήντησα εἴσοδον σπηλαίου ἀκεραίαν μήκους πέντε μέτρων καὶ προεχώ-

Εἰκ. 8. Μέγας τετράωτος Μυκηναϊκὸς ἀμφορεὺς Προστοβίτσης.

ρησα κανονικῶς πρὸς τὴν εἴσοδον αὐτοῦ, ἣν εὗρον εἰς ἀρίστην κατάστασιν καὶ καλῶς κεκλεισμένην. Ἀνοίξας αὐτὴν εὑρέθην πρὸ ἐκπλήξεως καὶ ἀπροσδοκήτου φαινομένου. Ὁ θάλαμος τοῦ σπηλαίου ἦτο ἐγκαταλελειμμένος ἡμιτελής, χαμηλὸς καὶ στενὸς τόσον, ὥστε μόλις ἠδύνατο νὰ εἰσέλθῃ ἄνθρωπος. Πλήξας τὸ μικρὸν αὐτοῦ δάπεδον ἀπὸ αὐτῆς τῆς εἰσόδου, εὗρον πλάκας, ἃς ἐξαγαγὼν συνήντησα τὰ ὀστᾶ ἑνὸς μόνου νεκροῦ, ἄνευ οἱουδήποτε κτερίσματος.

Φαίνεται ὅτι πρὶν ἀποπερατωθῇ ἡ κατασκευὴ τοῦ οἰκογενειακοῦ θαλάμου, προλαβὼν ὁ θάνατος ἀφήρπασεν ἓν μέλος τῆς οἰκογενείας, τὸ ὁποῖον προχείρως ἔθαψαν κατὰ τοιοῦτον τρόπον εἰς τὸν ἡμιτελῆ τάφον.

Πᾶσαι αἱ λοιπαί μου ἔρευναι πρὸς εὕρεσιν ἄλλων σπηλαίων ὑπῆρξαν ἄκαρποι.

Εὐτυχῶς ἔχομεν, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω χάνδρῶν καί τινων πηλίνων σφονδυλίων, τὰ εὑρήματα, ἅτινα προέρχονται ἐκ τοῦ πρὸ μηνῶν ἀνοιχθέντος τάφου, καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι:

1) Μέγας Μυκηναϊκὸς ἀμφορεὺς ἀκέραιος μὲ μικρὰν καταστροφὴν τοῦ χείλους αὐτοῦ, μὲ τέσσαρα ὦτα, δύο μικρὰ ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ καὶ δύο μεγάλα σχοινιοειδῆ ἐπὶ τῆς κοιλίας αὐτοῦ καὶ μὲ ὡραιότατον κόσμημα

Εἰκ. 9. Κόσμημα ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ ἀμφορέως Προστοβίτσης γραμμικὸν ἐσχηματοποιημένον ἐκ τοῦ βασιλείου τῆς θαλάσσης.

(εἰκ. 9) ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ, τοῦ ὁποίου ἀρίστην φωτογραφίαν ἔλαβον, ἣν θέλω ἀποστείλει προσεχῶς (εἰκὼν 8).

2) Δύο ἄλλοι μικρότεροι ἀμφορεῖς ἄνευ κοσμημάτων, κοινότατοι.

3) Τυφλόστομος ἀμφορεὺς ἱκανοῦ μεγέθους.

4) Τρίωτος κρατηρίσκος συνήθης καὶ

5) Χρυσοῦς δακτύλιος μετὰ στεφάνης ἐκ τῆς ὁποίας ἐλλείπει ὁ λίθος. Οὕτω παρεδόθη ἡμῖν, μὲ ὀλίγα τρίμματα, ἅτινα μᾶς εἶπον ὅτι ἀπετέλουν τὸν λίθον.

Ἐγὼ ὅμως δὲν πιστεύω τοῦτο, διότι τὰ τρίμματα ταῦτα ἦσαν ἐξ ἠλέκτρου εὐθρύπτου, ἅτινα ἴσως ἀπετέλουν χάνδρας μετ' ὀπῆς, ὡς γνωρίζομεν ἄλλοθεν.

Κατάλογος εὑρημάτων ἀνασκαφῶν Προστοβίτσης.

Σεπτέμβριος 1928.

Εἷς μέγας ἀμφορεὺς μετ' ὤτων σχοινιοειδῶν. Λαιμὸς ἐν μέρει κεκομμένος. Ἐπὶ τῶν ὤμων κόσμημα φωτογραφηθέν. Δύο κατά τι μικρότεροι ἀμφορεῖς μετὰ γανώσεως ἄνευ κοσμημάτων (εἰκ. 8 - 9).

Τέσσαρα τυφλόστομα ἀμφορείδια, ὧν δύο κατά τι μεγαλύτερα, μὲ γεωμετρικὰ κοσμήματα.

Εἷς κρατηρίσκος.

Ἐπίσης:

21 χάνδραι μικραὶ ἐξ ἀχάτου.
2 χάνδραι μεγάλαι »
1 ὑάλινον κόσμημα τεθραυσμένον.
3 χάνδραι πορσελάνης μικραί.
4 σφονδύλια καὶ χρυσοῦς δακτύλιος ἄνευ λίθου, μετὰ τριμμάτων ἠλέκτρου
2 λεπίδες χαλκαῖ μαχαιρίων.

Κατάλογος εὑρημάτων ἀνασκαφῶν ἁγίου Βασιλείου Χαλανδρίτσης.

Σεπτέμβριος 1928.

(6) Ἓξ μεγάλοι τετράωτοι Μυκην. ἀμφορεῖς μετὰ γεωμετρικῶν σχημάτων ἐπὶ τῶν ὤμων. Ἀκέραιοι. (μέτρα ἑνὸς ἐξ αὐτῶν, περιφέρεια κοιλίας 1 - 30, ὕψος 0,49) (εἰκ. 2 - 4).
(4) τέσσαρες τυφλόστομοι ἀμφορεῖς μετὰ κοσμημάτων μεγάλοι (εἰκ. 5 - 6).
(13) δέκα καὶ τρία ἀκέραια μικρὰ τυφλόστομα ἀμφορείδια (εἰκ. 7).
(7) ἑπτὰ λεβήτια δίωτα καὶ τρίωτα.
(1) εἷς κρατηρίσκος ἄνευ ὤτων.
(1) μία μικρὰ προχοΐς.
(1) μία μικρὰ προχοΐς (ἀπὸ τὸν Τρουμπέ).
Ἐντὸς ἐφημερίδων τεμάχια 15 εἰσέτι ἀγγείων.

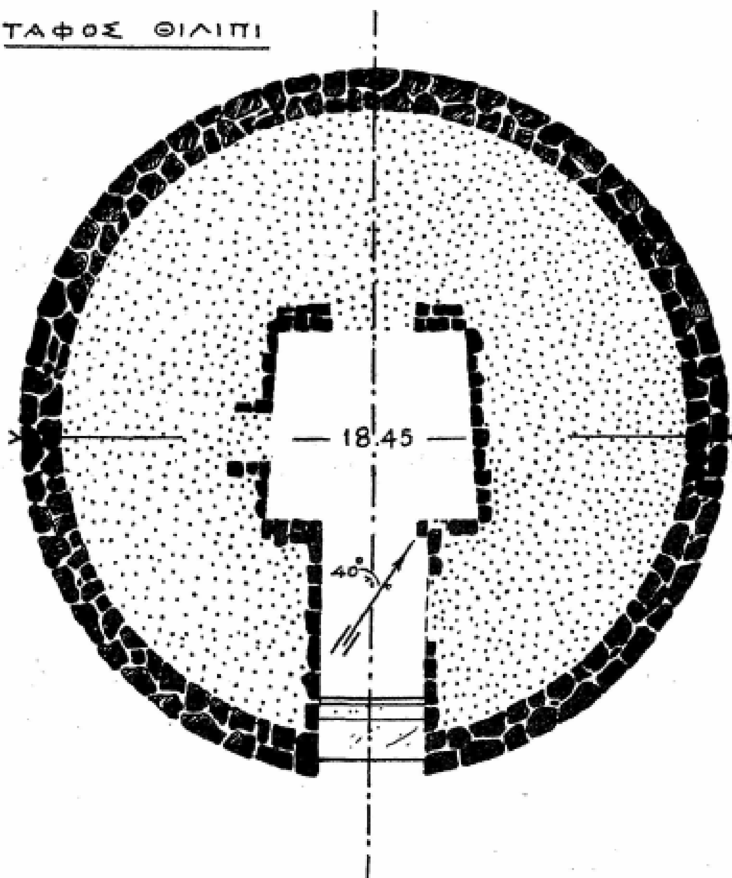
Ἔτι δέ:

(10) δέκα σφονδύλια ἐξ ὀπτῆς γῆς καὶ στεατίτου.
(2) δύο χάνδραι μικραὶ καὶ
(1) εἷς μείζων ἐξ ἀχάτου.
(1) μία χάνδρα ἐκ πορσελάνης καὶ εἷς χαυλιόδους.
(1) μία λεπὶς χαλκῆ μαχαιρίου (δωρηθεῖσα ὑπὸ Δ. Σταύρου).

Ν. ΚΥΠΑΡΙΣΣΗΣ

9. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΣΤΥΜΦΑΛΟΥ

Αἱ συχναὶ καὶ ραγδαῖαι βροχαὶ τοῦ παρελθόντος χειμῶνος ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ φράξις τῆς καταβόθρας, δι' ἧς ἀπερροφῶντο τὰ ὕδατα τῆς

Εἰκ. 1. Κάτοψις τοῦ παρὰ τὴν Στύμφαλον κυκλοτεροῦς τάφου.

ὑπερκειμένης τῇ Στυμφαλίᾳ πεδιάδος τῆς Πελλήνης, ἔσχον λίαν θλιβερὸν ἀποτέλεσμα, τὴν ἐξόγκωσιν τῶν ὑδάτων τῆς λίμνης Στυμφαλίας καὶ τὸν ἐκ νέου κατακλυσμόν τοῦ ὑπὸ τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας ἀπὸ τοῦ 1924 ἀνασκαπτομένου χώρου τῆς ἀγορᾶς τῆς ἀρχαίας Στυμφάλου. Ὅ,τι ἐπὶ τετραετίαν διὰ

τῆς προϊούσης ἀποξηράνσεως τοῦ ἐδάφους εἶχεν ἐπιτύχει νὰ φέρῃ εἰς φῶς ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη — ναόν, τείχη, πρόπυλον καὶ τὴν μόλις ἐν ταῖς γενικαῖς αὐτῆς γραμμαῖς ἀποκαλυφθεῖσαν παλαίστραν — κρύπτεται νῦν εἰς τὸ βάθος τοῦ εἰς 1 περίπου μέτρον ὑψωθέντος ὕδατος τῆς λίμνης!

Ὑπὸ τοιούτους ὅρους ἀδύνατος βεβαίως καθίστατο ἐφέτος ἡ σκαφὴ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἀγορᾷ πρὸς ὁλοσχερῆ ἀποκάλυψιν τῆς παλαίστρας, τούτου δ' ἕνεκα μικρά τις μόνον ἐκχωμάτωσις ἐνηργήθη ἐν τῇ μεγάλῃ κατατομῇ (ΠΑΕ 1926 πίν.) παρὰ τὴν ἀνάγουσαν πρὸς τὴν ἀκρόπολιν ἀνατολικὴν κλίμακα, ἥτις εἶχε

Εἰκ. 2. Ἄποψις τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου ἀπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ.

μεταξὺ σχεδὸν τελείως καταχωσθῆ ἐκ τῶν ὕπερθεν καταρρεόντων χωμάτων.

Ἀπελπίσας ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἐστράφην πρὸς τὸν κατὰ τὸ 1924 ἀτελῶς σκαφέντα δαπάνῃ τῶν ἰδιωτῶν Κριτσώνη καὶ Μιχαλοπούλου κατ' ἀρχὰς ὕστερον δὲ καὶ τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας μέγαν κυκλοτερῆ τάφον, τὸν ἐν τῇ θέσει «Λάκκα τοῦ Θίλιπι» 20´ δυτικῶς τῶν Κιονίων εὑρισκόμενον [1]. Τὸν τάφον τοῦτον ***(εἰκ. 1)***, ἔχοντα διάμετρον 18.45 μ., ἀπήλλαξα τῆς καλυπτούσης ἐξωτερικῆς ἐπιχώσεως

[1] Ὅρα περὶ τούτου καὶ τὴν ἐν τῷ Ἐτρουσκολογικῷ Συνεδρίῳ τῆς Φλωρεντίας ἀνακοίνωσίν μου ἐν Atti del I Congresso Etrusco 1925 σ. 85 καὶ ἐν Klio XXIII, 146 ἔνθα ἀντὶ Auge γραπτέον Aepytus.

μεθ᾽ ὃ προέβην εἰς τὴν τελείαν ἀποκάλυψιν τοῦ ἐσωτερικοῦ. Διὰ δρόμου μήκους 6,80 μ. καὶ πλάτους 2,80 μ. ἐκτισμένου διὰ μικρῶν σχετικῶς πολυγώνων λίθων καὶ διακοπτομένου ἐγκαρσίως ὑπὸ πλατέος κατωφλίου θυρώματος, οὗτινος ἀνεστήλωσα τοὺς σωζομένους σταθμούς ***(εἰκ. 2),*** φθάνει τις εἰς τετράγωνον (5.00×4.90 μ.) θάλαμον, ὁμοίως ἐκτισμένον φέροντα δὲ κατὰ τὰ μέσα δύο τῶν πλευρῶν αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν σκελῶν καθέτως πρὸς τὰς πλευρὰς τοῦ θαλάμου προχωρούντων, πιθανῶς χάριν μελλοντικῆς τοῦ θαλάμου προεκτάσεως (εἰκ. 1). Παρὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ θαλάμου εἶχεν εὑρεθῆ, τὸ 1924, πύελος ἐκ μαλακοῦ

Εἰκ. 3. Ἄποψις τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου ἐξωτερικῶς.

ψαμμίτου, πιθανῶς τεφροδόχος κίστη, ἂν κρίνῃ τις καὶ ἐκ τῶν μικρῶν διαστάσεων (0.35×0.49) τοῦ ἐσωτερικοῦ κενοῦ αὐτῆς. Παρὰ τὴν πύελον εὑρέθη ἐφέτος πήλινον ἀτρακτοειδὲς ἀγγεῖον, τοῦ γνωστοῦ τύπου (lacrymatorium). Ἀνασκαπτομένου τοῦ ἐδάφους τοῦ τε δρόμου καὶ τοῦ θαλάμου ἀνευρίσκοντο πλῆθος τεμαχίων χονδρῶν πλίνθων μεγάλων διαστάσεων. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν τεμάχιον λιθίνης πλακὸς εὑρέθη, εἰκάζω ὅτι ὅ τε δρόμος καὶ ὁ θάλαμος θὰ ἐστεγάζοντο διὰ ξυλίνης στέγης ἐκ συγκλινόντων σφηκίσκων (ἀμειβόντων) ἐφ᾽ ὧν θὰ ἦσαν τεθειμέναι αἱ εὑρεθεῖσαι πλίνθοι, τοῦ ὅλου τάφου καλυπτομένου διὰ χώματος ἐν εἴδει τύμβου, οὕτως ὥστε νὰ παρουσιάζῃ ἐξωτερικῶς λόγῳ καὶ τῆς ὑψηλῆς (1.50 μ.) περιφερικῆς κρηπῖδος ***(εἰκ. 3),*** μορφὴν παρεμ-

φερῆ πρὸς τὴν τῶν Ἐτρουσκικῶν. Τοιαύτη μορφὴ τάφου, γνωστὴ μέχρι τοῦδε ἐν Μ. Ἀσίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ, τὸ πρῶτον ἤδη ἀπαντᾷ καὶ ἐν Πελοποννήσῳ [1].

Μετὰ τὴν τελείαν ἀνασκαφὴν καὶ καταμέτρησιν τοῦ τάφου ἠκολούθησε ἡ περαιτέρω ἀποκάλυψις τοῦ βορείου κλίτους τοῦ Φραγκικοῦ ναοῦ (ΠΑΕ 1926), καὶ ἡ ἐκ νέου τακτοποίησις τῶν πέρυσιν εἰς μουσεῖον καταταχθέντων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ ναοῦ, τὰ ὁποῖα, δυστυχῶς, λόγῳ τῆς γειτνιάσεως τοῦ μνημείου πρὸς τὸν ἐπαρχιακὸν δρόμον, ὑφίστανται παντοίους βανδαλισμοὺς ὑπὸ τῶν παροδιτῶν καὶ τῶν ποιμενοπαίδων. Δι' ὃ καὶ ἠναγκάσθην ἐφέτος νὰ προβῶ εἰς τὴν διὰ συρματοπλέγματος περίφραξιν τοῦ καταρτισθέντος ὑπαίθρου ἀρχιτεκτονικοῦ μουσείου, πρὸς πρόληψιν περαιτέρω ζημιῶν.

ΑΝ. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

---

10. ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΕΙΣ ΜΥΣΤΡΑΝ 1928

Μετὰ μακρὰν διακοπὴν ἀπεφάσισεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία νὰ συνεχίσῃ εἰς τὸν Μυστρᾶν, πρὸς ἀναστήλωσιν καὶ εὐπρέπειαν τῶν Βυζαντινῶν μνημείων, τὰς παλαιὰς συστηματικὰς ἐργασίας, τὰς ὁποίας εἶχεν ἀναλάβει μὲ μεγάλας ἐλπίδας τελείας συντηρήσεως καὶ ἐξασφαλίσεως τῶν πολυτίμων ἐκείνων λειψάνων τοῦ Μεσαιωνικοῦ ἡμῶν βίου. Διὰ τῶν ἀπὸ τοῦ 1906 ἐγκαινισθεισῶν ἐκείνων ἐργασιῶν μνημεῖα ἀξιόλογα διεσώθησαν ἀπὸ βεβαίας καταστροφῆς, ἄλλα δὲ κατὰ τὸ δυνατὸν ἐπεσκευάσθησαν καὶ ἄλλαι πολλαὶ μικρότεραι ἐργασίαι στερεώσεως καὶ εὐτρεπίσεως συνετελέσθησαν. Δὲν κατέστη ὅμως δυνατή, ἀνεξαρτήτως τῆς ἐπιθυμίας καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ ἐκτελοῦντος τὰς ἐργασίας, ἡ συνεχὴς ἐξακολούθησις τῶν ἐργασιῶν. Ἐφέτος ἀπεφάσισεν ἡ Ἑταιρεία τὴν συνέχισιν αὐτῶν, ἔγιναν ἔργα τινά, μικρὰ μέν, ἀλλ' ἄξια λόγου, συντηρήσεως καὶ ἐρευνητικῆς ἐργασίας, ὥστε ἐπὶ καλοῖς οἰωνοῖς νὰ γίνῃ ἡ ἔναρξις τῆς συνεχοῦς, ἂς ἐλπίσωμεν, καὶ συστηματικῆς πλέον ἐργασίας συντηρήσεως τοῦ πολυτίμου Μεσαιωνικοῦ ἐρειπιῶνος.

Αἱ παλαιότεραι ἐργασίαι εἰς τὸν Μυστρᾶν ἐσκόπευον ἰδίως τὴν συντήρησιν τῆς ***Κάτω πόλεως,*** καὶ δὴ τῆς Βυζαντινῆς συνοικίας τοῦ Βροντοχίου,

---

[1] Μέγαν τύμβον (tumulus) βαίνοντα ἐπὶ κυκλοτεροῦς κρηπῖδος ἐξ ἀκατεργάστων λίθων εἶχε παρατηρήσει ὁ Gell (Itinerary of the Morea σ. 168, Journey in the Morea 384) μεταξὺ Στυμφάλου καὶ Φλιοῦντος ἤτοι εἰς σημεῖον ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον πρὸς τὸν ἡμέτερον τάφον εὑρισκόμενον ἐν σχέσει πρὸς τὴν Στύμφαλον. Εἶχε δὲ μάλιστα ταυτίσει τὸν εἰρημένον τύμβον ὁ Gell πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου (Β 604) καὶ τοῦ Παυσανίου (8, 16) μνημονευόμενον τάφον τοῦ Αἰπύτου, οὗτινος ἡ εὕρεσις ἔχει καταντήσει νῦν ἀληθὴς ψύχωσις τῶν κατοίκων τῆς περιφερείας.

ἐφέτος ἔγινεν ἐργασία εἰς τὴν ***Ἄνω πόλιν,*** ὅπου εἶναι τὰ παλάτια τῶν Δεσποτῶν, περιτειχισμένα δι' ἰδίου περιβόλου. Ἀπὸ ἐτῶν πολλῶν ὁ ἐκτελῶν τὰς ἐργασίας ἐπεθύμει νὰ κάμῃ μικρὰν ἀναστήλωσιν ἑνὸς ὡραιοτάτου ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους ἐκκλησίας, κατέστη δὲ δυνατὴ ἐφέτος ἡ συμπλήρωσις καὶ ἐξασφάλισις αὐτοῦ. Εἰς τὸν ἀνερχόμενον πρὸς τὰ ***Παλάτια τῶν Δεσποτῶν*** εἶναι ὁρατὸν ἀριστερὰ ὑψηλὸν βυζαντινὸν παράθυρον παρὰ τὸν μέγαν ναὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου (τοῦ ΙΕ' αἰ.) ὑπὸ τὸ κάστρον. Ὑπὸ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ Ἁγίου Νικολάου ὑπῆρχε ναΐδιον, τοῦ ὁποίου ἐσώζετο ἡμιερειπωμένον παράθυρον μὲ κάλλιστον κεραμοπλαστικὸν σύμπλεγμα, ἐξ ἐκείνων τῶν βυζαντινῶν παραθύρων, τὰ ὁποῖα εἰς τὰς τρουλλωτὰς εἴτε σταυρεπιστέγους ἐκκλησίας διακοσμοῦν τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν αὐτῶν. Τὸ ἀξιόλογον τοῦτο ἀρχιτεκτονικὸν μέλος εἶχεν ἀπολέσει καὶ τὸν στηρίζοντα αὐτὸ κιονίσκον καὶ τὸ μέγιστον μέρος τῶν κεραμοπλαστικῶν διακοσμήσεων αὐτοῦ. Ἡ κάτωθεν θύρα τῆς εἰσόδου πρὸς τὸν ναὸν ἦτο ἠρειπωμένη, ἐπίσης ἠρειπωμέναι ἦσαν καὶ αἱ καμάραι, αἱ ὁποῖαι, ὡς καὶ ἡ κάτω θύρα, ἐχρησίμευον ὡς ὑποστηρίγματα τοῦ παραθύρου καὶ ὅλης ἐν γένει τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τοῦ ναϊδίου. Τὸ ὡραῖον κεραμοπλαστικὸν τοῦτο σύμπλεγμα δὲν ἠδύνατο ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ σταθῇ ὄρθιον, ἄλλως τε ἡ περίοπτος θέσις αὐτοῦ τὸ καθίστανεν ἓν ἀπὸ μνημεῖα τὰ ἀμέσως ὑποπτίπτοντα εἰς τὴν αἴσθησιν παντὸς ἐπισκέπτου τοῦ Μυστρᾶ. Ἦτο καιρὸς πλέον πρὸς ἀναστήλωσιν τοῦ μικροῦ, ἀλλὰ κομψοτάτου τούτου λειψάνου τῆς Βυζαντινῆς τέχνης. Εἰς τὸν Μυστρᾶν εἶχον ἤδη ἐκτελέσει τοιαύτας λεπτὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως, καὶ δὴ κατὰ τὴν πλήρη ἀναστήλωσιν τῶν Ἁγίων Θεοδώρων εἶχεν ἐκτελεσθῇ ἡ συμπλήρωσις τοιούτων ἐξωτερικῶν προσόψεων τοῦ ναοῦ, καὶ ἰδιαιτέρως μεγάλων διλόβων παραθύρων αὐτοῦ. Διὰ τοῦ ἰδίου ἐμπείρου ἀρχιτεχνίτου, ὅστις πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἶχεν ἐργασθῇ εἰς τοὺς ***Ἁγίους Θεοδώρους,*** προέβην εἰς τὴν συμπλήρωσιν καὶ τοῦ ὑπὸ τὸν ***Ἅγιον Νικόλαον*** παραθύρου τούτου. Μετὰ πολλῆς προσοχῆς, καὶ συμφώνως πρὸς τὰ ὑπολειφθέντα λείψανα, ἔγινεν ἡ συμπλήρωσις τῶν ποικίλων κεραμοπλαστικῶν διακοσμήσεων, καὶ ἡ διὰ κιονίσκου στερέωσις τοῦ διλόβου παραθύρου. Εἰς τὰς ἐκεῖ δὲ γενομένας ἐκσκαφὰς εὑρέθη τμῆμα τοῦ ἀρχαίου κιονίσκου, καί, κατὰ τοῦτο, συμπληρωθεὶς ὁλόκληρος ἐτοποθετήθη εἰς τὴν θέσιν του. Ἐχρειάζοντο ὅμως καὶ ἄλλαι οἰκοδομικαὶ συμπληρώσεις, ἡ ἐπισκευὴ τῆς ὑποκάτω θύρας καὶ τῶν πλαγίων μερῶν τοῦ ναϊδίου, διὰ τῆς συμπληρώσεως δὲ καὶ τῆς τοιχοποιΐας ταύτης, ἐστερεώθη ὁριστικῶς τὸ ὡραῖον ἀναστηλωθὲν Βυζαντινὸν παράθυρον.

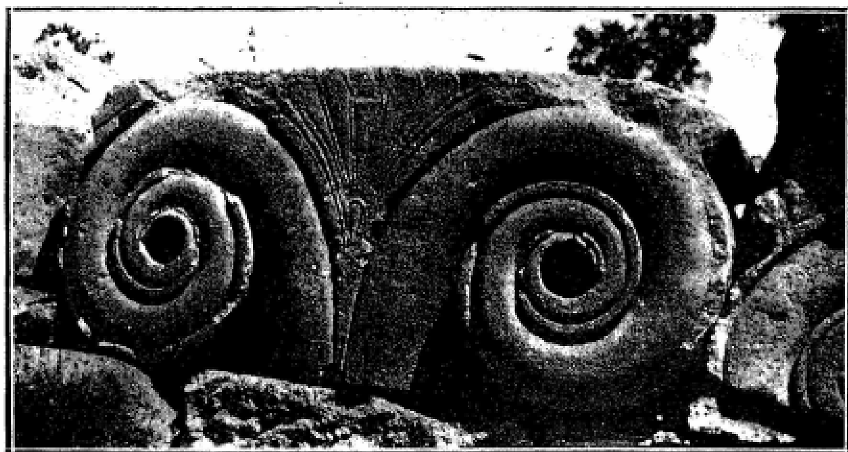
Ἔγιναν δ' ἐφέτος καὶ ἄλλαι μικραὶ ἐργασίαι καθαρισμοῦ καὶ στερεώσεως. Ἐν πρώτοις, εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον ναΐσκον, ὑπὸ τὸν Ἅγιον Νικόλαον, ἔγινεν ἐργασία ἐκσκαφῆς καὶ καθαρισμοῦ τῶν ἐρειπίων, τὰ ὁποῖα εἶχον προέλθει ἀπὸ τὰς πεσούσας καμάρας καὶ τοίχους τοῦ ναϊδίου. Εὑρέθησαν κατὰ

σειρὰν εἰς τὴν βάσιν τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων τάφοι, ἐκ τῶν ὁποίων ἠνοίχθησαν δύο κενοί. Εἰς πολλοὺς δὲ σῳζομένους τοίχους τοῦ ναϊδίου καὶ περὶ αὐτὸ διετηρήθησαν λείψανα παλαιᾶς τοιχογραφίας καὶ εἰς τὰς κόγχας τοῦ ἱεροῦ καὶ εἰς τὰ κάτω μέρη. Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων λειψάνων εἰκάζω ὅτι ὁ ναΐσκος οὗτος καὶ τὰ περὶ αὐτὸ κτίσματα ἀνήκουν εἰς μονύδριον τῶν καλῶν βυζαντινῶν χρόνων τοῦ Μυστρᾶ, ἤτοι τοῦ ΙΔ΄ (τοῦ τέλους) αἰῶνος. Πολλὰ ἐκ τῶν λειψάνων τοιούτων τοιχογραφιῶν ἐστερεώθησαν διὰ τῆς μεθόδου περιστεφανώσεως αὐτῶν διὰ καταλλήλου μίγματος τσιμέντου καὶ ἄμμου, τὸ ὁποῖον εὗρον λίαν κατάλληλον ἐκ τῆς ἀπὸ ἐτῶν ἐφαρμογῆς αὐτοῦ.

Τοῦ περιτειχίσματος τῶν Παλατίων, εἰς τὸ ΒΑ. μέρος, εἶχε καταπέσει μέρος, καὶ δὴ ὑπεράνω ἀποκρήμνου κατωφερείας κατερχομένης πρὸς τὸ Βροντόχιον. Ἡ συμπλήρωσις τοῦ περιτειχίσματος ἦτο ἀναγκαιοτάτη, διότι καὶ ὁ τοῖχος ἐξηκολούθει νὰ καταρρέῃ καὶ ἡ ἐκ τῶν βροχῶν προϊοῦσα διάβρωσις τοῦ ἐδάφους ἡ συνεχιζομένη ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ δυστυχήματα.

Τέλος εἰς τὰ ἐσωτερικὰ κράσπεδα τοῦ τείχους, πρὸς τὸ ἴδιον τὸ ΒΑ. μέρος ἔγιναν ἐκσκαφαὶ εἰς βάθος πολύ, διὰ λόγους ἐξερευνήσεως. Κατὰ τὸ μέρος τοῦτο τοῦ περιβόλου, μεταξὺ τῶν ὑψηλῶν τοίχων καὶ στοῶν τῶν Παλατίων καὶ τοῦ περιβόλου, εἶναι ἰσοπεδωμένον τὸ ἔδαφος, οὕτως ὥστε νὰ σχηματίζῃ πλατεῖαν, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἔχει ὁ θεατὴς καλλίστην θέαν πρὸς τὴν κοιλάδα τῆς Σπάρτης. Ἦτο ἐνδιαφέρον ἀρχαιολογικῶς νὰ γνωσθῇ μέχρι ποίου βάθους ἔφθανε τὸ ἔδαφος, ἂν ἦτο φυσικόν, καὶ πῶς ἦτο κατεσκευασμένος ὁ ἐσωτερικὸς ὑπὸ τὰς ἐπάλξεις δρόμος, ὁ περίδρομος (ὁ ὁποῖος περιέθεεν ὁλόκληρον τὸ τεῖχος, chemin de ronde). Διὰ τῶν ἐκσκαφῶν τούτων ἐξηκριβώθη ὅτι τὸ ἔδαφος ἦτο τεχνητὴ ἐπίστρωσις, ὅτι ὁ περιφερικὸς δρόμος περιέθεεν ἐσωτερικῶς καθ᾽ ὅλην τὴν περιφέρειαν τὸν περίβολον, ὅτι ἐστηρίζετο ἐπὶ θόλων, καὶ ἄλλαι τέλος ἐνδιαφέρουσαι λεπτομέρειαι τῆς στρατιωτικῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν Βυζαντινῶν.

ΑΔ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ

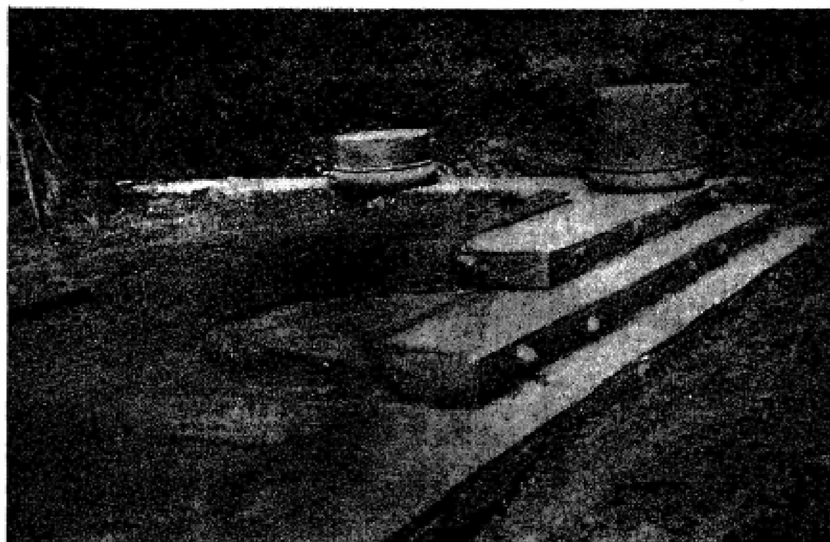
Εἰκ. 1. Αἰολικὸν κιονόκρανον Κλοπεδῆς Λέσβου.

11. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΚΛΟΠΕΔΗΣ ΛΕΣΒΟΥ

Ὡς ἔγραφον εἰς τὰ περυσινὰ Πρακτικά, εἰς τὸ μικρὸν ὀροπέδιον τῆς Κλοπεδῆς μεταξὺ τῶν χωρίων τῆς Καλλονῆς καὶ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἐρείπια καὶ ἑτέρου ναοῦ, τοῦ ὁποίου μόνον μέρος ἀνέσκαψα τότε. Ἐφέτος καὶ τοῦτον ὁλόκληρον ἐκαθάρισα καὶ εἰς τὸν παλαιότερον ἐπεχείρησα μικρὰς συμπληρωματικὰς σκαφάς. Ἐκ τούτων ἐβεβαιώθη ὅτι ἡ νοτία μακρὰ τοῦ τελευταίου πλευρά, ἡ ὁποία ἦτο ἐκτισμένη ἐπὶ τῆς ὀφρύος τοῦ ὀροπεδίου, ἔγινεν ἀνάγκη νὰ ὑποστηριχθῇ καλῶς εἰς τὴν κατωφέρειαν. Διὰ τοῦτο ἀλλαχοῦ ἓξ καὶ ἀλλαχοῦ ἑπτὰ ἀλλεπάλληλοι δόμοι ἑκάστοτε προεξέχοντες καὶ ἀποτελοῦντες οἱονεὶ ἀνάλημμα ὑποβαστάζουν τὸ κρηπίδωμα τῆς πλευρᾶς αὐτῆς. Ἐντὸς πάλιν τοῦ ναοῦ εὑρέθησαν ὀλίγα τινὰ ἴχνη καὶ ἄλλων τμημάτων τῶν θεμελίων, ἐξ ὧν δύναταί τις νὰ τολμήσῃ ἀναπαράστασιν τῆς κατόψεως αὐτῶν, ὄχι ὅμως ἀσφαλῆ καὶ μάλιστα εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον ***(πίν. 1Α)***. Τὴν διάταξιν τοῦ ναοῦ φαντάζομαι ὡς ἑξῆς περίπου: μία σειρὰ κιόνων, τὸ πτερόν, θὰ περιέβαλλε τὸν σηκόν, ὅστις θὰ ἦτο ἐν παραστάσι. Τὸν πρόδομον τοῦ σηκοῦ θὰ ἐκόσμουν δύο σειραὶ ἐκ δύο κιόνων, ὄπισθεν τῶν ὁποίων θύρα θὰ ὡδήγει εἰς τὸ μεσαῖον διαμέρισμα, ὅπου θὰ ἦτο ἱδρυμένον τὸ λατρευτικὸν ἄγαλμα.

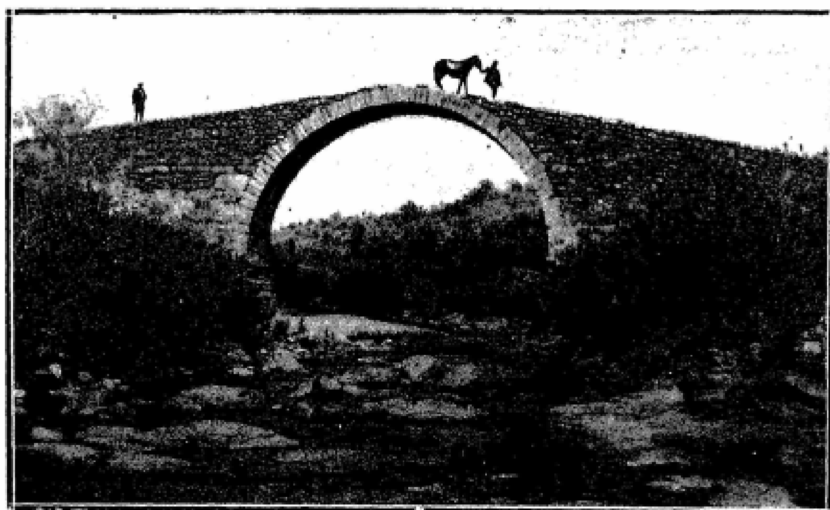
Ὁ ναὸς οὗτος εἶναι ἄγνωστον πότε καὶ διὰ ποῖον λόγον κατεστράφη, παραπλεύρως ὅμως βορειότερον ἀνῳκοδομήθη ἕτερος, τοῦ ὁποίου τὴν ἀπο-

καλυφθεῖσαν κάτοψιν βλέπε *πίν. 1 β*. Ἤδη κατὰ τὴν περυσινὴν ἀνασκαφὴν εἶχε καθαρισθῆ ἡ νοτία, ἡ δυτικὴ καὶ ἐλάχιστον μέρος τῆς βορείας πλευρᾶς. Ἔχει μῆκ. 37.50, πλάτος δὲ 16,25. Τρεῖς ἀναβαθμοὶ ὑπὲρ τὴν εὐθυντηρίαν ἀποτελοῦν τὸ κρηπίδωμα αὐτοῦ σῳζόμενοι καλῶς κατὰ τὴν βδ. γωνίαν *(εἰκ. 2)*. Εἶναι ἐκ κοινοῦ τραχύτου λίθου, οὐχὶ τελείως λελαξευμένοι καὶ ἔχουν κατὰ τὰς ἀκμὰς καὶ τοὺς ἁρμοὺς ταινίαν, λεπτότερον ἐπεξειργασμένην, ἐν δὲ τῷ ἀπέργῳ τεκτονικοὺς ἀγκῶνας. Τὸ ὕψος των φθάνει εἰς 0,20 μ. καὶ τὸ πλάτος εἰς 0,315. Ὁ ἀνώτατος ἀναβαθμός, ὁ στυλοβάτης, εἶναι ἐπίσης οὐχὶ τελείως ἐπεξειργα-

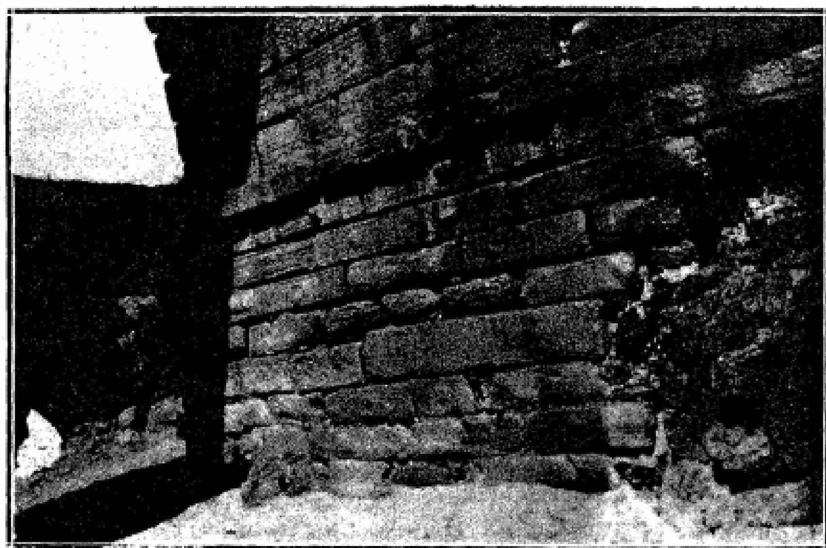

Εἰκ. 2. Ἡ βδ γωνία τοῦ Β ναοῦ τῆς Κλοπεδῆς Λέσβου.

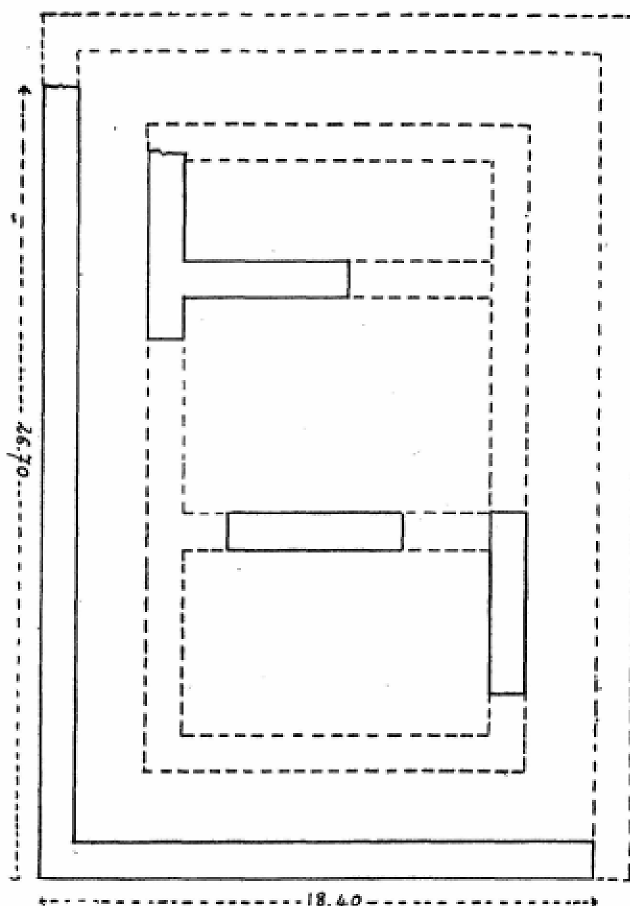
σμένος εἰμὴ μόνον κατὰ τοὺς ἁρμοὺς καὶ τὴν ἕδραν τῶν κιόνων, ἥτις εἶναι βαθύτερον λελαξευμένη. Κατὰ τὴν βδ. γωνίαν σῴζονται αἱ βάσεις δύο κιόνων κατὰ χώραν αἱ τελευταῖαι τῆς δ. πλευρᾶς (εἰκ. 2), ἥτις σῴζεται καὶ καλύτερον τῶν ἄλλων, τῶν ὁποίων μόνον τὰ θεμέλια καὶ ταῦτα ὄχι πανταχοῦ διατηροῦνται, ἐνῷ ἐκ τῶν ἀναβαθμῶν πλὴν τῶν τῆς δ καὶ β πλευρᾶς μόνον μέρος τοῦ πρώτου τῆς ά. στενῆς πλευρᾶς ἐσώθη. Πάντες οἱ ἄλλοι λίθοι τοῦ κρηπιδώματος ἔχουν ἀφαιρεθῆ κατὰ τοὺς νεωτέρους μάλιστα χρόνους τῆς τουρκοκρατίας, ὅτε πιθανώτατα ἐκτίσθη ἡ μίαν ὥραν περίπου βα. ἀπέχουσα γέφυρα τοῦ ἁγ. Θεράποντος πρὸς τὴν ἁγ. Παρασκευήν. Τὸ τόξον καὶ τὰ βάθρα τῆς γεφύρας αὐτῆς εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ τοῦ ὑλικοῦ τοῦ ναοῦ τούτου *(εἰκ. 3 καὶ 4)*. Τὸ τόξον τῆς ὡραίας ταύτης γεφύρας ἔχει ἄνοιγμα 11 μ. μὲ τὰ δύο

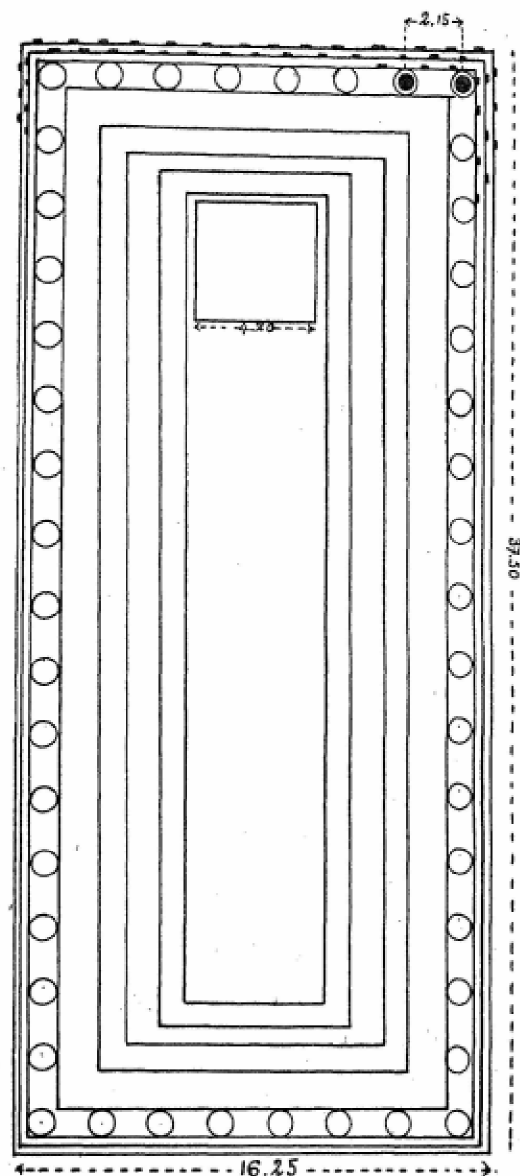
Εἰκ. 3. Γέφυρα ἁγ. Θεράποντος παρὰ τὴν Κλοπεδὴν Λέσβου.

Εἰκ. 4. Δυτικὸν βάθρον τῆς γεφύρας τοῦ ἁγ. Θεράποντος παρὰ τὴν Κλοπεδὴν Λέσβου.

A. Κάτοψις ἀρχαιοτέρου ναοῦ Κλοπέδῆς Λέσβου.

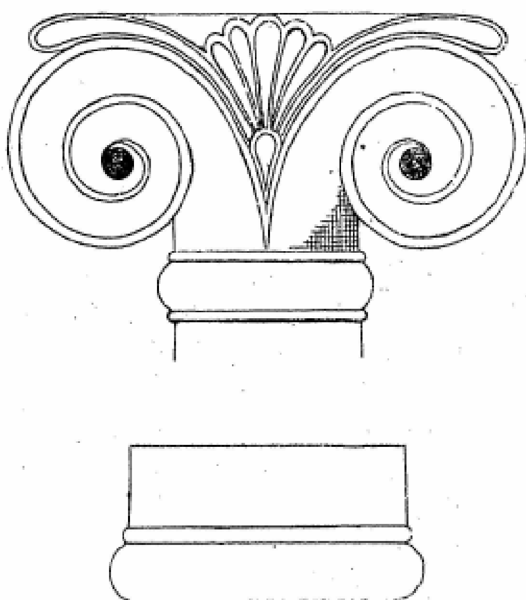

B. Κάτοψις συμπεπληρωμένη νεωτέρου ναοῦ Κλοπεδῆς Λέσβου.

Πίν. 1. Κάτοψις ναῶν Κλοπεδῆς Λέσβου.

του σκέλη στηριζόμενα εἰς βάθρον ὕψ. 1,80 καὶ πλάτ. 2,90, ἐνῷ τὸ ὅλον ὕψος ἀπὸ τῆς κλειδὸς τοῦ τόξου μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους εἶναι 8,55. Εἰς τὴν εἰκόνα κάτω τοῦ γείσου τοῦ βάθρου βλέπει τις καὶ λίθους μὲ τεκτονικοὺς ἀγκῶνας.

Τῆς β. πλευρᾶς τοῦ ναοῦ σώζεται τμῆμα τοῦ στυλοβάτου κατὰ τὴν βδ. γωνίαν (εἰκ. 2), ὅπου φαίνεται καὶ ἡ κυκλικὴ ἐκβάθυνσις πρὸς ἕδρασιν τοῦ δευτέρου κίονος. Ἐξ αὐτοῦ ὑπολογίζομεν ὅτι ἡ μακρὰ πλευρὰ θὰ εἶχε δέκα ἑπτὰ κίονας. Ὅσον δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν ἐκ τοῦ σωζομένου τμήματος τοῦ δυτικοῦ στυλοβάτου ἕκαστος κίων ἔβαινεν ἐπὶ ἑνὸς λίθου, μεταξὺ δὲ δύο κιόνων ὑπῆρχεν ἄλλοτε μὲν εἷς, ἄλλοτε δὲ δύο λίθοι ἀδιαφόρως. Τῶν κιόνων, ὡς ἐλέχθη, ἐσώθησαν κατὰ χώραν δύο βάσεις, μετὰ μέρους τοῦ σφονδύλου. Ἡ γωνιαία ἐκ τούτων ἔχει ὕψος μετὰ τοῦ σφονδύλου 0,73, ὁ δὲ σφόνδυλος ἔχει ἄνω διάμετρον 0,695. Ἀποτελεῖται ἐκ τόρου προσκεφαλαιοειδοῦς ὕψ. 0,15 καὶ διαμ. 0,81 καὶ ὑπὲρ αὐτὸν στρογγύλης ῥάβδου ὕψ. 0,04. Καὶ αὕτη μὲν ἐξέχει τοῦ σφονδύλου κατὰ 0,02 μ. ὁ δὲ τόρος κατὰ 0,05 μ. Ἡ πρὸς ν. αὐτῆς ἑτέρα βάσις μετὰ μέρους σφονδύλου εἶναι χαμηλοτέρα ἔχουσα ὕψος μετὰ τοῦ σφονδύλου 0,415, οὗτος δὲ διάμ. ἄνω 0,74. Ὁ τόρος αὐτῆς ἔχει διάμετρον 0,825. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ βάσεις κιόνων ἀποτελούμεναι ἐκ δύο τεμαχίων, ἔχουσαι δηλ. τὸν τόρον ἐξ ἰδιαιτέρου τεμαχίου, ὡς ἡ ἐν Α.Δ. 1922 - 25 Παραρτ σ. 41 ἑξ. εἰκ. 3_A καὶ ἡ ἐνταῦθα ἐπὶ τοῦ τετραγώνου κτίσματος *(εἰκ. 10)* κειμένη. Καὶ τοῦ ὑπὸ τὸ κιονόκρανον μέλους μὲ προσκεφάλαιον ἐν μέσῳ δύο ῥαβδίων, (Πρβλ. Α.Δ. ἔνθ' ἀν. *εἰκ. 4)* εὑρέθη καὶ ἕτερον τεμάχιον μὲ ἓν ῥαβδίον ἀποκεκρουμένον τῶν αὐτῶν διαστάσεων, τὰς ὁποίας ἔχει καὶ τὸ ἐν ΑΔ. ἔνθ' ἀν. δημοσιευθέν. Ἕτερον τεμάχιον μεγαλύτερον πλέον τοῦ ἡμίσεος τοῦ ὅλου παρετηρήθη ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Σ. Παρασκευαΐδου, παρακολου-

Εἰκ. 5. Αἰολικὸν κιονόκρανον Κλεοπεδῆς Λέσβου συμπεπληρωμένον.

θήσαντος μετ' ἐμοῦ τὴν ἀνασκαφήν, καὶ ἐπισκεφθέντος τὴν θέσιν πολὺ βραδύτερον. Τοῦτο ἦτο ἐντετειχισμένον εἰς τὸ τετράγωνον κτίσμα *(εἰκ. 10)* κατὰ μεταγενεστέραν ἐπισκευὴν αὐτοῦ καὶ ἀνεφάνη μετακινηθὲν ὑπὸ βεβήλου τινὸς χωρικοῦ. Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα ν' ἀποκαταστήσωμεν τὸ κιονόκρανον κατὰ τὸν τύπον *(εἰκ. 5)*, ὅστις παρέχει ἀναλογίας τινὰς πρὸς τὰ αἰολικὰ κιονόκρανα ἐκ Νεανδρίας Koldewey, Neandria εἰκ. 61. Τὸν τύπον τοῦτον ἐν Νεανδρίᾳ παραδέχεται καὶ ὁ Mendel, Catalogue des sculptures du Musée de Constantinople I. σ. 28 κατὰ τοῦ Dörpfeld κατασκευάζοντος ἴδιον κιονόκρανον ἄνευ ἑλίκων. Ὅπως τὸ κιονόκρανον, περὶ τῆς ἀνατολικῆς καταγωγῆς τοῦ ὁποίου ὡμίλησα παρεμπιπτόντως ἀλλαχοῦ ('Αρχ. 'Εφ. 1924 σ. 73 Πρβλ. καὶ

Εἰκ. 6. Τεμάχια αἰολικῶν κιονοκράνων Κλοπεδῆς.

Mendel ἔνθ' ἀν. σ. 30), καὶ ἡ βάσις φαίνεται ἀνατολικῆς προελεύσεως. Καταπληκτικὴν μάλιστα ὁμοιότητα δεικνύει ἡ ἐκ Σεντζιρλὶ βάσις Ausgrabungen in Sendjirli σ. 198 εἰκ. 30,1 συγκειμένη ἐκ τῶν ἰδίων μελῶν, τοῦ παχέος τόρου καὶ ὑπὲρ αὐτὸν ῥαβδίου ἔχοντος ὅμως πλέγμα. Ὁμοίας βάσεις μὲ τόρον μόνον πρβ. τὰς ἀσσυριακὰς ἐν Mitteilungen der deutschen Orientgesellschaft N° 42 εἰκ. 11 καὶ 12.

Κιονόκρανα δὲν εὑρέθησαν ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ ναοῦ, μόνον πρὸς β. αὐτοῦ κατὰ τὴν κατωφέρειαν ὑπῆρχον δύο τεμάχια *(εἰκ. 6)* ἐντελῶς ὅμοια πρὸς τὰ παρὰ τὸν ἕτερον ναὸν εὑρεθέντα. Ὁ θριγκὸς τῆς περιστάσεως φαίνεται ὅτι ἦτο ξύλινος, ὡς εἶχεν ἤδη παρατηρήσει ὁ Koldewey, καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ εἶχεν ἐν μέρει πηλίνην ἐπένδυσιν. Εἰς τὴν ἐπένδυσιν ταύτην ἀνήκουν πήλινά τινα τεμάχια κεκοσμημένα μὲ ἀνάγλυφα κυμάτια ᾠῶν

καὶ μὲ φύλλα ἀνθεμίου (*εἰκ.* 7 ἀρ. 6)· Πάντως ἡ σιμὴ ἐκοσμεῖτο ὑπὸ πηλίνων ἀκροκεράμων, τῶν ὁποίων τεμάχια ἀνέφερα καὶ ἐν ΑΔ. ἔνθ' ἀν. σ. 44 εἰκ. 5, 6.

Ἐδῶ παραθέτω τεμάχια νέων εὑρεθέντων:

Εἰκ. 7. Πήλινα ἀνάγλυφα ἐκ τοῦ ναοῦ Κλοπεδῆς Λέσβου.

Εἰκ. 7 ἀρ. 8. Τεμάχιον εἰκονίζον ἐν ἀναγλύφῳ τμῆμα ἀνθρωπίνης μορφῆς γονατιζούσης, τῆς ὁποίας σώζεται μόνον τὸ κάτω τῆς ὀσφύος τμῆμα. Ἴσως ἦτο τοξότης.

Εἰκ. 7 ἀρ. 9 εἶναι τμῆμα γοργονείου (Α.Δ. ἔνθ' ἀν.).

Εἰκ. 7 ἀρ. 10. Τμῆμα μὲ ἔλαφον κατασπαρασσομένην ὑπὸ λέοντος (Α.Δ. ἔνθ' ἀν.).

Εἰκ. 7 ἀρ. 11. Τμῆμα ζῴου κατὰ τὸ ὀπίσω σωζομένου ὑπεράνω ἄλλου ζῴου ὕψ. 0,075, πλάτ. 0,13.

Εἰκ. 7 ἀρ. 2 καὶ 4. Τμήματα ἀκροκεράμων ἀνθεμωτῶν.

Εἰκ. 7 ἀρ. 5. Πλὰξ πηλίνη μὲ ἕλικα καὶ τὸν ὀφθαλμὸν αὐτῆς. Ἴσως εἶναι ἐξ ἀκρωτηρίου.

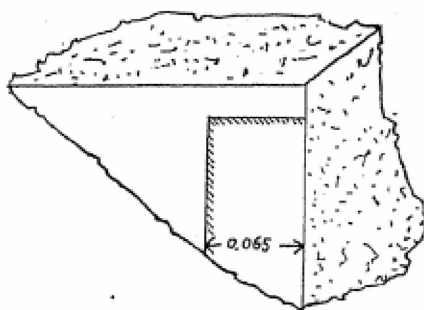
Ἡ ἐσωτερικὴ διαίρεσις τοῦ ναοῦ δὲν εἶναι ἐντελῶς σαφὴς ἐκ τῶν σωθέντων ἐρειπίων. Πάντως τῶν θεμελίων τοῦ τοίχου τοῦ σηκοῦ ἀπεκαλύφθησαν

Εἰκ. 8. Ὁ ν. τοῖχος τοῦ σηκοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Κλοπεδῆς Λέσβου.

ἱκανὰ λείψανα κατὰ τὴν ν. καὶ β. πλευράν, ἐλάχιστα δὲ κατὰ τὴν δ. εἰς τὴν νδ. γωνίαν ***(εἰκ. 8).*** Ὁ γωνιαῖος λίθος τῆς γωνίας ταύτης εἶναι ἐκ πώρου καὶ ἔχει κατὰ τὴν κάθετον αὐτοῦ στενὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν κυκλικὸν κόσμημα ἐλαφρῶς ἀνάγλυφον κατὰ τὸ ἥμισυ σωζόμενον καὶ εἰκονίζον ῥόδακα μὲ ἓξ φύλλα (ὕψ. 0,14, πλατ. 0,29). Οὐδὲν ἐσώθη τῶν ὑψηλῶν τμημάτων τοῦ τοίχου. Παρατηρητέον μόνον ὅτι κατὰ τὸν ν. τοῖχον τοῦ σηκοῦ εὑρέθησαν πολλὰ τεμάχια πωρίνων λίθων καλῶς ἐπεξειργασμένων, τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατὸν νὰ προέρχωνται ἐξ αὐτοῦ. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἔχουν ὕψ. 0,17 καὶ 0,12, ἓν δὲ σώζει κατὰ τὴν γωνίαν ἐλαφρὰν ἐκβάθυνσιν ***(εἰκ. 9).*** Ἐσωτέρω τοῦ τοίχου τούτου σώζονται λείψανα ἑτέρου τοίχου, τοῦ ὁποίου ἐνιαχοῦ ὑπελείφθησαν μόνον κατ' ἀποστάσεις λίθοι τινές, ὡς φαίνονται ἐν τῇ εἰκ. 8. Ἴσως ἐπ' αὐτοῦ ἐστηρίζετο ἐσωτερικὴ κιονοστοιχία. Κατὰ τὸ δ. ἄκρον ὑπάρχει τετράγωνον κτίσμα

(4,20×4,20), τοῦ ὁποίου ἡ μὲν δ. πλευρὰ εἶναι ἐκτισμένη κατὰ πολυγωνικὸν ρυθμὸν *(εἰκ. 10)*, ἡ ἀ. κατὰ ἰσοδομικόν, ἡ ν. κατὰ πολυγωνικὸν καὶ ἰσοδομικὸν συγχρόνως, ἡ δὲ β. κατὰ πολυγωνικόν. Τὸ κτίσμα τοῦτο, πλῆρες λίθων καὶ χωμάτων, οὕτω στενῶς ἐσφηνωμένον εἰς τὸν μυχὸν τοῦ σηκοῦ εἶναι πιθανῶς βάθρον λατρευτικοῦ ἀγάλματος ἢ λείψανον ἀρχαιοτέρου τινὸς ἱεροῦ ἐπισκευασθέντος βραδύτερον καὶ χρησιμοποιηθέντος ὡς βάθρου μὲ διαφόρους ἔπειτα ἐπισκευὰς ὡς δεικνύουν τὰ διάφορα εἴδη κατασκευῆς τῶν πλευρῶν του.

Εἰκ. 9. Τεμάχιον πωρίνης πλακὸς ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Κλοπεδῆς.

Ἐκ τῶν μικρῶν εὑρημάτων ἀναφέρω ἐδῶ τεμάχιον πηλίνης κεφαλῆς ὀπίσω κοίλης ὕψ. 0,115, πλάτ. 0,10, *εἰκ. 7* ἀρ. 7. Σώζεται ὁ ἀριστερός της ὀφθαλμὸς καὶ μέρος τοῦ μετώπου καὶ τῆς κόμης εἰς κυματώδεις βοστρύχους, τέχνης ἑλληνιστικῶν χρόνων. Κατὰ τὴν ν. πλευρὰν εὑρέθη χαλκῆ πόρπη ὕψ. 0,06

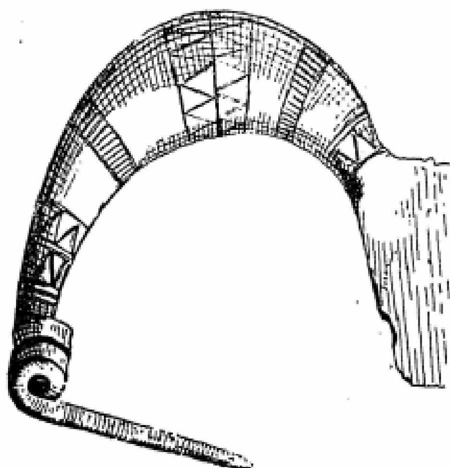

Εἰκ. 10. Τετράγωνον κτίσμα ἐν τῷ ναῷ Κλοπεδῆς Λέσβου.

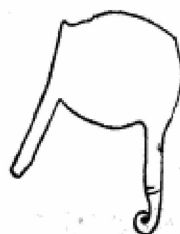
πλάτ. 0,055 *(εἰκ. 11)*. Τὸ τόξον της κυρτούμενον ἰσχυρῶς κατὰ τὸ μέσον γίνεται συγχρόνως παχύτερον καὶ περατοῦται ἐντεῦθεν μὲν διὰ στενῆς ἐπιμήκους καὶ καθέτου πλακός, ὅπου ἐστηρίζετο ἡ περόνη, ἐκεῖθεν δὲ διὰ τριπλῆς στροφῆς, ἐκ τῆς ὁποίας ὁρμᾶται ἡ ὁριζόντιος περόνη. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ τόξου κοσμεῖται

ὑπὸ ζωνῶν μὲ ἐγχάρακτα κοσμήματα, παραλλήλους εὐθείας γραμμὰς καὶ τεθλασμένας ἐναλλάξ. Κατὰ τὸ σχῆμα ἀνήκει εἰς τὸν τύπον τῶν νησιωτικῶν πορπῶν (Πρβλ. Blinkenberg, Fibules grecques et orientales, IV 3a), κατὰ δὲ τὴν διακόσμησιν εἰς τὸν γεωμετρικόν, ἀλλ' αὕτη δὲν εἶναι καὶ χρονολογικὴ ἔνδειξις προκειμένου περὶ ἔργων μικροτεχνίας, ἥτις εἶναι λίαν συντηρητικὴ εἰς τὰς μορφὰς καὶ τὴν τεχνοτροπίαν καὶ δὲν παρακολουθεῖ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἄλλης τέχνης (Πρβλ. Blinkenberg ἔνθ' ἀν. σ. 26).

Πρὸς ἀ. τοῦ παλαιοτέρου ναοῦ εὑρέθη καὶ ἄλλη μικρὰ χαλκῆ πόρπη ***(εἰκ. 12)***. Τὸ τόξον σχηματίζεται ὑπὸ σφαιριδίου, ἑκατέρωθεν τοῦ ὁποίου

Εἰκ. 11. Χαλκῆ πόρπη ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Κλοπεδῆς Λέσβου.

1:1

Εἰκ. 12. Χαλκῆ πόρπη ἐκ Κλοπεδῆς.

ἐκφύονται τὰ δύο σκέλη τῆς πόρπης, τὸ ἓν ὅπου συστρέφεται ἡ περόνη καὶ τὸ ἕτερον, διὰ τοῦ ὁποίου συγκρατεῖται αὕτη νῦν ἐλλείπουσα (μῆκ. 0,02, ὕψ. 0,012). Καὶ ἡ πόρπη αὕτη εἶναι νησιωτικοῦ τύπου (Πρβλ. Blinkenberg ἔνθ' ἀν. IV, 10). Ὁμοῦ μετὰ τῆς προηγουμένης γεωμετρικῆς πόρπης εὑρέθη καὶ ἀγγείδιον σχήματος λεκάνης ὕψ. 0,02, ἄνοιγμα χειλέων 0,05, διάμ. βάσεως 0,035 καὶ τρεῖς γυναικεῖαι κεφαλαὶ πηλίνων εἰδωλίων, ἐκ τῶν ὁποίων μία μὲ καλύπτραν ὕψ. 0,04 ***(εἰκ. 13)*** καὶ δύο μὲ ὑψηλὸν κωνικὸν λοφίον ὕψ. 0,02 καὶ 0,055 ***(εἰκ. 14 καὶ 15)*** πάντα τοῦ ε'. αἰῶνος.

Ταῦτα εἶναι τὰ πενιχρὰ λείψανα τῶν μεγάλων τούτων ναῶν τῆς Λέσβου, τῶν ὁποίων τὴν ἀνακάλυψιν ὀφείλομεν εἰς τὴν παρατηρητικότητα τοῦ φίλου καὶ ἐνθουσιώδους φιλαρχαίου γερουσιαστοῦ Λέσβου κ. Ὀρ. Κυπριανοῦ ὑποδείξαντός μοι τὴν θέσιν ταύτην. Ἐκ τῶν ναῶν τούτων ὁ πρῶτος εἶναι ἀσφα-

λῶς τῶν μέσων τοῦ ἕκτου αἰῶνος, ὁ δεύτερος ὅμως παρουσιάζει προβλήματά τινα. Τὸ σωζόμενον κατὰ τὴν δ. πλευρὰν κρηπίδωμά του μὲ τοὺς τεκτονικοὺς

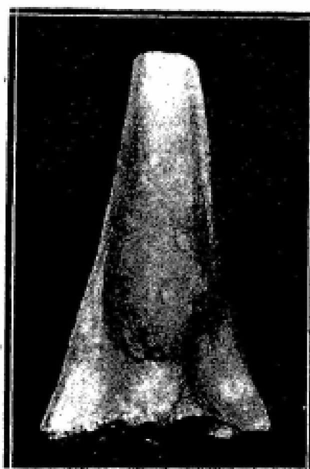
Εἰκ. 13. Κεφαλὴ πηλίνου εἰδωλίου ἐκ τοῦ ναοῦ Κλοπεδῆς Λέσβου.

Εἰκ. 14. Κεφαλὴ πηλίνου εἰδωλίου ἐκ τοῦ ναοῦ Κλοπεδῆς Λέσβου.

ἀγκῶνας, τὰ διακοσμητικὰ πλαίσια καὶ τὰς ταινίας τῶν ἀναβαθμῶν δὲν μοὶ φαίνονται ἀρχαϊκῶν χρόνων, αἱ βάσεις ὅμως τῶν κιόνων καὶ τὰ τεμάχια τῶν ἀκροκεράμων τὰ ἐν τῷ ναῷ εὑρεθέντα εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ παλαιοτέρου ναοῦ καὶ σαφῶς ἀρχαϊκά. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὰς βάσεις καὶ τοὺς κίονας ἀκόμη δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ παλαιοτέρου ναοῦ καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ πάλιν ἢ τὸ πολύ, ἂν καὶ τολμηρόν, ὅτι εἶναι ἀρχαϊκὴ μίμησις παλαιοτέρων προτύπων, ἀλλ' οἱ ἀκροκέραμοι, τῶν ὁποίων ἡ ἀρχαϊκότης εἶναι προφανής;

Ὡς πρὸς τὴν ὀνομασίαν τοῦ ναοῦ οὐδὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν θετικόν. Καὶ ἐταύτισε μὲν ὁ Lolling ἐν Koldewey, Die Antiken Baureste der Insel Lesbos σελ. 35 καὶ 44 τὸν ὑποτιθέμενον ναόν, εἰς ὃν ἀνῆκον τὰ αἰολικὰ κιονόκρανα, πρὸς τὸν μαρτυρούμενον Ναπαῖον Ἀπόλλωνα, ἀλλ' οὐδεμίαν ἔχομεν ἀσφαλῆ ἔνδειξιν βεβαιοῦσαν τὸ πρᾶγμα.

Εἰκ. 15. Κεφαλὴ πηλίνου εἰδωλίου ἐκ τοῦ ναοῦ Κλοπεδῆς Λέσβου.

Ὁπωσδήποτε μέγας καὶ ἐπιβλητικὸς ὑψοῦτό ποτε ὁ ναὸς οὗτος εἰς τὴν περίοπτον αὐτὴν θέσιν ἐν μέσῳ τῶν χαμηλῶν πέριξ λόφων ἔχων ὀπίσω τὸ ὑψηλὸν βάθος τοῦ Λεπετύμνου καὶ ἐμπρὸς τὸν Πυρραῖον κόλπον ὡς συνέχειαν τῆς ὀλίγον πρὸ τῶν ποδῶν ἐκτεινομένης πεδιάδος τῆς Καλλονῆς. Καθόλου μικρο-

Εἰκ. 16. Τμῆμα τοῦ ναοῦ τῆς Κλοπεδῆς καὶ γενικὴ ἄποψις.

τέρα δὲν εἶναι ἡ γραφικότης τῶν σημερινῶν ἐρειπίων, τὰ ὁποῖα πλαισιώνουν πέριξ αἱ ἐλαῖαι καὶ προστατεύουν αἱ πεῦκαι τοῦ ὑψουμένου ἐκεῖ λόφου *(εἰκ. 16)*.

*

Τελευταῖον πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἀρχαιότατα ἔχει κατοικηθῆ τὸ μικρὸν τοῦτο ὀροπέδιον. Κατὰ τὸ τέλος τῆς β πλευρᾶς τοῦ παλαιοτέρου ναοῦ εἰς ἀπόστασιν 3,50 μ. περίπου ἀπ' αὐτῆς καὶ εἰς βάθος 1,80 μ. εὑρέθη μικρὸν κτίσμα διὰ μικρῶν πλακῶν καὶ ἄλλων χειροπληθῶν λίθων κατεσκευασμένον, τοῦ ὁποίου σώζεται μόνον μέρος ἡμικυκλικοῦ σχεδὸν σχήματος. (*Πίν. 1* μεταξὺ τῶν δύο ναῶν). Καὶ αὐτὸ μόνον θ' ἀπεδείκνυε τὴν παλαιότητά του, ἀλλ' ἐντὸς αὐτοῦ περισυνέλεξα ἀγγεῖον πολὺ χαρακτηριστικὸν *(εἰκ. 17)*. Εἶναι ἐκ χονδροῦ ἀκαθαρίστου ἐρυθρομέλανος πηλοῦ, χειροποιήτου καὶ ἔχει σχῆμα σφαιρικόν. Ἡ ἐπιφάνειά του εἶναι τραχεῖα καὶ ἀνώμαλος, αὐτὸ δ' ἀπετελέσθη ἐκ δύο συνανηκόντων τεμαχίων.

Εἰκ. 17. Προϊστορικὸν ἀγγεῖον ἐκ Κλοπεδῆς Λέσβου.

Τὸ στόμιον διαγράφεται δι᾽ ἐλαφρῶς ἐξέχοντος δακτυλίου καὶ ἐπὶ τῆς ῥάχεως ἔχει δύο λαβάς, τὰς ὁποίας σχηματίζουν δύο ὁριζόντιοι ἀποφύσεις μὲ κάθετον ὀπὴν πρὸς ἀνάρτησιν. Κάτω στενοῦται βαθμηδὸν καὶ λήγει εἰς βάσιν ὡς συνέχειαν τῶν παρειῶν τοῦ ἀγγείου ἄνευ προεξοχῆς. Τὸ ἀγγεῖον εἶναι συγγενέστατον πρὸς τὰ ἀρχαιότατα τῆς Τροίας. Πρβλ. ὡς πρὸς τὸ σχῆμα Dörpfeld, Troja und Ilion εἰκ. 109 καὶ ὡς πρὸς τὴν βάσιν αὐτ. εἰκ. 124 γ. Μᾶλλον παραπλήσιον εἶναι τὸ Schliemann, Troie εἰκ. 270, ὅπου ὅμως ἡ βάσις δὲν εἶναι ἀνεπτυγμένη, ἐνῷ αἱ λαβαὶ εἶναι τοῦ αὐτοῦ τύπου, καὶ τὸ Schmidt, Trojanische Altertümer ἀρ. 1743.

Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Δωρεαί. Εὐχαρίστως ἀναγράφοντες κατωτέρω τὰ πρὸς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἑταιρείας εἴτε ὑπ᾽ αὐτῶν τῶν συγγραφέων εἴτε ὑπ᾽ ἄλλων φίλων τῆς Ἑταιρείας ἀποσταλέντα κατὰ τὸ ἔτος 1928 βιβλία, καθῆκον ἡμῶν θεωροῦμεν νὰ ἐκφράσωμεν καὶ ἐνταῦθα πρὸς πάντας τοὺς φιλόφρονας δωρητὰς τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

1. **Ἀθανασιάδου, Θ. Δ.:** Οἰκονομικὴ στατιστικὴ τοῦ Νομοῦ Δράμας 1927. Δράμα 1928.
2. **Ἀθηναγόρα:** Οἱ ἐξωκατάκοιλοι ἄρχοντες τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας (1927).
3. » Αἱ ἱεραὶ μοναὶ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἑλλάδος... Ἐν Ἀθ. 1927.
4. » Ἡ ἐκκλησία τῶν Ἰωαννίνων. Ἐν Ἰωαννίνοις 1928.
5. » Ὁ θεσμὸς τῶν συγκέλλων ἐν τῷ Οἰκουμ. Πατριαρχείῳ Μ. 2. Ἐν Ἀθ. 1928.
6. **Ἀξιωτίδη, Π.:** Ἡ Θάσος. Ἀθῆναι 1927 (2 ἀντίτ.).
7. **Βαμβουδάκη, Ἐμμ. Γ.:** Κριτικαὶ καὶ ἑρμηνευτικαὶ μελέται ἐπὶ τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλέους. Ἀθῆναι 1928.
8. **Bibliotheca** Philologica classica. Bd 53, 1926. Leipzig 1929. (Vogel).
9. **Bölte, F.:** Lakonien und Sparta. Stuttgart 1929. Ἀπ.: Pauly - Wissowa Real - Encyklopädie.
10. **Buschor, E.** ‖ **Massow, W.:** Vom Amyklaion. Ἀπ.: Athen. Mitteil. 1927.
11. **Catalogue** of the coins in the Indian Museum, Calcutta. V. 4 ed. by J. Allan. Oxford 1923.
12. Comptes rendus de la Société Hell. d'Anthropologie. Ἀπ.: Revue anthropologique 1923. (Ἑλλ. Ἀνθρωπολ. Ἑταιρεία).
13. **Dieterich, Karl:** Aus Briefen und Tagebüchern zum deutschen Philhellenismus (1821 - 1828) Hamburg 1928. (Beilage Z. «Hellas» 1928, H 1).
14. **Dora d' Jstria:** La Mahabharata. Athènes 1870. (Μιχ. Εὐστρατιάδης).
15. **Echos** d' Orient: T. 27 - 30, Ann. 1924 - 29. Paris, (Ὑπουργ. Ἐξωτερ.)
16. **Fouilles** de Delphes: T. 2, Fasc. 3. Paris 1927 (Γαλλ. Ἀρχ. Σχολή).
17. **Γαϊτάνου, Γ. Θ.:** Λόγοι καὶ μελέται. Ἐν Ἀθ. 1928 (2 ἀντίτυπα).
18. » » » Πραγματεία περὶ τῆς Ἀφροδίτης τῆς Μήλου. Ἐν Ἀθ. 1928. (2 ἀντ.).
19. **Hasluck, M. M.:** The Basil - Cake of the greek New Year Ἀπ.: «Folk-Lore, 1927. (Δ. Πετροκόκκινος).
20. **Ἑκατονταετηρὶς** τοῦ στρατάρχου Γεωργίου Καραϊσκάκη (1827 - 1927). Ἐν Ἀθ. 1927. (Ἐπιτροπὴ ἑορτασμοῦ).

21. **Hertel, Joh.**: Beiträge zur Metrik des Awestas und des Rgvedas. Leipzig 1927.
22. **Εὑρετήριον** τῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος. A,,. Ἐν Ἀθ. 1927 (2 ἀντίτ.) (Ὑπουργ. Παιδείας).
23. **Jacobsthal, P.**: Probleme des Ornaments der Gegenwart. Ἀπ.: «Wissen u. Leben» 1925.
24. **Neue Jahrbücher** für Wissenschaft und Jugendbildung. Jg 4, 1928. Leipzig. (J. Jlberg).
25. **Jerphanion, G. de**: Le calice d'Antioche. Roma (1926).
26. » » » Bulletin d'archéologie chrétienne et byzantine. Roma (1927).
27. **Kaye, G. R.**: The Bakhshâlî Manuscript. Calcutta 1927.
28. **Kiepert, H.**: Bemerkungen über die Geographie von Altgriechenland. Berlin 1871. (Μιχ. Εὐστρατιάδης).
29. **Körte, A.**: Aufbau und Ziel v. Xenophons Symposion. Leipzig 1927.
30. **Κοντογιάννη, Π. Μ.**: Ἱστορικὰ ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἑλλην. ἐπανάστασιν. Ἐν Ἀθ. 1927 (Ἱστορ. καὶ Λαογρ. Βιβλ. Συλλ. π. διάδ. ὠφ. βιβλ., 2.).
31. **Κόρινθος** (Ancient Corinth) 1927. (Ἀμερ. Ἀρχ. Σχολή).
32. **Λεονάρδου, Β.**: Ἀμφιαρείου ἐπιγραφαί. Ἀπ.: ΑΕ 1925 - 26 (2 ἀντ.) (Ἀρχαιολ. Ἑταιρεία).
33. Ἑλληνικὴ Βιοτεχνικὴ Ἑταιρεία. **Λογοδοσία** 1927. Ἐν Ἀθ. 1928 (Ἑλ. Βιοτεχν. Ἑταιρεία).
34. **Λουκοπούλου, Δημ.**: Πῶς ὑφαίνουν καὶ ντύνονται οἱ Αἰτωλοί. Ἐν Ἀθ. 1927. (Ἱστορ. καὶ Λαογρ. Βιβλιοθ. Συλλ. π. διάδ. ὠφελ. βιβλ., 1).
35. Mémoires de l'Académie des sciences. Paris. Ann. 1925, Fevr. Déc. (Ὑπουργ. Ἐξωτερικῶν).
36. **Μενάρδου, Σ.**: Λογοδοσία τοῦ ἔτους 1927 (Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Πανηγυρικὴ συνεδρία τῆς 29 Δεκ. 1927) (Ἀκαδημία Ἀθηνῶν).
37. **Meritt, B. D.** || **West, A. B.**: A revision of athenian tribute lists. P. 2. (1927).
38. **Montelius, O.**: La Grèce préclassique. P. 2, Fasc. 1 Stockholm. 1928.
39. **Μυλωνᾶ, Γ. Ε.**: Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. Ἐν Ἀθ. 1928 (2 ἀντίτ.) (Ἀρχ. Ἑταιρεία).
40. **Notiziario** archeologico. Fasc. 4 Roma 1927. (Pernier).
41. **Παγανέλη, Σπ.**: Λογοτεχνήματα. Τχ. 1. Ἐν Ἀθ. 1928.
42. **Ὁ Πανηγυρισμὸς** τῆς 25 Μαρτίου 1928. Θεσσαλονίκη 1928 (Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης) (2 ἀντ.).
43. **Picard, Ch.** || **La Coste-Messeliére,** P. de: Sculptures grecques de Delphes. Paris 1927. (Γαλ. Ἀρχ. Σχολή).
44. **Πιπινέλη, Τ. Ν.**: Πολιτικὴ ἱστορία τῆς ἑλλην. ἐπαναστάσεως. Ἐν Παρισίοις 1928.
45. **Παπαγιάννη, Κ.**: Μανιάτικα μοιρολόγια καὶ τραγούδια. Ἐν Ἀθήναις 1928 (Ἱστορ. καὶ Λαογρ. Βιβλ. Συλ. π. διάδ. ὠφελ. βιβλ. 3).
46. **Pöschl, A.**: Die Regalien der mittelalterl. Kirchen. Graz 1928.
47. **Poulsen, Fr.** || **Rhomaios, K.**: Erster vorläuf. Bericht über die dänisch - griechischen Ausgrabungen v. Kalydon. 1927.
48. **Πρακτικὰ** τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1927. Ἐν Ἀθ. 1928 (2 ἀντίτ.) (Ἀρχ. Ἑταιρεία).

49. **Ἑλληνικὴ Ἀνθρωπολογικὴ Ἑταιρεία.:** Πρακτικὰ συνεδριῶν 1927. Ἀθῆναι.
50. **Robinson, D. M.:** Roman sculptures from Colonia Caesarea. Washington 1926.
51. **Ross, L.:** Die Pnyx und das Pelasgikon in Athen. Braunschweig 1853 (Μιχ. Εὐστρατιάδης).
52. **Σάββα, Δ. Γ.:** Εἰς μνήμην τοῦ Βύρωνος. Ἐν Ἀθ. 1928.
53. **Sauppe.:** Über zwei attische Inschriften über die thrakische Kolonie Brea 1853. (Μιχ. Εὐστρατιάδης).
54. **Schulman, J.:** Monnaies romaines et byzantines.
55. **Sieger, R.:** Die Geographie und der Staat. Graz 1925.
56. **Studniczka, Fr.:** Der Bronzeknabe von Marathon. Festgabe z. Winckelmannsfest 1927.
57. Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. Πανηγυρικὴ **συνεδρία** τῆς 30 Δεκ. 1926. Ἐν Ἀθ. 1927 (Ἀκαδημία Ἀθηνῶν).
58. Πρῶτον **Συνέδριον** τῶν δικηγορικῶν συλλόγων τοῦ Κράτους. Ἐπίσημα πρακτικά. Ἐν Ἀθ. 1928. (Δικηγ. Σύλλογος Ἀθηνῶν).
59. **Τζιατζίου, Εὐαγγ. Στ.:** Τραγούδια τῶν Σαρακατσαναίων. Ἐν Ἀθ. 1928. (Ἱστορ. καὶ Λαογρ. Βιβλ. Συλ. π. διάδ. ὠφελ. βιβλ., 4)).
60. **Valmin, N. S.:** Continued explorations in eastern Triphylia. Lund 1928.
61. **West, A. B. || Meritt, B. D.:** Ὁ φορολογικὸς κατάλογος, I. G. I^2, 218. Ἀπ.: ΑΕ 1925-26 (2 ἀντίτ.) (Ἀρχ. Ἑταιρεία).
62. **Wolters, P.:** Führer durch die Glyptothek zu München 1928.
63. » » Die Säge in der Säule. Ἀπ.: «Klio» 1927.
64. **Zervos, Sk.:** La question du Dodecanèse. Ed 2 Athènes 1928.

Ἀγοραὶ καὶ ἀνταλλαγαί. Εἰσήχθησαν εἰς τὴν βιβλιοθήκην κατὰ τὸ 1928 ἐξ ἀγορᾶς 272 νέοι τόμοι καὶ ἐξ ἀνταλλαγῆς 94.

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1928

Τῇ 19ῃ Φεβρουαρίου 1928 ἡμέρᾳ Κυριακῇ καὶ ὥρᾳ 5 ½ μ. μ. συνῆλθον οἱ ἑταῖροι εἰς τακτικὴν συνέλευσιν ἐν τῷ μεγάρῳ τῆς Ἑταιρείας, ἵνα συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 32 τοῦ Ὀργανισμοῦ ἐκλέξωσι τὸ Προεδρεῖον τῆς Συνελεύσεως καὶ τὴν πενταμελῆ ἐξελεγκτικὴν ἐπιτροπείαν ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ διὰ τὸ ἔτος 1928 καὶ ἀκούσωσι τὴν περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ ἔτους 1927 ἔκθεσιν τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπείας καὶ τὴν ἔκθεσιν τοῦ Γραμματέως περὶ τῶν πεπραγμένων ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1827.

Παρῆσαν ἑταῖροι τριάκοντα ἐννέα. Γενομένης φανερᾶς ψηφοφορίας ἐξελέγησαν: Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ὁ κ. Κωνστ. Πολυγένης, Ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Μιλτιάδης Πουρῆς, Α΄ Γραμματεὺς ὁ κ. Σόλων Θεοδότου καὶ Β΄ Γραμματεὺς ὁ κ. Μιχαὴλ Χριστόπουλος.

Ὁ Γραμματεὺς κ. Σόλων Θεοδότου ἀνέγνωσε τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπείας περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ ἔτους 1927, ἡ δὲ Συνέλευσις ὁμοφώνως ἐνέκρινε τὴν διαχείρισιν ταύτην.

Εἶτα διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας ἐξελέγησαν μέλη τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπείας ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ διὰ τὸ ἔτος 1928 οἱ κ. κ. Ἄγγελος Σταυρόπουλος, Γεώργιος Παπαϊωάννου, Εὐάγγελος Κρητικός, Μιχαὴλ Χριστόπουλος καὶ Μιλτιάδης Πουρῆς.

Ἐπαναληφθείσης τῆς συνεδρίας μετὰ μικρὰν διακοπὴν ὁ Γραμματεὺς τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας κ. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος ἀνεκοίνωσε τὴν ὑπ' αὐτοῦ συνταχθεῖσαν ἔκθεσιν περὶ τῶν πεπραγμένων ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1927 μετὰ προβολῶν φωτεινῶν εἰκόνων ἐκ τῶν γενομένων ἀνασκαφῶν.

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1928

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΝ
ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Κύριε Πρόεδρε,

Οἱ ὑπογεγραμμένοι, ἀποτελοῦντες τὴν Ἐξελεγκτικὴν Ἐπιτροπείαν τῆς Ἑταιρείας διὰ τὸ ἔτος 1928 προσκληθέντες διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 17 ἀπὸ 15 Φεβρουαρίου ἐ. ἔ. ἐγγράφου τοῦ κ. Προέδρου, ἐπελήφθημεν τοῦ ἐλέγχου τῆς κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος 1928 οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῆς Ἑταιρείας, ἐκ τῶν ταμιακῶν καὶ λογιστικῶν βιβλίων τῆς ὁποίας ἐξάγονται τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα

Α') Χρηματικόν.

Ταμεῖον

α') Χρέωσις.

1) Ὑπόλοιπον μετρητῶν εὑρεθὲν ἐν τῷ Ταμείῳ τῇ 31ῃ Δεκεμβρίου 1927 κατὰ τὴν βεβαίωσιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας . .	Δρχ.	23.868.75
2) Εἰσπράξεις ἀπὸ ἔσοδα Γενικοῦ Προϋπολογισμοῦ . . .	»	548.860.60
3) Ἀναλήψεις ἐκ τῶν ἐν ὄψει καταθέσεων τῆς Ἑταιρείας παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ	»	638.773.80
4) Ἀνάληψις τῶν ἐν ὄψει καταθέσεων παρὰ τῇ Λαϊκῇ Τραπέζῃ.	»	6.687.50
5) Εἰσπράξεις ἐκ τῆς ἐξοφλήσεως τῶν εἰς τὸ ἄρτιον κληρωθεισῶν 210 ὁμολογιῶν Ἐθν. Δαν. 6 ½ % 1922 (κληροδοτήματος Ἰωάννου Μαρκοπούλου)	»	20.254.—
6) Ἐπιστροφαὶ χρημάτων ἐκ προκαταβολῶν δι' ἀνασκαφὰς	»	15.111.50
7) Δάνειον Ἐθνικῆς Τραπέζης πρὸς τὴν Ἑταιρείαν δι' ἀγορὰν 70 μετοχῶν Ἐκδοτ. Τραπέζης	»	356.160.—
Τὸ ὅλον . .	Δρχ.	1.609.716.15

β') Πίστωσις.

1) Πληρωμαὶ εἰς ἔξοδα Γενικοῦ Προϋπολογισμοῦ . . .	Δρχ.	629.607.90
2) Καταθέσεις ἐν ὄψει παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἑταιρείας	»	523.681.65
3) Πληρωμαὶ εἰς ἀντικατάστασιν τῶν εἰς τὸ ἄρτιον κληρωθεισῶν 210 ὁμολ. κληροδοτήματος Ἰ. Μαρκοπούλου διὰ 213 τοῦ αὐτοῦ δανείου	»	20.211.25
4) Προκαταβολαὶ δι' ἀνασκαφὰς ἐπιστραφεῖσαι	»	15.111.50
5) Πληρωμαὶ δι' ἀγορὰν 71 μετοχῶν τῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος	»	361.298.70
6) Ὑπόλοιπον μετρητῶν τῇ 31 Δεκεμβρίου 1928. . . .	»	59.805.15
Τὸ ὅλον . .	Δρχ.	1.609.716.15

Β') Ἔσοδα καὶ Ἔξοδα.

α') Ἔσοδα.

1) Ἀπὸ μερίσματα καὶ τόκους	Δρχ.	372.559.10
2) » μισθώματα ἀκινήτων	»	—
3) » ἀντίτιμον πωληθέντων δημοσιευμάτων	»	42.245.—
4) » εἰσφορὰς ἑταίρων	»	3.720.—
5) » συνδρομὴν τοῦ Δημοσίου.	»	25.000.—
6) » κεκλεισμένας χρήσεις	»	50.000.—
7) » ἔκτακτα καὶ ἀπρόβλεπτα ἔσοδα.	»	55.336.50
8) » περισσεύματα παρελθόντων ἐτῶν	»	80.747.30
Τὸ ὅλον	Δρχ.	629.607.90

β') Ἔξοδα.

1) Εἰς μισθούς, ἐπιδόματα καὶ συντάξεις	Δρχ.	76.812.—
2) » ἔξοδα γραφείων	»	32.577.75
3) » » βιβλιοθήκης	»	74.725.70
4) » ἐπισκευὰς καὶ ἐπιπλώσεις μεγάρου Ἑταιρείας . .	»	19.621.—
5) » ἀνασκαφὰς	»	154.888.50
6) » δημοσιεύματα	»	129.360.15
7) » διδασκαλίαν.	»	10.010.—
8) » ἐφόρους καὶ ἐπιμελητὰς ἀρχαιοτήτων πρὸς εὐρυτέρας σπουδὰς ἐν Ἑσπερίᾳ	»	89.534.50
9) » διάφορα ἔξοδα.	»	16.638.60
10) » ἔξοδα κεκλεισμένων χρήσεων	»	25.439.70
Τὸ ὅλον	Δρχ.	629.607.90

Γ') Γενικὸς Ἰσολογισμός.

Τὸ ἐνεργητικὸν τῆς Ἑταιρίας τῇ 31 Δεκεμβρίου 1928 ἀνήρχετο εἰς . . . . Δρχ. 2.392.792.90

ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς:

1)	Ἀπὸ μετρητὰ ἐν τῷ Ταμείῳ	»	59.805.15
2)	» τὸ μέγαρον τῆς Ἑταιρείας	»	259.863.80
3)	» ἀκίνητα κτήματα	»	17.847.50
4)	» 70 μετοχὰς τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης	»	157.190.25
5)	» 405 ὁμολογίας Ἐθν. Παγ. Δαν. 4 % 1889 . .	»	88.154.25
6)	» 75 ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. Σιδηροδρόμων Πειραιῶς-Λαρίσης	»	20.193.75
7)	» 1697 ὁμολ. Ἐθν. Δαν. 5 % 1898 (Ἑνοποιήσεως)	»	171.795.75
8)	» 175 ὁμολ. Ἐθν. Δαν. 5 % 1907 (Ἀμύνης) . .	»	8.860.50
9)	» 135 ὁμολ. Ἐθν. Δαν. 5 % 1914	»	167.467.65
10)	» 204 ὁμολ. Ἐθν. Δαν. 6 % 1918.	»	18.460.20
11)	» 100 ὁμολ. Ἐθν. Δαν. Ἀναγκ. 6 ½ % 1922 . .	»	9.597.—
12)	» 1 ὁμολ. Ἐθν. Δαν. Κεφαλαιώσεως μετὰ μιᾶς ἀποδείξεως φράγκ. 140	»	640.—
13)	» 30 ὁμολ. Ἐθν. Πατριωτ. Δανείου	»	25.—
14)	» 515 ὁμολ. Ἐθν. Δαν. 5 % 1920.	»	97.750.—
15)	» 1000 ὁμολ. Ἐθν. Ἀναγκ. Δαν. 6 % 1926 . .	»	66.033.75
16)	» 25 ὁμολ. Ἐθν. Προσφυγ. Δαν. 7 % 1924 . .	»	183.047.50
17)	» 4003 ὁμολ. Ἐθν. Ἀναγκ. Δαν. 6 ½ % 1922 κληροδοτήματος Ἰωάννου Μαρκοπούλου. . . .	»	331.957.25
18)	» καταθέσεις ἐν ὄψει παρὰ τῇ Ἐθν. Τραπέζῃ . .	»	190.872.90
19)	» προκαταβολὰς	»	1.932.—
20)	» 180 μετοχὰς τῆς Κτηματικῆς Τραπέζης	»	180.000.—
21)	» 71 μετοχὰς τῆς Ἐκδοτικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος	»	361.298.70
	Τὸ ὅλον . .	Δρχ.	2.392.792.90

Τὸ δὲ Παθητικὸν τῆς Ἑταιρείας τῇ 31η Δεκεμβρίου 1928 ἀνήρχετο εἰς . . . . Δρχ. 2.392.792.90

ἀποτελούμενον:

1)	Ἐκ τοῦ Κεφαλαίου τῇ 31 Δεκεμβρίου 1928	Δρχ.	2.036.632.90
2)	» τοῦ χρέους τῆς Ἑταιρείας πρὸς τὴν Ἐθν. Τράπεζαν	»	356.160.—
	Τὸ ὅλον . .	Δρχ.	2.392.792.90

Δ΄) Περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Ἡ περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀνήρχετο τῇ 31 Δεκεμβρίου 1928 εἰς . . . . Δρχ. 2.036.632.90

ἀποτελουμένη ἐκ τῶν ἑξῆς:

1)	Ἀπὸ μετρητὰ ἐν τῷ Ταμείῳ	Δρχ.	59.805.15
2)	» τὸ μέγαρον τῆς Ἑταιρείας	»	259.863.80
3)	» ἀκίνητα κτήματα	»	17.847.50
4)	» 70 μετοχὰς τῆς Ἐθν. Τραπέζης	»	157.190.25
5)	» 405 ὁμολ. Ἐθν. Παγ. Δαν. 4 % 1889	»	88.154.25
6)	» 75 ὁμολ. Ἐθν. Δαν. Σιδηροδρόμων Πειραιῶς-Λαρίσης 1890	»	20.193.75
7)	» 1697 ὁμολογίας Ἐθν. Δαν. 5 % 1898 (Ἑνοποιήσεως)	»	171.795.75
8)	» 175 ὁμολ. Ἐθν. Δαν. 5 % 1907 (Ἀμύνης) . .	»	8.860.50
9)	» 135 ὁμολ. Ἐθν. Δαν. 5 % 1914	»	167.467.65
10)	» 204 ὁμολ. Ἐθν. Δαν. 6 % 1918	»	18.460.20
11)	» 100 ὁμολογίας Ἐθνικοῦ Ἀναγκαστ. Δανείου 6 $^1/_2$ % 1922	»	9.597.—
12)	» 1 ὁμολ. Ἐθν. Δαν. Κεφαλαιώσεως, μετὰ μιᾶς ἀποδείξεως φράγκ. 140.	»	640.—
13)	» 30 ὁμολ. Ἐθν. Πατριωτ. Δανείου	»	25.—
14)	» 515 ὁμολ. Ἐθν. Δαν. 5 % 1920	»	97.750.—
15)	» 1000 ὁμολ. Ἐθν. Δαν. 6 % 1926.	»	66.033.75
16)	» 25 ὁμολ. Ἐθν. Προσφυγ. Δαν. 7 % 1924 . . .	»	183.047.50
17)	» 4003 ὁμολογ. Ἐθνικοῦ Ἀναγκαστ. Δανείου 6 $^1/_2$ % 1922, κληροδοτήματος Ἰωάννου Μαρκοπούλου	»	331.957.25
18)	» καταθέσεις ἐν ὄψει παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ .	»	190.872.90
19)	» προκαταβολὰς	»	1.932.—
20)	» 180 μετοχὰς τῆς Κτηματικῆς Τραπέζης	»	180.000.—
21)	» 71 μετοχὰς τῆς Ἐκδοτικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος.	»	361.298.70
	Σύνολον . .	Δρχ.	2.392.792.90

Ἐκπιπτομένου δὲ τοῦ χρέους τῆς Ἑταιρείας πρὸς τὴν Ἐθν. Τράπεζαν . . . . » 356.160.—

Ὑπόλοιπον . . Δρχ. 2.036.632.90

Περαίνουσα τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν ἡ Ἐπιτροπεία προτείνει εἰς τὴν Συνέλευσιν, ὅπως ἐγκρίνῃ τὴν προκειμένην διαχείρισιν ὡς ὀρθῶς γενομένην καὶ ἐπικυρώσῃ τόν τε Ἰσολογισμὸν καὶ Ἀπολογισμὸν τοῦ λήξαντος ἔτους 1928.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 19 Φεβρουαρίου 1929.

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπεία

ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ ΠΟΥΡΗΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ
ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΚΡΗΤΙΚΟΣ
ΜΙΧΑΗΛ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ

ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1928

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ

ΠΡΟΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ Κεφάλ.	Ἄρθρ.	*Εἶδος ἐσόδων*	*Προϋπολογισθέντα*		*Εἰσπραχθέντα*		*Διαφορὰ* *Ἐπὶ πλέον*		*Ἐπὶ ἔλαττον*	
Α΄	1	Μερίσματα καὶ τόκοι . . .	378.343	—	372.559	10	—	—	5.783	90
»	2	Μισθώματα.	100	—	—	—	—	—	100	—
»	3	Ἀντίτιμον δημοσιευμάτων .	20.000	—	42 245	—	22.245	—	—	—
Β΄	1	Εἰσφοραὶ ἑταίρων	3 000	—	3.720	—	720	—	—	—
»	2	Συνδρομὴ τοῦ Δημοσίου . .	50.000	—	25.000	—	—	—	25.000	—
Γ΄	1	Ἔσοδα κεκλεισμένων χρήσεων.	50.000	—	50.000	—	—	—	—	—
»	2	Ἔκτακτα καὶ ἀπρόβλεπτα ἔσοδα	200	—	5 336	50	5.136	50	—	—
»	»	Ἐκ δωρεᾶς ἀδελφῶν Παπαστράτου δι' ἀνασκαφὰς ἐν Δωδώνῃ	50.00	—	50.000	—	—	—	—	—
»	3	Περισσεύματα παρελθόντων ἐτῶν	260.269	—	80.747	30	—	—	179.521	70
		Σύνολον	811.912	—	629.607	90	28.101	50	210.405	60

Ἀνάλυσις τοῦ κεφαλαίου Α΄. ἄρθρου 2.

Ἀντίτιμον δημοσιευμάτων.

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς . . . . Δραχ. 40.375.—

2) Α. Λαμπροπούλου: Εὑρετήριον τῆς Ἀρχ. Ἐφημερίδος τῶν ἐτῶν 1883 - 1887. 1902 . . . . » 50.—

3) Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας . . . . » 250.—

4) Π. Καββαδία: Τὸ Ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν. 1900 . . . . » 150.—

5) Β. Λεονάρδου: Ἡ Ὀλυμπία. 1901 . . . . » 50.—

6) Comptes rendus du congrès international d'archéologie, 1ère session: Athènes 1905. 1905 . . . . » 60.—

7) Π. Καββαδία + Γ. Καβεράου: Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890. 1906/7 . . . . » 1.000.—

8) Α. Κεραμοπούλλου: Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. 1912 - 1917 » 30.—

9) Β. Στάη: Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. 1920. » 30.—

10) Γ. Π. Οἰκονόμου: De profusionum receptaculis ect. 1921 » 200.—

11) Α. Κεραμοπούλλου: Ἀποτυμπανισμός. 1923. . . . . . . » 50.—

Σύνολον . . . Δραχ. 42.245.—

ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1928

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ Κεφάλ.	Ἄρθρ.	Εἶδος ἐξόδων	Προϋπολογισθέντα		Δαπανηθέντα		Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον	
Α΄	1	Μισθοί, ἐπιδόματα καὶ συντάξεις . . .	105.612	—	76.812	—	28.800	—
»	2	Ἔξοδα γραφείων	35.000	—	32.577	75	2.422	25
»	3	Ἔξοδα βιβλιοθήκης	80.000	—	74.725	70	5.274	30
»	4	Ἐπισκευαὶ καὶ ἐπιπλώσεις.	20.000	—	19.621	—	379	—
Β΄	1	Ἀνασκαφαί	241.300	—	154.888	50	86.411	50
»	2	Δημοσιεύματα.	155 000	—	129.360	15	25.639	85
»	3	Διδασκαλία	20.000	—	10.010	—	9.990	—
Γ΄	1	Ἐνίσχυσις εἰς Ἐφόρους καὶ ἐπιμελητὰς ἀρχαιοτήτων πρὸς εὐρυτέρας σπουδὰς ἐν Ἑσπερίᾳ	90.000	—	89.534	50	465	50
»	2	Διάφορα ἔξοδα.	25.000	—	16.638	60	8.361	40
»	3	Ἔξοδα κεκλεισμένων χρήσεων	40.000	—	25.439	70	14.560	30
		Σύνολον	811.912	—	629.607	90	182.304	10

Ἀνάλυσις τοῦ κεφ. Β΄. ἄρθρου 1.

«Ἀνασκαφαί».

1) Ὠδείου Περικλέους	Δρ.	5 000.—
2) Ἀμφιαρείου	»	9.997.—
3) Νέας Ἀγχιάλου	»	10.000.—
4) » » (τοπογραφικὸν σχέδιον)	»	10.000.—
5) Θηβῶν	»	10.000.—
6) Ἀγρινίου (ἐκ δωρεᾶς ἀδελφῶν Παπαστράτου)	»	47.320.—
7) Γουμενίτσης Καλαβρύτων	»	10 000.—
8) Στυμφάλου	»	7.715.—
9) Μιστρᾶ (ἔρευναι καὶ μελέται)	»	4.860.—
10) Λέσβου	»	10.000.—
11) Νικοπόλεως (στερέωσις καὶ στέγασις μωσαϊκῶν) . . .	»	14.996 50
10) Δίου Μακεδονίας.	»	15.000.—
Σύνολον . . .	Δρ	154.888.50

Σύγκρισις πραγματοποιηθέντων ἐσόδων καὶ ἐξόδων.

1) Ἔσοδα

Α΄ Ἔσοδα χρ. 1928 Δρ. 548.860.60

Β΄ Ὅσα ἐλήφθησαν ἐκ περισσευμάτων παρελ. ἐτῶν » 80.747.30

Σύνολον . . . Δρ. 629.607.90

2) Ἔξοδα

Ἔξοδα χρ. 1928 Δρ. 629.607.90

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Δεκεμβρίου 1928.

Ο ΤΑΜΙΑΣ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΛΟΓΙΣΤΗΣ
ΠΑΝ. Γ. ΣΤΡΙΓΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Α΄ ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ

1) Γ. Μυλωνᾶ: Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι . . . . εἰς ἀντίτυπα 600
2) Ἀ. Ἀρβανιτοπούλου: Γραπταὶ στῆλαι Δημητριάδος - Παγασῶν . » » 997
3) Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας 1927 . . . . » » 850

Β΄. ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς.

Σειρὰ τόμων	Πωληθέντες τόμοι	Τιμὴ τόμου		Εἰσπραχθὲν ποσὸν		Σειρὰ τόμων	Πωληθέντες τόμοι	Τιμὴ τόμου		Εἰσπραχθὲν ποσὸν	
1892	1	250	—	250	—	Ἐκ μεταφ.	18	Ἐκ μεταφ.		4500	—
1893	1	250	—	250	—	1912	2	250	—	500	—
1894	1	250	—	250	—	1913	2	»	—	500	—
1898	1	250	—	250	—	1914	5	»	—	1250	—
1902	1	»	—	250	—	1915	5	»	—	1250	—
1903	1	»	—	250	—	1916	5	»	—	1250	—
1904	1	»	—	250	—	1917	5	»	—	1250	—
1905	1	»	—	250	—	1918	7	»	—	1750	—
1906	2	»	—	500	—	1919	7	»	—	1750	—
1907	2	»	—	500	—	1920	6	»	—	1500	—
1908	1	»	—	250	—	1921	5	»	—	1250	
1909	1	»	—	250	-	1922	7	»	—	1750	—
1910	2	»	—	500	—	1923	28	»	—	7000	—
1911	2	»	—	500	—	1924	60	»	—	14875	--
Εἰς μεταφ.	18	Εἰς μεταφ.		4500	—	Ἄθροισμα	162	Ἄθροισμα		40375	—

2) Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

1915	1	50	—	50	—	Ἐκ μεταφ.	3	Ἐκ μεταφ.		150	—
1916-19	1	50	—	50	—	1921	1	50	—	50	—
1920	1	50	—	50	—	1927	1	50	—	50	—
Εἰς μεταφ.	3	Εἰς μεταφ.		150	—	Ἄθροισμα	5	Ἄθροισμα		250	—

3) Διάφορα δημοσιεύματα Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Αὔξων ἀριθμός	Ἐπιγραφὴ συγγράμματος	Πωληθέντα σώματα	Τιμὴ σώματος		Εἰσπραχθὲν ποσὸν	
1	Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου: Εὑρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τρίτης περιόδου 1883-1887-1902. .	1	50	—	50	--
2	Π. Καββαδία: Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν 1900.	1	150	—	150	—
3	Comptes rendus du congrès international d'archéologie, 1ère session: Athènes 1905.	1	60	—	60	—
	Εἰς μεταφορὰν . .	3			260	—

Αὔξων ἀριθμός	Ἐπιγραφὴ συγγράμματος	Πωληθέντα σώματα	Τιμὴ σώματος		Εἰσπραχθὲν ποσόν	
	Ἐκ μεταφορᾶς . .	3			260	—
4	Π. Καββαδία + Γ. Καβεράου: Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890. Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστί. 1906-7	2	500	—	1000	—
5	Ἀντωνίου Δ. Κεραμοπούλλου: Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. 1912-1917. . .	1	30	—	30	—
6	Βαλερίου Στάη: Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. 1920. .	1	30	—	30	—
7	Ceorgius P. Oeconomus: De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis. 1921.	5	40	—	200	—
8	Ἀντωνίου Δ. Κεραμοπούλλου: Ὁ ἀποτυμπανισμός, συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. 1923.	1	50	—	50	—
9	Β. Λεονάρδου: Ἡ Ὀλυμπία. 1901 . .	1	50	—	50	—
	Ἄθροισμα	14			1620	—

Ἀνακεφαλαίωσις.

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς. . . . . Δρ. 40,375.—

2) Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. . » 250.—

3) Διάφορα δημοσιεύματα . . . . » 1,620.—

Σύνολον Δρ. 42,245.—

Γ'. ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς.

Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθμ. τόμων	Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθμ. τόμων	Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθμ. τόμων	Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθμ. τόμων	Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθμ. τόμων
		Ἐκ μεταφ.	5	Ἐκ μεταφ.	9	Ἐκ μεταφ.	13	Ἐκ μεταφ.	18
1883	1	1888	1	1893	1	1916	1	1921	1
1884	1	1889	1	1894	1	1917	1	1922	1
1885	1	1890	3-4ον τεῦχ.	1903	3-4ον τεῦχ.	1918	1	1923	1
1886	1								
		1891	1	1914	1	1919	1	1924	6
1887	1	1892	1	1915	1	1920	1		
Εἰς μεταφ.	5	Εἰς μεταφ.	9	Εἰς μεταφ.	13	Εἰς μεταφ.	18	Ἄθροισμα	27

2) Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθμ. τόμων	Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθμ. τόμων	Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθμ. τόμων	Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθμ. τόμων	Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθμ. τόμων
		Ἐκ μεταφ.	2	Ἐκ μεταφ.	4	Ἐκ μεταφ.	6	Ἐκ μεταφ.	10
1898	1	1913	1	1915	1	1920	1	1927	23
1900	1	1914	1	1916-19	1	1921	3		
Εἰς μεταφ.	2	Εἰς μεταφ.	4	Εἰς μεταφ.	6	Εἰς μεταφ.	10	Ἄθροισμα	33

3) Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας.

Αὔξων ἀριθμός	Ἐπιγραφὴ συγγράμματος	Πωλη-θέντες τόμοι
1	Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος· τόμος 1ος: Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως. 1906	1
2	Χρήστου Τσούντα: Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908	2
3	Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου: Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. 1912-1917 . .	1
4	Ἀ. Ἀρβανιτοπούλου: Γραπταὶ στῆλαι Δημητριάδος-Παγασῶν. 1928	20
5	Γ. Μυλωνᾶ: Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928	29
	Ἄθροισις	53

Ἐν Ἀθήναις τῇ 8ῃ Φεβρουαρίου 1929.

Ὁ Λογιστὴς

ΠΑΝΑΓ. ΣΤΡΙΓΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(1837-1930)

Δραχμαί

1. *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς* 1837 - 1930 (ΑΕ 1 - 69 : πρβ. πινάκιον παρὰ ⟨Β. Λεονάρδῳ⟩, Ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος λεύκωμα, σ. 1 - 3). Σχῆμα 4ον.

(Περίοδος Α'): τόμος 1-16 (1837 - 1860).

1837 - 1843 : τεύχη α' - ιβ, ιγ' (καὶ ιδ'), ιε' (τεῦχος ιϜ' ἴδιον δὲν ἐξεδόθη), ιζ' - κθ'· 1852 - 1860 : τεύχη λ' - νέ· πωλοῦνται τάδε τὰ τεύχη : α', β', γ', δ', ιθ', κβ' - κθ', ν', να', νγ'-νε'· ἕκαστον τεῦχος . . . . 10.—

Περίοδος Β': τόμος 17 - 21 (1862 - 1874).

1862: τεύχη α'-ιβ' (τὰ τεύχη θ'-ιβ' ἐξεδόθησαν τῷ 1863)· ἕκαστον τεῦχος . 10.—

1869 : τεῦχος ιγ'· 1870 : τεῦχος ιδ'· 1872 : τεύχη ιε' καὶ ιϜ' (τὸ ιϜ' ἐξεδόθη τῷ 1873)· 1874: τεῦχος ιζ'. ἕκαστον τεῦχος . . . . 30.—

Περίοδος Γ': τόμος 22-62 (1883 - 1923).

1883-1923 : εἷς τόμος κατ' ἔτος, ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος· ἕκαστος τόμος . . . . 250.—

Περίοδος Δ': τόμος 63 κέ. (1924 κέ.).

1924, 1925 - 1926 (εἰς ἕνα τόμον), 1927 - 1928 (εἰς ἕνα τόμον). 1929 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν)· 1930 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν)· εἷς τόμος κατ' ἔτος μετὰ μονοστήλου κειμένου· ἕκαστος τόμος . . . . 250.—

2. *Εὑρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου* ὑπὸ ***Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου***· τόμος 1ος : 1883 - 1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στῆλαι 550. 1902 . . . . 50.—

3. *Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας* 1837 - 1929 (ΠΑΕ 1 - 84: πρβ. πινάκιον ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77-79).

(Περίοδος Α'): τόμος 1 - 13 (1837 - 1848/9).

1-3 (1837, 1837/8, 1838/9 : Σύνοψις τῶν πρακτικῶν ⟨τῆς Α'—Γ' συνεδριάσεως⟩ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93.1840. (Δὲν πωλεῖται). —

4 (1839/40) : Πρακτικὰ τῆς Δ' συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 77. 1840. (Δὲν πωλεῖται). —

5 (1840/41) Πρακτικὰ τῆς Ε' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλεῖται). —

6 (1841/42 : Πρακτικὰ τῆς Ζ' (γραφε : Ϝ') Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842 . . . . 10.—

7-11 (1842/3 - 1846/7) : Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαιτέρως. —

1-11 (1837-1846/7) : Σύνοψις τῶν πρακτικῶν ⟨τῆς Α' — ΙΑ' Γενικῆς συνεδριάσεως⟩ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. Ἔκδοσις 2α. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, πίναξ 1. 1846 (γράφε: 1847). (Δὲν πωλεῖται). —

Δραχμαί

12 (1847/48): Πρακτικὰ τῆς ΙΒ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848 . . . . 10.—

13 (1848/49): Πρακτικὰ τῆς ΙΓ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849 . . . . 10.—

(Περίοδος Β'): τόμος 14-25 (1858/9-1869/70):

14 (1858/59): Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α' + 43. 1859 . . . . 10.—

15-25 (1859/60-1869/70): Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἑταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας· τεύχη ἕνδεκα: 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864). 1863/4, 1864/5 (δὲν πωλεῖται), 1865/6, 1866/7, 1867/8, 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 8ον· ἕκαστον τεῦχος . . . . 10.—

(Περίοδος Γ'): τόμος 26 κέ. (1870/71 κέ.).

26-74 (1870/71-1919): Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας 1870/71 (δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876, 1877 κέ.—1902, 1903 κέ.—1909 (δὲν πωλοῦνται), 1907 κέ.—1915, 1916/9 (εἰς ἕνα τόμον). Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος . . . . 50.—

75-84 (1920-1929): Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας 1920, 1921, 1922/4 (εἰς ἕνα τόμον), 1925/6 (εἰς ἕνα τόμον), 1927, 1928, 1929 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν). Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος . . . . 50.—

3A. *Ὀργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας*. (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 16. 1848. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1894. (Τεῦχος 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1896. (Τεῦχος 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24 1899. (Τεῦχος 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1912. (Δὲν πωλοῦνται). —

4. *Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι*, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου· φυλλάδια τρία: 1ον: 1851 (σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες ια' + 22 + 5, πίνακες 8), 3ον): 1855 σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον. τὸ φυλλάδιον ἑκάτερον . . . . 10.—

5. *Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἐπιτροπείας* ἢ ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεχθείου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Σχῆμα 4ον, σελίδες 21, πίνακες 8. 1853 . . . . 15.—

6. *Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί*, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι, φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + 34, πίνακες 9. 1860 . . . . 10.—

7. ***Εὐθύμιος Καστόρχης***· *Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς τὸ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ϛ' + 130. 1879 . . . . 80.—

7A. *Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας*. (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 124, 1887. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 126, 1906. (Δὲν πωλοῦνται). —

8. ***H. G. Lolling***· *Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐπιγραφικοῦ μουσείου*· τόμος 1ος: Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τεῦχος α': Ἀρχαϊκαὶ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στῆλαι 152 + η', πίναξ 1. 1899 . 120.—

9. ***Π. Καββαδίας***· *Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἷς τοπογραφικός. 1900 . . . . 150.—

Δραχμαί

10. **Π. Καββαδίας**· *Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900 . . . . 30.—

10Α. **⟨Βαλέριος Στάης⟩**· *Τὰ εὑρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀντικυθήρων* ἐκ τῆς ΑΕ 1902: στήλη 145-173/4, εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι) + 11 . . . 50.—

11. *Comptes rendus du congrès international d'archéologie*, 1ère *session: Athènes 1905*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905 . . . . 60.—

12. *Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος*· τόμος 1ος: Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάκται: **Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Λεονάρδος Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters**). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + στῆλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1-33). 1906 . . . 250.—

13. **P. Kavvadias + G. Kawerau**· *Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890*. — **Π. Καββαδίας + Γ. Καβεράου**· *Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890*. Ἑλληνιστὶ και γερμανιστί. Σχῆμα φύλλου, στῆλαι 150 + σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906/7 500.—

14. **Χρῖστος Τσούντας**· *Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου*. Σχῆμα 4ον, στῆλαι ιϜ'. + 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908 . . . . 500.—

15. **Γεώργιος Α. Παπαβασιλείου**· *Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν*. Σχῆμα 4ον, στῆλαι β' + 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910 . . . . 100.—

16. **Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης**· *Κατάλογος τοῦ μουσείου Λυκοσούρας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911 . . . . 40.—

16Α. **⟨Βασίλειος Λεονάρδος⟩**· *Ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος λεύκωμα*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 8. 1912. (Δὲν πωλεῖται). —

17. **Γεώργιος Π. Οἰκονόμος**· *Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας*· τεῦχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915 . . . . 40.—

18. **Γεώργιος Κ. Γαρδίκας**· *Μελετήματα ἀρχαιολογικά*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915 . . . . 10.—

19. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος**· *Τοπογραφία τῶν Δελφῶν*· τεῦχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912 1917 . . . 30.—

20. **Βαλέριος Στάης**· *Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920 . . . . 30.—

21. **Georgius P. Oeconomus**· *De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921 . . . . 40.—

22. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος**· *Ὁ ἀποτυμπανισμός*, συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εἰκόνες 21, ὧν 7 παρένθετοι. 1923 . . . . 50.—

23. **Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος**· *Γραπταὶ στῆλαι Δημητριάδος—Παγασῶν*. Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθετοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἔγχρωμοι 10. 1928 . . . . 1200.—

24. **Γεώργιος Ε. Μυλωνᾶς**· *Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 3. 1928 . . . . 150.—

25. **Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος**· *Ὁ Λόρδος Ἔλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1440-1837* (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).

Ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἑταιρείᾳ πωλοῦνται καὶ τὰ ἑξῆς συγγράμματα:

1. *Βασιλείου Λεονάρδου:* Ἡ Ὀλυμπία. Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνακες 2. 1901 . . . . δραχμαὶ 50.—
2. *Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου:* Θηβαϊκά (=Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον 1917). Σχῆμα 4ον, σελίδες 508, εἰκόνες 212, πίνακες 1 . . . . . . λίραι ἀγγλ. 6.-

---

Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας ἰσχύουσι διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (λεωφόρος Πανεπιστημίου 20). Περὶ δὲ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγοραζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζωσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (83ος) τόμος τῇ 25. 6. 30.

